Lavinia Nasta

•

Determinarea

O reconsiderare gramaticală
a articolului în limba română

LAVINIA NASTA

DETERMINAREA

O reconsiderare gramaticală a articolului în limba română

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ
2023

Referenţi ştiinţifici:

Prof. univ. dr. emerit G.G. Neamțu

Prof. univ. dr. Rodica Nagy

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României

NASTA, LAVINIA

Determinarea : o reconsiderare gramaticală a articolului în limba română / Lavinia Nasta. - Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2023

Conține bibliografie; ISBN 978-606-37-1760-4

811.135.1

Universitatea Babeş-Bolyai
Presa Universitară Clujeană
Director: Codruţa Săcelean
Str. Hasdeu nr. 51
400371 Cluj-Napoca, România
Tel./fax: (+40)-264-597.401
E-mail: editura@ubbcluj.ro
http://www.editura.ubbcluj.ro

Profesorului meu de sintaxă,
G. G. Neamțu

CUPRINS

Partea a II-a.
Articolul –
între interpretări tradiționale și interpretări moderne

CUVÂNT-ÎNAINTE

Prin ideatica vehiculată, eșafodajul argumentativ care o susține pe diverse niveluri, caracterul de dezbatere științifică strânsă/la obiect, originalitate, atâta câtă este posibilă în lingvistica zilelor noastre, și respectarea sau restabilirea proprietății termenilor „de specialitate”, cartea tinerei cercetătoare, doctor în filologie, Lavinia Nasta, se adresează preponderent unui public avizat, cu pregătire în probleme de gramatică, de lingvistică în general (cercetători și profesori de limba română în învățământul universitar sau preuniversitar), și doar în subsidiar altor categorii de potențiali utilizatori.

În esență, cartea, cum îi arată și titlul, se ocupă de articol și, strâns legată de acesta, categoria determinării – probleme dintre cele mai controversate și îndelung dezbătute până astăzi în gramatica românească.

Reabordarea acestora se face de pe pozițiile gramaticii neotradiționale, preponderent de factură sintagmic-relaționalistă, dar și cu fructificarea unor achiziții pertinente, rezistente în timp și de neocolit, din structuralism, inclusiv în varianta integralistă coșeriană.

Deși face o radiografie de proporții a principalelor contribuții la teoria articolului și a determinării, cu numeroase adnotări pertinente, cartea se concentrează prioritar asupra poziției adoptate de noile tratate academice de gramatică, GALR și, în mod special, GBLR, ca unele care, în momentul de față, reprezintă/ar reprezenta gramatica „oficială” a limbii române și, prin urmare, respectarea ei, potrivit obiceiurilor românești, devine obligatorie pentru instrucția gramaticală din școală (toate ciclurile), în variante, firește, simplificate, impuse de vârstele elevilor.

Revigorând, reamenajând și speculând afirmații parțiale din teoria mai veche sau mai nouă a articolului și a determinării, inclusiv din GALR și GBLR, autoarea ajunge la câteva concluzii „de forță" și fără echivoc, sensibil altele decât cele ale tratatelor academice actuale, dintre care:

(a) Nu există o a patra categorie gramaticală a substantivului, determinarea, care să se alăture celor trei îndeobște acceptate (genul, numărul și cazul).

(b) Articolul, redus la cel hotărât/propriu-zis, nu este o parte de vorbire, afirmație curentă la structuraliști, ci o subunitate cu rang de morfem gramatical în flectivul substantival.

(c) Negând categoria gramaticală a determinării, implicit articolul nu poate fi morfem al acestei (inexistente) categorii, ci își consumă existența exclusiv ca afix flexionar de tip cazual, fie singur, fie în cooperare cu desinențele cazuale etimologice.

Perpetuând atrofiat flexiunea pronominală de origine, este numit morfem cazual analogic.

(d) Ca flectiv/subunitate flectivală, prin natura sa lipsit de semnificație lexicală, articolul nu are funcție sintactică, lipsindu-i baza lexicală. Se contestă, prin urmare, fără echivoc așa-numita funcție sintactică de „determinant" atribuită prototipic în GBLR articolului în grupul nominal.

(e) Cu o argumentație pertinentă pe multiple planuri, inclusiv al algoritmului de analiză sintactică, devenit oscilant, subiectiv și contradictoriu, se contestă aproape vehement noua interpretare a funcțiilor în grupul nominal, respectiv «desființarea» *atributului*, subordonatul substantivalului, și instituirea în locul lui a cinci alte funcții, din care niciuna nu mai poartă numele tradițional de atribut.

Prin întregul demers realizat, cartea de față se dovedește una cu pronunțat caracter polemic și contestatar. Este poate cea mai tranșantă și mai argumentată poziție critică la adresa interpretării gramaticale a acestor fapte de limbă în tratatele academice actuale.

Este o carte care, indiferent dacă suntem sau nu de acord cu opiniile autoarei, nu poate trece neobservată, ci merită să fie citită. Și pentru unii, și pentru alții, ea oferă un prilej de reflecții.

În sfârșit, credem că gramatica neotradițională, deși nu mai este „pe val”, nu mai este „la modă”, nu și-a epuizat forțele, ci are încă suficiente resurse pentru a rezolva în perimetrul ei conceptual și terminologic probleme care, în viteza vremurilor de acum, au rămas uitate sau abandonate pe drum.

Cartea de față este un exemplu.

31. 01. 2023

Prof. univ. dr. emerit G. G. Neamțu

SIGLE

AUB: *Analele Universității din București*, Tipografia Universității din București, Editura Universității din București, anul I: 1952.
AUI: *Analele Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași*, anul I: 1956.
BL: *Bulletin linguistique*, Copenhaga, Einar Munksgaard, București, Institutul de Lingvistică Română, anul I: 1933.
BUPGP: *Buletinul Universității „Petrol-Gaze” din Ploiești*, seria „Științe umaniste-filologice”, Ploiești, anul I: 2003.
CL: *Cercetări de lingvistică*, Cluj, Institutul de Lingvistică al Academiei Române, filiala Cluj, anul I: 1956.
DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române*, ediția a II-a, București, Academia Română, Editura Univers Enciclopedic, 2016.
DR: *Dacoromania*, serie nouă, Cluj-Napoca, anul I: 1995.
JHSS: *Journal of Humanistic and Social Studies*, Universitatea „Aurel-Vlaicu”, Arad, anul I: 2010.
JRLS: *Journal of Romanian Literary Studies*, Târgu-Mureș, anul I: 2011.
LL: *Limbă și literatură*, București, Societatea de Științe (Istorice și) Filologice, anul I: 1957.
LLR: *Limba și literatura română. Revista trimestrială pentru elevi*, București, Societatea de Științe Filologice, anul I: 1972.
LR: *Limba română*, București, Editura Academiei Române, anul I: 1952.
RRL: *Revue roumaine de linguistique*, București, Editura Academiei Române, anul I: 1956.
SCL: *Studii și cercetări lingvistice*, București, Editura Academiei Române, anul I: 1950.
StPM: *Studia Universitatis „Petru Maior”*, seria „Philologia”, Târgu-Mureș, anul I: 2002.
StUBB: *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, seria „Philologia”, Cluj-Napoca, Întreprinderea Poligrafică, anul I, 1958.

ABREVIERI

Ac: acuzativ
compl: complement
cT: conținutul ipostazei de termen
cuant: cuantificator
D: dativ
det: determinant
EPS: element predicativ suplimentar
ex.: exemplu
fem.: feminin
G: genitiv
Gadv: grup adverbial
GN: grup nominal
GV: grup verbal
masc.: masculin
modif: modificator
N: nominativ
NP: nume predicativ
P: predicat
pl.: plural
pos: posesor
R: relație
Rs: relație de subordonare
S: subiect
sg.: singular
T: termen
Tr: termen regent
Ts: termen subordonat
V: vocativ

INTRODUCERE

Concepută mai degrabă ca monografie a unor interpretări gramaticale despre articol decât ca monografie a articolului, în cercetarea de față, la origine teză de doctorat, ne propunem să dezbatem calitatea de flectiv cazual a articolului definit.

Ca esență, lucrarea susține existența unui singur tip de articol, cel definit, pe care, datorită rolului morfosintactic, l-am numit sugestiv, în funcție de poziția enclitică sau proclitică, morfem cazual analogic sintetic sau analitic.

Oscilațiile interpretative (între morfem și parte de vorbire) ale articolului ne-au determinat să circumscriem istoricul problemei, dar nu atât din intenția unei prezentări exhaustive, cât din dorința de a respecta originea ideilor.

Ca metode de lucru, am ales observarea, care nu înseamnă contemplarea pasivă a faptelor, ci implică selecția/interpretarea (*ce* și *cum* vedem) și deducția. Prin metoda deductivă, am analizat legi, principii și interpretări existente, am discutat aspectele neclare sau contradictorii, apoi, pe baza celor observate, am propus opinii personale sau am întărit idei deja vehiculate.

În ceea ce privește structura, lucrarea este compusă din două părți, organizate în patru, respectiv cinci capitole, concluzii și bibliografie.

Prin includerea articolului în larga problemă a determinării, atât în interpretările clasice, cât și în cele moderne, am simțit nevoia explicării conceptului amintit, motiv pentru care prima parte este dedicată accepțiilor determinării în limba română. Am abordat determinarea, în funcție de interpretările care i s-au dat, din mai multe

puncte de vedere: sintactic (determinarea = relație sintactică), morfologic (determinarea = categorie gramaticală), funcțional-sintactic (determinarea = categorie gramaticală și funcție sintactică), semantic (determinarea = funcție semantică), pragmatic (determinarea = proces complex care implică alte operații).

Prin dezbaterea pe tema determinării, am încercat să dovedim că diferitele întrebuințări ale noțiunii în discuție derivă unele din altele, iar din acest motiv ele nu se resping, ci, mai degrabă, se completează, putând fi încadrate într-o operație largă care implică mecanismul însuși de funcționare a limbii, iar această operație trebuie situată la nivel pragmatic. După examinarea diferitelor opinii despre determinare, am formulat ideea că ceea ce trebuie plasat la diferite compartimente/niveluri ale limbii sunt instrumentele determinative, nu conceptul de „determinare” (care rămâne o operație pragmatică).

Partea a doua a lucrării constituie analiza și interpretarea accepțiilor gramaticale despre articol. În primul capitol, am sintetizat informații care țin de diacronia articolului (epoca de apariție, cauze, evoluție) și am realizat o prezentare de ansamblu a semnificațiilor morfosintactice ale articolului în gramaticile românești (secolele XVIII-XXI), subliniind că statutul controversat al acestei unități lingvistice nu reprezintă o caracteristică a limbii române, ci apare și în alte limbi.

În capitolele II, III și IV, am dezbătut cele mai uzuale interpretări ale articolului (interpretarea clasică, cea structuralistă și cea funcțional-sintactică) și am încercat prin variate argumente, proprii sau preluate de la alți cercetători, să contribuim la dovedirea caracterului neunitar și controversat al acestor interpretări.

După combaterea, justificată, a celor trei mari interpretări, am propus interpretarea neotradițională a articolului, care formează subiectul capitolului V. În acest segment al lucrării, am adunat argumente care dovedesc că rolul esențial al articolului este acela de morfem cazual, statut care, de altfel, nu este contestat de lingviști, dar care, din cauza teoriilor moderne, este marginalizat în gramaticile actuale.

Ceea ce ne propunem, de fapt, în lucrarea de față s-ar putea reduce la următoarele aspecte:

- realizarea unei prezentări de ansamblu a conceptului de determinare în limba română;
- stabilirea diferențierii terminologice a unor noțiuni care, adesea, circulă în sinonimie: determinare – subordonare – dependență – guvernare – dominare;
- identificarea problemelor categoriei gramaticale a determinării în ceea ce privește terminologia, numărul membrilor și clasa lexico-gramaticală căreia îi aparține;
- reconsiderarea funcțiilor sintactice din grupul nominal prezentate în GBLR;
- argumentarea faptului că determinarea, fiind o operație pragmatică, nu trebuie introdusă ca o nouă categorie gramaticală în morfosintaxa limbii române;
- realizarea unei prezentări a accepțiilor gramaticale ale articolului definit și ale nedefinitului *un* în lucrările de gramatică din secolele XVIII-XXI;
- reconsiderarea interpretării structuraliste a articolului, adică a interpretării articolului ca morfem al categoriei gramaticale a determinării;
- suplimentarea argumentelor privind inexistența unui „articol zero";
- argumentarea caracterului discutabil al autonomiei funcțional-sintactice a articolului (definit);
- fortificarea și suplimentarea argumentelor în favoarea interpretării articolului ca flectiv cazual;
- teoretizarea conceptului de morfem cazual analogic (sintetic și analitic);
- distincția flexiune cazuală etimologică *vs* flexiune cazuală analogică.

Ca orientare teoretică generală, lucrarea se situează pe pozițiile unei gramatici mixte, prin faptul că analizează interpretări care aparțin unor direcții teoretice diferite (tradiționale, structuraliste, transformațional-generative, integraliste).

Ca direcție în cercetarea particulară a problematicii faptelor de limbă aici analizate (în special, partea I, capitolul I; partea a II-a, capitolul V), lucrarea este tributară concepției gramaticale neotradiționale, cu unele elemente structuraliste, expuse sistematic într-o serie de studii, articole și cărți, precum și în cursurile de sintaxă ținute la Facultatea de Litere din Cluj-Napoca de către prof. univ. dr. emerit G. G. Neamțu, căruia îi exprimăm întreaga gratitudine.

*

Sugestiile primite din partea membrilor comisiei de doctorat, prof. univ. dr. emerit G. G. Neamțu (conducătorul științific), Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, prof. univ. dr. Rodica Nagy, Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, prof. univ. dr. Luminița Cărăușu, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, și conf. univ. dr. Daiana Cuibus, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, au reprezentat un adevărat sprijin în redactarea acestei lucrări, iar pe această cale dorim să le aducem sincere mulțumiri.

Partea I.

CONCEPTUL DE „DETERMINARE” ÎN LINGVISTICA ROMÂNEASCĂ

Capitolul I.

DETERMINAREA – RELAȚIE SINTACTICĂ

0. Precizări preliminare

La prima vedere, cuvântul „determinare" nu pare să ridice semne de întrebare, fiind frecvent întâlnit în lucrările de lingvistică, atât în cele noi, cât și în cele vechi. Însă la o citire mai atentă se poate observa că semnificația acestuia nu este unitar înțeleasă, sensurile conceptului, în succesiunea curentelor lingvistice, diferind de la un cercetător la altul.

Înainte de a analiza accepțiile conceptului de „determinare", amintim că, la fel ca alți termeni utilizați în gramatică, și cuvântul „determinare" a fost împrumutat din logică (Toșa 1977b: 6). Logica atribuie acestui termen două semnificații: „proprietate internă (= însușire) sau externă (= relație) a obiectului" și „operație de trecere de la noțiuni generale la noțiuni subordonate mai puțin generale, altfel spus, operație de trecere de la gen la speciile sale. Trecerea se face prin introducerea unei însușiri restrictive" (Enescu 1985: s.v. *determinare*). Observăm că a doua semnificație este preluată în gramatică, astfel încât termenul a ajuns să semnifice, în sens general, restrângerea sferei de referință.

Ne propunem să examinăm acest concept, având în vedere explicațiile din studiile românești de gramatică. Cercetând mai multe lucrări lingvistice, am constatat, încă de la început, că diferența majoră între definirile date determinării rezidă în situarea acesteia la niveluri diferite ale limbii: sintactic (determinarea = relație sintactică), morfologic (determinarea = categorie gramaticală), semantic

(determinarea = funcție semantică), morfosintactic (determinarea = categorie gramaticală și funcție sintactică), pragmatic (determinare = proces complex care implică alte patru operații). În continuare, vom analiza fiecare accepție, hotărând dacă aceste interpretări pot fi susținute, dacă se completează sau se resping, urmând ca, până la final, să optăm pentru una dintre semnificații sau să formulăm o altă definiție a conceptului în discuție.

1.0. Raporturi/Relații sintactice

În gramatica clasică a limbii române, noțiunea de „determinare" este specializată pentru a numi unul dintre raporturile[1] sintactice. Astfel, în *Gramatica limbii române* din 1963, cuvântul „determinare" circulă în sinonimie cu cel de „subordonare" (GLR/II 1963: 9, 78)[2], relație sintactică necontestată, care intră în opoziție cu unul sau mai multe raporturi sintactice.

În literatura de specialitate, numărul și clasificarea relațiilor sintactice diferă de la un autor la altul, schimbându-se inclusiv în cadrul lucrărilor aceluiași autor. Pentru o delimitare și o descriere detaliată a relației de determinare/subordonare, vom schița opiniile privitoare la raporturile sintactice. În tratatele românești de gramatică, numărul raporturilor variază de la două până la opt tipuri. Lipsa de unitate nu este specifică doar în literatura de specialitate românească, ci diversitatea opiniilor cu privire la acest subiect este caracteristică și altor limbi[3].

Opinia conform căreia există două tipuri de relații sintactice, coordonarea și subordonarea, este susținută de Tiktin (1945: 217-

---

1 Pentru a numi legăturile existente între unitățile sintactice, s-au specializat două concepte: relații sintactice și raporturi sintactice (cel din urmă fiind preferat de C. Dimitriu (2002: 1122). Deși în dicționarele de specialitate cele două concepte sunt definite ca sinonime, în studiile clujene de lingvistică, între noțiunile amintite există o diferență: raporturile implică relațiile (în plan sintagmatic) și corelațiile (în plan paradigmatic). Dat fiind faptul că lingviștii utilizează când un concept, când altul, ca și cum ar fi sinonime, nu am insistat asupra specializării terminologice clujene.

2 Pentru sinonimia determinare – subordonare, a se vedea și Hristea 1981: 193-194, Avram M. 1986: 238-239.

3 Pentru exemple, a se vedea Dimitriu 1974: 10-12.

224), GLR (II 1954: 149-150), GLR (II 1963: 78-81), I. Coteanu (1982a: 303-304), M. Avram (1986: 238-239, D. D. Drașoveanu (1977: 27-32) și G. G. Neamțu (2011-2012). Acești autori continuă, în acest sens, gramatica limbii latine unde se vorbește „în mod expres de două raporturi sintactice" (Dimitriu 1974: 10).

Opinia clasică amintită este combătută de tot mai mulți lingviști, iar numărul raporturilor sintactice crește în funcție de părerile personale ale fiecărui gramatician. Reconsiderând relația dintre subiect și predicat, Iorgu Iordan și Theodor Hristea disting încă un tip de relație sintactică, și anume inerența (Iordan 1956: 533)/ interdependența (Hristea 1981: 203). Trihotomia relațiilor sintactice este adoptată și de Ion Diaconescu, care vorbește despre subordonare (dependență sau determinare), adordonare (sau nondependența) și supraordonare (sau incidența) (Diaconescu I. 1995: 256-288, 289-379, 380-416). Relația de subordonare, în concepția ultimului autor citat, cunoaște patru realizări structurale: unilaterală, bilaterală, colaterală și dublă dependență, iar în sfera relației de adordonare intră două subtipuri: coordonarea și apoziționarea. Clasificarea tripartită este preluată și de GALR (II 2010: 16-24), unde se aduc în discuție relația de dependență (cu subdiviziunile: dependență unilaterală și dependență bilaterală), relația de nondependență (coordonarea) și relația de echivalență (apozitivă).

Inventarul relațiilor sintactice se amplifică, deoarece unii lingviști consideră că între apoziție și apozat există un anumit raport sintactic[4]. Sorin Stati realizează o clasificare formată din patru tipuri de relații: relația de subordonare, relația de coordonare, relația predicativă (între subiect și predicat), relația apozițională (Stati 1972: 36-57; Stati, Bulgăr 1970: 28-41). Același număr de relații sintactice admite și Valeria Guțu Romalo (1973: 38-45): relația de dependență (având trei subtipuri: dependența bilaterală/interdependența, dependența unilaterală și dependența dublă), relația de coordonare (nondependență), relația de echivalență și relația de repetare.

---

4 Apozarea, ca relație sintactică, este susținută într-un studiu amplu de Hodiș 1990, dar și în studii mai restrânse: Teodorescu 1974; Mitran 1963.

Considerând că elementul predicativ suplimentar are doi termeni regenți, între aceștia manifestându-se un raport special, al cincilea, Vasile Șerban prezintă următoarea tipologie a relațiilor sintactice: de interdependență, raport referențial (între apoziție și termenul de referință), de coordonare, de subordonare și de dublă subordonare (Șerban 1970: 42-46). În concepția lui Dumitru Irimia, organizarea enunțului se întemeiază tot pe cinci tipuri de relații sintactice: interdependență, dependență, coordonare, apoziție, incidență (relație realizată între cele două planuri ale enunțului) (Irimia 1997: 323-333, 369-523). Cinci tipuri de relații sintactice sunt identificate și de Gh. Trandafir: relația de coordonare, relația de subordonare, relația mixtă bipropozițională, relația apozitivă, relația zero (corespunde relației de incidență) (Trandafir 1982: 76-78, 114-160)[5]. Soluția cu cinci raporturi sintactice este acceptată și de N. Felecan (2002: 17): coordonarea, subordonarea, interdependența, raportul apozitiv și cel explicativ. Petru Zugun (1978: 105) păstrează clasificarea realizată de C. Dimitriu (1974: 9-22) care, ulterior, își schimbă părerea, vorbind despre cinci raporturi sintactice: raportul de inerență, raportul de coordonare, raportul de subordonare, raportul explicativ, raportul de incidență.

Reanalizând raporturile existente în cadrul propoziției, V. Șerban (1974: 87) discută despre șase tipuri de relații sintactice, după cum urmează: de apartenență (realizată între apartenent și pivot), de subordonare, de coordonare, de referință (în „sintagme de tip apozitiv"), de interdependență (raport ce apare în configurații), de constelație (raport interconfigurațional). Cu același număr de relații sintactice este de acord și A. Merlan, însă denumirile sunt diferite de cele date de V. Șerban. Astfel, distinge relații de: interdependență, dependență (subordonare), coordonare, intermediară explicativ-justificativă (are statut intermediar: între coordonare și subordonare, întâlnindu-se doar la nivel frastic sau textual), apozitivă, incidență (Merlan 2001: 14, 16-78).

---

[5] Precizăm că lingvistul oscilează între cinci și șase raporturi: astfel, la p. 78, interdependența apare în inventar, urmând ca la p. 114 și 160 să o conteste.

Diviziunea clasică a relațiilor sintactice este abandonată de Iorgu Iordan și Vladimir Robu din cauza apariției de noi criterii care „dau posibilitatea unei sistematizări cuprinzătoare a tuturor relațiilor sintactice” (Iordan, Robu 1978: 553). Lingviștii amintiți enumeră șapte tipuri de relații sintactice (sub rezerva că termenii aleși pentru a denumi diferitele raporturi sunt provizorii): de nondependență, de interdependență bilaterală (realizată între subiect și predicat), de interdependență bilaterală mediată (numită de alți lingviști relație de incidență), de interdependență trilaterală (în structurile cu verbe copulative/semicopulative), de nondependență apozitivă, de dependență unilaterală (de subordonare) (cu subdiviziunile: dependență unilaterală între doi termeni, dublă dependență unilaterală, relația de dublă dominare), de dublă dependență unilaterală anticipată sau reluată (Iordan, Robu: 553-558). Reconsiderând teoria raporturilor sintactice, Corneliu Dimitriu[6] este de părere că în limba română se poate vorbi de șapte tipuri de raporturi sintactice: de inerență, de coordonare, de subordonare, mixt (între elementele coordonate, dar diferite din punct de vedere sintactic), explicativ (în cazul propozițiilor care încep cu conjuncția „căci”), de dublare (privește doar complementul direct și complementul indirect), de incidență[7].

Un inventar în care sunt cuprinse opt raporturi sintactice este realizat de Mihaela Secrieru, care identifică următoarele tipuri: de inerență, apozitiv, mixt, explicativ, de incidență, de coordonare, de subordonare, de dublă subordonare (Secrieru 2009). Tot atâtea raporturi sintactice enumeră și Rodica Nagy, vorbind despre: raportul de inerență, raportul de subordonare, raportul de coordonare, raportul intențional, raportul apozitiv, raportul de dublare, raportul intermediar-explicativ, raportul mixt (Nagy 2006). „Pentru sporirea omogenității sistemului raportual și pentru o analiză fără rest și cu cât mai puține contradicții ale structurii sintactice” (Toderiță 2007: 112),

---

[6] Într-o primă fază, lingvistul susținea existența a cinci raporturi sintactice (Dimitriu 1974: 9-22), apoi adaugă raportul sintactic mixt și pe cel de dublare (Dimitriu 2002: 1147).

[7] A se vedea și Dănilă 2011: 61.

Ecaterina Crețu Toderiță recunoaște opt raporturi sintactice, ca denumire fiind identice cu cele enumerate de Rodica Nagy, excepție făcând raportul intențional care este înlocuit cu raportul de incidență.

Având în vedere multitudinea tipurilor de relații/raporturi sintactice și amalgamul denumirilor, se cuvine să facem câteva precizări în legătură cu aceste controverse. Toate structurile terminologice care desemnează un anumit raport sintactic au fost analizate și unele combătute de C. Dimitriu (2002: 1127-1146), care, în cele din urmă, aprobă șapte dintre ele. Pentru a nu repeta ceea ce spune lingvistul ieșean, vom examina, din perspectiva teoriilor clujene, doar raporturile pe care le acceptă.

(1) Preluând principiile din sintaxa relațională neotradițională clujeană, fundamentată de D. D. Drașoveanu și continuată de G. G. Neamțu, observăm că, în descrierea relațiilor sintactice, sunt introduse și pozițiile nestructurale despre care se spune că nu sunt integrate relațional în structură. Pozițiile amintite, care întrerup structura sintactică a enunțului, au fost grupate în două categorii (Neamțu 2011-2012): poziții parantetice (construcțiile incidente și apoziția) și poziții vocative/adresative (acestea din urmă nu prezintă interes în discuția de față). Construcțiile incidente sunt definite ca un „fenomen de discontinuitate sintactică, creată de intersectarea a două structuri sintactice independente, aparținând unor planuri diferite ale comunicării: mesajul comunicat (structura primară) și mesajul subsidiar al locutorului sau vorbitorului” (GALR/II 2005: 738). Structura incidentă introdusă alcătuiește „un enunț nou, caracterizat prin absența relațiilor sintactice între cele două componente de sine stătătoare, aparent legate, dar ierarhizate diferit din punct de vedere discursiv” (GALR/II 2005: 738). Prin urmare, construcția incidentă nu se raportează sintactic la enunțul în care intervine, ci discursiv. Altfel zis, între structura primă și cea subsidiară există o legătură de conținut, nu și o relație sintactică, iar raportul numit „de incidență” nu este un raport sintactic, ci unul, eventual, discursiv (acest aspect depășind nivelul sintactic al limbii).

(2) În ceea ce privește relația apozitivă, pe care Corneliu Dimitriu o contestă ca relație distinctă, încadrând-o în raportul de

subordonare, amintim că D. D. Drașoveanu argumentează motivul pentru care sintagma „raport apozitiv” reprezintă „un nonsens”. În opinia cercetătorului clujean, apoziția, „prin însăși poziția ei parantetică, nu este, în planul gramatical, relată (nici coordonativ, nici subordonativ, ci este *în afara raporturilor*) și deci nu este un T” (Drașoveanu 1997: 122).

(3) Despre raportul sintactic de dublare (Dimitriu 2002: 1208-1227) se afirmă că implică trei termeni: un regent (verb/interjecție-predicat) și doi subordonați (cele două componente ale complementelor direct și indirect: forma accentuată și forma neaccentuată). Potrivit lui C. Dimitriu, între cei trei termeni se stabilesc două raporturi sintactice distincte: unul de subordonare (între regent și componentele complementelor direct și indirect dublate) și unul de dublare (între cele două componente ale complementelor direct și indirect dublate). Acest lucru înseamnă că, în exemplul *l-am căutat pe Gheorghe,* există două sintagme: *am căutat* ← *l-... pe Gheorghe* (raport de subordonare) și *l-* ↔ *Gheorghe* (raport de dublare). Reexaminând exemplul, vom observa că în această structură se află două sintagme (*am căutat... -l*, *am căutat... pe Gheorghe*) în interiorul cărora există câte o relație gramatical marcată (prin flexiune cazuală), iar între componentele complementului direct (*l-...pe Gheorghe*) nu există niciun mijloc gramatical de marcare a relației, nereprezentând o sintagmă. Prin urmare, nu se poate vorbi de o relație de dublare.

(4) În ceea ce privește raportul sintactic explicativ (Dimitriu 2002: 1203-1208), suntem de părere că analiza sintactică se complică doar încercându-se să se găsească diferențe între acest raport și relația de subordonare cauzală. Aducând ca argumente conținutul, forma conectorilor și topica, autorul nu face decât să demonstreze că există propoziții cauzale care nu au o structură integrală (Drașoveanu 1997: 209-218) și care, pentru stabilirea termenilor respectivei relații, necesită anumite demersuri (Drașoveanu 1997: 219-225). De altfel, locuțiunile conjuncționale pe care C. Dimitriu le amintește ca mijloace de exprimare a raportului discutat sunt enumerate de G. G. Neamțu printre cuvintele subordonatoare inter-

propoziționale specializate pentru exprimarea subordonatelor cauzale (Neamțu 2008: 199). Așadar, raportul numit „explicativ" este, de fapt, un subtip al raportului de subordonare, respectiv subordonare cauzală.

(5) Un alt raport discutabil este cel mixt (Dimitriu 2002: 1196-1203). Conform lingvistului, acest raport sintactic se impune când sunt coordonate o parte de propoziție și o propoziție, deoarece „s-a ajuns ca între unitățile sintactice (de importanțe diferite) contractante ale raportului sintactic să apară atât o conjuncție coordonată suspendată, cât și un jonctiv subordonator în frază ce introduce o propoziție secundară" (Dimitriu 2002: 1201) (ex.: „X iubește *florile* și *ce mai este frumos în lumea în care trăim*."). Din punctul nostru de vedere, situația prezentată nu este decât o problemă aparentă care se rezolvă prin intermediul unui principiu recunoscut în gramatica limbii române, și anume corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție. Potrivit acestui principiu, propozițiile subordonate sunt părți ale propoziției regente pe care o însoțesc (GLR/II 1963: 6, 142; Avram M. 2007: 7-44). În plus, în lucrările mai noi de gramatică (GALR și GBLR), propozițiile subordonate sunt tratate la un loc cu părțile de propoziție corespondente, fiind considerate, deopotrivă, constituenți legați sintactic de un anumit centru de grup. Astfel interpretate, există posibilitatea de a coordona o parte de propoziție și o subordonată fără să aducem în discuție un alt raport sintactic.

(6) Fără îndoială, cea mai controversată relație sintactică rămâne inerența (sau relația de interdependență/predicativă), relație care vizează grupul subiect-predicat. În interiorul sintagmei predicative, s-au propus diferite tipuri de relații[8]: de coordonare, de interdependență, de inerență, de subordonare (a subiectului față de predicat, a predicatului față de subiect), însă cele mai susținute sunt relațiile de interdependență și de subordonare a predicatului față de subiect (cunoscută și sub denumirea „teoria Drașoveanu-Neamțu"[9]).

---

[8] Pentru prezentarea opiniilor cu privire la relația dintre subiect și predicat, a se vedea Hazy 1997: 16-22; Găitănaru 2012: 45-64.

[9] Pentru denumire, a se vedea Găitănaru 2012: 47.

Relația de interdependență (inerență), conform căreia fiecare dintre cei doi termeni impune anumite particularități de expresie celuilalt, cunoaște două interpretări: pe de-o parte, se consideră o relație distinctă de subordonare/dependență, iar, pe de altă parte, este considerată un subtip al relației de dependență (Guțu-Romalo 1973: 38-39), cea din urmă interpretare fiind preluată și de GALR/II 2005: 17, 313-316). Argumentele aduse pentru existența relației de interdependență au fost amendate de către D. D. Drașoveanu și G. G. Neamțu, de aceea nu mai insistăm asupra acestui fapt, ci doar ne raliem opiniei celor doi cercetători (Drașoveanu 1997: 50, 205-208; Neamțu 1986: 17-19).

(7) Acestea fiind spuse, singurele relații sintactice necombătute din limba română rămân coordonarea și subordonarea (unidirecțională). În continuare, vom prezenta trăsăturile specifice relației de subordonare/determinare.

1.1. Determinarea. Definiție și trăsături

Determinarea/subordonarea este definită în gramatica tradițională ca „raport sintactic existent între doi termeni dintre care unul îl determină pe celălalt, depinde de el din punct de vedere gramatical” (GLR/II 1963: 254). Mioara Avram afirmă faptul că „raporturile de subordonare sau de determinare există între termeni (părți de propoziție sau propoziții) cu funcțiuni sintactice diferite, dintre care un termen este determinat – sau regent –, iar celălalt este determinant – sau subordonat” (Avram M. 1986: 239). În glosematică, determinarea este relația stabilită „între o constantă și o variabilă, adică între două elemente dintre care unul (constanta) constituie o condiție necesară pentru al doilea element, în timp ce variabila nu constituie o condiție necesară pentru primul” (DȘL: s.v. *determinare* (punctul 3))[10].

Din definițiile date în lucrările românești reiese o trăsătură importantă a determinării, și anume dependența termenului subordonat față de regentul său, însă nu sunt specificate alte aspecte definitorii ale acestui tip de relație. Cel care întocmește un set de trăsături ale relației de subordonare este D. D. Drașoveanu, trăsături pe

---

[10] Pentru mai multe detalii, a se vedea Hjelmslev 1968-1971: 38, 49-52.

care le pune în antinomie cu cele ale relației de coordonare (Drașoveanu 1997: 40-77).

(1) În concepția lingvistului clujean, relația de subordonare este *aderentă* la termenul subordonat, constituindu-se împreună cu acesta într-o funcție (Drașoveanu 1997: 41). Prezența relatemului aderent (flectiv sau conectiv) face ca termenul subordonat să intre în relație cu un alt termen care, prin antinomie, îi devine regent. De exemplu, în sintagma subordonativă „mijloc de codru”, relația, realizată la nivelul expresiei prin prepoziția „de”, potențează relațional lexemul „codru”, se grupează cu acesta și îl situează ca termen subordonat față de lexemul „mijloc”, care devine termen regent.

(2) Un adevăr axiomatic formulat de D. D. Drașoveanu este că o relație „nu poate exista decât în prezența a doi T, încât, supunând o structură T – R – T probei omisibilității, este firesc ca, odată cu omiterea oricăruia dintre T-i, să se omită, nemaiavând rost, și R” (Drașoveanu 1997: 46). În ceea ce privește omisibilitatea, spre deosebire de coordonare, care o generează bilateral (adică poate fi omis oricare dintre cei doi termeni ai sintagmei), subordonarea o generează unilateral (termenul omis putând fi doar cel subordonat).

(3) Relația de subordonare, spre deosebire de perechea opusă, are regim. Prin regim, înțelegem „calitatea unei clase de cuvinte de a cere în combinație o altă clasă de cuvinte și de a-i impune anumite categorii sau restricții gramaticale” (Neamțu 2011-2012). Termenul subordonat căruia i se impun anumite categorii se numește termen regizat/dominat/guvernat. Clasele de cuvinte care au calitatea de dominare/regizare sunt conectivele subordonatoare (prepozițiile/locuțiunile prepoziționale impun cazul[3]; conjuncțiile și relativele impun un regim verbal-personal) și termenii regenți (care pot impune fie categorii diferite de cele pe care le au ei înșiși, fie categorii identice cu ale lor – impunerea acelorași categorii numindu-se acord).

(4) În subordonare există valențe, adică posibilități combinatorii (Drașoveanu 1997: 73-75). Termenul subordonat este elementul activ, contractantul/selectantul care își caută partenerul, iar, prin antinomie, găsitul devine termen regent. Termenul subordonat, având

valențe active, actualizează valențele pasive ale termenului regent, denumirea valențelor făcându-se după termenul care le activează, deci după contractant/subordonat. Astfel, în exemplul „pisica blândă", vom spune că substantivul, ca termen regent, este contractat în relație de un termen subordonat adjectival, iar acest lucru înseamnă că adjectivul activează valența adjectivală a substantivului regent.

(5) O trăsătură care reiese din cele enumerate până acum este aceea că relația de subordonare generează funcții sintactice, „înțelegând prin funcție grupul Rs + Ts sau ceea ce actualizează o valență pasivă a unui Tr" (Drașoveanu 1997: 75). Din clasa funcțiilor sintactice sunt eliminate pozițiile nestructurale (apoziții, construcții incidente, pozițiile vocative/adresative) și subiectul (care nu este funcție, deoarece „nu el actualizează, contractează lexemul P, ci el este actualizat de către P") (Drașoveanu 1997: 76).

(6) Conținutul unui termen emană de la conținutul relației (Drașoveanu 1997: 76). De aceea, în funcție de sensul în care se propagă această emanare, apare o nouă antinomie între cele două tipuri de relații. Despre relația de subordonare se spune că propagă unilateral conținutul unui singur termen „și anume spre Ts, pe care cT îl dublează, îl «încarcă»" (Drașoveanu 1997: 76).

(7) Particularitatea relației de subordonare căreia Drașoveanu îi dedică un întreg capitol este unicitatea (Drașoveanu 1997: 59-72), prin care autorul înțelege „imposibilitatea existenței, în dependența unui termen regent, a unui al doilea termen subordonat, construit în același fel cu unul dat" (Drașoveanu 1997: 67)[11].

(8) Prin dominarea termenului, relația de subordonare stabilește o orientare/o direcție a lanțului vorbirii. În sintagma subordonativă, direcția o dă nu poziția termenului subordonat față de termenul regent, ci poziția relatemului față de subordonat, în stânga lui – situație în care relatemul este un conectiv care regizează de la stânga la dreapta și leagă termenul subordonat de regent de la

[11] Pentru exemple și excepții („extrem de frig", „s-a dus nu știu unde"), a se vedea Drașoveanu 1997: cap. *O categorie sintactică – Unicitatea*.

dreapta la stânga (ex. *fulg de nea*)[12] – sau în dreapta lui – când relatemul este un flectiv care regizează de la dreapta la stânga și leagă de la stânga la dreapta (ex. *fata babei*)[13].

(9) Din cauză că relația subordonatoare este aderentă la termenul regizat, neputându-se detașa de acesta, nu este transmisibilă din poziție interpropozițională în poziție intrapropozițională, de aceea o altă trăsătură specifică ei este lipsa transmisibilității (Drașoveanu 1997: 48).

(10) Inversarea termenilor[14] în cadrul relației de subordonare este fie imposibilă (ex. *fulg de zăpadă – *zăpadă de fulg*), fie posibilă, dar cu schimbări de sens (ex. *vine cine știe* față de *știe cine vine*).

(11) Segmentele de expresie reprezintă o altă particularitate a subordonării. Spre deosebire de coordonare, relațiile de subordonare au ca segmente de expresie atât conectivele, cât și flectivele de relație[15] care marchează diferite categorii gramaticale. Conectivele subordonatoare sunt prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, conjuncțiile și locuțiunile conjuncționale subordonatoare, pronumele și adjectivele relative, adverbele și locuțiunile relative (uneori pot funcționa ca relative și nehotărâtele – pronume, adjective, adverbe – compuse lexical cu particula „ori”: *orice*, *oricine*, *oriunde*, *ori de câte ori* etc.). În concepția lui D. D. Drașoveanu, relaționale sunt toate categoriile de ordinul II (cazul$_2$ împreună cu genul$_2$ și numărul$_2$, persoana$_2$ împreună cu numărul$_2$), cazul$_1$ (cu excepția N_1 al subiectului, N_1 suspendat, N_1 absolut, N_1 al apoziției, V_1), modul conjunctiv (prin flectivul/morfemul-conjuncție *să*), gerunziul și infinitivul fără prepoziție (Drașoveanu 1997: 78-92).

Toate cele unsprezece particularități au rolul de a defini relația de determinare/subordonare și de a o pune în opoziție cu relația de coordonare.

---

[12] Pentru excepții, a se vedea Drașoveanu 1997: 52-58.

[13] Excepție făcând flectivele analitice (ex. *lui*, *pe*, *a*) care sunt la stânga lui Ts și leagă de la dreapta la stânga.

[14] Pentru exemple și excepții, a se vedea Drașoveanu 1997: 76-77.

[15] Pentru opoziția flective de relație *vs* flective de opoziție, a se vedea Drașoveanu 1997: 78-80.

Observația₁. În terminologia clasică, relația care se stabilește între subordonat și regentul său poartă numele de subordonare. Am precizat că pentru a desemna același tip de relație, în literatura de specialitate, circulă și termenii: determinare, dependență, guvernare, dominare (Pamfil 2002: 128). Deși se consideră că termenii amintiți sunt sinonimi, între ei există diferențe semnificative. Astfel, cuvintele enumerate pot fi separate în două categorii: 1) termenii care au în vedere regentul: guvernare și dominare; 2) termenii care au în vedere subordonatul: subordonare, determinare și dependență. Prima categorie de cuvinte se referă la calitatea termenului regent (numit și guvernor, supraordonat sau regizant) de a impune „altui cuvânt cu care intră în relație sintactică (numit guvernat sau regizat) o restricție de formă gramaticală” (DȘL: s.v. *guvernare*). A doua categorie de cuvinte se referă la calitatea termenului subordonat (numit și determinant sau dependent) de a se supune restricțiilor impuse de termenul regent.

Observația₂. La o privire mai atentă, între conceptele care au în vedere subordonatul există o notă distinctivă: pe de-o parte, termenii „subordonare” și „dependență”[16] conțin ideea de ierarhie, de ordine/ordonare (de la inferior la superior), iar, pe de altă parte, termenul „determinare” implică o nuanță logico-semantică pronunțată, reprezentând „ceea ce se adaugă unui cuvânt general restrângându-i semnificația” (Stati 1970: 523), iar această restrângere a sferei de referință se poate realiza pe mai multe planuri, nu doar gramatical.

În plus față de această notă terminologică, trebuie avut în vedere faptul că unitatea specifică nivelului gramatical/sintagmic este relația, care, conform trăsăturilor amintite (vezi *supra* (4), (6), (8)), își ordonează termenii, îi organizează în două feluri: (a) fie îi asociază, rămânând echidistantă (= nu se cuplează cu niciunul dintre termeni), (b) fie îi leagă, aderând la termenul pe care îl potențează relațional. În prima situație, (a), relația plasează termenii pe același plan, termenii având același rang sintactic, în timp ce, în a doua situație, (b), relația plasează termenii în planuri diferite, potențează relațional un termen, se grupează cu el și îl situează ca termen

[16] În concepția noastră, noțiunile subordonare/dependență numesc aceeași realitate lingvistică, însă, în opinia altor lingviști, cele două cuvinte au semnificații diferite. A se vedea, în acest sens, Marcus 1965: 529-533.

inferior sintactic (Ts) față de un alt termen care devine superior sintactic (Tr). În cea de-a doua situație, relația domină un termen împreună cu care formează un grup, grup care intră în subordinea unui termen regent.

Considerăm că semnificațiile terminologice și modul în care relația își organizează termenii nu ne permit să punem semnul egalității între dependență/subordonare și determinare. De aceea susținem că determinarea este un efect al subordonării, o altă însușire a termenului subordonat/dependent (alături de cele unsprezece enumerate). Vom spune astfel că relația de subordonare realizează o determinare (o restrângere de referință), iar coordonarea nu. Prin urmare, în exemplul *Alin are mere și pere.*, substantivul *pere* nu restrânge sfera de referință a substantivului *mere*, după cum nici substantivul *mere* nu restrânge sfera de referință a substantivului *pere* (cele două substantive fiind coordonate prin conjuncția copulativă *și*), însă atât substantivul *mere,* cât și substantivul *pere* restrâng sfera de referință a acțiunii exprimate prin verbul (= determină verbul) *a avea* la modul indicativ, prezent (cele două substantive fiind subordonate verbului prin flexiune cazuală).

Având în vedere că denumirile amintite nu sunt sinonime, ci denotă caracteristici diferite, socotim că noțiunea care numește cel mai bine relația dintre un termen subordonat și regentul său este aceea de *subordonare*.

1.2. Tipologia subordonării din punct de vedere sintactic

Luând în considerare observația anterioară în care am nuanțat trăsătura |+ determinare| a termenului subordonat și faptul că relația de subordonare este cea care potențează relațional un termen împreună cu care formează o funcție sintactică, vom putea realiza o tipologie sintactică a subordonării, vorbind astfel de: subordonare predicativă, subordonare completivă (necircumstanțială și circumstanțială) și subordonare atributivă.

1.2.1. Prin subordonare predicativă înțelegem faptul că termenul subordonat care realizează restrângerea sferei de referință a termenului regent este un predicat/are funcția sintactică de predicat.

Relatemul prin care predicatul se subordonează nominativului$_1$-subiect este flectivul de acord verbal (numărul și persoana).

Exemplu de subordonare predicativă[17]:

Copilul *cântă*.

1.2.2. Prin subordonare completivă înțelegem faptul că termenul care realizează restrângerea sferei de referință a termenului regent este un complement/are funcția sintactică de complement. Gramatica clasică distinge între complemente necircumstanțiale (direct, indirect, de agent) (GLR/II 1963: 153-170) și complemente circumstanțiale (de loc, de timp, de cauză, de scop, de mod, instrumental, sociativ, de relație, condițional, concesiv, opozițional, cumulativ, de excepție).

Observația$_1$. În GALR, se propune o rafinare terminologică în ceea ce privește noțiunea de „complement". Astfel, complementele sunt „complinirile obligatorii ale verbului, nu neapărat în sensul imposibilității de omisiune, ci în sensul celei mai intime și strânse relații semantico-sintactice cu verbul" (GALR/II 2005: 52), în timp ce circumstanțialul (GALR/II 2005: 64) este reprezentat de componentele facultative, necuprinse în matricea semantică și sintactică a verbului.

Noua clasă a complementelor presupune un inventar mult mai bogat în care se înscriu următoarele elemente: subiectul („complement de tip special"), complementul direct, complementul secundar, complementul indirect, complementul prepozițional, numele predicativ, complementul predicativ al obiectului și circumstanțialul („în ipostaza de component obligatoriu cerut matricial") (GALR/II 2005: 57). Tot aici se încadrează și complementul posesiv și predicativul suplimentar, cu precizarea că acestea sunt considerate structuri ternare reorganizate care implică un alt complement al verbului. Clasa circumstanțialelor este mai conservatoare, în sensul în care GALR păstrează, în mare parte, clasificarea tradițională, cu deosebirea că subtipurile circumstanțialului de mod din GLR (propriu-zis, de măsură[18], comparativ, consecutiv) devin circumstanțiale autonome.

[17] În toate exemplele, subordonările (termenul subordonat și relatemul) se vor scrie în italice.

[18] În GALR se numește „circumstanțial cantitativ".

Observația$_2$. Ca efect al principiului unicității, GALR separă complementul secundar de clasa complementului direct, iar complementul prepozițional și cel posesiv de complementul indirect.

Observația$_3$. Întrucât o mare parte dintre aceste inovații sunt amendabile (subiectul este supraordonat predicatului; numele predicativ, complementul posesiv[19], complementul predicativ al obiectului și predicativul suplimentar nu reprezintă termeni subordonați ai verbului-predicat, ci ai numelui (Drașoveanu 1997: 142-156; Neamțu 1986: 87-93); noțiunea „secundar" din sintagma „complement secundar" își reclamă o pereche opozantă („primar")[20]; noțiunea „prepozițional" din „complement prepozițional" este prea generală[21]; predicativul suplimentar și complementul predicativ al obiectului conțin anumite neajunsuri terminologice[22]), în exemplele noastre, vom avea în vedere clasificarea clasică a complementului.

Luând în considerare principiul corespondenței părților de propoziție cu propozițiile subordonate, vom spune că subordonarea completivă se poate realiza atât la nivel propozițional, cât și la nivel frastic. Relatemele prin care se subordonează complementul termenului regent (care poate fi verb, adverb, adjectiv, interjecție) sunt flectivele cazuale și toate tipurile de conective enumerate sub **1.1.** (11) (a se vedea *supra*). În cazul în care nu există niciunul dintre relatemele amintite, vorbim de subordonare prin aderență (Stati 1972: 40).

---

[19] Așa-numitul „complement posesiv" este, de fapt, un atribut care face parte dintr-o structură ternară: pe lângă Tr și Ts apare un verb – condiționant al realizării relației (atributul pronominal de tip special) (a se vedea Neamțu 2008: 53).

[20] Deși se afirmă că apare ca efect al principiului unicității, existența separată a complementului numit „secundar" nu este aprobată în toate gramaticile românești (a se vedea Dimitriu 2002: 1383-1384).

[21] Având în vedere că „prepozițional" trimite la expresia relației dintre Ts și Tr, putem include, în clasa „complementului prepozițional", toate complementele care se subordonează regentului printr-o prepoziție.

[22] Pentru calificativul „predicativ" din aceste structuri se aplică aceleași observații terminologice ca în cazul conceptelor „nume predicativ", „adjunct predicativ" (a se vedea Neamțu 1986: 92).

Exemple de subordonare completivă:

Complement direct: Copilul mănâncă *mărul* cu poftă./Așteptam *să mănânce un măr*.

Complement indirect: Vă mirați *de studenții* din parc./Vă mirați *că studenții din parc fac sport*[23].

Complement de agent: Premiul a fost câștigat *de copil*./Premiul a fost câștigat *de cine a meritat*.[24]

Complementul circumstanțial de loc: Copilul se joacă *în parc*./ Copilul se joacă *unde dorește*.

Complementul circumstanțial de timp: Copilul doarme *la ora* zece./ Copilul doarme *când vrea*.

Complementul circumstanțial de cauză: Copilul plânge *de frică*./ Copilul plânge *fiindcă îi este frică*.

Complementul circumstanțial de scop: Copilul merge *după bomboane*./Copilul merge *să cumpere bomboane*.

Complementul circumstanțial de mod: Copilul răspunde *nepoliticos*./Copilul răspunde *cum a fost învățat*.

Complementul circumstanțial instrumental: Copilul a scăpat *datorită medicilor*./*Cu câtă carte știu*, peste câțiva ani voi ajunge dascăl[25].

Complementul circumstanțial sociativ: Copilul se împrietenește *cu vecinii* lui./Copilul se împrietenește *cu oricine îi iese în cale*.[26]

Complementul circumstanțial de relație: *De ajutat* un copil, n-a ajutat./*Să ajute un copil*, n-a ajutat[27].

---

[23] Conform GALR și GBLR, în cele două exemple, complementul este prepozițional, nu indirect.

[24] Completiva de agent, considerată astfel în cele mai multe gramatici (inclusiv în GALR), în urma decumulării relativului „de cine", devine atributivă: „Premiul a fost câștigat *de cel care* a meritat." (Pentru problema relativelor cumulante, a se vedea Neamțu 2008: 389-393.)

[25] Realizarea propozițională a complementului circumstanțial instrumental este după modelul din GLR/II 1963: 318 și GALR/II 2005: 511.

[26] La fel ca în cazul completivei de agent, circumstanțiala sociativă, în urma decumulării relativului nehotărât „cu oricine", devine atributivă: „Copilul se împrietenește *cu oricare care* îi iese în cale." (Neamțu 2008: 393, nota 369.)

[27] Pentru acest model, a se vedea GALR/II 2005: 525 (realizări propoziționale conjuncționale ale circumstanțialului de relație).

Complementul circumstanțial condițional: *În cazul* acesta, rămâi în clasă./*În caz că plouă*, rămâi în clasă.

Complementul circumstanțial concesiv: *Cu* toată *pregătirea* lui, a luat notă mică./*Cu toate că* s-a pregătit, a luat notă mică.

Complementul circumstanțial opozițional: *În loc de varză*, mi-a adus lămâie./*În loc să-mi aducă varză*, mi-a adus lămâie.

Complementul circumstanțial cumulativ: *Pe lângă bani*, mi-a cerut și mâncare./*După ce că i-am dat bani*, mi-a cerut și mâncare.

Complementul circumstanțial de excepție: *În afară de copii*, toată lumea cumpără alcool./*În afară că ai cumpărat alcool*, azi n-ai făcut altceva.

1.2.3. Prin subordonare atributivă înțelegem faptul că termenul care realizează restrângerea sferei de referință a termenului regent are funcție sintactică de tip atributiv. Cele trei funcții sintactice clasice de tip atributiv sunt: atributul, numele predicativ și elementul predicativ suplimentar.

Potrivit lui G. G. Neamțu, cele trei funcții sunt „de esență atributivă” (datorită trăsăturilor comune, atât în conținut, cât și în expresie: au termen regent un substantival, sunt termeni subordonați apersonali, se exprimă prin aceleași părți de vorbire, au mijloace de subordonare comune și, din punctul de vedere al conținutului, toate cele trei funcții califică/identifică substantivalul (Neamțu 2014m: 381;1986: 88-89).

Deși au trăsături comune, „degajarea celor trei membri, funcții distincte în gramatica limbii române, se realizează prin absența *vs* prezența verbului în structură” (Neamțu 2014m: 381-382). În funcție de această caracteristică (vecinătatea sau absența vecinătății cu verbul), G. G. Neamțu propune următoarea clasificare:

(1) atribut nedislocat prin verb − atribut de gradul I/atribut propriu-zis;

(2) atribut „la distanță”, dislocat prin verb:

a) „copulativ”[28]– atribut de gardul II/nume predicativ (= adjunct verbal primar);

b) predicativ – atribut de gradul III/element predicativ suplimentar (= adjunct verbal derivat).

La fel ca în cazul subordonării completive, având la bază același principiu, vom spune că subordonarea atributivă se poate realiza atât la nivel intrapropozițional, cât și la nivel interpropozițional. În funcție de clasa de cuvinte prin care se exprimă, relația de subordonare a celor trei funcții sintactice se poate realiza prin următoarele mijloace de expresie: acordul adjectival, flexiunea cazuală (primă și secundă – $cazul_1$ prim, caz_1 secund)[29], nonflexiunea cazuală (primă și secundă – formele procazuale)[30], joncțiunea și aderența.

Exemple ale subordonării atributive:

Atribut[31] (propriu-zis): Copilul *inteligent* ajunge departe./Copilul *care citește mult* ajunge departe.

Nume predicativ/adjunct verbal primar: Copilul este *inteligent*./ Copilul este *cum și-ar dori orice părinte*.

Element predicativ suplimentar/adjunct verbal derivat: Copilul se consideră *inteligent*./Copilul se consideră *precum este*.

---

28 Sau verb cu adjunct verbal primar (Neamțu 1986: 92).

29 Pentru flexiunea cazuală primă/secundă, a se vedea Drașoveanu 1997: 119-130.

30 Pentru nonflexiune cazuală primă/secundă, a se vedea Neamțu 2014k: 151-156.

31 Nu am dat exemplu din fiecare subtip de atribut, deoarece subtipurile nu au corespondent la nivel frastic.

Capitolul II.

DETERMINAREA – O CATEGORIE GRAMATICALĂ INEDITĂ

În a doua jumătate a secolului trecut[1], lingviștii români au scos în evidență faptul că determinarea, în calitate de categorie logică a gândirii, se poate realiza atât lexical, cât și gramatical. Evoluția de la un sistem semantico-sintactic de determinare la unul morfologic a determinat-o pe Paula Diaconescu să discute, pentru prima dată în lingvistica românească, despre existența unei noi categorii gramaticale în limba română, numită categoria gramaticală a determinării (Diaconescu P. 1961: 163-169). Ulterior, noul concept a fost preluat și îmbogățit în diferite lucrări de specialitate, în care putem delimita două mari direcții: (1) categoria gramaticală a determinării este specifică exclusiv numelui (= substantivului); (2) categoria gramaticală a determinării este extinsă la verb.

2.1. Categorie gramaticală specifică numelui

2.1.1. Definire și caracteristici

Odată cu apariția studiilor în care se pledează pentru integrarea articolului în rândul flectivelor, Paula Diaconescu[2] și Valeria Guțu Romalo[3] aduc în discuție o nouă accepție a determinării, considerând că aceasta reprezintă o altă categorie gramaticală specifică

1 Acest capitol a fost publicat mai întâi în Nasta 2017.
2 A se vedea Diaconescu P. 1961: 163-169; Diaconescu P. 1970: 80.
3 A se vedea Guțu Romalo 1967: 225-236; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 166-179; Guțu Romalo 1968: 77-81; Coteanu 1974: 134-137, 156-157; Coteanu 1985: 96-101, 123-127.

substantivului. Inovația, care nu constă în excluderea articolului dintre părțile de vorbire și încadrarea lui în rândul morfemelor[4], ci în afirmarea unei noi categorii gramaticale a numelui, cunoaște o extindere neașteptată[5]. Cei mai mulți preiau teoria determinării așa cum este prezentată de cele două inițiatoare, însă sunt și lingviști care prelucrează noul concept, aducând modificări terminologice și/sau de clasificare a membrilor din paradigmă (a se vedea mai jos partea I, **2.1.2.** și **2.1.3.**).

Categoria gramaticală a determinării, specifică exclusiv substantivului, exprimă, conform GALR, „gradul de individualizare a referentului din perspectiva locutorului, în sensul extensiunii sau al limitării domeniului de referință a denumirii la o clasă de obiecte, respectiv la un (anume) obiect sau la mai multe obiecte dintr-o clasă” (GALR/I 2005: 73). Determinarea, potrivit noii teorii, reprezintă a patra categorie gramaticală a substantivului (alături de gen[6], număr și caz), contribuind la flexiunea acestuia.

Lucrările care tratează acest subiect scot în evidență o trăsătură importantă care caracterizează toate categoriile numelui: redundanța, adică iterația mărcilor gramaticale în lanțul vorbirii, interpretată în gramatici ca fenomen de acord. Din punctul de vedere al redundanței mărcilor, Paula Diaconescu (1970: 81-82) stabilește

---

[4] În limba română, articolului i se recunoaște statutul de morfem înainte de dezbaterea pe tema determinării. În acest sens, a se vedea studiile lui S. Pușcariu (pentru prezentarea detaliată a perspectivei lui S. Pușcariu asupra articolului definit, vezi Nasta 2021), Ciorănic 1953: 83 („[...] noi credem că în limba română articolul hotărât trebuie considerat morfem”); Iacob Șt. 1957: 17 (articolul „devenit de fapt un morfem”).

[5] Dintre lingviștii care susțin ideea unei a patra categorii gramaticale în clasa substantivului, îi amintim pe: Constantinescu-Dobridor 1974: 15; Toșa 1977b: 6; Coja 1983; Irimia 1987: 52-59; Zugun 1995: 167-172; Ana Vrăjitoru 1995: 3-7; Diaconescu I. 1995: 72, 74; Oprescu 1996: 27-29; Hristea 1981: 113-114, 128; Saramandu 2002: 21-25; Iliescu 2005: 214-220; Aldea 2006; Răchișan 2009: 421-428. La această idee aderă inclusiv GALR (I 2005: 73-77) și GBLR (2010: 86-92).

[6] Potrivit Dianei Roman, genul reprezintă o categorie lexico-semantică. Pentru opoziția categorii gramaticale – categorii lexico-semantice, a se vedea Roman 2017: 24-42.

o ierarhie a categoriilor: categoria numărului este cea mai puternică, urmată fiind de gen, caz și determinare (în limba veche și, astăzi, în unele graiuri).

În ceea ce privește acordul în determinare, Blanca Croitor distinge două etape ale evoluției articolului (marcă de expresie a determinării) în limba română: (1) etapa în care este anexat fiecărui element nominal și adjectival din grupul nominal (într-o fază foarte veche a limbii române (Gruiță 1981: 17-18)) și (2) etapa în care marchează grupul în ansamblu, fiind legat de primul element din grup (faza actuală a limbii române) (Croitor 2008: 213-218). Autoarea încheie cu precizarea că „fenomenul pierderii acordului în determinare ar putea fi încadrat într-o tendință mai generală a românei, de pierdere a marcării cazuale în interiorul grupului nominal” (Croitor 2008: 217).

Elementele comune privind acest subiect se rezumă la cele prezentate: în cadrul sistemului general de determinare (sintactică) nominală se specializează o determinare realizată la nivel morfematic, clasa substantivului cunoaște o nouă categorie gramaticală care exprimă gradul de individualizare a referentului, acordul în determinare (astăzi, rar întâlnit). Trăsătura cea mai importantă a categoriei în discuție asupra căreia insistă fiecare autor, respectiv membrii care compun paradigma determinării, rămâne cea mai controversată. Din acest motiv am ales să acordăm mai multă atenție mijloacelor de expresie a determinării, însă nu înainte de a preciza câteva elemente de natură terminologică.

2.1.2. Probleme de terminologie

(0) Denumirea celei de-a patra categorii gramaticale reprezintă primul obstacol în definire. Valeria Guțu Romalo și Paula Diaconescu au propus conceptul de „determinare”, fără vreun alt atribut, menționând că se poate manifesta lexical sau gramatical. Alți partizani ai acestei teorii susțin că este nevoie de o specializare terminologică, de aceea fie propun un alt concept, fie îl completează pe primul.

(1) Pentru a face distincție între determinarea de la nivelul sintactic și determinarea de la nivelul morfologic, Iorgu Iordan și V. Robu propun o rafinare terminologică vorbind despre o determinare

liberă și despre o determinare minimală. Prin determinarea liberă, lingvistul se referă la determinarea în accepția clasică a termenului, în timp ce prin determinarea minimală înțelege funcția caracteristică relației dintre un lexem determinat (adică regent) și un morfem determinant minimal care are ca mijloc de expresie articolul (Iordan, Robu 1978: 344). În concepția lui I. Iordan și V. Robu, un nume determinat de articol formează o sintagmă primară/minimală, o sintagmă-cuvânt, o sintagmă legată care poate fi individualizată în diferite grade (Iordan, Robu 1978: 355), în funcție de tipul de articol care însoțește substantivul.

(2) Gheorghe Constantinescu Dobridor deosebește determinarea concretă, „realizată cu ajutorul unor cuvinte care dispun de sens lexical” (Constantinescu-Dobridor 1998: s.v. *determinare*), de determinarea abstractă, „realizată cu ajutorul unor cuvinte care nu dispun de sens lexical, ci numai de o semnificație gramaticală” (Constantinescu-Dobridor 1998: s.v. *determinare*)[7]. Pentru această denumire pledează și Ștefan Găitănaru (1995: 21; 1998: 65) și Ada Iliescu (2005: 214), cu precizarea că cel dintâi consideră determinarea abstractă o categorie semigramaticalizată (Găitănaru 1998: 64).

> *Observație*. În concepția lui G. G. Neamțu, aceste diviziuni ale determinării (mai cu seamă cea de la (1)) sunt discutabile și complică lucrurile, „deoarece nu există două categorii gramaticale ale determinării” (Neamțu 2014n: 280) pentru care să fie nevoie de o rafinare terminologică, ci există doar determinare despre care se poate vorbi la diferite niveluri ale limbii, revenindu-se astfel la precizările inițiale ale lingvistelor bucureștene, Paula Diaconescu și Valeria Guțu Romalo.

(3) Ținând cont de nivelul la care este plasată determinarea, Dumitru Irimia vorbește despre o determinare categorială/determinare morfologică/determinare categorial-morfologică (paradigma determinării) în opoziție cu alte două tipuri de determinare: sintactică (relație sintactică de subordonare) și lexicală (în cazul substantivelor

---

[7] Pentru detalii privind categoria determinării abstracte, a se vedea Constantinescu-Dobridor 1974: 14-27.

proprii) (Irimia 1997: 57-58). Potrivit lingvistului ieșean, substantivele proprii nu cunosc categoria determinării, de aceea consideră că între determinarea lexicală și cea categorială există un raport de incompatibilitate. În schimb, între determinarea sintactică și cea categorială raporturile sunt de complementaritate sau de redundanță. D. Irimia merge mai departe cu selecția terminologică, deosebind în cadrul determinării categorial-morfologice (sau minimale) două subtipuri: determinarea minimă, exprimată prin articolul nedefinit, și determinarea maximă, exprimată prin articolul definit (Irimia 1997: 54-55).

(4) Dacă, într-o primă fază, Ana Vrăjitoru a fost de acord cu noțiunea de „determinare" pentru a numi a patra categorie gramaticală a substantivului (Vrăjitoru 1995: 7), ulterior, în lucrarea *Nominalitatea în limba română*, se arată refractară acestei denumiri. Autoarea reproșează cuvântului „determinare" faptul că „are un sens prea general, pentru a putea fi folosit pentru această semnificație specială" (Vrăjitoru 1998: 64). Termenul pe care îl propune este cel de „nominalitate", susținând că „exprimă apropierea conținutului acestei categorii gramaticale de esența substantivului" (Vrăjitoru 1995: 7).

Observație. Ana Vrăjitoru alege, în schimbul unui termen „cu sens prea general", un altul despre care nu putem spune că are un sens restrâns, întrucât, în limba română, în categoria nominalului intră atât substantivul, cât și substitutele sale, pronumele și numeralul. Conform GALR, „nominalul" nu este sinonim cu „substantiv", ci „substantivul" este inclus în „nominal" (GALR/I 2005: 73). Astfel, acceptând această denumire, s-ar putea înțelege că nominalitatea este o categorie caracteristică nu doar substantivului, cum și-ar fi dorit autoarea, ci oricărui termen nominal. Prin urmare, noțiunea propusă nu este întocmai satisfăcătoare. Continuând ideea lansată de Ana Vrăjitoru, aceea de a se alege un concept care să „exprime apropierea conținutului acestei categorii gramaticale de esența substantivului", s-ar putea propune termenul de „substantivitate", însă și această denumire este discutabilă, deoarece ar intra în omonimie cu conceptul de „substantivitate" (Nica 1988: 56,

Neamțu 2014j: 426), care, în accepțiune coșeriană, reprezintă înțelesul categorial al substantivului.

(5) Un alt oponent al conceptului de „determinare” este Alexandru Toșa. Acesta, având o opinie inedită asupra articolului și considerându-l, în același timp, parte de vorbire și morfem al unei categorii gramaticale, e de părere că „determinarea e o operație logică, limitată la noțiunile ordinate, necuprinzând speciile infime, noțiuni exprimate în mare număr de substantivele românești articulate” (Toșa 1977b: 6). Lingvistul propune denumirea de „individualizare”, deoarece conceptul „operează și asupra speciilor infime” (Toșa 1977b: 6), păstrând opozițiile din cadrul paradigmei determinării așa cum sunt prezentate de Valeria Guțu Romalo. Într-un studiu polemic la adresa unei lucrări a Anei Vrăjitoru, Mihail Oprescu, la fel ca Al. Toșa, numește articolul „instrument al individualizării” (Oprescu 1996: 27-29).

Observație. Un lingvist care s-a dovedit a fi împotriva considerării articolului morfem al individualizării este Șt. Iacob. Acesta pledează pentru integrarea articolului în rândul morfemelor înainte de apariția studiilor pe această temă ale Paulei Diaconescu și ale Valeriei Guțu Romalo. Spre deosebire de lingvistele amintite, Șt. Iacob nu validează existența unei categorii gramaticale a determinării, ci doar susține că determinarea se poate manifesta atât la nivel sintactic, cât și la nivel morfematic: „Determinarea fundamentală a noțiunii este cea efectuată prin categorii gramaticale” (Iacob Șt. 1957: 14). Altfel spus, în concepția autorului, determinarea ar fi ceva supracategorial care se poate realiza „calitativ, cantitativ sau în ambele chipuri” (Iacob Șt. 1957: 14) atât la nivel sintactic, cât și la nivel morfologic. În acest sistem, articolul, ca morfem, ocupă o „funcțiune specifică în cadrul procesului de *determinare cantitativă* [subl. n. – L.N.] a noțiunii, și anume aceea de a arăta întregul, adică integritatea noțiunii când are formă singulară și totalitatea ei când are formă plurală” (Iacob Șt. 1957: 18).

Din prezentarea realizată la **2.1.2.** observăm că a patra categorie gramaticală a substantivului întâmpină serioase probleme încă de la denumirea ei, astfel încât fiecare concept propus a fost combătut din varii motive. În continuare, pentru a fi consecvenți, ori

de câte ori vom vorbi despre cea de-a patra categorie a substantivului, vom utiliza noțiunea de „determinare”, noțiune care, de altfel, a fost preluată și de GALR.

2.1.3. Numărul membrilor categoriei gramaticale a determinării

Un alt aspect controversat care privește subiectul în discuție este reprezentat de membrii care compun paradigma determinării. Numărul acestora diferă de la un autor la altul sau chiar în studiile aceluiași autor, după cum urmează:

(1) Categoria determinării formată dintr-un singur membru.

Această teorie este amintită, dar nu fără anumite rezerve, de către G .G. Neamțu într-un studiu în care dovedește cu argumente convingătoare inexistența articolului nehotărât în limba română (Neamțu 2014i: 120-127). În urma observațiilor din acest studiu, se menționează că „în măsura în care – și numai dacă – se poate vorbi în română de o categorie a determinării (minimale), exclusiv morfologice, aceasta ar fi numai definită și ar corespunde, în linii mari, articulării cu articol hotărât” (Neamțu 2014i: 127). Ideea lui G. G. Neamțu este preluată și susținută fără rezerve într-o lucrare amplă de către Maria Aldea. Lingvista clujeană, la fel ca G. G. Neamțu, susține că, în limba română, există doar articol definit, în timp ce așa-numitul „articol nedefinit” este, în funcție de context, adjectiv nehotărât sau numeral. Pe parcursul lucrării, Maria Aldea amintește, în repetate rânduri, că, în plan morfematic, determinarea este realizată prin articolul definit, urmând ca în finalul lucrării să reafirme „existența categoriei gramaticale a determinării în limba română, a patra categorie gramaticală a substantivului, categorie reprezentată prin articolul hotărât” (Aldea 2006: 229).

(2) Categoria determinării formată din doi membri.

a) articolul nehotărât și articolul hotărât

Într-o perioadă în care studiile despre categoria determinării erau într-un stadiu incipient, iar părerile erau relativ omogene, în sensul că se susținea paradigma determinării cu trei membri (a se

vedea *infra* (3)), Ion Z. Coja scrie un articol în care evidențiază faptul că „există motive să considerăm determinarea categorie gramaticală, după cum altele ne-ar putea servi ca obiecții" (Coja 1969: 180). Dincolo de acest scepticism cu privire la determinare, lingvistul conchide că opozițiile determinative ar trebui reduse la „opoziția articulat hotărât – articulat nehotărât", în timp ce „nedeterminarea n-are ce căuta în cadrul… determinării", deoarece „zero nu poate fi termen al unei opoziții" (Coja 1969: 180).

Acestei opinii i se alătură și G. G. Neamțu[8] după ce neagă nedeterminării statutul de membru în paradigma determinării, menționând că determinarea este binară, adică „funcționează prin doi membri (determinat definit – determinat nedefinit) și are ca morfeme articolul hotărât și articolul nehotărât, calitate în care ele sunt morfeme ale determinării (definite, respectiv nedefinite)" (Neamțu 2014n: 271).

Despre existența unei singure opoziții (articol nehotărât – articol hotărât) în cadrul determinării vorbește și Ana Vrăjitoru, susținând că „existența sistemului paradigmatic de opoziții dezvoltat prin articularea substantivului cu articol hotărât sau nehotărât și în care se realizează o corespondență perfectă între semnificant și semnificat constituie un argument pentru afirmarea existenței categoriei gramaticale a determinării" (Vrăjitoru 1995: 7).

b) articol hotărât – nearticulat

Într-o lucrare ulterioară, opinia lui Ion Z. Coja se schimbă, argumentând că, „la acest nivel, al determinării considerate categorie gramaticală și al articolului considerat morfem gramatical al determinării, termenii de pus într-un sistem de opoziții se dovedesc a fi numai doi: articulat hotărât și nearticulat" (Coja 1983: 239). La această concluzie se ajunge după ce lingvistul neagă calitatea de morfem a articolului nehotărât, susținând că acesta este cuvânt, element lexical (Coja 1983: 158, 238, 249).

(3) Categoria determinării formată din trei membri: articolul hotărât, articolul nehotărât și articolul zero

---

8 În Neamțu 2014n: 270-281 se reinterpretează teoria determinării, ajungându-se la alte concluzii față de Neamțu 2014i: 120-127.

Această opinie este împărtășită de cei mai mulți lingviști, fiind preluată inclusiv în GALR și GBLR. Paula Diaconescu (1961: 163-169) și Valeria Guțu Romalo (1967: 225-236) sunt cele care vorbesc pentru prima oară în limba română de existența unui sistem triadic de opoziții în cadrul categoriei gramaticale a determinării, și anume: nedeterminat – determinat nehotărât, nedeterminat – determinat hotărât, determinat nehotărât – determinat hotărât.

(4) Categoria determinării (mai exact „categoria individualizării") formată din patru membri: articolul hotărât, articolul nehotărât, articolul posesiv și articolul genitival.

Sistemul cvadripartit al paradigmei individualizării este adus în discuție de Alexandru Toșa, deși, într-un studiu puțin mai vechi (Toșa 1977b: 6), se considera că individualizarea morfologică este alcătuită din trei membri. Susținând că articolul este parte de vorbire și morfem în același timp, Alexandru Toșa subliniază că, „din punctul de vedere al raportului dintre cele două laturi ale semnului lingvistic, le *signifiant* și le *signifié*, articolele românești (toate tipurile și în toate contextele în care apar) sunt morfeme, indici, mărci, expresii ale individualizării" (Toșa 1983: 44-45).

(5) Categoria determinării formată din șase membri: articolul hotărât, articolul nehotărât, articolul genitival (posesiv), articolul demonstrativ, articolul invariabil „alde" și articolul zero.

În concepția lui Iorgu Iordan și a lui Vladimir Robu, în categoria gramaticală a determinării (minimale), intră toate cele patru tipuri de articole, pe care le consideră o clasă de morfeme: un articol dependent, cel hotărât, și trei articole semiindependente, articolul nehotărât, articolul genitival (posesiv), articolul demonstrativ (Iordan, Robu 1978: 344). La acestea se mai adaugă articolul zero, „pentru a putea asigura funcția opozițiilor în cadrul sistemului paradigmatic al numelui" (Iordan, Robu 1978: 355). De asemenea, cei doi lingviști tind să creadă că inclusiv „*alde* este un determinant minimal semiindependent, formând sintagmă primară cu numele determinant și neanalizabil din punctul de vedere al funcției sintactice" (Iordan, Robu 1978: 361).

(6) Categoria gramaticală a determinării formată din opt membri.

Petru Zugun amplifică inventarul de morfeme care compun categoria gramaticală a determinării și, alături de cei trei membri specificați de Valeria Guțu Romalo, propune alte cinci morfeme structurale: vocalizarea, devocalizarea, substituirea de semivocale, deplasarea accentului, restructurarea silabică (Zugun 1995: 162-172). Prin aceste modificări de ordin fonetico-fonologic, „expresia categoriei determinării este redundantă, articolul hotărât enclitic, morfemul principal, fiind dublat sau triplat de morfemele precizate" (Zugun 1995: 172).

2.2. Categorie gramaticală extinsă la verb

La scurt timp după publicarea studiului detaliat al Valeriei Guțu Romalo despre teoria categoriei determinării, apar lingviști care susțin extinderea acesteia la verb. În bibliografia românească pe care am consultat-o, am descoperit trei autori care vorbesc despre categoria gramaticală a determinării la verb, cu precizarea că, la această clasă lexico-gramaticală, morfemele noii categorii gramaticale sunt diferite de morfemele substantivului. Autorii care vorbesc despre categoria determinării la verb nu au o părere comună cu privire la mijloacele de expresie. Prezentăm, în continuare, aceste puncte de vedere:

(1) În opinia Mihaelei Mîinea, adverbul de timp are un statut net distinctiv față de toate celelalte adverbe, datorită relației foarte strânse cu verbul[9] „care se manifestă sub dublu aspect: al impunerii unei sfere de timp și al localizării temporale" (Mîinea 1969: 533). Din această cauză „nu mai avem de-a face cu o parte de vorbire de același fel cu adverbul de mod sau de loc și cu o determinare de tipul celei realizate de acestea din urmă" (Mîinea 1969: 533). În clasa adverbului de timp, autoarea separă adverbele „care se raportează direct la momentul actual, adică la zero deictic" (Mîinea 1969: 532) (*ieri*, *azi*, *mâine*), de cele care „realizează localizarea temporală în funcție de un

[9] Pentru detalii privind compatibilitatea „adverbelor datante" cu timpurile verbale, a se vedea Săteanu 1980: 123-237.

alt punct decât zero deictic, din sfera de timp a viitorului sau a trecutului" (Mîinea 1969: 532) (*poimâine*, *răspoimâine*, *alaltăieri*). În privința celor din urmă (*poimâine*, *răspoimâine*, *alaltăieri*), se precizează că sunt compuse din două segmente: segmentul bază (*mâine*, *ieri*), care guvernează timpul verbului, și segmentul prim (*poi*-, *răs*-, *alaltă*-), care este impus de timpul verbal. Această relație aparte dintre verb și segmentul prim „pledează pentru interpretarea acestuia din urmă ca morfem gramatical al determinării verbale" (Mîinea 1969: 535).

Observație. Pentru a susține categoria gramaticală a determinării la verb, Mihaela Mîinea sacrifică mai multe legi ale gramaticii:

a) afixul lexical (ex. *poi*-, *răs*-) și lexemul (ex. *alaltă*-) sunt numite/considerate morfeme gramaticale;

b) adverbul, deși e un singur cuvânt bine sudat, se raportează pe segmente lexicale (prefix și rădăcină) la verb;

c) segmentele lexicale din structura aceluiași adverb se raportează în mod diferit la verb: baza este considerată un fel de termen regent, iar prefixul este considerat un fel de termen subordonat, iar verbul, în relație cu același cuvânt, îndeplinește pe rând rolul de termen subordonat și regent;

d) acceptând cele exprimate mai sus, ar însemna să admitem că în structura *vine poimâine* am avea cel puțin două sintagme: *vine – mâine*, *vine – poi* și, eventual, *poi – mâine*. Acest lucru ar atrage după sine alte interpretări păguboase: mijlocul de subordonare (expresia relației) și denumirea raportului dintre așa-zișii termeni.

Din cauza legilor gramaticale încălcate, considerăm că, în limba română, nu se poate vorbi despre existența unei categorii gramaticale a determinării la verb, cel puțin nu sub această formă.

(2) O altă cercetătoare care demonstrează într-o manieră proprie existența categoriei gramaticale a determinării la verb este Elena Dragoș. Autoarea nuanțează faptul că actualizarea, caracteristica recunoscută a articolului, este, de fapt, o trăsătură specifică verbului care dispune de marca de timp (prezent). Această remarcă, dincolo de faptul că apropie clasa numelui de cea a verbului, conduce „la aprecierea existenței categoriei determinării și dincolo de

nume, la verb, de exemplu” (Dragoș 2007: 137). Dacă, în cazul numelui, articolul este cel care dispune de calitatea de referențializare, în cazul verbului, persoana și timpul clasează referențialitatea (Dragoș 2007: 137-138). Concluzia la care ajunge lingvista este că „această categorie gramaticală a determinării este ilustrativă pentru verb, în fond, el fiind purtătorul cel mai avizat al determinării temporale” (Dragoș 2007: 137).

> *Observația*$_1$. Evidențiind asemănarea dintre nume și verb, în ceea ce privește categoria gramaticală a determinării, Elena Dragoș scoate la lumină un aspect esențial: determinarea nu constituie o caracteristică specifică exclusiv substantivului, deoarece morfemele de timp și de persoană „reprezintă concretizări alomorfe ale aceleiași categorii” (Dragoș 2007: 139).
>
> *Observația*$_2$. Remarca Elenei Dragoș o vom dezvolta într-un capitol ulterior[10], în care vom argumenta că, de fapt, determinarea nu este o categorie gramaticală, ci este o „supracategorie” (nu doar gramaticală), care se poate manifesta și la nivel morfematic (implicând diferite categorii gramaticale: timpul, persoana etc.). O asemenea explicație ne va obliga să căutăm articolului un alt rol decât cel de morfem al „categoriei gramaticale a determinării”, deoarece acesta (= articolul), înainte de a face parte din „supracategoria” determinării, va trebui să se înscrie într-o anumită categorie gramaticală, fie într-una existentă, de exemplu, categoria cazului, fie într-una nou creată (la fel cum se întâmplă în cazul morfemelor de timp/persoană, care, înainte de a fi considerate mijloace ale expresiei determinării, sunt morfemele unei categorii gramaticale: categoria timpului, categoria persoanei).

(3) Vorbind despre gramatica adverbelor, Dumitru Nica aduce în discuție adverbele cu înțeles actualizator sau adverbele particule (Nica 1988: 85) care „prin caracteristicile lor, constituie periferia clasei, zona cea mai difuză și mai instabilă, cu puncte de contact cu alte zone și clase (conective, morfeme, particule propriu-zise)” (Nica 1988: 154). Statutul incert al acestor adverbe (ex.:

---

[10] A se vedea *infra*, partea I, capitolul IV. *Determinarea – funcție semantică sau operație pragmatică*?

chiar, *și*, *mai*, *tot*, *cam*, *prea* etc.) îl face pe Dumitru Nica să afirme că „pot fi încadrate în categoria determinării, ca morfeme ale determinării” (Nica 1988: 154), realizând „în cadrul grupului verbal oficiul pe care-l fac, în alte condiții și cu alte caracteristici formal-gramaticale, articolele în cadrul grupului nominal” (Nica 1988: 154).

Observația$_1$. Spre deosebire de alți lingviști, Dumitru Nica afirmă că „elementele care servesc categoria determinării nu trebuie înțelese numaidecât ca morfeme, cum lasă a se înțelege unele lucrări” (Nica 1988: 155). Din acest motiv considerăm că afirmațiile lingvistului presupun două variante de înțelegere:

a) determinarea este o categorie gramaticală atipică, al cărei inventar cuprinde atât morfeme, cât și clase lexico-gramaticale (exemplul dat de autor: adjectivele de întărire). Din punctul nostru de vedere, această variantă de interpretare trebuie respinsă, întrucât categoria gramaticală, prin definiție (DȘL: s.v. *categorie gramaticală*), are ca mijloace de expresie exclusiv flectivele.

b) determinarea este o categorie, dar nu gramaticală și, prin urmare, trebuie stabilit ce fel de categorie este.

Observația$_2$. Încadrarea adverbelor „particule” (numite și semiadverbe sau adverbe de modalitate) în rândul morfemelor o considerăm discutabilă, deoarece aceste unități, deși au corp fonetic redus, au funcție sintactică autonomă (atribut sau complement) (Neamțu 1986: 28; Neamțu, Házy 2014: 128-135, 157-167).

Sintetizând, în acest capitol nu am avut intenția de a realiza o simplă prezentare a determinării la nivel morfematic, ci scopul nostru a fost de a scoate în evidență elementele în litigiu ale noii categorii gramaticale, elemente care nu s-au avut în vedere în momentul întocmirii celor două tratate mari de gramatică (GALR și GBLR).

Astfel, în studiul întreprins, am observat că determinarea, în calitate de categorie gramaticală, întâmpină serioase dificultăți și controverse pe mai multe coordonate ale caracterizării sale: terminologia, numărul membrilor din interiorul paradigmei și clasa lexico-gramaticală căreia îi aparține.

Toate aceste elemente ne-au convins că noua categorie gramaticală, indiferent cum s-ar numi ea, trebuie regândită în așa fel,

încât să ofere o perspectivă unitară asupra elementelor care o compun. În funcție de concluziile obținute în urma reconsiderării, vom putea vorbi sau nu de existența acesteia. O discuție detaliată în acest sens o vom avea în momentul în care vom analiza interpretarea structuralistă a articolului[11].

[11] A se vedea *infra*, partea a II-a. capitolul III. *Interpretarea structuralistă a articolului*.

Capitolul III.

DETERMINAREA/DETERMINANTUL – FUNCȚIE SINTACTICĂ

O nouă perspectivă asupra determinării o oferă GBLR, tratat de gramatică în care determinantul nu mai reprezintă un termen subordonat oarecare (așa cum îl consideră gramatica clasică), nici un simplu membru al categoriei gramaticale a determinării (cum îl consideră gramatica structuralistă), ci devine una dintre cele cinci funcții sintactice din grupul nominal, alături de cuantificator, posesor[1], modificator și complement. Potrivit tratatului în discuție, cea mai importantă funcție din grup este determinantul, poziție pe care o vom analiza în continuare.

Observație. În titlul capitolului, am ales să notăm această funcție cu două concepte „determinarea/determinantul”, deoarece, într-un pasaj din GBLR (2010: 368), apar ca fiind sinonime, mai exact se vorbește despre două subtipuri de determinanți (definiți și nedefiniți), apoi, în momentul în care se dau exemple (în tabel), subtipurile de determinanți devin tipuri de determinare (definită și nedefinită).

3.1. Determinantul

3.1.1. Definire și trăsături

Conform GBLR, „determinantul ocupă poziția cea mai importantă în ierarhia grupului, având rolul semantico-pragmatic de integrare în enunț a substantivului (rolul enunțiativ) și, totodată, de

---

[1] În Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: 145, posesorul nu e o clasă funcțională distinctă, ci se vorbește despre subclasa modificatorilor posesivi.

individualizare a referentului acestuia” (GBLR: 362). Ulterior, integrarea în structura enunțului este considerată o trăsătură sintactică (nu semantico-pragmatică), iar atribuirea unei interpretări (definite sau nedefinite) este considerată o trăsătură semantică (GBLR: 364).

Datorită trăsăturii semantice a determinantului, respectiv atribuirea unei interpretări (definite sau nedefinite) grupului nominal, se consideră că un grup nominal poate fi (a) nedeterminat sau (b) determinat.

a) Grupul nominal nedeterminat este grupul nominal neînsoțit de determinanți. În GBLR (2010: 366-367), sunt prezentate trei mari situații în care grupul nominal este nedeterminat:

● grupurile nominale care ocupă poziții sintactice predicative care desemnează o proprietate (acestea fiind numele predicativ, complementul predicativ al obiectului, predicativul suplimentar);

● grupurile nominale care ocupă poziții argumentale exprimate prin substantive masive (ex.: Eu beau *apă.*), substantive abstracte (ex.: Eu am *curaj*.), substantive comune la plural (ex.: Îmi cumpăr *agrafe*.);

● grupurile nominale în poziție de complement al prepoziției (ex.: Alerg *după bicicletă*.).

b) Grupul nominal determinat poate fi, conform definiției, definit sau nedefinit. Din punctul de vedere al gramaticalizării determinanților, în GBLR (2010: 364-365), se specifică trei mijloace de determinare a grupului nominal:

● mijloacele lexico-gramaticale, reprezentate de clase lexico-gramaticale autonome, de cuvinte independente morfologic;

● mijloacele semigramaticalizate, reprezentate de elemente al căror grad de coeziune cu substantivul este foarte strâns. Din cauză că acestea se despart de centrul substantival doar printr-o cratimă, se consideră că sunt cuvinte dependente morfologic;

● mijloacele gramaticalizate, reprezentate de unelte gramaticale care formează o unitate morfologică cu substantivul pe care îl determină.

Din caracteristica sintactică (sau semantico-pragmatică) a determinantului, respectiv rolul de integrator enunțiativ, rezultă o

altă trăsătură importantă a determinantului, și anume unicitatea (GBLR 2010: 365). Prin unicitatea[2] acestei funcții sintactice se înțelege imposibilitatea apariției unui alt determinant pe lângă același centru nominal. Totuși, condiția unicității pare a fi încălcată[3] de o excepție: adjectivul demonstrativ postnominal, numit *determinant emfatic* (ex.: „băiatul *acesta*”) (GBLR 2010: 365). Coocurența celor doi determinanți (propriu-zis și emfatic) a făcut posibilă realizarea unei ierarhii (= subierarhii) în interiorul clasei: determinantul principal (= articolul hotărât) și determinantul emfatic, aflat într-o poziție inferioară (Nicolae 2011: 638), deși GBLR subliniază relația foarte strânsă dintre cei doi determinanți care se grupează formând un determinant complex (GBLR: 370). Determinantul inferior ierarhic (adjectivul demonstrativ) creează, în cadrul determinării definite, un nou tip de determinare, numită emfatică (GBLR 2010: 368) sau supradeterminare (Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: 143), care aparține fenomenului de dublă realizare a unei poziții sintactice, fiind comparabilă, în concepția lui Alexandru Nicolae (2011: 638), cu dublarea complementelor direct/indirect și a subiectului.

O altă particularitate esențială a determinantului este legată de topică, acesta ocupând întotdeauna prima poziție (GBLR 2010: 365) în grupul nominal. Excepția de la regulă o constituie articolul hotărât a cărui poziție enclitică se explică „prin statutul flexionar al acestuia, de morfem gramatical legat” (GBLR 2010: 365). Chiar dacă nu ocupă prima poziție în grupul nominal, articolul hotărât se contopește cu primul termen al grupului.

Dacă ultimele două particularități (unicitatea și topica) sunt respectate, se trage concluzia că funcția sintactică de determinant poate fi ocupată de mai multe clase lexico-gramaticale. Altfel zis, lipsa determinanților tipici (= articolele) și poziția inițială în ierarhia

[2] Prin unicitatea determinantului, în GBLR se atestă existența acestui principiu și în cadrul grupului nominal (deși, conform definiției din glosarul de la finalul cărții, principiul unicității caracterizează doar constituenții din grupul verbal).

[3] În concepția lui Alexandru Nicolae, postpunerea adjectivului demonstrativ este o încălcare aparentă a principiului unicității (Nicolae 2011: 638-639).

grupului nominal sunt condițiile esențiale pentru ca un cuvânt să fie determinant. Urmând aceste caracteristici distinctive, s-a realizat o inventariere a unităților care pot îndeplini funcția sintactică de determinant.

3.1.2. Unitățile incluse în clasa sintactică a determinantului

Conform GBLR, clasa determinanților se împarte în două subclase: determinanți definiți și determinanți nedefiniți. Prezentăm, în continuare, elementele care fac parte din cele două subclase.

(1) Subclasa determinanților definiți

a) Elemente gramaticalizate, reprezentate de morfemele determinării definite, respectiv de articolele definite. Articolul hotărât este considerat determinantul prototipic al grupului nominal determinat definit.

Ex.: $[_{\text{GN}}$ Băiat**ul**$_{\text{Centru+Det}}]_{\text{S}}$[4] a venit.

b) Elemente lexico-gramaticale, reprezentate de:

○ Adjective demonstrative antepuse

Ex: $[_{\text{GN}}$ [**Acest**]$_{\text{Det}}$ băiat$]_{\text{S}}$ a venit.

○ Adjective posesive antepuse

Ex.: $[_{\text{GN}}$ [**Al nostru**]$_{\text{Det}}$ băiat$]_{\text{S}}$ a venit.

○ Substantiv în genitiv antepus

Ex.: $[_{\text{GN}}$ [**Al țării**]$_{\text{Det}}$ steag$]_{\text{S}}$ a fost sfâșiat.

○ Pronume în genitiv antepus[5]

Ex.: $[_{\text{GN}}$ [**Al lor**]$_{\text{Det}}$ copil$]_{\text{S}}$ a venit.

○ Adjective demonstrative postpuse

Ex.: $[_{\text{GN}}$ Băiat**ul**$_{\text{Centru+Det}}$ [**acesta**]$_{\text{Det emfatic}}$ $]_{\text{S}}$ a venit.

---

[4] Am scris cu bold secvența *-ul*, deoarece așa este notat în GBLR, deși articolul (morfemul determinării definite) este doar *-l*.

[5] Conform GBLR (2010: 369), un grup nominal în genitiv poate îndeplini funcţia de determinant al grupului nominal foarte rar, respectiv în situaţii stilistice sau arhaice. Faptul că aceste unităţi (*al lor*, *al ţării*) au funcţia sintactică de determinant se poate verifica prin imposibilitatea determinării centrului substantival cu articol definit.

c) Elemente semigramaticalizate, reprezentate de adjectivele pronominale posesive clitice.

Ex.: [$_{GN}$ Fiică-**sa**$_{Centru+Det}$]$_{S}$ a venit.

Observație. Ca în cazul grupurilor nominale determinate cu articol definit, în reprezentarea sintactică, cliticul *sa* nu se desparte de substantivul-centru, însă se face precizarea că acest constituent are în structura lui și determinantul grupului, nedespărțindu-se prin paranteze drepte de centru.

(2) Subclasa determinanților nedefiniți

a) Elemente gramaticalizate, reprezentate de morfemele determinării nedefinite, respectiv de articolul nedefinit. Articolul nehotărât este considerat determinantul prototipic al grupului nominal determinat nedefinit.

Ex.: [$_{GN}$ [**Un**]$_{Det}$ băiat]$_{S}$ a venit.

b) Elemente lexico-gramaticale[6]

○ Adjective pronominale indefinite

Ex.: [$_{GN}$ [**Alt/Fiecare**]$_{Det}$ băiat]$_{S}$ a venit.

○ Numerale cardinale

Ex.: [$_{GN}$ [**Trei**]$_{Det}$ băieți]$_{S}$ au venit.

○ Numerale ordinale

Ex.: [$_{GN}$ [**Al treilea**]$_{Det}$ băiat]$_{S}$ a venit.

Observație. Primele trei forme lexico-gramaticale enumerate și exemplificate îndeplinesc funcția de determinant doar când ocupă prima poziție în grup. În cazul în care sunt precedate de alți determinanți, cele dintâi amintite vor îndeplini alte funcții sintactice (cuantificatori sau modificatori) (GBLR 2010: 372).

○ Adjectivele pronominale negative

Ex.: [$_{GN}$ [**Niciun**]$_{Det}$ copil]$_{S}$ nu a venit.

---

[6] Conform GBLR, dacă centrul nominal este însoţit de mai multe elemente lexico-gramaticale, doar primul va îndeplini funcţia de determinant, iar ceilalţi vor avea alte funcţii sintactice:
Ex.: [$_{GN}$[**Mulţi**]$_{Det}$ [alţi]$_{Cuant}$ oameni]$_{S}$ s-au adunat la primărie.

○ Adjectivele interogative

Ex.: [$_{GN}$ [**Care**]$_{Det}$ copil]$_{S}$ a venit?

○ Adjectivele relative

Ex.: Am văzut [$_{GN}$ [**care**]$_{Det}$ copil]$_{S}$ a venit.

○ Adjectivele relativ-interogative

Ex.: L-am întrebat [$_{GN}$ [**care**]$_{Det}$ copil]$_{S}$ a venit.

Descrierea determinării/determinantului a fost necesară, deoarece oferă o perspectivă inedită asupra unor concepte cu o îndelungată tradiție gramaticală. Ideea esențială din sinteza realizată este că determinantul (și ceilalți constituenți din grupul nominal) a (au) apărut ca urmare a excluderii atributului dintre funcțiile sintactice. Pentru a valida această nouă interpretare a determinantului va trebui, mai întâi, să examinăm, îndeaproape, cât de justificate sunt argumentele care au dus la reconsiderarea funcțiilor sintactice din grupul nominal.

3.2. Reconsiderarea funcțiilor sintactice din grupul nominal[7]

3.2.1. Motivarea concepției

Unii lingviști ai secolului XX s-au arătat nemulțumiți de criteriile de clasificare a funcțiilor sintactice clasice, iar această nemulțumire persistă și în lucrările de lingvistică ale secolului XXI.

Astfel, reanalizarea grupului nominal[8] românesc aduce în prim-plan una dintre cele mai evidente inovații pe care gramatica actuală le prezintă, și anume reorganizarea funcțiilor sintactice din interiorul grupului nominal[9]: în locul clasicului atribut, apar alte cinci funcții sintactice (determinantul, cuantificatorul, posesorul, modificatorul și complementul). Interesant este faptul că noutatea nu apare într-o

---

7 Acest subcapitol referitor la interpretarea noilor funcții din GN a fost publicat mai întâi în Nasta 2018b.

8 Vom avea în vedere doar grupul nominal tipic, adică cel al cărui centru este un substantiv.

9 A se vedea GBLR 2010: 79-84, 361-389; Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: 141-150; Nicolae 2011: 635-651.

lucrare cu un cadru teoretic generativ-transformațional, ci este descrisă într-o gramatică (GBLR) despre care se afirmă că „reprezintă o rafinare a concepției tradiționale românești în lumina dezvoltărilor moderne” (Nicolae 2011: 635).

Principalele argumente care au dus la restructurarea funcțiilor sintactice din grupul nominal sunt următoarele:

(1) Tipul de clasificare după partea de vorbire prin care se exprimă un component este aplicat numai în cazul atributului (GBLR 2010: 362).

(2) Funcția sintactică de atribut este „total nereprezentativă și profund eterogenă”, deoarece amalgamează „componenți din cei mai diverși” (Nicolae 2011: 636).

(3) E necesară aplicarea unor criterii sintactice și funcțional-semantice mai riguroase, criterii aplicate și în cazul altor grupuri sintactice (GBLR 2010: 362). Mai exact, dorința de a uniformiza criteriile de clasificare a funcțiilor sintactice i-a condus pe unii lingviști să redefinească constituenții grupului nominal. Prin noua clasificare, „autorii au încercat să ofere o descriere echipolentă a funcțiilor sintactice din grupul nominal (GN) și a celor din grupul verbal (GV)” (Nicolae 2011: 635).

(4) Denumirea tradițională și generală de „atribut” nu prezintă o ierarhie a constituenților[10] din grup, adică „nu redă diferențele de statut ale acestora” (GBLR 2010: 362; Nicolae 2011: 636), de aceea, pentru a reliefa „ierarhia funcțională a componentelor grupului, acestea primesc «etichete» diferite” (GBLR 2010: 362).

Dintre cele patru argumente invocate, reprezentativ rămâne cel de-al treilea care devine și scopul/obiectivul în sine al restructurării sintactice din grupul nominal, obiectiv sintetizat în următoarele cuvinte de către Alexandru Nicolae: „Realizarea unei tipologii a funcțiilor sintactice pe baza acelorași criterii utilizate în descrierea GV” (Nicolae 2011: 642).

[10] Pentru ierarhia constituenților din grupul nominal, a se vedea și Stan 2009b: 231-236.

3.2.2. Examinarea criteriilor de clasificare a constituenților din GN

(1) Unul dintre argumentele pentru care atributul este scos din rândul funcțiilor sintactice este criteriul de clasificare. Autorii acestui argument consideră că tipul morfologic de clasificare este aplicat numai în cazul atributului.

Răsfoind lucrările de gramatică clasică, vom observa că realitatea este diferită față de argumentul prezentat de GBLR. Examinând criteriile de clasificare a părților de propoziție recunoscute în GLR (subiect, predicat, atribut, complement) (GLR/II 1963: 75), am sesizat că principiile de clasificare diferă de la o parte de propoziție la alta[11], mai puțin în cazul predicatului și al atributului, unde există o apropiere în ceea ce privește tipologia. Mai precis, în cazul subiectului (GLR/II 1963: 87-95, Avram M. 1986: 259-263) se pot remarca trei criterii de clasificare: din punct de vedere structural (subiect simplu, subiect multiplu, subiect dublant), din punctul de vedere al exprimării fizice în enunț (subiect exprimat, neexprimat – inclus sau subînțeles, inexprimabil – lipsa subiectului), din punctul de vedere al înțelesului (subiect determinat și subiect nedeterminat). Cât privește predicatul, se recunoaște un singur criteriu de clasificare, și anume cel morfologic: „După părțile de vorbire prin care e exprimat, predicatul este de două feluri: verbal și nominal" (GLR/II 1963: 96). Predicatul verbal include alte două tipuri, adverbial și interjecțional (Avram M. 1986: 263), pe care unii lingviști le separă, ajungându-se să se vorbească de patru tipuri distincte de predicat (Șerban 1970: 92-115). În privința atributului, se aduc în discuție mai multe criterii de clasificare (în funcție de formă, de legătura cu substantivul, conținutul semantic) (Avram M. 1986: 278-282), dar cea mai răspândită tipologie este cea realizată

[11] Nu am avut în vedere elementul predicativ suplimentar și numele predicativ, deoarece aceste funcții stârnesc încă multe controverse privind denumirea (complement, adjunct predicativ complementar/suplimentar, adjunct verbal primar/derivat etc.), termenul regent (verbul, numele sau ambele) și mijlocul de subordonare (a se vedea Adam 2014). De altfel, cele două funcții nu operează cu subclasificări, cum se întâmplă în cazul celorlalte părți de propoziție.

după criteriul morfologic (în detrimentul criteriului semantic utilizat în clasa complementului), deosebindu-se următoarele tipuri de atribute: adjectival, substantival, pronominal, verbal, adverbial, interjecțional (Avram M. 1986: 280) și numeral (Iordan 1956: 623-624)[12]. La fel ca atributul, complementul cunoaște mai multe criterii de clasificare (în funcție de conținut, de natura termenului determinat, legătura cu termenul determinat, forma complementului) (Avram M. 1986: 289-291), însă cea mai uzuală clasificare este după conținut, deosebindu-se mai multe subtipuri de complemente: direct, indirect, de agent, circumstanțial de loc, circumstanțial de timp, circumstanțial de cauză, circumstanțial de scop, circumstanțial de mod, circumstanțial consecutiv, circumstanțial instrumental, circumstanțial sociativ, circumstanțial de relație, circumstanțial condițional, circumstanțial concesiv, circumstanțial opozițional, circumstanțial cumulativ, circumstanțial de excepție (lista este augmentată sau micșorată în funcție de autor).

Din această prezentare succintă reiese că principiile de realizare a clasificărilor sunt neomogene, însă criteriul formal, adică după partea de vorbire prin care se exprimă, este utilizat nu doar pentru atribut, ci și pentru predicat.

(2) Eterogenitatea componenților prin care se exprimă atributul reprezintă un alt aspect care a dus la reconsiderarea funcțiilor din grupul nominal.

Indiferent dacă e vorba de o diversitate/eterogenitate morfologică sau semantică a componenților atributului, acest argument este contestabil atât din punct de vedere morfologic, cât și din punct de vedere semantic:

a) Din punct de vedere morfologic:

a_1) este nedrept să vorbim despre amalgamul și diversitatea componenților doar la atribut, din moment ce complementul se exprimă prin aceleași părți de vorbire (GLR/II 1963: 150-151);

a_2) componenții atributului, deși diverși, prezintă o anumită omogenitate, în sensul că toți sunt clase lexico-gramaticale, părți de

[12] Pentru o viziune de ansamblu asupra tuturor celor șapte tipuri de atribut, a se vedea Neamțu 2014m: 381-416.

vorbire. Din această perspectivă, noile funcții sintactice din grupul nominal sunt mai eterogene, deoarece amestecă mijloacele lexicale (părțile de vorbire) cu cele gramaticalizate (morfemele) (GBLR 2010: 368-372);

b) Din punct de vedere semantic, noile funcții continuă să fie eterogene, adică să amestece diferite valori semantice. În exemplele *cursul de la ora patru* și *cursul din sala Eminescu*, modificatorii au conținuturi semantice diferite, în primul caz – sens temporal, iar în al doilea caz – sens local.

(3) Un alt motiv pentru care atributul este exclus dintre părțile de propoziție se referă la necesitatea aplicării unor criterii sintactice și funcțional-semantice mai riguroase. Argumentul enunțat se leagă de primul, mai exact, îl completează, referindu-se la faptul că este nevoie de o „descriere echipolentă a funcțiilor sintactice din grupul nominal (GN) și a celor din grupul verbal (GV)” (Nicolae 2011: 635). Prin noua clasificare, s-a vrut ca funcțiile sintactice din grupul nominal să respecte criteriul semantic de repartizare a complementului și a adjunctului[13].

> *Observație*. Problemele legate de taxonomie nu sunt noi, ci sunt poate printre cele mai vechi și controversate capitole din gramatică, simțindu-se permanent nevoia unor ajustări. Disputele pornesc încă de la clasificările de bază ale gramaticii: părțile de vorbire[14] și părțile de propoziție[15]. În ceea ce privește părțile de propoziție, acestea au fost divizate în principale (subiectul și predicatul) și secundare (atributul și complementul), iar, după unii lingviști, atributul și complementul formează o singură parte de propoziție (= adjunctul) în interiorul căreia se operează cu diferite criterii de clasificare (Zugun 1978: 109-110).

[13] Pentru distincția complement (complinire obligatorie a GV) – adjunct (complinire facultativă a GV), a se vedea GBLR 2010: 21.

[14] Pentru discuții pe tema criteriilor de clasificare a părților de vorbire, a se vedea, în mod special, Ionașcu 1955: 55-67; Zdrenghea 2014b: 128-136.

[15] Pentru discuții despre criteriile de clasificare și ierarhia părților de propoziție, a se vedea Stati 1957: 263-274; Stati 1968: 183-190; Graur 1962: 47-52; Guțu Romalo 2013c: 122-131; Toșa 1977a: 5; Zugun 1978: 103-111.

În legătură cu cel de-al treilea argument, care pare să fie scopul reorganizării sintactice din grupul nominal, apar, în mod firesc, următoarele întrebări:

a) Prin extinderea criteriului semantic în clasificare, se obține, într-adevăr, „o descriere echipolentă a funcțiilor sintactice din grupul nominal (GN) și a celor din grupul verbal (GV)”? Principiul clasificator comun ales (cel semantic) reușește să ofere o bază de comparație?

Răspunsul la aceste întrebări este negativ, deoarece noua clasificare din grupul nominal nu oferă posibilitatea unei descrieri egale a funcțiilor sintactice (din GN și GV), diferențele continuând să existe:

(a_1) Clasa elementelor care se subordonează verbului are doi termeni generici: complement și adjunct/circumstanțial, care, ulterior, cunosc o subclasificare preponderent semantică (complement posesiv, complement de agent etc.; circumstanțial de cauză, circumstanțial de loc etc.), în timp ce clasa elementelor care se subordonează substantivului nu au un termen generic/supraordonat care să le cuprindă și, abia ulterior, să se separe semantic (Ø determinant, Ø cuantificator, Ø modificator, Ø posesor, Ø complement)[16].

> *Observație*. Criteriul semantic nu este străin în clasificarea clasică a atributului, vorbindu-se despre diversele valori întâlnite la atribut (Avram M. 1986: 282; Neamțu 2008: 302-306): posesia, agentul, obiectul, scopul, cauza, locul, timpul, relația etc. Întrebuințându-se aceste valori semantice, s-ar fi putut realiza o descriere egală a funcțiilor sintactice din grupul nominal și a celor din grupul verbal (ex.: atribut de relație (Poalelungi 1965: 701-704) *vs* circumstanțial de relație).

a_2) Funcțiile sintactice din interiorul grupului verbal nu sunt clasificate integral după criterii semantice. Fac excepție de la acest tip de clasificare patru tipuri de complemente: direct, indirect, secundar, prepozițional. Acestea sunt denumite în funcție de mijloace

[16] „Ø” suplinește denumirea termenului generic inexistent la funcțiile sintactice din GN.

diferite: după mijlocul de relaționare (prepozițional), după apariția/ poziția în propoziție (secundar), după felul de raportare la verb (direct, indirect).

Observația$_1$. În urma distincției funcție sintactică[17] și poziție sintactică[18] din GBLR, putem observa că, în gramatica românească, apare încă o omonimie: complement – funcție sintactică (= termenul generic al unor funcții din cadrul GV: complement direct, posesiv etc.) și complement – poziție sintactică (pe această poziție ierarhică putând sta și elemente care, sintactic, nu ar fi complemente: subiectul, numele predicativ etc.). Omonimia amintită creează o reală confuzie și poate reprezenta o problemă pentru analist.

Observația$_2$. Spre deosebire de GV, în GN nu există diferențe între funcțiile sintactice și pozițiile sintactice, iar determinantul, cuantificatorul, posesorul, modificatorul și complementul sunt numite și funcții sintactice, și poziții sintactice (GBLR 2010: 362). Acest aspect este notabil, întrucât constituie un alt punct care ne îndepărtează de o „descriere echipolentă" a funcțiilor celor două grupuri[19].

În urma celor menționate, deducem că atributul, din punctul de vedere al omogenității criteriilor de clasificare și al naturii gramaticale a constituenților, se dovedește a fi o clasă mult mai bine structurată decât complementul.

b) Criteriul „funcțional-semantic" (utilizat în noua clasificare din GBLR) este cu adevărat mai eficient decât criteriul categorial-relațional[20] (utilizat în gramatica clasică)?

---

[17] Funcția sintactică este „relație sintactică și sintactico-semantică specifică față de un centru de grup. În plan paradigmatic, funcția sintactică reprezintă o clasă de substituție, iar, în plan sintagmatic, presupune un regent specific și o restricție" (GBLR 2010: 662)

[18] Poziția sintactică reprezintă „așezarea ierarhică a constituenților în raport cu centrul de grup. […] într-o poziție sintactică pot fi atribuite mai multe funcții sintactice" (GBLR 2010: 665).

[19] Problemele precizate în cele două observații se datorează caracterului osmotic al *Gramaticii de bază a limbii române*, care a încercat să introducă elemente de factură generativă în gramatica românească, însă, în același timp, a păstrat și elementele tradiționale. Acest eclectism a dus la apariția confuziilor.

[20] Pentru denumirea criteriului, a se vedea Neamțu 2014m: 381-416.

La această întrebare a răspuns Valeria Guțu Romalo (2013c: 122-131) într-un articol care nu figurează în bibliografia GBLR. În acest studiu, se pledează pentru necesitatea unificării criteriilor de clasificare, deoarece folosirea unor principii diferite de clasificare nu permite comparația funcțiilor sintactice. Autoarea subliniază că „folosirea a două criterii diferite, abandonarea criteriului utilizat în clasificarea atributelor și înlocuirea lui cu un alt criteriu atunci când se discută complementele nu se explică și nu se justifică teoretic nicăieri, fiind rezultatul unei foarte îndepărtate tradiții" (Guțu Romalo 2013c: 123). Criteriul semantic, dependent de sensul lexical al cuvintelor, utilizat în clasificarea complementelor, reprezintă „un criteriu insuficient de precis conturat, vag, și ca atare, în mare măsură subiectiv" (Guțu Romalo 2013c: 124). Ineficiența criteriului semantic (Guțu Romalo 2013c: 124-125) rezultă din următoarele argumente:

b_1) Din faptul că nu există o formulare explicită a criteriului general de clasificare reiese lipsa de claritate și de precizie ale principiului semantic.

b_2) Un criteriu de clasificare inadecvat atrage după sine imposibilitatea unor definiții precise, clare. În acest sens, Iorgu Iordan și Vladimir Robu, deși susținători ai descrierii semantice a complementului, apreciază că definițiile bazate pe criterii semantice spun „foarte mult" și, „în același timp, foarte puțin despre trăsăturile relevante ale acestei clase sintactice" (Iordan, Robu 1978: 645), dar o definire bazată pe aspecte formale ar înlătura numeroasele confuzii și exprimări neclare.

b_3) Criteriul semantic are un mare grad de subiectivitate, iar acest lucru îl putem observa în faptul că (aproape) fiecare circumstanțial este însoțit în descrierea lui de un segment intitulat fie *Dificultăți*[21], fie *Relația cu alte poziții sintactice*[22]. În aceste

---

[21] A se vedea capitolele dedicate circumstanțialelor în GBLR.

[22] A se vedea capitolele dedicate circumstanțialelor în GALR. De exemplu, circumstanțialul de timp poate cumula și semnificația circumstanțialului de cauză (**După boală**, *se simte slăbit.*; **În urma** *unor prelungite și dificile* **negocieri**, *pacea a fost restabilită.*; **Observând** *că nimeni nu-i dă nicio atenție, a plecat*

subcapitole se atrage atenția asupra confuziilor dintre funcții și se scot în evidență contextele în care încadrarea unui cuvânt într-un anumit tip de circumstanțial se face foarte dificil. Interferența elementelor merge până acolo încât una și aceeași construcție poate fi încadrată, în același timp, pe baza trăsăturilor semantice, în diverse specii de circumstanțiale[23], iar, pentru aceste situații, GLR[24] aduce în discuție noțiunea de „nuanță”, vorbindu-se astfel de un anumit tip de circumstanțial cu diverse nuanțe (de exemplu, despre circumstanțialul de timp se spune că poate avea următoarele nuanțe: de loc, de mod, de instrument, sociativă).

b_4) Lipsa de precizie a criteriului semantic face posibilă augmentarea subtipurilor de complemente/circumstanțiale. Luând tratatele mari de gramatică, vom observa că, în GLR, există 16 subtipuri de complemente (circumstanțiale și necircumstanțiale), în GALR, numărul crește cu 6, iar, în GBLR, întâlnim (numai în grupul verbal) 16 subtipuri de circumstanțiale, 8 subtipuri de complemente matriciale (aici intră și subiectul, numele predicativ și complementul predicativ al obiectului) și 3 subtipuri de complemente apărute prin reorganizare.

Toate aceste argumente întăresc concluzia că „baza pe care se face în mod obișnuit clasificarea complementelor este ambiguă și nesatisfăcătoare, și ca atare trebuie înlocuită” (Guțu Romalo 2013c: 125) cu criteriul categorial-relațional adoptat în clasificarea atributului, criteriu superior prin precizie și claritate celui semantic. Adoptând ca principiu de analiză calitatea morfologică a determinantului (în sens clasic = termen subordonat), vom obține următoarele subtipuri de complemente: complemente substantivale (în opoziție cu atributele substantivale), complemente pronominale (în opoziție cu atributele pronominale) complemente numerale (în opoziție cu atributele numerale), complemente verbale (în opoziție cu

supărată.) sau circumstanțial de timp poate interfera cu circumstanțialul cantitativ (**În** *multe* **rânduri** *l-a certat pentru nimicuri*.; **Adeseori** *l-a certat pentru nimicuri*.).

[23] A se vedea exemplele date în Guțu Romalo 2013c: 124.

[24] A se vedea capitolele dedicate circumstanțialelor în GLR.

atributele verbale), complemente adverbiale (în opoziție cu atributele adverbiale), complemente interjecționale (în opoziție cu atributele interjecționale) și complemente adjectivale (în opoziție cu atributele adjectivale). Clasificarea morfologică a complementului poate fi completată, așa cum este cea a atributului, printr-o clasificare relațional-sintactică, deosebind, astfel, complemente substantivale prepoziționale, complemente substantivale dative, complemente substantivale acuzativale etc[25].

(4) Absența unei ierarhii a constituenților reprezintă un ultim argument care pledează pentru excluderea atributului din rândul funcțiilor sintactice.

Din punctul nostru de vedere, acesta este cel mai slab argument invocat, ba mai mult, nici măcar nu ar fi trebuit enumerat printre argumente, deoarece ierarhia constituenților nu poate reprezenta un motiv pentru desființarea unei funcții. Ierarhia nu interesează funcția sintactică, ci privește organizarea grupului.

3.2.3. Alte elemente discutabile

(1) Din informațiile pe care le aflăm din GBLR, în lipsa unui constituent care are tot timpul funcția de determinant (articolele definit și nedefinit, adjectivele demonstrative antepuse și postpuse, adjectivele nedefinite *fiecare*, *oricare*, *orice*, *niște*, *niscaiva*, *niscai*, adjectivele negative *niciun*/*nicio*, adjectivele interogative și relativ-interogative *ce*, *care*, *cât*, posesivul clitic) (GBLR 2010: 81), aproape orice alt component care însoțește centrul și se află pe prima poziție în grup glisează pe poziția de determinant (GBLR 2010: 81, 369, 371, 374). Astfel, cuantificatorii, posesorii, modificatorii sau chiar complementele pot deveni determinanți:

(a) cuantificatorul devine determinant

[$_{GN}$[Un]$_{Det}$ [**alt**]$_{Cuant}$ om] a ajuns în fruntea țării.→ [$_{GN}$[**Alt**]$_{Det}$ om] a ajuns în fruntea țării.

---

[25] Pentru o clasificare a complementului după criteriul categorial-relațional, a se vedea Băilă 2017: 418-426. Extinderea criteriilor comune de clasificare (cel categorial/morfologic și cel relațional/sintactic) prezintă două avantaje: eliminarea ambiguităților semantice în delimitarea tipurilor de complemente și obținerea unei descrieri echipolente a funcțiilor din GN și a celor din GV.

(b) posesorul devine determinant

[$_{GN}$Vioara$_{centru+Det}$ [**băiatului**]$_{Pos}$] este ușoară. → [$_{GN}$[**A băiatului**]$_{Det}$ vioară] este ușoară.

(c) modificatorul devine determinant

[$_{GN}$[Acest]$_{Det}$ [**al treilea**]$_{Modif}$ argument] este inoperant. → [$_{GN}$[**Al treilea**]$_{Det}$ argument] este inoperant.

(d) complementul devine determinant

[$_{GN}$Tristețea$_{centru+Det}$ [**sa**]$_{Compl}$] este molipsitoare. [**A sa**]$_{Det}$ tristețe] este molipsitoare.

Această glisare a funcțiilor pe poziția de determinant nu numai că provoacă numeroase confuzii, dar reprezintă și un fenomen atipic al mecanismului de atribuire a funcțiilor sintactice (atribuirea unei funcții sintactice după prezența sau absența unei alte funcții sintactice).

În această situație, GBLR invocă un paralelism din grupul verbal: „Complementul secundar se definește și se atribuie în GV în relație cu un complement direct” (GBLR 2010: 375), astfel, în cazul în care complementul direct lipsește din structură, complementul secundar devine complement direct. Însă observația din GBLR contravine ideilor prezentate în GALR, unde se precizează că, în anumite situații (= intranzitivitatea prin pasivizare), verbul pierde capacitatea de a primi în subordine un complement direct („tranzitivitatea forte”), însă păstrează „capacitatea de a-și atașa complemente ale tranzitivității slabe: complementul secundar (*Elevul a fost întrebat* ***rezultatul***., *Copilul a fost învățat* ***tabla înmulțirii***.)” (GALR/II 2005: 132).

În plus, analogia prezentată în GBLR este irelevantă dacă avem în vedere că funcția de complement secundar este contestabilă[26].

(2) În multe situații, se poate observa o discrepanță între rolul semantic al cuvântului și rolul sintactic pe care îl îndeplinește. În acest

[26] Deși se afirmă că apare ca efect al principiului unicității, existența separată a complementului numit „secundar” nu este aprobată în toate gramaticile românești (a se vedea Dimitriu 2002: 1383-1384).

sens, GBLR afirmă despre cliticele posesive că „își păstrează principalul lor rol semantic de a indica un posesor; funcția de determinare a grupului nominal este deci secundară” (GBLR 2010: 365)

Un alt exemplu elocvent este cel al cuvintelor care au rolul semantic de a indica extensiunea substantivului (*niște*, *fiecare*, *niciun*, *orice* etc.) (GBLR 2010: 81), deci, potrivit semnificației, ar trebui să aibă funcția sintactică de cuantificatori, dar, contrar așteptărilor, sunt determinanți datorită topicii. Acest paradox născut din opoziția conținut semantic – expresie sintactică, în contextul în care criteriul semantic ar trebui să primeze (din moment ce se vrea o descriere egală a funcțiilor din GN și GV), poate aduce analistul în fața unei dileme: cui se dă câștig de cauză, semanticii sau topicii? În funcție de răspuns, topica sau semantica, vom obține o altă funcție sintactică, deoarece fiecare dintre cele două criterii ne indică poziții sintactice diferite.

(3) Din (1) și (2) reiese că primatul semanticului (atât de mult menționat în stabilirea funcțiilor sintactice) este eclipsat de topică. Dacă până acum topica avea un rol secundar în identificarea funcțiilor, observăm că, în noua ierarhie a constituenților din grupul nominal, aceasta joacă un rol esențial (spre deosebire de grupul verbal, unde topica nu este atât de relevantă).

(4) Clasificarea funcțiilor din grupul nominal nu se realizează după criterii omogene. Din ansamblul funcțiilor sintactice se poate separa complementul, deoarece, pentru identificarea și numirea lui, nu ne interesează conținutul semantic al termenului subordonat (= al complementului), așa cum se face în cazul celorlalți constituenți ai grupului, ci natura lexicală a substantivului regent (= trebuie să analizăm proveniența substantivului).

(5) Din observațiile menționate la (1), (2), (3) și (4), remarcăm un grad ridicat de confuzie în rândul constituenților sintactici din interiorul grupului nominal, situație care va avea repercusiuni deloc plăcute asupra analizei morfosintactice, ducând la soluții interpretabile.

Potrivit criteriilor de identificare a funcțiilor sintactice din grupul nominal și definițiilor date acestora, posesivul *a sa* dintr-un

exemplu ca *a sa tristețe* presupune patru variante de analiză, după cum urmează:

a) determinant, prin topică și integrare enunțiativă (soluția propusă de GBLR);

b) posesor, prin rolul semantic necontestabil pe care îl are structura posesivă *a sa*;

c) complement, prin raportare la centrul substantival postadjectival *tristețe*;

d) modificator, prin rolul de a restrânge extensiunea substantivului[27].

(6) Acest amalgam de soluții (vezi *supra* (5)) nu reprezintă singurul impediment în analiza morfosintactică a termenilor, ci, în plus, pot apărea suprapuneri de funcții sintactice (funcții în funcții) precum în următoarele exemple:

a) în sintagma *creionul băiatului*, posesorul *băiatului* este format din centrul substantival *băiat* și determinantul definit *-l* (altfel spus, funcția sintactică de posesor conține un determinant);

b) în sintagma *tristețea persoanelor*, complementul *persoanelor* reprezintă, la rândul său, un grup cu centrul nominal însoțit de determinantul definit *-lor* (altfel spus, în funcția sintactică de complement este integrată funcția sintactică de determinant);

c) în exemplul *cititul cu ochelarii* (GBLR 2010: 380), modificatorul *cu ochelarii* este un grup prepozițional format din prepoziția cu rol de centru *cu* și complementul realizat prin grupul nominal cu centrul substantival *ochelari*, însoțit de determinantul definit *-i* (altfel spus, în funcția sintactică de modificator este integrată funcția sintactică de determinant);

d) situația funcțiilor suprapuse se complică în grupurile cu centre nominale inerent determinate: substantivele proprii, pronumele și numeralele (cu valoare substantivală) (GBLR 2010: 77, 370). În aceste exemple (***Maria***[28] *merge la piață*., ***Ea*** *merge la*

---

[27] A se vedea definiția dată modificatorului în GBLR (2010: 81): „Modificatorii au rolul de a restrânge extensiunea (clasa de referenți a) substantivului.”

[28] Conform GBLR 2010: 93, în substantivul propriu *Maria*, secvența finală *-a* nu reprezintă un articol, ci un formant omonim cu articolul definit *-a*.

piață., ***Doi*** *merg la piață.*, ***Câțiva*** *merg la piață.* etc.), putem spune că determinantul este inclus în structura lexicală a subiectului.

(7) Denumirea noilor funcții sintactice nu este satisfăcătoare, întrucât poate stârni confuzii din cauza omonimiilor:

(a) Posesorul în grupul nominal poate însemna funcție sintactică, poziție sintactică (GBLR 2010: 362) și rol tematic (GBLR 2010: 668) (= o singură denumire pentru trei concepte diferite = triplă omonimie), iar în grupul verbal reprezintă un rol tematic (GBLR 2010: 364) (= a patra omonimie):

Ex. pentru GV: „Casa aparține *lui Ion.*”, *lui Ion* = funcția sintactică de complement indirect, poziția sintactică de complement, rolul tematic de posesor.

Ex. pentru GN: „Păpușa *Mariei*”, *Mariei* = funcția sintactică de posesor, poziția sintactică de posesor, rolul tematic de posesor.

(b) Complementul în grupul nominal este o funcție sintactică inferioară/secundară din punct de vedere ierarhic (în opoziție cu determinantul, „cea mai importantă poziție în structura grupului nominal”) (GBLR 2010: 364), în timp ce în grupul verbal reprezintă o funcție sintactică (și poziție sintactică) superioară ierarhic (în opoziție cu circumstanțialele/adjuncții).

(c) „Determinantul” reprezintă o denumire păguboasă, fiindcă, în întreaga tradiție gramaticală românească, prin acest concept, au fost denumiți termenii subordonați unui regent.

(d) Potrivit definițiilor, toate cele cinci funcții sintactice din grupul nominal „restrâng extensiunea nominalului-centru” (GBLR 2010: 379). Or, din moment ce au același rol, ar trebui să fie numite cu același concept (= un termen generic) și abia apoi cu noțiuni care să le separe, scoțându-le în evidență specificitatea (ca în cazul funcțiilor din grupul verbal).

8) În sfârșit, cel mai controversat segment din noua descriere a funcțiilor din grupul nominal rămâne, fără îndoială, introducerea unui morfem în clasa de substituție a determinantului. Asupra acestui aspect vom insista într-un capitol separat (vezi partea a II-a, **3.2.**).

Observațiile de la **3.2.2.** și **3.2.3.** arată că noua organizare a constituenților grupului nominal încalcă un principiu de bază al

realizării unei clasificări, și anume „nevoia de a ordona într-un mod comprehensibil și util (deci cu o anumită orientare finală)” (Guțu Romalo 2013d: 207) elementele grupului în discuție. Odată ce clasificarea este privată de cele două caracteristici esențiale, rigoarea și eficiența, considerăm că noile funcții sintactice din GN ar trebui reanalizate sau înlocuite cu sistemul tradițional de clasificare (atributul cu toate subtipurile). În mod evident, acest lucru atrage după sine respingerea viziunii inedite asupra determinării/determinantului ca funcție sintactică, însă controversele privind determinantul nu se opresc aici, urmând să revenim asupra eterogenității elementelor care ocupă această poziție sintactică în momentul în care vom discuta despre articol.

Capitolul IV.

DETERMINAREA – FUNCȚIE SEMANTICĂ SAU OPERAȚIE PRAGMATICĂ?

4.1. Determinarea – funcție semantică

O concepție mai nouă a *determinării* în lingvistica românească este oferită de *Dicționarul de științe ale limbii*, unde conceptul amintit este definit ca „[...] funcție semantică îndeplinită, în cadrul G(rupului) N(ominal), de clasa determinanților [...], anume funcția de «actualizare» a substantivului, adică de utilizare a lui în vorbire, și de «individualizare», adică de restrângere a clasei de indivizi desemnate de un substantiv la un individ/indivizi cunoscut/cunoscuți și identificabil/i de către vorbitor și ascultător, individ determinat (în spațiu, în timp sau în cadrul unei relații de posesie) în raport cu vorbitorul sau cu ascultătorul" (DȘL 2005: s.v. *determinare*).

Instrumentele determinării, determinanții/clasa determinanților, au rolul semantico-discursiv „de a transfera substantivul din zona abstractă a denominării în domeniul substanțial al referinței, de a transforma (în actul de enunțare) substantivul, entitate a sistemului, în grup substantival, component al enunțului" (GALR/I 2005: 47). Prin urmare, unitățile din clasa semantică a determinanților au rolul de a actualiza/referențializa un semnificat, integrându-l astfel în enunț.

Elementele care îndeplinesc această funcție semantică[1] reprezintă, din punct de vedere gramatical, o clasă prolifică și neomogenă

[1] Pentru detalii și exemple, a se vedea Guțu Romalo 2013b: 653-659; 2013g: 694-703.

care reunește atât flective, cât și diferite clase lexico-gramaticale și chiar structuri locuționale. Această clasă, omogenă semantic și eterogenă gramatical, cuprinde articolul (enclitic și proclitic), adjective pronominale, numerale, adjective de origine adverbială (*așa*, *asemenea*) și grupări locuționale (*astfel de*, *altfel de*).

Observație. Clasa determinanților se înscrie într-o clasificare semantico-discursivă amplă, din care fac parte și „alte clase de cuvinte” (GALR/I 2005: 45-60). Clasificarea depășește gruparea clasică a cuvintelor în părți de vorbire, presupunând „o grilă diferită de partajare delimitând – în virtutea *unor particularități semantice* și/sau *funcționale* comune din perspectiva organizării comunicării – *clase* de unități ale limbii, *eterogene din perspectiva clasificării în părți de vorbire*” (GALR/I 2005: 46). Prin sublinierile din acest citat se nuanțează diferența dintre clasele morfosintactice și aceste „alte clase de cuvinte” care însumează „cuvinte/grupări locuționale, unități lingvistice reprezentând părți de vorbire diferite, dar și cuvinte și afixe ale unor categorii gramaticale” (GALR/I 2005: 60).

4.2. Determinarea – operație pragmatică

O accepție a determinării mai puțin întâlnită în gramatică, deoarece depășește cadrul morfosintactic, este prezentată de Eugeniu Coșeriu într-o lucrare despre lingvistica vorbirii[2]. În studiul coșerian (Coseriu 1967), determinarea este văzută ca operația pragmatică prin intermediul căreia semnul lingvistic se poate concretiza în vorbire.

Observație. În *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, Coșeriu nu folosește conceptul de „pragmatică”, însă, prin teoriile dezvoltate în acest studiu, autorul contribuie la definirea termenului amintit. Pragmatica este „disciplina al cărei obiect îl constituie limba, privită nu ca sistem de semne, ci ca acțiune și interacțiune comunicativă. Pragmatica este o lingvistică a uzului cu multiple implicații interdisciplinare – examinând efectele diverselor componente ale contextului asupra producerii și receptării enunțurilor, atât sub aspectul structurii, cât și al semnifi

[2] Despre bazele acestei lingvistici a vorbirii, a se vedea Coșeriu 1996: 18-19.

> cației acestora” (DȘL 2005: s.v. *pragmatică*). Limba „ca acțiune și interacțiune comunicativă” este numită de Coșeriu „vorbire”, iar în studiul amintit se dezbate o lingvistică a textului sau a vorbirii la nivel particular. Vorbirea, în opinia lingvistului, „este mai cuprinzătoare decât limba: își utilizează propriile circumstanțe (în timp ce limba este în afara circumstanțelor) și recurge și la activități complementare nonverbale – ca mimica, gesturile, modalități de exprimare a manierelor, și chiar tăcerea –, adică la suspendarea intenționată a activității verbale” (Coșeriu 2009: 205). Elementul esențial în definirea termenului de „pragmatică” este contextul, în schimbul căruia Coșeriu preferă un concept mai vast – cel de cadru (= adică totalitatea instrumentelor circumstanțiale ale activității lingvistice, respectiv ale vorbirii) (Coșeriu 2009: 221).

Teoria despre determinare expusă de lingvistul român este valabilă pentru toate limbile romanice, însă instrumentele verbale de exprimare a operațiilor determinative diferă de la o limbă la alta, iar autorul alege, în primul rând, limba spaniolă pentru exemplificări.

În concepția lingvistului, „corespund domeniului «determinării» toate acele operații care, în limbaj ca activitate, se execută pentru a spune ceva despre ceva prin intermediul semnelor limbii, sau pentru «a actualiza» și a orienta spre realitatea concretă un semn «virtual» (aparținând «limbii»), sau pentru a delimita, preciza și orienta referința unui semn (virtual sau actual)” (Coșeriu 2009: 206). Lingvistul este preocupat în lucrarea sa doar de determinarea nominală, pe care o ia în considerare numai în planul limbajului enunțiativ, distingând, în cadrul acesteia, patru tipuri de operații: actualizarea, discriminarea, delimitarea și identificarea. Operațiile enumerate pot fi realizate cu sau fără ajutorul[3] unor instrumente verbale numite „determinatori nominali” (Coșeriu 2009: 206). Cele patru tipuri de operații ale determinării sunt descrise în detaliu de către lingvist, de aceea în lucrarea de față vom realiza o prezentare succintă a acestora.

---

[3] A se vedea exemplul dat de Coșeriu: limba latină, deși nu dispune de instrumente verbale actualizatoare, totuși, operația de actualizare există în această limbă (Coșeriu 2009: 207).

4.2.1. Actualizarea reprezintă operația fundamentală care orientează semnele conceptuale spre domeniul obiectelor, fiind prima etapă în trecerea semnelor virtuale din planul limbii în planul vorbirii. Coșeriu definește actualizarea ca operație „prin care semnificația nominală se transferă de la «esență» (identitate) la «existență» (ipseitate) și prin care numele unei «ființe» devine denotatul unei entități, al unui «existențial» căruia identitatea semnificată i se atribuie prin actul însuși al denotării” (Coșeriu 2009: 208). Actualizatorul prin excelență (instrumentul verbal specific actualizării) este articolul definit, însă, în cele mai multe limbi, acesta reprezintă și morfem de număr și caz. Articolul nehotărât poate fi simultan cuantificator și particularizator. În limbile fără articol, actualizarea se exprimă implicit, prin cadre („entornos”), sau împreună cu alte operații ale determinării (de exemplu, localizarea).

Observație. Definiții ale actualizării, mai mult sau mai puțin asemănătoare celei coșeriene, întâlnim și în alte lucrări care precedă sau succedă studiul lingvistului român:

a) Înainte de abordarea coșeriană, Charles Bally admitea că actualizarea este o operație prin care semnul iese din virtualitatea limbii, diferențiind-o astfel de caracterizare, însă nu o consideră un tip de operație determinativă (cum face E. Coșeriu), ci exact invers: determinarea și indeterminarea reprezintă două varietăți ale actualizării (Bally 1932: 57).

b) În concepția lui André Martinet, pentru ca un cuvânt să reprezinte un mesaj lingvistic trebuie să fie ancorat în realitatea vorbirii, adică să fie actualizat. Pentru acest lucru „este necesar un context, adică minimum două moneme dintre care unul este de fapt purtătorul mesajului, iar celălalt poate fi considerat ca actualizator” (Martinet 1970: 165).

c) În *Dictionnaire de linguistique*, „actualizarea este operația prin care o unitate a limbii trece în vorbire” [trad. n., L.N.] (Dubois 1973: s.v. *actualisation*). Spre deosebire de Coșeriu, în dicționarul amintit, actualizarea este extinsă și la alte părți de vorbire, iar în rândul actualizatorilor intră și morfemele (ex. morfemul de timp).

d) Actualizarea este concepută de către Elena Dragoș „ca activitate neurofiziologică concretă, înscrisă în timpul cognitiv”,

care „permite trecerea de la potențialitatea limbii la realitatea discursului, de la lingvistica trăsăturilor la o lingvistică a procesului, care, în fapt, definește discursul”, mai exact „presupune înscrierea în realitate a referentului vizat de substantiv” (Dragoș 2007: 135-136). Toate aceste aspecte o determină pe lingvistă să considere actualizarea o operație capitală în praxematică (= „teorie lingvistică centrată asupra analizei producției de sens în limbaj în cadru antropologic și realist”) (Détrie 2001: s.v. *praxématique, apud* Dragoș 2007: 136).

4.2.2. Actualizarea este urmată de o serie de determinări care au rolul de a particulariza semnul cu ajutorul căruia se spune ceva. Complexul varietăților determinative ulterioare actualizării poartă numele de „discriminare”, operație care se „realizează în planul semnificației «obiective» și orientează denotarea spre un grup eventual sau real de entități particulare, deși întotdeauna în interiorul posibilităților referențiale ale unui nume [...]” (Coșeriu 2009: 211). În raport cu discriminarea, „entitățile denotate se prezintă ca exemple ale unei «clase» sau ca reprezentante ale unui «tip», sau, de asemenea, ca porțiuni ale unui «obiect extins» (în cazul substantivelor-nume de materii)” (Coșeriu 2009: 211). Discriminarea, în concepția lui Coșeriu, este alcătuită din trei operații:

(1) Cuantificarea (Coșeriu 2009: 211-212), ca discriminare eventuală și internă, este operația prin care se stabilește numărul obiectelor denotate. Instrumentele prin care se realizează cuantificarea se numesc cuantificatori și pot fi definiți (*doi*, *trei*, *o mie*, *toți*, *zero*, *o duzină* etc.) sau nedefiniți (*puțini*, *mulți*, *destui*, *diverși*, *atâția*, *câți*?, *unii* etc.).

Observație. În domeniul cuantificării este inclus și morfemul de număr („la variación gramatical de número”) (Coseriu 1967: 298). Observăm că, în cadrul determinării, pe lângă clase lexico-gramaticale (necontestate) și articole, Coșeriu introduce și flective.

(2) Selectarea, ca discriminare „reală” și externă, include cuantificarea (deși nu cuantificarea numeric definită, care apare numai în cazul individualizării), iar specificul acestei operații constă

în „aplicarea numelui la un grup de particulari și, în același timp, semnalizează o separare sau o opoziție (afirmată sau negată) între obiectele denotate și restul «clasei» sau «tipului» căreia/căruia ele îi aparțin” (Coșeriu 2009: 212). Selectarea poate fi nedefinită (particularizare) sau definită (= individuare), iar instrumentele verbale corespunzătoare se numesc selectori, putând fi definiți (numiți individuatori „individuadores”: *care, ce, atare, același, celălalt, numitul, primul, al doilea, ultimul*) și nedefiniți (numiți particularizatori „particularizadores”: *un, vreun, unii, niciun, fiecare, oricare, orice, alt*). Particularizatorii implică opoziția *un(ii)/alții*, în timp ce individuatorii implică opoziția *un*(*ii*)/*ceilalți*. În categoria individuatorilor mai pot intra și specificatorii distinctivi, propozițiile relative, articolul (= pronumele demonstrativ semiindependent *cel*) aplicat la cuantificatorii numeric definiți (*cei doi ochi*), complemente de specificare exprimate prin nume proprii și, nu în ultimul rând, cadrele (entornos).

> *Observație*. În opinia lui Coșeriu, individualizarea este o operație de tip special care aparține selectării definite (individuării), mai exact presupune „individuarea unui singular” (Coșeiu 2009: 214). Faptul că „individualizarea traduce întotdeauna o singularizare” este susținut și de Mihaela Miron-Fulea (2001: 107).

(3) Situarea (sau localizarea) este definită ca operație „prin care obiectele denotate «se situează», adică se relaționează cu «persoanele» implicate în discurs și se raportează la circumstanțele spațio-temporale ale discursului însuși” (Coșeriu 2009: 214). Instrumentele prin care se realizează situarea se numesc situatori și pot fi posesivi (adjectivele pronominale posesive) sau deictici (sau localizatori: adjectivele demonstrative).

Potrivit lui Eugen Coșeriu, cele două operații amintite, actualizarea și discriminarea, care în procesul determinativ presupun trecerea de la virtual la actual, de la desemnare potențială la denotare concretă, nu modifică posibilitățile designative ale semnului, ci acest rol le revine altor două operații: delimitarea și identificarea.

4.2.3. Delimitarea este operația determinativă care „modifică posibilitățile de desemnare ale semnului, circumscriind «denomi

nația» (parțializând «conceptul»), ori «limitează» denotarea, în sens extensiv sau intensiv, orientând referința spre *o parte* sau spre *un aspect* al denotatului particular" (Coșeriu 2009: 217). Delimitatorii sunt instrumentele prin care se realizează delimitarea, fiind reprezentați în general de atribute («complemontos del substantivo»). Delimitarea presupune alte trei operații: explicația (explicatorii, instrumentele verbale corespondente explicației, „evidențiază și accentuează o caracteristică inerentă a numitului sau denotatului") (Coșeriu 2009: 218), specializarea (specializatorii, instrumentele verbale corespondente specializării, „precizează limitele extensive sau intensive între care este considerat determinatul dintr-un punct de vedere «intern», adică fără a-l izola sau a-l opune altor determinabili susceptibili de a fi încadrați sub aceeași denominație") (Coșeriu 2009: 218) și specificarea (specificatorii, instrumentele verbale corespondente specificării, „restrâng posibilitățile referențiale ale unui semn, adăugând semnului note care nu sunt inerente semnificației acestuia") (Coșeriu 2009: 218).

4.3.4. Identificarea (sau specificarea informativă) reprezintă „operația prin care se precizează semnificația unei forme «plurisemantice», cu scopul de a asigura înțelegerea ei de către ascultătorul actual sau posibil" (Coșeriu 2009: 219), având ca instrumente verbale identificatorii, care pot fi ocazionali, uzuali sau constanți (Coșeriu 2009: 220). Funcția esențială a acestei operații nu este de a orienta semnificatul virtual sau universal spre o denotare reală sau particulară, nici de a delimita o denotare, ci de a arăta auditoriului semnificația însăși.

Concluzia la care ajunge lingvistul în urma studiului întreprins este că determinarea asigură „materializarea uneia din posibilitățile fundamentale ale vorbirii: aceea de a se referi fără echivoc la actual sau particular cu semne care, în «tezaurul idiomatic» sunt, prin ele însele, virtuale" (Coșeriu 2009: 220) și, mai important decât acest lucru, autorul subliniază că vorbirea semnifică și este înțeleasă dincolo de ceea ce se spune și dincolo de limbă, iar o asemenea posibilitate este dată de circumstanțele în care se vorbește, respectiv de cadre.

După cum afirmă lingvistul, determinarea semnelor este însoțită constant de cadre, care, de multe ori, substituie determinatorii verbali. Conceptul de „cadru” (adică totalitatea circumstanțelor vorbirii) este redefinit de E. Coșeriu, specificând că acestea pot fi grupate în patru tipuri (Coșeriu 2009: 222-229):

● situația se referă la circumstanțele și relațiile spațio-temporale care se formează prin faptul că cineva vorbește într-un punct în spațiu și într-un moment în timp.

● regiunea reprezintă spațiul în care funcționează un semnificat; se pot distinge trei tipuri de regiuni: zona (adică „regiunea” în care un semn este folosit și cunoscut în mod curent), domeniul (adică „regiunea” în care semnul este recunoscut ca element al orizontului vital) și mediul (adică „regiunea” care este stabilită social sau cultural).

● contextul se referă la întreaga realitate care înconjoară un semn/un act verbal/un discurs, putând fi deosebite trei tipuri de contexte: idiomatic (format din limba însăși), verbal (discursul însuși) și extraverbal (totalitatea circumstanțelor extralingvistice percepute de vorbitori; se disting mai multe subtipuri de contexte extraverbale: fizic, empiric, natural, practic, istoric, cultural).

● universul de discurs reprezintă „sistemul universal de semnificații căruia îi aparține un discurs (sau un enunț) și care îi determină validitatea și sensul” (Coșeriu 2009: 228).

Coșeriu subliniază importanța pe care cadrele o au în gramatică, fiind de părere că recunoașterea lor „este indispensabilă mai ales pentru analiza gramaticală a textelor, căci aceleași scheme formale pot corespunde la funcții total diferite, în cadre diferite” (Coșeriu 2009: 230).

4.3. O perspectivă integrativă asupra determinării

Din cele cinci accepții ale determinării (relație sintactică de subordonare, categorie gramaticală, funcție sintactică, funcție semantică și operație pragmatică), cea din urmă pare că le cuprinde pe toate. Astfel, observăm că:

(1) interpretarea clasică a determinării corespunde celor patru operații determinative coșeriene, cu precizarea că morfemele (de număr) și determinarea implicită (prin intermediul cadrelor) nu sunt luate în calcul;

(2) interpretarea structuralistă a determinării corespunde primei operații determinative coșeriene (actualizarea) și individualizării (care este o subspecie a celei de-a doua operații determinative, discriminarea);

(3) interpretarea funcțional-sintactică corespunde primelor două operații determinative coșeriene (actualizarea și discriminarea);

(4) interpretarea semantică a determinării corespunde primelor două operații determinative coșeriene (actualizarea și discriminarea).

Dacă interpretarea clasică a determinării a fost fundamentată cu mult înaintea teoriei coșeriene, nu același lucru putem spune despre celelalte accepții, care au apărut ulterior studiului în discuție. Acest aspect ne motivează să credem că interpretările moderne ale determinării au fost influențate, mai mult sau mai puțin, de accepția coșeriană. Influența coșeriană asupra teoriilor noi s-a făcut în următoarea ordine:

a) Mai întâi, instrumentele verbale ale actualizării, actualizatorii (mai exact articolele), au fost interpretate în gramatica românească ca morfeme. Având în vedere că principalul rol al acestor morfeme este să actualizeze semnificatul, s-a simțit nevoia creării unei categorii în care să fie incluse. Astfel, apare categoria gramaticală a determinării, fără a se ține cont că determinarea, cu toate operațiile care o compun, este un fenomen pragmatic, nu gramatical.

b) Ulterior, pe motivul interpretării determinării ca funcție semantică, determinanții devin o clasă eterogenă în care cuvintele și locuțiunile se amestecă cu flectivele. Acest amalgam este justificabil, deoarece elementele care compun clasa determinanților îndeplinesc rolul semantico-pragmatic (nu morfosintactic) de actualizare (și/sau discriminare).

c) De la interpretarea determinării ca funcție semantică se trece la considerarea acesteia drept funcție sintactică. Acest pas este insuficient argumentat, dar susținut de autorii GBLR.

Prin constatările realizate, vrem să accentuăm că relațiile interdisciplinare, în cazul de față pragmatică – semantică – morfologie – sintaxă, sunt vizibile, însă considerăm inoportun transferul categoriilor de la o știință la altă, de la un nivel la altul. Din punctul nostru de vedere, determinarea, fiind o operație pragmatică deosebită, nu trebuie introdusă ca o nouă categorie gramaticală în morfosintaxa limbii române. Prin aceste observații, nu intenționăm să ne arătăm împotriva studierii faptelor gramaticale la diferite niveluri ale limbii (pragmatic, semantic, morfosintactic, stilistic etc.), ci sugerăm că suntem împotriva interpretării unor operații pragmatice sau semantico-pragmatice ca elemente/categorii gramaticale.

Toate aceste informații ne-au convins să definim determinarea ca proces pragmatic complex, prin care un semn lingvistic este scos din sistemul limbii și integrat în actualitatea vorbirii, implicând cel puțin patru tipuri de operații (cele indicate de E. Coșeriu: actualizare, discriminare, delimitare și identificare), manifestate într-un anumit cadru. Eterogenitatea instrumentelor cu funcție determinativă a dus la plasarea conceptului de „determinare" pe mai multe niveluri ale limbii (sintactic, morfologic, morfosintactic, semantic). Acest aspect, posibilitatea utilizării conceptului amintit la diferite niveluri ale limbii, a fost discutat și susținut în mai multe lucrări[4], însă, în realitate, nu conceptul în sine („determinarea") trebuie plasat la diferite niveluri, ci instrumentele determinării sunt cele care fac parte din compartimente distincte ale limbii: flectivele/alternanțele fonologice aparțin nivelului morfologic, cuvintele/locuțiunile/propozițiile/frazele aparțin nivelului sintactic (sintaxa propoziției și sintaxa frazei), iar cadrele depășesc nivelurile lingvistice.

[4] A se vedea Anghelescu 1969: 93-107; Pedestrașu 1975: 47-55; Pedestrașu 1973b: 42-51.

Observație. Dina Vîlcu introduce între instrumentele de realizare a determinării (mai exact a actualizării) și intonația, pe care o numește „actualizator para-lingvistic" (Vîlcu D. 2019: 269).

În urma dezbaterii pe tema determinării, putem constata că:

a) diferitele întrebuințări ale determinării derivă unele din altele, iar, din acest motiv, ele nu se resping, ci, mai degrabă, se completează;

b) toate accepțiile conceptului de „determinare" discutate pot fi încadrate într-o categorie largă „care implică mecanismul însuși de funcționare a limbii" (Anghelescu 1969: 93), iar această categorie este situată la nivel pragmatic;

c) ceea ce trebuie plasat în diferite compartimente/niveluri ale limbii sunt instrumentele determinative, nu conceptul de „determinare";

d) este inoportun să plasăm o categorie pragmatică la nivel gramatical, deoarece, în acest fel, se diminuează mult semnificația categoriei;

e) determinarea, cu toate operațiile[5] pe care le implică, reprezintă o categorie pragmatică și, prin urmare, trebuie tratată ca atare.

Discuția în jurul determinării a fost necesară, întrucât se intersectează cu problema controversată care face obiectul cercetării noastre, și anume conceptul de „articol". În analiza determinării, indiferent de accepție, articolul ocupă locul central, devenind instrumentul esențial învestit cu rol determinativ.

[5] Pentru încadrarea identificării și a selectării, operații ale determinării, în rândul categoriilor pragmatice, a se vedea și Pop 1990: 429-431.

Partea a II-a.

ARTICOLUL – ÎNTRE INTERPRETĂRI TRADIȚIONALE ȘI INTERPRETĂRI MODERNE

Capitolul I.

INTRODUCERE. O PRIVIRE DIACRONICĂ ASUPRA ARTICOLULUI

Limba română este o limbă de origine latină, care a avut o evoluție aparte față de celelalte limbi romanice. Particularitățile limbii române se evidențiază prin trei elemente importante (Niculescu 1965: 5-12): trăsăturile latinei dunărene (respectiv tendințele latinei populare care, în varianta carpato-dunăreană, s-au realizat fără influențe); teritoriul de formare a limbii române și evoluția aparte a acesteia într-un mediu neromanic, fără a avea legături aproape un mileniu cu celelalte limbi latine (în acest timp, româna a avut legătură, în primul rând, cu limba slavă); substratul geto-dacic pe care s-a grefat latina populară dunăreană. Acești factori au făcut ca limba română să se individualizeze prin toate compartimentele limbii (fonetică, morfosintaxă și lexic).

La nivel gramatical, limba româna are o multitudine de elemente distinctive, elemente pe care celelalte limbi romanice nu le au sau nu sunt atât de bine evidențiate. Aceste elemente sunt inventariate de numeroși lingviști, dintre care reținem numele lui Alexandru Niculescu (1965: 15-48, 59-141) și al Floricăi Dimitrescu (Dimitrescu, Pamfil 1978: 196-366). Amintim elementele morfosintactice cele mai evidente: articularea enclitică (având comportamentul unei desinențe), existența genului neutru, existența categoriei cazului (cu trei forme) și, implicit, a unui tip de declinare sintetică, prezența unor articole/pronume semiindependente aparte (*cel/al*), un număr foarte mare de desinențe pentru plural la substantive și adjective, organizarea complicată a pronumelor și a adjectivelor pronominale ca topică, dativul posesiv adverbal și adnominal, existența conjuncției adversativ-

copulative *iar*, morfemul *pe*, dublarea complementului direct și a complementului indirect prin forme pronominale atone, utilizarea conjunctivului cu morfemul *să* și valoarea predominant infinitivală, existența modului supin, inexistența unui viitor sintetic, ci doar analitic etc.

În continuare, vom avea în vedere un element prin care limba română se aseamănă, dar, în același timp, se deosebește de celelalte limbi romanice, și anume articolul. Acesta se aseamănă cu restul limbilor romanice prin realizarea proclitică (articolul nedefinit) și se distinge prin fenomenul de postpunere (articolul definit). În cercetarea noastră, suntem interesați de evoluția gramaticală a articolului, însă, înainte de analiza propriu-zisă a fenomenului, vom prezenta, pe scurt, motivația diacronică, evoluția articolului până în stadiul actual al limbii, raportarea articolului românesc la ansamblul limbilor romanice, interpretările pe care le-a primit articolul din tradiție până în contemporaneitate și receptarea articolului în alte limbi europene.

1.1. Articolul – Motivația diacronică și evoluția până în stadiul actual al limbii

1.1.1. Epoca apariției articolului

Despre articol se spune că nu a existat în limba latină clasică; acesta a apărut în latina populară (Ivănescu 1980: 133) și, ulterior, în limbile romanice, dezvoltându-se din pronumele demonstrativ (*ille*) și din numeralul cardinal (*unus*). Este foarte greu de precizat când s-au produs aceste transformări, însă este sigur că procesul a avut loc în timp îndelungat.

Părerile cu privire la apariția articolului nehotărât sunt împărțite: unii lingviști (Iordan, Manoliu 1965: 146) consideră că articolul nehotărât a apărut ulterior celui hotărât, în timp ce alții[1] consideră că articolul nedefinit a apărut cu mult înaintea celui definit. În ceea ce privește articolul hotărât, I. Coteanu precizează că motivul principal al acestei incertitudini constă în faptul că s-a urmărit rezolvarea problemei pe cale semantică, adică prin aprecierea momentului de trecere a lui *ille* de la un demonstrativ propriu-zis la

[1] A se vedea Mihăescu 1960: 164: „[...] evoluția lui *unus, una, unum* spre articol nehotărât poate fi urmărită încă din secolul al treilea înaintea erei noastre”.

un demonstrativ slăbit (Coteanu 1969: 100). În acest sens, Dimitrie Găzdaru precizează că pronumele demonstrativ latin a trecut printr-o serie de etape până să ajungă articol: etapa de demonstrativ puternic, etapa de determinativ, etapa de anaforic și, în final, etapa de individualizare sau actualizare, respectiv etapa articolului propriu-zis (Găzdaru 1929: 72).

Același autor menționează faptul că primele atestări ale lui *ille* cu sens apropiat de cel al articolului le întâlnim încă din epoca latinei clasice, la autori precum Plautus (circa 200 de ani î.Hr.), Cicero, Cato, Petronius și Vitruvius. Lingvistul precizează că asemenea întrebuințări ale lui *ille* sunt cu atât mai numeroase, cu cât textele aparțineau latinei populare (Găzdaru 1929: 71).

I. Coteanu, spre deosebire de D. Găzdaru, consideră că modalitatea cea mai convenabilă de stabilire a unei cronologii a articolului în română este aceea de a proiecta în trecut structurile morfosintactice actuale (Coteanu 1969: 134-141). Concluzia la care ajunge autorul este că se poate vorbi de articol numai atunci când acesta devine necesar pentru noul sistem de flexiune a numelui. Astfel, se admite că procesul de transformare a pronumelui în articol începe din faza târzie a latinei populare (când articolul a avut numai rolul de întărire morfologică și sintactică) (Dimitrescu, Pamfil 1978: 226; Coteanu 1969: 141; Rosetti 1986: 159), însă abia din secolul al VII-lea se poate susține existența unui articol propriu-zis.

Prin urmare, observăm că nu s-a căzut de acord asupra unei date precise a trecerii demonstrativului *ille* la articol, însă există două mari teorii care aproximează momentul de apariție a controversatei unități: teoria semantică și teoria gramaticală. Potrivit teoriei semantice, *ille* a început să funcționeze ca articol din perioada latinei clasice, însă teoria are defectul „de a nu distinge suficient de clar în ce moment s-a produs golirea de conținut demonstrativ a lui *ille*” (Coteanu 1969: 107). Prin teoria gramaticală, se susține că *ille* părăsește total statutul de pronume când „devine necesar pentru exprimarea noului sistem de flexiune a numelui” (Coteanu 1969: 141), momentul de trecere fiind situat în secolul al VII-lea[2].

---

[2] Pentru o sinteză a periodizării trecerii lui *ille* de la determinativ/protoarticol la articol, a se vedea Dan 1966: 143-148.

În ceea ce privește apariția articolului nehotărât, amintim că, în *Enciclopedia limbilor romanice*, se precizează că „*unus* devine articol nehotărât odată cu gramaticalizarea lui *ille, ipse*, ca articol hotărât” (Sala 1989: s.v. *articol nehotărât*).

1.1.2. Cauzele apariției articolului

O parte dintre cauzele pentru care pronumele *ille* devine articol definit sunt inventariate de Dimitrie Găzdaru. Motivele transformării pronumelui în articol sunt: pierderea puterii de semnificație, înlocuirea articolului altor limbi (în special la traducerile din greacă) și necesitatea declinării numelor proprii nedeclinabile (Găzdaru 1929: 71-72). Dintre toate motivele, cel mai important rămâne unul de natură semantică, și anume „alunecarea înțelesului” sau „strimtarea conținutului”, cauză pe care D. Găzdaru o preia de la profesorul său Al. Philippide (1894: 42-43).

O altă cauză care a dus la apariția articolului este amintită de A. Meillet în momentul în care vorbește despre stilul scriitorilor greci, menționând că unul dintre instrumentele încărcate cu valoare expresivă este articolul (Meillet 1920: 175). Conform lingvistului, articolul apare din nevoia de a fi expresiv. Pentru alți lingviști, expresivitatea este un element secundar, considerând că apariția articolului este strâns legată de simplificarea flexiunii nominale[3].

În privința celor două fenomene, apariția articolului și simplificarea flexiunii cazuale nominale, Ion Coteanu menționează că acestea se petrec simultan, fără a fi unul altuia cauză sau efect (Coteanu 1958: 21-31). Altfel spus, articolul nu apare din cauza simplificării cazuale, dar nici flexiunea cazuală nu este simplificată datorită apariției articolului, fiecare având alte cauze. În ciuda faptului că cele două reprezintă aspecte diferite ale determinării numelui, în cursul istoriei, simplificarea declinării se întâlnește într-un punct al dezvoltării sale cu articolul, sprijinindu-se reciproc (Coteanu 1958: 42).

Prin urmare, cauza trecerii lui *ille* de la demonstrativ la articol ar fi expresivitatea, iar momentul în care *ille* este interpretat definitiv ca articol este abia atunci când acesta reface, formal, indicii

[3] A se vedea Racoviță 1938: 130; Löfstedt 1942: 375 (*apud* Coteanu 1958: 20).

gramaticali ai cazului. Latinescul *ille* este învestit cu acest rol abia după ce în latina populară dispar consoanele finale, dispariție care a dus la confuzia cazurilor, astfel încât limbile romanice apusene nu mai disting cazurile prin desinențe. Restabilirea sistemului de opoziții cazuale a fost rezolvată în felul următor: în domeniul romanic occidental, desinențele cazuale latinești au fost înlocuite cu prepoziții + articol, în timp ce în limba română a apărut realizarea enclitică a articolului (Diaconescu P. 1970: 198-199).

Dacă în cazul apariției articolului definit în limbile romanice s-au identificat mai multe cauze, în privința articolului nehotărât lucrurile nu sunt atât de complicate. Se consideră că articolul nedefinit romanic a apărut, în principal, în urma utilizării „numeralului cardinal *unus, una* cu valoare cantitativă slabă cu scopul de a prezenta un obiect considerat necunoscut interlocutorului" (Sala 1989: 209).

1.1.3. Evoluția articolului

În limba română, numeralul latin *unum, unam* dezvoltă forme ce vor reprezenta, pe lângă alte valori morfologice, și cunoscutele articole nehotărâte. Maria Aldea prezintă detaliat transformările pe care aceste unități le suportă în trecerea de la latină spre română (Aldea 2006: 118-119). După analiza cercetătoarei clujene, reținem formele articolului nehotărât românesc și etimoanele latinești:

		Masculin	**Feminin**
Sg.	**N-Ac**	a) lat. *unum* > ro. *un*	b) lat. *unam* > ro. *o*
	G-D	c) lat. *unum* + *illui* > ro. *unui*	d) lat. *unum* + *illaei* > ro. *unei*
Pl.	**N-Ac**	e) lat. *ne scio* > ro. *niște*	
	G-D	f) lat. *unum* + *illorum* > ro. *unor*	

În limba română, pronumele demonstrativ latin *ille* dezvoltă forme ce vor reprezenta, pe lângă alte valori morfologice, și articolele hotărâte. În trecerea de la latină spre română, articolul

hotărât a cunoscut în evoluția sa istorică mai multe transformări, care au fost explicate în diferite tratate de specialitate[4]. Formele articolului hotărât contemporan și etimoanele latinești le prezentăm mai jos[5]:

		Masculin	**Feminin**
Sg.	**N-Ac**	a) lat. *illum* > ro. *l, le*[6]	b) lat. *illa* > ro. *a*
	G-D	c) lat. *illui* > ro. *lui*	d) lat. *illaei* > ro. *ei*
Pl.	**N-Ac**	e) lat. *illi* > ro. *i*	f) lat. *illae* > ro. *le*
	G-D	g) lat. *illorum* > ro. *lor*	

Observația$_1$. Pe lângă articolul hotărât propriu-zis despre care am discutat, demonstrativul latinesc *ille* mai are în limba română ca descendenți pronumele personal de persoana a treia, semiindependentele *al* și *cel*, pronumele demonstrativ *acel*. Chiar dacă în gramatica tradițională *cel* și *al* erau considerate subtipuri ale articolului hotărât, în lucrarea de față nu am luat în considerare evoluția așa-numitului articol posesiv și a celui demonstrativ, întrucât, astăzi, tot mai puțini lingviști împărtășesc această opinie, considerându-le pronume semiindependente. Putem aminti, totuși, că posesivul *al* provine fie din structura *ad* + *ille* (Dimitrescu, Pamfil 1978: 237-238), fie direct din demonstrativul *ille* (Găzdaru 1929: 119-120)[7], în timp ce demonstrativul *cel* provine din structura

[4] Pentru descrierea formelor intermediare și pentru evoluția lui *ille* în limba română, a se vedea Găzdaru 1929: 73-117; Dimitrescu, Pamfil 1978: 229; Pușcariu 1974: 441–451; Aldea 2006: 158.

[5] Pentru tabel, a se vedea Aldea 2006: 158.

[6] Pentru explicarea articolului definit masculin „-*le*” s-au emis mai multe ipoteze, presupunându-se că provine din *illus* sau *ille* (pentru detalii, a se vedea Dimitrescu, Pamfil 1978: 227).

[7] Ion Tudor Giurgea insistă asupra acestei probleme și aduce argumente în favoarea provenienței lui *al* din latinescul *ille*, arătând imposibilitatea provenienței lui *al* din *ad* + *ille* (a se vedea Giurgea 2013: 111-120).

ecce + ille sau direct din pronumele demonstrativ *acel* prin căderea lui *a*- (Găzdaru 1929: 161-162).

Observația$_2$. Un fenomen mai vechi în evoluția articolului hotărât, prezent și în zilele noastre, este dispariția lui -*l*. Explicațiile dispariției lui -*l* din formele articulate cu articolul masculin sunt diverse; Andrei Avram le grupează în două mari categorii: influență străină (albaneză) și diferite implicații gramaticale (de natură fonetică, morfologică sau sintactică) (Avram A. 1959: 457-464). Dacă teoria influenței străine a fost respinsă înainte de a se extinde, celelalte explicații rezistă, aducându-se argumente pentru fiecare în parte: (1) Alf Lombard (1974) consideră că -*l* dispare din rațiuni fonetice, mai exact înaintea unei consoane nu se pronunță; (2) Al. Graur este de părere că -*l* nu se pronunță din motive de natură morfologică, fiind vorba de un paralelism între formele articulate și cele nearticulate de la singular și de la plural; (3) N. Drăganu propune o explicație sintactică, considerând că dispariția lui -*l* se datorează unor structuri formate dintr-un nume și verbul *a fi* sau dintr-un nume și formele pronominale conjuncte, structuri în care, în mod corect, -*l* nu apare (*păru-i cade pe ochi*) (prin analogie, forma fără -*l* se extinde la toate substantivele articulate cu articolul masculin). În urma prezentării pe care o face, Andrei Avram ajunge la concluzia că factorul fonetic a avut/are un rol important în dispariția lui -*l* final, însă, totodată, consideră că această dispariție a fost favorizată de analogia morfologică amintită de Al. Graur.

1.2. Individualitatea articolului românesc între limbile romanice – encliza articolului hotărât

Articolul, deși s-a afirmat că nu a existat în latina clasică, s-a răspândit în toate limbile romanice. Spre deosebire de limbile romanice occidentale, articolul din limba română a trezit interes prin fenomenul de postpunere. Acest fenomen, despre care se spune că individualizează limba română, a reprezentat preocuparea mai multor lingviști români și străini printre care T. Papahagi, Al. Graur, I. Coteanu, V. Pisani, B. P. Hasdeu, V. Bogrea, G. Ivănescu, N. Drăganu, S. Pușcariu, E. Gamillscheg etc. Ideile acestora au fost

reluate și sintetizate în diverse lucrări de specialitate[8]. În urma studiului întreprins, am constatat existența mai multor ipoteze care explică originea postpunerii articolului românesc: a) influența substratului autohton; b) influența mediului balcanic; c) stadiul mai vechi al limbilor indoeuropene; d) influența goților; e) influență mixtă; f) moștenire din latină; g) factori de ordin intern.

a) Th. Capidan e de părere că encliza articolului este una dintre particularitățile care leagă limba română de limbile bulgară și albaneză (Capidan 1936: 35)[9]. Reprezentând un punct comun al celor trei limbi balcanice, unii lingviști, printre care și Radu I. Paul (1932: 44), consideră că postpunerea reprezintă un fenomen balcanic care se justifică prin intermediul substratului traco-daco-iliric. Explicația acestui fapt de limbă prin influența substratului este îndoielnică, întrucât informațiile despre sintaxa limbii tracilor sunt aproape inexistente. Cu toate acestea, ipoteza nu este exclusă de lingviști, fiind susținută atât de autori români, cât și de străini[10]. Inclusiv Ivănescu aduce în discuție această idee, considerând-o, totuși, o presupunere, explicând postpunerea articolului prin baza psihică traco-dacă[11].

b) Ivan Gălăbov[12] consideră că postpunerea articolului românesc reprezintă o influență a mediului balcanic (slava meridională), mai precis, a limbii bulgare.

---

8 Coteanu 1956: 57-74; Coteanu 1969: 96-100; Dan 1966: 154-161; Dan 1973: 51-57; Maneca 1968: 589-601; Copceag 1970: 445-447; Dimitrescu, Pamfil 1978: 233-234.

9 A se vedea și Renzi 1993: 307-322.

10 Numele lingviștilor care susţin această ipoteză (Fr. Miklogrea, H. Schuchardt, B. P. Hasdeu, G. Weigand, V. Bogrea, Kr. Sandfeld, Radu I. Paul, Asgar Rosenstand-Hansen) sunt amintite în Coteanu 1969: 96-97. Tot aici sunt enumerați și opozanţii acestei idei (S. Mangiuca, A, Philippide, D. Găzdaru, Al. Graur, E. Gamillscheg, S. Pușcariu, N. Drăganu, Al. Rosetti, I. Coteanu).

11 Ivănescu 1980: 139: „Presupunând că limbile tracă și dacică plasau și ele demonstrativul în urma substantivului, am putea admite transpunerea acestei obișnuinţe în latina populară de pe teritoriul trac și dac și deci am explica de ce articolul românesc e enclitic. Astfel de cazuri de transmitere a unor particularităţi sintactice autohtone în latina populară sunt bine documentate".

12 Informație preluată din Graur 1967: 13.

Privitor la punctele a) și b), lingviștii preocupați de această cercetare au insistat asupra faptului că limba română, din punctul de vedere al postpunerii articolului, nu are o situație similară cu cea a limbilor balcanice, considerându-se că, în limba bulgară, articolul postpus este un fenomen mai nou decât în română. Împotriva acestei teze s-a ridicat și T. Cipariu, care susține că bulgarii au adoptat articolul postpus de la români (Cipariu 1869: 180-181; 1987b: 28-37).

c) Observându-se faptul că encliza articolului este un fenomen răspândit în mai multe limbi (printre care armeana, islandeza veche, daneza, limbile scandinave), care nu au un substrat comun, s-a ajuns la concluzia că acest fapt lingvistic s-ar putea explica printr-un stadiu mai vechi al limbilor indoeuropene (Dan 1966: 155).

d) Un alt cercetător interesat de poziția articolului hotărât în limba română, N. Iorga, consideră că encliza se datorează influenței goților (Iorga 1915: 15, *apud* Dan 1966: 155).

e) Realizând un studiu amplu asupra articolului, B. P. Hasdeu ajunge la concluzia că „articolul postpozitiv" are la bază o influență mixtă, mai exact, encliza a apărut în urma înrudirii lingvistice a unor grupuri etnice (Hasdeu 1984: 478-479). Autorul ajunge la concluzia că grupul primar „eranico-traco-grec" a fost influențat de familia lingvistică semitică în mai multe puncte ale nivelului gramatical, printre care și postarticularea substantivală.

f) Timotei Cipariu promovează ideea conform căreia encliza articolului reprezintă o altă moștenire latinească, afirmând că „mai probabile este părerea, ca postpunerea articliloru nostri este dein usulu mai vechiu alu limbei latine, de a postpune pronumele demustrative" (Cipariu 1869: 181).

g) Continuând ipoteza propusă de T. Cipariu, cei mai mulți lingviști consideră că postpunerea articolului reprezintă o evoluție românească internă, care își are rădăcina în limba latină. Chiar dacă au același punct de pornire, lingviștii demonstrează prin metode diferite poziția articolului față de substantiv. Amintim cele mai vehiculate opinii:

g_1) Al. Graur a susținut, în repetate rânduri, că utilizarea enclitică a articolului poate fi explicată prin topica substantiv + adjectiv.

Lingvistul susține faptul că în română (la fel ca în albaneză) adjectivul este așezat aproape totdeauna în urma substantivului, iar articolul trimite la adjectivul care urmează până în momentul în care ajunge să fie simțit ca un indicator al substantivului și se contopește cu acesta (Graur 1963: 19-21; 1967: 3).

g_2) La finalul studiului despre postpunerea articolului, Sextil Pușcariu afirmă că „topica veche romanică potrivit căreia nici un cuvânt neaccentuat nu putea sta la începutul propoziției a fost extinsă în română, unde cea mai mare energie se depune la începutul cuvântului, a propoziției” (Pușcariu 1974: 454, 459). Așadar, într-o limbă ca româna în care cuvântul deosebit de important ocupă prima poziție în propoziție, „așezând toate particulele în urma acestuia, nu e de mirare dacă cuvântul «indicator», adică articolul, apare pe locul al doilea” (Pușcariu 1974: 455). Autorul consideră că poziția enclitică a articolului s-a generalizat după exemplul subiectului exprimat prin substantiv care stă de cele mai multe ori la începutul propoziției și este articulat enclitic.

g_3) O opinie ingenioasă are Ernst Gamillscheg, care susține că în limba latină exista un *ille* articol postpus și un *ille* „Gelenkspartikel” (particulă de legătură) care putea fi atât antepus, cât și postpus. Lingvistul consideră că în secolul VII, în Romania Occidentală, particula de legătură s-a confundat cu articolul și a devenit exclusiv proclitică, în timp ce în Romania Orientală, această confuzie nu s-a petrecut, și astfel această particulă a continuat să existe în ambele poziții (enclitică și proclitică) (Drăganu 1936-1938: 274-280).

g_4) Prin analogie cu „structurile brahilogice” din limba latină de tipul *porcus, ille silvaticus [porcus]*, Nicolae Drăganu consideră că articolul în limba română devine enclitic în urma elipsei unui substantiv (*prinde calul meu și al vecinului [cal]*) (Drăganu 1936-1938: 281).

g_5) T. Papahagi consideră că encliza lui *ille* față de *ecce* poate constitui punctul de plecare pentru postpunerea lui *ille* față de substantiv (Papahagi 1937: 6-7).

g_6) Ion Coteanu este de părere că „păstrarea cazului oblic este prima și cea mai importantă cauză a postpunerii articolului, deoarece

articolul a fost atras de elementul cel mai puternic al cuvântului, de sfârșitul său” (Coteanu 1956: 67). Lingvistul consideră că encliza articolului trebuie studiată în primul rând în structuri specifice exclusiv limbii române, iar în acest sens dă ca exemplu grupul format dintr-un substantiv urmat de un alt substantiv în genitiv.

Observăm din această prezentare concisă că, în urma explicațiilor enclizei articolului, nu s-a ajuns la un consens, ci, dimpotrivă, ipotezele s-au înmulțit. În studiile ulterioare, cercetătorii care au fost preocupați de această temă s-au mulțumit, la fel ca noi, să prezinte diversele opinii și să preia una sau alta dintre părerile predecesorilor.

Având în vedere toate aceste explicații, ne raliem opiniilor acelor lingviști care consideră encliza articolului o evoluție românească internă care își are baza în limba latină. Datorită rolului esențial de factură gramaticală pe care îl îndeplinește articolul în zilele noastre, tindem să credem că encliza se datorează conservării flexiunii cazuale nominale. Prin urmare, vom considera opinia lui I. Coteanu cea mai plauzibilă dintre explicații.

1.3. Accepții gramaticale ale articolului în limba română

În lucrările în care s-a tratat problema istorică a articolului de la origini până în secolul al XX-lea, lingviștii[13] au fost preocupați mai ales de cauzele apariției, evoluție, poziție, inventarul de membri, flexiune, contexte de utilizare, norme de ortoepie și de ortografie, lăsând la o parte diacronia interpretărilor gramaticale ale articolului[14]. Din acest motiv ne propunem să realizăm un inventar

[13] A se vedea capitolele referitoare la articol în tratatele în care s-a urmărit istoria acestui element lingvistic pe secole: pentru istoria articolului din româna comună, Rosetti 1986 și ILR/I 2018; pentru secolul al XVI-lea, Densusianu 1997; pentru secolele al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea, Frâncu 2009 și Gheție 1997; pentru secolele al XIX-lea și al XX-lea, Chivu, Pană Dindelegan, Dragomirescu 2012.

[14] În SLRV 2019: 263-274, Camelia Stan prezintă, din perspectivă modernă, funcțiile articolului în textele limbii române vechi, însă scopul cercetării nu este inventarierea diacronică a interpretărilor gramaticale oferite articolului.

al accepțiilor gramaticale ale articolului, începând cu secolul al XVIII-lea și sfârșind cu secolul al XXI-lea, dar nu înainte de a aminti că, deși acest subiect nu este tratat în lucrările de istorie a limbii, nu este străin lingviștilor români.

Problema în discuție a stârnit interesul a doi lingviști: Gh. Chivu, care a analizat interpretările articolului în gramaticile secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea (Chivu 2009: 29-33), și Al. Nicolae, care a avut în vedere studiul articolului din principalele gramatici ale secolului al XIX-lea (Nicolae 2009: 254-261). De asemenea, Maria Aldea a întocmit o listă cu definițiile date articolului în principalele lucrări de gramatică din anul 1780 (momentul când apare gramatica lui Samuil Micu) până în 2003 (anul în care apare lucrarea *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, a Gabrielei Pană Dindelegan) (Aldea 2006: 89-103).

De-a lungul timpului, unităților *-l* și *un* (cu întreaga paradigmă), cunoscute sub numele de articole, li s-au dat, în funcție de lingvist și teoria lingvistică adoptată, diferite explicații gramaticale. Ne propunem să prezentăm interpretările pe care le-au primit aceste elemente, însă menționăm că nu vom avea în vedere toate lucrările care au abordat problema articolului, ci, în primul rând, acele studii și tratate care, sub o formă sau alta, prezintă un aspect inedit cu privire la acest subiect.

Mai întâi, vom discuta accepțiile articolului nehotărât *un*, din secolul al XVIII-lea până în secolul al XXI-lea, apoi vom avea în vedere interpretările articolului hotărât *-l* în același interval de timp.

1.3.1. Articolul nehotărât *un* – accepții gramaticale

Secolul al XVIII-lea

(1) În prima gramatică românească, partea de vorbire numită articol nu există. Mai exact, ceea ce ar părea că este articol, în concepția lui Eustatievici Brașoveanul, se numește „încheietură”, iar despre aceasta se afirmă că reprezintă „întru limba grecească și nemțească o parte din cele opt părți ale voroavei, dară în dialectul rumânesc să fie nu poate, pentru că nu are atâta putere cât în limba

elinească”, motiv pentru care autorul îl „va pune întru partea în loc de numelui [...]” (Eustatievici 1969: 30). În subclasa pronumelui („pentru încheietură” (Eustatievici 1969: 44-45)), sunt integrate următoarele structuri: *acest*, *care*, *cel ce*, *singur*, *el*/*ea*, *cine*, *ce*, însă, cu privire la unitățile numite astăzi articole nehotărâte, nu se precizează nimic în cea mai veche gramatică românească.

(2) Nici în *Institutiones linguae valachicae*[15], prima gramatică românească redactată în limba latină, articolul nu este considerat o parte de vorbire de sine stătătoare, nedefinitul *un* fiind asimilat adjectivului: „Adjectivul *un* «*unus*» este, la feminin, *una* sau chiar *o* [...]” (ILV 2001: 79).

(3) În prima versiune a lucrării *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, primul studiu de ansamblu asupra limbii române[16], Samuil Micu și Gh. Șincai consacră articolului un capitol separat atât în partea a II-a, *Despre etimologie*, cât și în partea a III-a, *Despre sintaxă*. Lingviștii ardeleni așază la un loc unitățile *un*/*o*, *unui*/*unei*, *unor*, articole nehotărâte care însoțesc numele, și unitățile *unii*/*unele*, *unul*/*una*, articole nehotărâte care, la singular, sunt folosite independent de nume, fiind însoțite de articolul hotărât. În lucrarea amintită, se precizează că pluralul articolului nehotărât poate fi substituit cu „pronumele” *niște* sau *niscai* (Micu, Șincai 1980: 23). Un aspect interesant este că unitățile *un* și *o* sunt amintite și la pronumele impropriu (Micu, Șincai 1980: 41), iar pentru declinarea lor se face trimitere la capitolul dedicat articolului. Confuzia pronume – articol este semnalată de M. Zdrenghea, care constată că aceasta se păstrează pe tot parcursul lucrării.

De observat este că autorii gramaticii amintite accentuează ideea că rolul esențial al articolului nehotărât este de a indica genul și cazul. În a doua versiune a lucrării, chiar dacă sunt mici deosebiri

[15] Textul acestei gramatici (al cărei autor nu este cunoscut cu exactitate) se presupune a fi scris în jurul anului 1770 (pentru datarea, localizarea și paternitatea gramaticii, a se vedea ILV 2001: 19-34).

[16] Lucrarea este numită astfel de Mircea Zdrenghea încă din prefață (Micu, Șincai 1980: VI).

față de prima, Gheorghe Șincai împărtășește aceeași opinie cu privire la articol.

(4) Radu Tempea, în gramatica sa, preia majoritatea ideilor de la Samuil Micu și Gh. Șincai, continuând confuzia articol nehotărât – pronume nehotărât. Spre deosebire de lingviștii ardeleni, autorul amintit consideră articolul un „cuvânt” (Tempea 1797: 7) care „preste tot arată lucru, dar nu-l hotărească” (Tempea 1797: 8), având rolul de a arăta în ce „cădere” este numele.

Secolul al XIX-lea

(1) Ion Budai-Deleanu, aflându-se sub influența gramaticilor latinești, vorbește despre existența a „opt părți a orațiii sau a voroavei”, semnalând faptul că „articulele sunt părticele prefăcute din pronume sau din prepoziții, drept aceasta nice noi le vom număra la părțile voroavei” (Budai-Deleanu 2011: 628). Articolul nehotărât este trecut sub tăcere, iar despre semnificația articolului hotărât aflăm mai multe din exemple.

(2) În *Gramatica românească pentru îndreptarea tinerilor* din 1822 a lui Constantin Diaconovici Loga, unitățile *un*/*o* îndeplinesc două valori morfologice: numeral (Loga 1973: 78)[17] sau pronume indefinit (Loga 1973: 148)[18] (mai exact, adjectiv indefinit, însă autorul, la fel ca predecesorii săi, nu face distincție între pronume și adjectivele pronominale), nerecunoscându-li-se acestora valoarea de articol nehotărât.

(3) La fel ca C. Diaconovici Loga, Ion Heliade Rădulescu nu discută despre un articol nehotărât, iar unitățile *un*/*o*/*niște* etc. sunt încadrate în subclasa adjectivelor nedefinite (Heliade Rădulescu 1980: 131).

(4) Cu privire la *un*/*o*, Timotei Cipariu afirmă că ar avea mai multe valori, dar niciodată calitatea de articol. Astfel, lingvistul consideră, în funcție de lucrare, că unitățile amintite pot fi adjective

---

[17] Seria numeralelor cardinale: *un, doi, trei* etc.

[18] A se vedea exemplele date în capitolul „De întrebuințarea pronumelor nehotărătoare sau indefinite”: *un supus, un taur* etc.

(„în adeveru nu e articlu, ci numai adiectivu numerale" (Cipariu 1869: 183; 1877: 114; 121, 1987a: 243-244), numerale determinate, când nu au plural și servesc „în numĕrare" (Cipariu 1897: 29), sau numerale nedeterminate, având înțelesul de „órecare, órecine" (Cipariu 1897: 29), având atât singular, cât și plural. În cea din urmă situație, avem de-a face cu adjectivul nehotărât/indefinit, pe care Cipariu nu-l distinge de numeral.

(5) În concepția lui I. C. Massimu, în limba română există opt părți de vorbire, iar în rândul acestora nu se înscrie și articolul. Deși vorbește despre articol, autorul nu aduce în discuție articolul nehotărât, ci unitățile care poartă acest nume în gramatica modernă sunt încadrate în seria adjectivelor nedefinite (Massimu 1868: 32).

(6) La fel ca predecesorii săi, A. Lambrior[19] nu amintește nimic despre articolul nehotărât.

(7) La sfârșitul secolului al XIX, apare lucrarea de gramatică a Hariton Tiktin, operă care a reprezentat un model pentru gramaticile secolului XX. Tiktin este lingvistul care separă articolul (= parte de vorbire, una dintre cele zece) în două subcategorii: hotărât (*-l*, *al*, *cel*) și nehotărât (*un*). Tot el tratează unitățile *un*/*o* în trei clase distincte: articol nehotărât (Tiktin 1945: 39), pronume nehotărât (adjectival) (Tiktin 1945: 82-83) și numeral (Tiktin 1945: 85-86), confuzia celor trei valori continuându-se până astăzi.

Secolul al XX-lea

(1) Spre deosebire de predecesorii săi, Radu I. Paul consideră că articolul este, în același timp, instrumentul de expresie a flexiunii cazuale pronominale (Paul 1932: 46-47) a numelui și instrumentul gramatical al flexiunii nominale interne a numelui[20]. În lucrarea sa,

[19] Cel puțin nu în lucrarea pe care am avut-o în vedere: Lambrior: 1893.

[20] Prin flexiune nominală internă se înțelege „seria de valori pe care le ia un nume (substantiv) în frază, considerat în sine, spre deosebire de flexiunea sa cazuală, care îi determină numai raportul extern în care se găsește un alt nume" (Paul 1932: 57). Sub raport sintactic, acest tip de flexiune constă în „alternarea formelor articulate și nearticulate, forme care în frază iau diferite valori, și pe care discernământul logic le va putea distinge și defini" (Paul 1932: 57).

autorul insistă asupra celui de-al doilea rol, considerând că articolul nehotărât poate conferi numelui valoare obiectivă și valoare impresivă (Paul 1932: 175).

(2) În viziunea lui N. Drăganu, articolul este „un cuvânt fără înțeles independent”, „un soiu de atribut adjectival” (Drăganu 1945: 74). N. Drăganu consideră că articolul poate fi nehotărât sau hotărât, afirmând că specific celui dintâi este concretizarea și actualizarea „arătând unitatea, individul sau specia unei ființe, unui lucru și a unei însușiri presupuse ca fiind necunoscute pentru interlocutor” (Drăganu 1945: 79).

(3) Fiind interesat de problema articolului din limba română, Ion Ciorănic ajunge la concluzia că, din punct de vedere gramatical, articolele hotărâte și nehotărâte au statut diferit, însă se vede obligat să le încadreze în aceeași „categorie de cuvinte”, și anume în „categoria particulelor vorbirii” (Ciorănic 1953: 84-85). În privința articolului nehotărât, autorul afirmă că trebuie considerat particulă a vorbirii/cuvânt-unealtă gramaticală/cuvânt auxiliar (Ciorănic 1953: 83-84). Aproximativ aceeași opinie este împărtășită de Al. Ionașcu, care, vorbind despre o nouă clasificare a cuvintelor în părți de vorbire, introduce articolul în categoria cuvintelor care ajută la „închegarea vorbirii”, adică în rândul particulelor gramaticale morfologice care desemnează raporturi (Ionașcu 1955: 66).

(4) Privitor la articol, Emanuel Vasiliu face o afirmație care va fi reluată de I. Coteanu, și anume că „limba a recurs la articol (proclitic și, în special, enclitic), parte de vorbire flexionară, care capătă rolul de morfem al cazului oblic” (Vasiliu E. 1953: 138). Această opinie are ca sprijin două argumente de bază: (a) cazul oblic este însoțit, totdeauna, de articol (enclitic sau proclitic), (b) flexiunea articolului, contopindu-se cu numele, înlocuiește flexiunea prin sufixație (Vasiliu E. 1953: 139). Autorul nu insistă asupra articolului nehotărât, ci se axează asupra celui hotărât.

(5) În *Gramatica limbii române* din 1954, articolul are un statut incert, în sensul că într-un loc este considerat cuvânt/parte de vorbire flexibilă (GLR/I 1954: 107), iar în momentul descrierii într-un capitol distinct este numit „instrument gramatical care nu

poate apărea singur” (GLR/I 1954: 162). Această interpretare a articolului (cu statut gramatical dublu, parte de vorbire și instrument gramatical) este perpetuată și în GLR (I 1963: 97), lucrare în care articolul este numit și „cuvânt ajutător”. Denumirea din urmă este preluată și de Al. Graur (1973: 86) și Mioara Avram (1986: 65). În cele două ediții ale *Gramaticii limbii române*, se atrage atenția că articolul nehotărât se poate foarte ușor confunda cu numeralul și adjectivul indefinit *un*, iar o distincție clară între cele trei valori nu se poate realiza (GLR/I 1954: 168-169; GLR/I 1963: 109).

(6) Pentru Iorgu Iordan, articolul „nu este o parte de vorbire propriu-zisă, ci o unealtă gramaticală” (Iordan 1956: 325), care exprimă raporturi, nu noțiuni. Prin această afirmație, autorul se detașează într-o anumită măsură de părerile predecesorilor, însă celelalte idei privitoare la articolul nehotărât sunt identice cu opiniile din cele două ediții ale *Gramaticii limbii române*. Opinia conform căreia articolul este o unealtă gramaticală sau un cuvânt de legătură care stabilește relații între cuvinte este susținută și de M. Zdrenghea (2014b: 136).

(7) În opinia lui Șt. Iacob, articolul este un morfem care realizează o determinare cantitativă la nivelul categoriilor gramaticale. În cadrul determinării cantitative, articolul nehotărât „oscilează în a indica întregul sau partea, având când un înțeles, când pe celălalt” (Iacob Șt. 1957: 19).

(8) Părerile cu privire la articol sunt neomogene în opera lingvistică a lui Ion Coteanu. Acest lucru se datorează faptului că, deși subliniază diferența majoră dintre articolul hotărât și cel nehotărât, autorul continuă să le trateze la un loc, în aceeași clasă lexico-gramaticală. În studiul *Contribuții la teoria articolului*, lingvistul atribuie articolului (atât celui definit, cât și celui nedefinit) statutul de parte de vorbire (Coteanu 1958: 17) cu funcție sintactică de atribut (Coteanu 1958: 35-36). Mai târziu însă, I. Coteanu își schimbă părerea cu privire la această unitate gramaticală, socotind că parte de vorbire și cuvânt este doar articolul nehotărât (Coteanu 1982: 22, 107).

(9) Din a doua jumătate a secolului al XX-lea, lingviștii acordă articolului statutul de morfem al unei noi categorii gramaticale al cărei nume diferă de la un autor la altul. Astfel, articolul nehotărât devine:

a) morfem al categoriei determinării (Diaconescu P. 1961: 163-169, Guțu-Romalo 1967: 225-236);

b) morfem al categoriei determinării abstracte (Constantinescu-Dobridor 1974: 17);

c) morfem al categoriei individualizării (Toșa 1977b: 6);

d) morfem al categoriei determinării minimale (Iordan, Robu 1978: 344-345);

e) morfem al categoriei determinării minime (Irimia 1997: 54-59);

f) morfem al categoriei nominalizării (Vrăjitoru 1998: 63-65).

(10) Articolul nedefinit, în concepția Mariei Manoliu Manea, face parte din clasa determinativelor (Manoliu 1965: 130), fiind considerat de aceasta un „antisubstitut”, „deoarece el respinge orice referință la informații anterioare privind obiectul determinat” (Manoliu 1971: 240), având rolul de „singularizare a unui obiect, de izolare a acestuia din masa obiectelor de același fel, obiect pe care însă nu-l cunoaștem încă” (Manoliu 1971: 240; Iordan, Manoliu 1965: 146).

(11) Reconsiderând clasificarea părților de vorbire („categoriilor morfologice”), B. B. Berceanu încadrează articolul în clasa adjectivului (Berceanu 1971: 49). Autorul se arată refractar interpretării tripartite a lui *un* ca articol, adjectiv și numeral (în funcție de context), fiind de părere că *un* este un adjectiv cantitativ care generează „o unică familie flexionară adjectivală” (Berceanu 1971: 148-149). Opinia lui B. B. Berceanu este preluată și consolidată de Ioan N. Bîtea într-un studiu în care, mai întâi, se combate accepția clasică despre articol, apoi se susține că „articolul nehotărât nu aparține unei părți de vorbire aparte, ci este un adjectiv”, respectiv reprezintă „actualizări ale adjectivului cantitativ cardinal *unu*” (Bîtea 1989: 125).

(12) Articolul nehotărât este încadrat de Corneliu Dimitriu între părțile de vorbire, cu precizarea că este un „cuvânt-morfem” (= „parte de vorbire-morfem”) sau „cuvânt-flectiv” (= „parte de vorbire-flectiv”) (Dimitriu 1979: 72-74; 1992: 169-170).

(13) Așa-numitul articol nehotărât este contestat și de către G. G. Neamțu, care afirmă că formele *un* și *o* pot îndeplini, în limba română, două valori: numeral cardinal și adjectiv nehotărât (Neamțu 2014i: 120-127). Într-un studiu mai recent, lingvistul revine asupra problemei, atribuind acestor unități statutul de morfeme ale categoriei determinării nedefinite (Neamțu 2014n: 273).

Secolul al XXI-lea

(1) Pe lângă eterogenitatea clasei tradiționale a articolului și diversitatea funcțiilor îndeplinite (semantice, morfologice, morfolexicale), Gabriela Pană Dindelegan subliniază dubla sau tripla omonimie a formelor *niște*/*un*/*o*, unități care „oscilează de la un context la altul între statutul de «clitice» și cel de forme autonome” (Pană Dindelegan 2003a: 29). Cu privire la articolele nehotărâte, cercetătoarea afirmă că au comportamentul de clitice „cu statut intermediar între formele autonome și morfemele gramaticale” (Pană Dindelegan 2003a: 29), îndeplinind, în cadrul grupului nominal, funcția de determinant (Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: 141-143).

(2) În concepția Anei-Mariei Barbu, unitățile *un*/*o* pot avea două interpretări gramaticale: articole nehotărâte (Barbu 2004: 83-84) sau adjective nehotărâte (Barbu 2004: 81, 102-104), dar niciodată nu pot îndeplini valoarea de numeral (Barbu 2004: 111-114; 2002: 65-71). Văzute din perspectiva teoriei X-bară[21], granițele celor două valori omonime ale unităților amintite sunt șterse, deoa-

[21] Teoria X-bară, modul al complexului teoretic GB (*Government and Binding*), față de gramatica clasică, se remarcă prin inovații pe toate planurile: terminologic, morfologic, sintactic (de exemplu, funcțiile sintactice clasice sunt înlocuite cu centri, complemente, adjuncți și specificatori) (a se vedea Barbu 2004: 17-63).

rece *un* – adjectivul nehotărât – și *un* – articolul nehotărât – au aceeași distribuție, „fapt pentru care distincția dintre cei doi se dovedește inutilă” (Barbu 2004: 102), fiind încadrați în clasa lexico-gramaticală[22] a determinatorilor tari (Barbu 2004: 118-120) și îndeplinind funcția sintactică de specificator (Barbu 2004: 127).

(3) În secolul al XXI-lea, ideea conform căreia articolul (nehotărât) reprezintă una dintre cele zece părți de vorbire nu este abandonată, ci, dimpotrivă, unii autori o preferă în locul noilor teorii: Adriana-Zâna Ioniță (2004 32-37), Corneliu Crăciun (2004: 29-34), Constantin Cruceru și Vasile Teodorescu (2005: 31-39).

(4) În *Gramatica limbii române* din 2005, articolul nehotărât este încadrat în:

a) clasa determinanților (clasă de elemente în care sunt introduse diverse părți de vorbire din gramatica tradițională), deosebindu-se de celelalte unități prin „*modalitatea* (*gramaticală*) *afixală de integrare enunțiativă*” (GALR/I 2005: 53);

b) categoria gramaticală a determinării, fiind mijlocul de expresie a acesteia (= morfem) (GALR/I 2005: 84-86).

(5) Cu privire la unitățile *un*/*o*, Maria Aldea (2006: 125-137) afirmă că pot avea doar două valori (numeral sau adjectiv nehotărât), întărind astfel opinia lui G. G. Neamțu.

(6) Camelia Stan tratează în mai multe studii problema constituenților nominali, din rândul cărora face parte și articolul. În opinia lingvistei, articolul nehotărât poate fi determinant (adică „o categorie sintactică de tip «funcțional» (instrumente sintactico-semantice)”) (Stan 2008: 239; 2009b: 233) sau cuantificator nedefinit (în situațiile în care articolul însoțește substantive, deși, în mod normal, aceste substantive ar trebui utilizate fără determinant) ori generic (Stan 2009a: 398-403).

---

[22] În accepțiune modernă, determinatorii (traducerea conceptului englezesc „determiner”) sunt „o clasă de cuvinte (și/sau forme gramaticale), deci ei alcătuiesc, de fapt, o parte de vorbire”, putând îndeplini diferite funcții sintactice sau semantice în cadrul grupului nominal. Conform lucrării citate, partea de vorbire numită „determinator” cuprinde diverse părți de vorbire tradiționale: articolele (toate speciile clasice), toate adjectivele pronominale, unele adjective nepronominale și toate numeralele care determină un substantiv (a se vedea Barbu 2004: 76-77).

(7) În GBLR, articolul nehotărât este considerat morfem al categoriei gramaticale a determinării și reprezentantul prototipic al funcției sintactice de determinant (nedefinit) (GBLR 2010: 86-95, 371). Suplimentar, articolul poate avea și alte valori (semantice, morfologice și morfolexicale) (GBLR: 92-93).

1.3.2. Articolul hotărât *-l* – accepții gramaticale[23]

Secolul al XVIII-lea

(1) Dacă articolul *un* este trecut sub tăcere în gramatica din 1757, despre articolul *-l* se discută la „sfîrșitura" numelui[24], marcând cele două feluri de „căderi" (= cazuri): drepte și nedrepte. Utilizând terminologia de specialitate de azi, *-l* (cu toată paradigma, inclusiv *lui* proclitic), în opinia lui Eustatievici Brașoveanul, este un flectiv cazual.

(2) În *Institutiones linguae valachicae*, autorul anonim nu consacră o analiză specială articolului definit, însă, din exemple, ne putem da seama că este inclus în terminațiile substantivelor, jucând rolul unei desinențe cazuale și ajutând la declinarea numelui (ILV 2001: 61-71).

(3) În viziunea lui Samuil Micu și Gheorghe Șincai, din cauză că terminația numelui rămâne aceeași la toate cazurile, „este nevoie ca articolele, cu care, pe lângă genuri, se indică și cazurile, să fie întrebuințate (adăugate) întotdeauna" (Micu, Șincai 1980: 21). Din acest motiv, discutându-se despre declinarea numelui, autorii consideră că mai potrivit ar fi să se spună „declinarea articolului cu nume". Din cele două precizări, reiese că articolului i se atribuie rolul de morfem cazual și de indicator al genului.

(4) Definiția lui Radu Tempea, „articulul este cuvânt, care în limba Romînească însemnează încheetură, pentru că să închee cu Numele, și arată în ce cădere este Numele, căci în limba Romînească precum și încea Talienească, și încea Frîncească, numai

[23] Accepțiile articolului definit în secolele XX și XXI au fost prezentate și în Nasta 2018a: 59-65.

[24] Pentru exemple, a se vedea Eustatievici 1969: 32-33, 37-41.

Articulul arată căderea” (Tempea 1797: 7), ar părea că face referire exclusiv la articolul „hotărâtoriu”, însă lingvistul susține că se aplică pentru întreaga clasă a articolului. În concepția lui R. Tempea, articolul hotărât este cuvântul „care hotărăște, și arată lucru, acela cu care El să închee” (Tempea 1797: 8) și care indică în ce caz se află numele.

Secolul al XIX-lea

(1) În *Temeiurile gramaticii românești*, I. Budai-Deleanu insistă asupra faptului că articolul hotărât, pe care nu-l încadrează între părțile de vorbire (Budai-Deleanu 2011: 628), are o deosebită importanță în flexiunea numelui: „Trebuie să luăm aminte că numele și pronumele să declenează, sau mai vârtos la noi articulul” (Budai-Deleanu 2011: 630)[25]. Prin urmare, în concepția sa articolul hotărât funcționează ca un indice (flectiv) cazual.

(2) Pentru Constantin Diaconovici Loga, articolul, fiind exclusiv hotărât, nu necesită o subclasificare. Lingvistul bănățean consideră unitatea în discuție una dintre cele nouă părți ale vorbirii „care se apleacă, și punându-se după Nume hotărește aplecarea lui la numeri și în cazuri: că în limba romanească Numele nu se apleacă, fără numai Articulul cu care se închee” (Loga 1973: 59). Din acest citat, reiese că și C. Diaconovici Loga sesizează importanța articolului în flexiunea numelui. Spre deosebire de lingviștii care l-au precedat, autorul amintit confundă, în capitolul *Sintaxa articulului* (Loga 1973: 149), articolul cu formele atone ale pronumelui personal.

(3) În gramatica sa din 1828, Ion Heliade-Rădulescu enumeră articolul printre cele zece părți de vorbire. Autorul definește articolul ca „o mică zicere care se-pune în urm’a și înaintea Substantivelor’ și Adjectivelor’ ca să le defineze” (Heliade-Rădulescu 1980: 135). Definiția pe care o dă Heliade-Rădulescu intră într-o anumită măsură în contradicție cu afirmațiile ulterioare ale lingvistului,

[25] Gheorghe Chivu și Eugen Pavel întăresc ideea că, la fel ca în alte gramatici ale epocii, în lucrarea lui Ion Budai-Deleanu, „articolul este cel care, prin formă, indică flexiunea cazuală, substantivul păstrând forma neschimbată” (Budai-Deleanu 2011: 1170, nota 25).

întrucât articolele care se pun în urma substantivelor/adjectivelor sunt articolele hotărâte enclitice, iar „articolele” care se pun numai înaintea adjectivelor ar fi *cel* și *al*, unități despre care însuși autorul spune că „sînt’ Adjective mai mult’” (Heliade-Rădulescu 1980: 139). O altă trăsătură aparte a acestei gramatici este că, pe lângă rolul de element flexionar al articolului utilizat în declinarea numelui, autorul insistă asupra valorii (pragmasemantice) de definitudine a acestuia (Heliade-Rădulescu 1980: 237-238).

(4) În timp ce unitățile *un*/*o* primesc o interpretare relativ uniformă la Timotei Cipariu, fiind încadrate în clasa numeralului, nu același lucru se întâmplă în cazul articolului definit, unitate care este interpretată ca:

a) Pronume și instrument esențial în flexiunea numelui

În *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi* (1854), autorul afirmă că articolul nu reprezintă o parte de vorbire distinctă, ci face parte din clasa pronumelor relative[26], fiind o subspecie a acestora (= „pronumele articulariu *lu*” (Cipariu 1987a: 247) care „se pune la nume și în loc de sustantive” (Cipariu 1987a: 247). Se poate observa că autorul tratează la un loc articolul și formele atone ale pronumelui personal, persoana a III-a, la fel ca Diaconovici Loga. Tot aici, T. Cipariu subliniază importanța articolului în flexiunea numelui: „Spre mai mare facilitate în declinațiune vom adauge și articlul simplu *-lu, -le* masc., *-a* fem. în num. sing. etc.” (Cipariu 1987a: 230). Rolul dublu al „articlului primariu” este accentuat și în *Gramatec’a limbei romane. Partea I. Analitica* (1869). Înainte de a-l trata la locul lui în sistem, adică „intre pronume”, Cipariu subliniază importanța articolului în declinarea determinată a numelui, care se face „adaugundu dupa terminatiunea numelui una particea, cei dîcemu articlu” (Cipariu 1869: 176). În această lucrare, autorul subclasifică pronumele relative în „articularia sî demustrative”, adăugând că „articularia suntu *lu* sî

[26] Opinia conform căreia *-lu* este pronume relativ apare și într-o lucrare mai veche, *Principie de limbă și de scriptură* (1847), unde problema interpretării gramaticale este secundară (a se vedea Cipariu 1987b: 34).

ce”, însă „*lu* se usitează in doua modure: cá articlu la nume, pr. *omu-lu, bunu-lu*; seau numai cá pronume relativu, pr. *io-lu vediu*” (Cipariu 1869: 257).

b) Parte de vorbire distinctă, pronume și instrument esențial în flexiunea numelui

Compendiŭ de gramatica română pentru scólele primarĭ și secundarĭ reprezintă singura lucrare a lui Cipariu în care articolul este tratat ca parte de vorbire distinctă, una dintre cele zece (Cipariu 1897: 2, 4-7), însă, în același timp, își susține și interpretările mai vechi conform cărora articolul este pronume: „Pre lângă forma compusă *el, ea,* se mai întrebuințéză și formele simple ale articlului *l* (*ul*), și *a,* ca pronume *personale* și *relative*” (Cipariu 1897: 34) (în această situație, autorul continuă confuzia articol – pronume personal, formă atonă). T. Cipariu discută și aici importanța articolului „primariu” în declinarea numelui.

c) Adjectiv pronominal/pronume-adjectiv și instrument esențial în flexiunea numelui

În studiul *Gramatec'a limbei romane. Partea II. Sintetica,* lingvistul plasează articolul, alături de posesive, demonstrative și relative, în cadrul adjectivelor pronominale (Cipariu 1877: 114), având ca element comun acordul în gen, număr și caz cu substantivul pe care îl determină. În aceeași lucrare, pronumele sunt clasificate în două subtipuri: „sustantive” și „adiective”, urmând ca în cea din urmă categorie să fie încadrate adjectivele demonstrative, relative și posesive. În clasa pronumelor-adjective demonstrative, T. Cipariu introduce și articolul, afirmând că „de aceea demustrativele, nu numai cà suntu totele pronume aratatoria, ci unele deintru inse anumitu destintive, cari se numescu si articli” (Cipariu 1877:162). Rolul important al articolului în construcția unor cazuri este subliniat și în acest tratat de gramatică.

(5) I. C. Massimu anticipă faptul că articolul definit, pe care îl numește „articulu propriu”, are un rol dublu: morfologic, ajutând la declinarea substantivului, care „neavendu casure, n'au prin urmare nici declinare” (Massimu 1868: 34), și semantico-pragmatic, determinând substantivul.

(6) În lucrarea sa *Carte de citire,* A. Lambrior este preocupat mai mult de problemele comparativ-istorice ale articolului „primariu”, însă amintește că fuziunea articolului cu substantivul are două urmări asupra celui dintâi: pierderea accentului și „reducerea lui în stare de parazit” (Lambrior 1893: XXV). Prin expresia „stare de parazit”, autorul, cel mai probabil, a vrut să accentueze lipsa autonomiei articolului și pierderea semnificației lexicale a acestuia.

(7) Privitor la articolul definit, H. Tiktin afirmă că acesta reprezintă o parte de vorbire prin care „substantivele se pot determina mai de aproape” (Tiktin 1945: 35), arătând un obiect cunoscut, și, în același timp, subliniază importanța articolului definit în exprimarea raporturilor cazuale (Tiktin 1945: 34).

Secolul al XX-lea

(1) Radu I. Paul consideră că articolul definit reprezintă nu doar un instrument al flexiunii cazuale, ci și elementul principal de expresie a valorii nominale în cadrul flexiunii nominale interne. Valoarea nominală, exprimată prin articol definit, numită și „valoare esențialmente de limbă” sau „valoare discursivă” (Paul 1932: 59), poate avea trei aspecte: valoare nominală generală, valoare nominală de cadru, valoare nominală determinată[27].

(2) N. Drăganu este de părere că articolul substantival postpozitiv (*-l*), la fel ca nehotărâtul *un*, este cuvânt, un fel de atribut adjectival, care „concretizează, determină și actualizează, arătând că o ființă, un lucru sau o însușire sunt presupuse ca fiind cunoscute pentru interlocutor” (Drăganu 1945: 78). Autorul așază articolul alături de prepoziții, conjuncții și verbe auxiliare, numindu-le pe toate particule de legătură sau cuvinte accesorii, socotind că principalele trăsături care le aproprie sunt lipsa accentului, a înțelesului autonom și calitatea de a lega un cuvânt (o propoziție) de altul (de alta) (Drăganu 1945: 22).

(3) În opinia lui I. Ciorănic, articolul definit se separă prompt de articolul nehotărât. Dacă pe cel din urmă îl numește particulă sau

[27] Pentru definiții și exemple, a se vedea Paul 1932: 68-83.

cuvânt auxiliar, despre articolul hotărât afirmă că „trebuie considerat morfem” (Ciorănic 1953: 83), deoarece: (a) nu are autonomie fonetică, fiind perceput ca parte a cuvântului de care este legat, (b) nu are sens lexical, ci doar sensul gramatical „de a arăta împreună cu desinența (când aceasta există) sau fără ea raportul cuvântului dat față de alte cuvinte din propoziție și având rolul de a exprima anumite nuanțe de sens complementare ale cuvântului respectiv” (Ciorănic 1953: 83).

(4) Emanuel Vasiliu în cele mai multe dintre exemplele din studiul său face referire la articolul definit, căruia îi acordă statutul de flectiv cazual, insistând asupra faptului că „tinde să înlocuiască desinențele” (Vasiliu E. 1953: 139), lucru care are urmări în flexiunea cazuală. Cercetătorul susține că, odată ce articolul devine morfem al cazului oblic, se întărește „tendința de slăbire a flexiunii feminine prin sufixație, moștenită din latină” (Vasiliu E. 1953: 139).

(5) Deși interpretarea morfologică este aceeași cu a articolului nehotărât (= parte de vorbire și instrument gramatical), despre articolul hotărât enclitic, în cele două ediții ale *Gramaticii limbii române*, se menționează că are un statut aparte prin poziție (la finalul cuvântului) (GLR/I 1954: 163) și comportament („sudându-se cu substantivul pe care-l însoțește, a încetat de a mai fi un cuvânt de sine stătător” (GLR/I 1963: 97)).

(6) Discutând despre felul în care se pot exprima categoriile gramaticale, Iorgu Iordan constată că articolul definit, prin faptul că se alipește numelui, seamănă foarte bine cu desinențele. Dacă la început articolul reprezenta un mijloc sintactic de exprimare a categoriei gramaticale (fiind neaglutinat), ulterior, acesta „a devenit o simplă prelungire, o desinență a substantivului”, mai exact „articolul a devenit desinență propriu-zisă și în sensul că, la fel ca desinențele, el ajută la diferențierea cazurilor” (Iordan 1956: 248). Caracterul desinențial al articolului este subliniat și de Mircea Zdrenghea: „Mai târziu apare articolul, care, cu timpul, a ajuns să aibă (mai ales cel hotărât) funcția unei desinențe” (Zdrenghea 2014b: 136).

(7) În calitate de morfem care ajută la constituirea determinării cantitative la nivel morfologic, Șt. Iacob afirmă că rolul articolului hotărât este de a da „nota de integritate singularului și pe cea de totalitate pluralului” (Iacob Șt. 1957: 17).

(8) Deși a nuanțat, de la început, specificul articolului hotărât, Ion Coteanu îi acordă acestuia diferite roluri gramaticale:

a) Mai întâi, autorul consideră articolul definit parte de vorbire cu funcția sintactică de atribut (Coteanu 1958: 35-36), însă, totodată, atrage atenția asupra gramaticalizării lui și a faptului că este „pus și în slujba morfologiei ca indicator cazual” (Coteanu 1958: 30).

b) În lucrarea sa despre particularitățile numelui în româna comună, lingvistul se decide să numească articolul definit „morfem obligatoriu al cazului gramatical” (Coteanu 1969: 95). Această opinie este preluată și de D. D. Drașoveanu, care consideră articolul un flectiv cazual de relație (Drașoveanu 1997: 27).

c) În *Gramatica de bază a limbii române,* I. Coteanu tratează, din nou, articolul hotărât la un loc cu cel nehotărât, făcând însă precizarea că articolul hotărât enclitic nu este cuvânt (Coteanu 1982a: 22), ci se comportă „ca un sufix, unindu-se cu partea finală a cuvântului” (Coteanu 1982a: 107), nereprezentând o parte de vorbire. În ciuda acestor observații, cercetătorul încadrează articolul definit în rândul părților de vorbire: „Ținând seama însă că funcțiile lui sunt, în mare, aceleași, îl putem trata în amândouă situațiile ca parte de vorbire” (Coteanu 1982a: 107).

(9) În a doua jumătate a secolului al XX-lea, articolul hotărât a fost interpretat ca morfem al celei de-a patra categorii gramaticale a numelui, fiind membru opozant al articolului nehotărât. Cele două articole sunt membrii aceleiași categorii (a determinării, a determinării abstracte, a individualizării, a determinării minimale, a nominalității)[28], cu precizarea că Dumitru Irimia utilizează pentru

[28] A se vedea Diaconescu P. 1961: 163-169; Guțu-Romalo 1967: p. 225-236; Constantinescu-Dobridor 1974: 17; Toșa: 1977: 6; Iordan, Robu 1978: 344-345.

fiecare tip de articol un alt concept, pentru articolul hotărât preferând denumirea de „determinare maximă” (Irimia 1997: 54-59).

(10) La fel ca cei mai mulți lingviști, Maria Manoliu Manea consideră că articolul definit are mai multe valori. În lucrările sale, articolul primește mai multe denumiri datorită rolurilor multiple pe care le îndeplinește, dar și convingerilor lingvistice ale autoarei:

a) Mai întâi, *-l* este numit indice de determinare, indice de relație și substantivant, fiind membru al clasei determinativelor (alături de *un, niște, acest, fiecărui* etc.) (Manoliu 1965: 125-130).

b) Apoi, *-l* este numit adjunct al grupului nominal cu rol de „determinativ al substantivului”, „catalizator al funcției de substantiv” și „indice lexical” (Manoliu 1968: 83). Autoarea atrage atenția că, spre deosebire de celelalte limbi romanice, articolul definit (enclitic) românesc nu poate fi încadrat în rândul pronumelor semiindependente, deoarece nu poate intra „în raport de substituție cu un nume articulat” (Manoliu 1968: 91).

c) Ulterior, M. Manoliu Manea afirmă că „articolul definit seamănă cu substitutele prin faptul că preia o informație care nu-l definește paradigmatic” (Manoliu 1971: 130), mai exact, articolul preia informația unei secvențe exprimate anterior și „o pune în legătură cu informația adusă de secvența pe care o determină” (Manoliu 1971: 130). În aceeași lucrare în care autoarea face aceste afirmații, articolul definit (enclitic) este numit „substitut prin excelență” (Manoliu 1971: 238).

(11) În opinia lui B.B. Berceanu, articolul hotărât are „funcția de adjectiv de integralitate” (Berceanu 1971: 116) și face parte din atributele numelui (Berceanu 1971: 168). Sunt încadrate în clasa articolului hotărât atât *-l*, cât și *cel* și *al*, numindu-le pe toate cuvinte (Berceanu 1971: 169).

(12) Deși tratează articolul definit propriu-zis la un loc cu articolul nehotărât, Corneliu Dimitriu (1979: 74; 1992a: 170; 1999: 162-163) subliniază că cel dintâi poate apărea în două ipostaze:

(a) cuvânt-morfem (flectiv), reprezentând o parte de vorbire-morfem (parte de vorbire-flectiv), când este proclitic;

(b) morfem (flectiv), fără să mai reprezinte o parte de vorbire-morfem (parte de vorbire-flectiv), când este enclitic.

(13) G. G. Neamțu afirmă, pe de o parte, că articolul hotărât este morfem al determinării definite, iar, pe de altă parte, susține că „prin poziția enclitică și contopirea cu substantivul, articolul hotărât devine în fapt și principalul morfem cazual, suplinind sărăcia desinențelor cazuale, fortificându-i substantivului *flexiunea sintetică*” (Neamțu 2014n: 274).

Secolul al XXI-lea

(1) Privitor la articolele hotărâte enclitice, Gabriela Pană Dindelegan reține mai multe interpretări:

a) au parcurs integral procesul gramaticalizării și au devenit „mărci (morfeme gramaticale) ale diverselor categorii” (Pană Dindelegan 2003a: 30);

b) îndeplinesc funcții diverse pe care le pot manifesta simultan sau succesiv:

b_1) semantic, articolul hotărât funcționează ca un determinant (în cazul citirilor individualizante ale articolului) sau ca un cuantificator universal (în cazul citirilor generice ale articolului) (Pană Dindelegan 2003a: 34; 2002: 34); această accepție este împărtășită și de Camelia Stan, care încadrează articolul definit, în funcție de context, în clasa determinanților (Stan 2008: 239; Stan 2009b: 233) sau a cuantificatorilor generici (Stan 2009a: 403);

b_2) morfologic, articolul definit „legat” funcționează ca flectiv, participând la marcarea categoriilor gramaticale de gen, număr, caz și determinare;

b_3) morfolexical, articolul definit este un clasificator substantival.

c) alături de Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu și Isabela Nedelcu susțin că, din cauza fuzionării cu numele, articolul definit, „are o situație intermediară între statutul de component sintactic și flectiv/marcă morfologic/ă, ocupând, sintactic, poziția unui determinant [...], iar, morfologic, preluând mărcile de flexiune” (Pană-Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: 143).

(2) Ana-Maria Barbu consideră că articolul hotărât, din cauză că nu este morfem independent, ci doar un afix enclitic, „nu poate fi tratat ca determinator propriu-zis” (Barbu 2004: 84, 134), deși „manifestă caracteristici de determinator” (Barbu 2004: 134). În ciuda acestor observații, articolele enclitice apar enumerate în rândul determinatorilor tari, dar nu fără precizarea că este un determinator tare de tip special, din pricina naturii afixale (Barbu 2004: 128).

(3) Dintre cercetătorii secolului al XXI-lea care continuă interpretarea clasică a articolului, Adriana-Zâna Ioniță susține că partea de vorbire numită articol continuă să existe, cu mențiunea că reprezintă o clasă lexico-gramaticală mixtă (Ioniță 2004: 142), din cauza articolului enclitic, care are statutul unui flectiv propriu-zis. Chiar dacă definesc articolul ca parte de vorbire, C. Cruceru și V. Teodorescu afirmă că articolul hotărât este și „un morfem prin care se exprimă determinarea substantivului (Cruceru, Teodorescu 2005: 31).

(4) GALR tratează articolul hotărât la un loc cu cel nehotărât, afirmându-se și despre acesta că face parte din clasa determinanților, dar, în același timp, reprezintă și morfemul categoriei gramaticale a determinării (GALR/I 2005: 48, 73-74).

(5) Maria Aldea (2006: 227-228) consideră articolul definit (spre deosebire de cel nedefinit) flectivul categoriei gramaticale a determinării, dar amintește că acesta poate îndeplini și alte funcții (morfologice, morfolexicale, semantice) (Aldea 2006: 162-166).

(6) În GBLR, statutul principal al articolul hotărât este considerat cel de morfem al categoriei gramaticale a determinării, îndeplinind funcția sintactică de determinant (definit) (GBLR 2010: 86-95, 369).

În urma prezentării interpretărilor gramaticale ale articolului, se cuvine să facem câteva precizări:

a) În cele mai vechi tratate de gramatică a limbii române, articolul nu a fost considerat o parte de vorbire, iar, în prezent, se revine la ideea conform căreia articolul nu face parte dintre clasele lexico-gramaticale.

b) În secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, cei mai mulți lingviști au integrat unitățile *un/o* în clasa numeralelor sau a adjectivelor, iar, în ultima perioadă, au apărut tot mai mulți cercetători care au combătut existența articolului nehotărât, revenindu-se, astfel, la vechile accepții.

c) Multiplele interpretări gramaticale ale articolului se datorează încadrării la un loc a două elemente ale căror deosebiri au fost observate și consemnate de majoritatea specialiștilor. Paradoxul interpretărilor reiese din faptul că, în ciuda distincțiilor evidente pe care autorii înșiși le-au semnalat, cei mai mulți au ales să trateze cele două unități *(-l* și *un*) în aceeași clasă/categorie, preferând, în locul unor studii coerente și omogene, analize prolixe, contradictorii și, prin urmare, discutabile (ne referim, de exemplu, la acele lucrări în care se accentuează că articolul hotărât nu este parte de vorbire, ci are un alt statut, dar continuă să fie tratat ca parte de vorbire).

d) Dificultatea încadrării articolului hotărât (din cauza contopirii cu substantivul) și interpretarea complicată a articolului nehotărât (tripla omonimie) sunt două fenomene problematice care se perpetuează de la o lucrare la alta. Dorindu-se integrarea, cu orice preț, în aceeași clasă/categorie a celor două unități, articolul hotărât primește un statut (parte de vorbire și funcție sintactică) pe care întrebuințarea, expresia și conținutul nu-i permit să-l aibă, iar *un* primește încă o valoare omonimă, dacă nu sinonimă, cu cea a adjectivului nedefinit.

e) De-a lungul timpului, articolul hotărât întâmpină mai multe variante interpretative și denumiri (*sfârșitură*, *terminație*, *încheetură*, *cuvânt*, *parte de vorbire*, *părticea*, *zicere*, *pronume relativ*, *adjectiv pronominal*, *pronume – adjectiv demonstrativ*, *parazit*, *instrument al flexiunii nominale interne*, *instrument gramatical*, *cuvânt auxiliar*, *unealtă gramaticală*, *particulă de legătură*, *morfem*, *prelungire a substantivului*, *desinență*, *indicator cazual*, *indice*, *adjunct*, *substitut*, *adjectiv de integralitate*, *cuvânt-morfem*, *cuvânt-flectiv*, *cuantificator*, *determinant*, *determinator*).

Multe dintre aceste denumiri le primește și nedefinitul *un*, ca urmare a integrării în aceeași clasă/categorie.

f) Liantul opiniilor privitoare la articolul nehotărât este însuși sensul nedefinit care îl apropie de clasa adjectivelor nehotărâte.

g) Ideea care unește opiniile referitoare la articolul hotărât este rolul important pe care acesta îl joacă în cadrul flexiunii cazuale a numelui.

h) Toate accepțiile privitoare la articol pot fi grupate în trei serii:

h_1) articolul este parte de vorbire (independentă sau nu);

h_2) articolul este flectiv (autorii folosind, în timp, diferiți termeni pentru desemnarea acestui concept: *terminație*, *desinență*, *instrument*, *morfem* etc.);

h_3) articolul este o combinație între primele două interpretări: parte de vorbire-flectiv.

În mod evident, cea din urmă accepție trebuie înlăturată, întrucât flectivul, prin definiție, este o subunitate din structura părții de vorbire (flexibile), de aceea este aberant să vorbim despre existența unei părți de vorbire-flectiv (= ori vorbim despre o parte de vorbire, ori despre o subunitate a unei părți de vorbire). Prin urmare, mai rămân două accepții gramaticale, care se află în raport de excludere reciprocă și care trebuie tratate în termenii disjuncției logice (sau parte de vorbire, sau flectiv).

Cele două opinii despre articol coexistă în lucrările cercetătorilor de astăzi: întâlnim lingviști care împărtășesc interpretarea clasică a articolului, având ca model principal *Gramatica limbii române* din 1963 (articolul = parte de vorbire), și lingviști care revin la interpretarea din primele gramatici românești, considerând că articolul are statutul unui flectiv (morfem). În rândul opiniilor specialiștilor care acordă articolului statutul de flectiv, deosebim două tendințe: (1) articolul este considerat morfem (al determinării) fără să fie învestit cu funcție sintactică, (2) articolul este considerat morfem (al determinării) și este învestit cu funcția sintactică de determinant.

Așadar, în gramaticile contemporane românești, prevalează trei interpretări ale articolului: interpretarea clasică (articolul = parte de vorbire), interpretarea structuralistă (articolul = morfem), interpretarea funcțional-sintactică (articolul = morfem cu funcția sintactică de determinat).

Scopul cercetării de față este de a descrie cele trei accepții contemporane ale articolului și de a semnala aspectele îndoielnice ale acestora, însă nu înainte de a prezenta statutul incert al articolului din alte limbi.

1.4. Accepții gramaticale ale articolului în alte limbi

Lipsa de omogenitate în interpretarea gramaticală a articolului nu reprezintă o particularitate a limbii române, ci statutul acestuia este cu atât mai controversat, cu cât extindem discuția asupra altor limbi. Pentru a exemplifica diferențele de interpretare, vom prezenta, sumar, accepții ale articolului din limbi care fac parte din familii diferite[29]. Înainte de prezentarea propriu-zisă, reținem că interpretarea tradițională a articolului reprezintă punctul de convergență a limbilor în care s-a constatat existența acestei unități lingvistice. Potrivit tradiției gramaticale, articolul este o parte de vorbire distinctă care face parte din sistemul celor zece clase de cuvinte. Sub influența cercetătorilor de formație structuralistă și generativistă, percepția unitară clasică asupra articolului dispare, făcându-se loc unei diversități de opinii.

a) Limbile romanice: franceză, spaniolă, portugheză, italiană

a_1) În limba franceză, articolul ridică semne de întrebare încă de la stabilirea numărului de membri. Astfel, în timp ce majoritatea cercetătorilor indică trei tipuri de articol (definit: *le, la, les*; indefinit: *un, une, des*; partitiv: *du, de la, des*), Maurice Grevisse (1961: 245-

[29] Întrucât timpul, spațiul și competențele lingvistice nu ne permit să realizăm o inventariere completă a tuturor interpretărilor existente în limbile care au articol, precizăm că vom avea în vedere accepțiile cele mai uzuale ale acestei unități lingvistice în limbile franceză, spaniolă, portugheză, italiană, engleză, germană, bulgară și rusă. Scopul acestei foarte scurte prezentări este de a arăta că eterogenitatea interpretărilor gramaticale ale articolului depășește granițele limbii române.

246) stabilește că articolul partitiv nu reprezintă decât o varietate a articolului indefinit.

În ceea ce privește încadrarea morfologică a articolului, deosebim următoarele opinii:

● Constatând caracterul aparte al vocabulelor *le*, *la*, *les* în structuri în care acestea precedă un adjectiv nesubstantivat (inclusiv în construcții cu superlativul relativ: ex. *le plus beau*), Henry Yvon (1949: 251-264, *apud* Iacob L. 1973: 35-38) ajunge la concluzia că, în contextul precizat, ele sunt pronume. Această opinie este împărtășită ulterior și de alți specialiști, dintre care îi amintim pe Maurice Grevisse (1961: 257) și Bernard Pottier (1962: 76-77).

● Maurice Grevisse, deși tratează articolul într-un capitol distinct, atrage atenția că locul lui este printre adjective (Grevisse 1961: 245), semnalând chiar situații în care articolul definit se poate utiliza ca demonstrativ sau posesiv (Grevisse 1961: 249), iar articolul indefinit, ca adjectiv indefinit cu sensul de *certain, quelque* (Grevisse 1961: 259).

> *Observație*. Concepția că articolul este un subtip al adjectivului apare încă din secolul al XVIII-lea[30].

În edițiile următoare, influențat, probabil, de alți cercetători, Maurice Grevisse, în colaborare cu André Goosse, include articolul în clasa determinantului, la un loc cu celelalte adjective pronominale, numindu-l determinant minimal (Grevisse, Goosse 2008: 737-829). Articolul indefinit este integrat în subclasa determinanților cuantificatori (quantifiants), iar articolul definit în cea a determinanților identificatori (identifiants) (Grevisse, Goosse 2008: 738).

● Georges Gougenheim tratează articolul la un loc cu celelalte adjective pronominale (demonstrativul, posesivul, cantitativul, interogativul, relativul), numindu-le determinanți. Astfel, în sistemul de clasificare a părților de vorbire, se introduce clasa determinanților (Gougenheim 1969: 63-70). Mai fideli tradiției gramaticale,

---

[30] Pentru detalii, a se vedea prezentarea sistemului lui Beauzée în Wilmet 1986: 26-32.

autorii lucrării *Grammaire Larousse du français contemporain* au consacrat un capitol distinct articolului (Chevalier 1964: 213-227), deși sunt convinși că articolul este un determinant din aceeași categorie cu demonstrativele, posesivele și interogativele (Chevalier 1964: 210).

● În viziunea lui Marc Wilmet, articolul se înscrie în seria determinanților, însă, spre deosebire de ceilalți cercetători, acesta operează cu o altă clasificare. Autorul împarte determinantul în trei subclase, care, la rândul lor, se subdivid: cuantifiant/cuantificator (*quantifiant/quantificateur*), caracterizant/cualifiant (*caractérisant/ qualifiant*) și cuantifiant-caracterizant (*quantifiant-caractérisant*). Cuantificatorii sunt regrupați în trei categorii, respectiv bipolari, numerici și stricți, iar articolul se înscrie în categoria cuantificatorilor bipolari[31].

● În concepția lui Jean Dubois, articolul indefinit *un/une* aparține clasei numeralului (Dubois 1965: 148, 151), iar articolul definit reprezintă a doua serie de adjective corespunzând pronumelor personale (prima serie fiind adjectivele posesive) (Dubois 1965: 144, 147). Spre deosebire de posesive, care au forme diferite pentru cele trei persoane, articolul nu prezintă forme decât pentru persoana a treia. Dependența articolului-personal (Dubois 1965: 161) de nume este explicată de autor prin analogie cu dependența pronumelui personal *je*/*tu* de verb: cum formele *je*/*tu* nu pot exista fără verb, tot așa nici articolul nu poate exista în absența numelui. Concluzia lui Jean Dubois este că articolul reprezintă un substitut la fel ca celelalte adjective pronominale (Dubois 1965: 148).

> *Observație*. Jean Dubois și René Lagane introduc în sistemul celor opt părți de vorbire clasa determinantului, formată din articol, posesiv, demonstrativ, interogativ, exclamativ, relativ, numeral și indefinit (Dubois, Lagane 1973: 25-29, 57-78).

● Arătându-se refractar sistemului tradițional de clasificare în zece specii de cuvinte, Tesnière distinge două mari categorii de cuvinte: pline și vide (Tesnière 1959: 53). Cuvintele pline, numite și

---

[31] Pentru detalii privind clasificarea, a se vedea Wilmet 1986: 73-111.

semanteme, sunt cuvinte autonome, încărcate semantic, și reprezintă „pietrele” de construcție a frazei. La polul opus, cuvintele vide, numite și morfeme sau instrumente gramaticale, sunt non-autonome și nu au funcție semantică, reprezentând „cimentul” care asigură coeziunea cuvintelor pline. În categoria cuvintelor vide este integrat și articolul, mai exact, în subclasa translativelor[32], având rolul de a determina categoriile gramaticale (Tesnière 1959: 53). În plus față de celelalte translative (conjuncții subordonatoare, pronumele relativ, prepozițiile și terminațiile gramaticale, care nu sunt altceva decât translativi aglutinați), articolul reprezintă indicele substantival (Tesnière 1959: 84-85) prin excelență.

Observație. Calitatea de morfem a articolului a fost susținută și de Vendryes, Meillet, Brunot și Hjelmslev (Hjelmslev 1928: 300).

a_2) În celelalte limbi romanice (italiană, spaniolă, portugheză), situația articolului este similară cu a limbii franceze. Și în cazul acestora, părerile lingviștilor sunt împărțite între a interpreta articolul ca parte de vorbire distinctă sau ca pronume, substitut, adjectiv, determinant sau morfem. Amintim că:

● Într-un tratat de gramatică a limbii italiene, Mihaela Cârstea-Romașcanu introduce în sistemul de clasificare a părților de vorbire și clasa determinanților. Articolul definit (*il, lo, l', i, gli, la, le*) se înscrie în clasa determinanților definiți, iar articolul nedefinit și cel partitiv (care se formează cu ajutorul prepoziției *di* și al articolului definit) (*un, uno, dei, degli, una, un', delle*) fac parte din seria determinanților nedefiniți (Cârstea-Romașcanu 1980: 34-45).

● În *Nueva gramática de la lengua española* (2010: 12, 263), se precizează că articolul este parte de vorbire și, ca atare, se tratează în capitol distinct (articolul definit (*el, los, la, el, las, lo*[33]) și articolul nedefinit (*un, unos, una, unas*)). În același timp, tratatul

---

[32] Cuvintele vide sunt divizate în două categorii: jonctive (*jonctifs*) și translative (*translatifs*). Pentru detalii, a se vedea Tesnière 1959: 80-81.

[33] Spaniola este singura dintre limbile romanice care prezintă articol definit neutru: *lo* (a se vedea Reinheimer Rîpeanu 2001: 188; Escudero, Copceag 1965: 75-76).

admite existența a patru clase transversale: cuantificatorii, determinanții, cuvintele relative/interogative/exclamative, conectorii, articolul înscriindu-se alături de demonstrative și posesive în clasa determinanților.

● În *Gramática da Língua Portuguesa*, articolul (definit: *o*, *os*, *a*, *as*; nedefinit: *um*, *uns*, *uma*, *umas*) este integrat, împreună cu posesivele și demonstrativele, în clasa determinanților (Mateus 2003: 346). În schimb, în *Nova Gramática do Português Contemporâneo*, articolul se înscrie în clasa morfemelor gramaticale (Cunha 2005: 77), dar, simultan, apare trecut și în rândul părților de vorbire flexibile (Cunha 2005: 78). În aceeași lucrare, se atrage atenția că valoarea cantitativă de numeral a lui *um/uma* nu a dispărut (Cunha 2005: 238).

● Interpretarea pronominală a articolului definit în construcții cu adjective calificative și posesive este extinsă de Maria Manoliu Manea (1968: 79-92) asupra tuturor limbilor romanice, autoarea afirmând că articolul definit reprezintă un substitut prin excelență (Manoliu 1971: 238).

● Într-o notă de subsol, Ioan N. Bîtea (1989: 125, nota 31) sugerează că articol nedefinit nu există în nicio limbă, încadrându-se de fapt în clasa adjectivului.

b) Limbile germanice: engleză, germană

În privința interpretării gramaticale a articolului, limbile germanice, engleza și germana, se aseamănă mult cu limbile romanice prezentate. Și în cazul acestora, articolul este interpretat, în funcție de orientarea lingvistică a cercetătorului, ca parte de vorbire distinctă, pronume, adjectiv, determinant sau morfem.

b_1) Din gramatica limbii engleze, am selectat următoarele accepții ale articolului:

● Henry Sweeet introduce articolul definit (*the*) în clasa pronumelor definite, specificând că acesta are utilizare exclusiv adjectivală (= adjective-pronoun)[34]. Articolul nedefinit (*a*, *an*) este

[34] Sweet 1900: 83: „Such definite pronouns as *the* and *yonder* are used only as adjectives [...]”.

integrat, de același autor, în seria pronumelor indefinite, fiind considerat drept cel mai important pronume indefinit, cu precizarea că și acesta are utilizare exclusiv adjectivală[35].

● În *Modern english grammar*, J. C. Nesfield susține că articolul nu reprezintă o parte de vorbire distinctă, ci, pur și simplu, un adjectiv: nedefinitul *a/an* este o formă abreviată a adjectivului *one*, în timp ce definitul *the* constituie radicalul formelor *this*, *that*, *these*, *those* (Nesfield 1945: 4). Spre deosebire de H. Sweet, J. K. Nesfield încadrează articolul în seria adjectivelor demonstrative, pe care, ulterior, le clasifică în definite și nedefinite (Nesfield 1945: 28).

● În rândul părților de vorbire închise, Sidney Greenbaum introduce și clasa determinanților (Greenbaum 1996: 92), din care fac parte și articolele (definit și nedefinit) Greenbaum 1996: 164-165). Opinia este împărtășită și de John Eastwood, care inserează în subclasele determinantului (= *determiner*) și articolul (alături de posesive, demonstrative și cuantificatori) (Eastwood 2002: 3).

b2) În analiza contrastivă pe care o întreprinde, Karla Lupșan, pe baza unei bibliografii bogate, identifică următoarele accepții ale articolului definit (*der*, *die*, *das*) în limba germană: parte de vorbire distinctă (în gramatica tradițională), determinant alături de alte adjective pronominale, marcă a definitudinii, morfem al grupului nominal (nu marcă a genului, a numărului, a cazului sau a substantivizării) (Lupșan 2007: 62-71). Completăm inventarul accepțiilor gramaticale ale articolului cu opinia lui Walter Jung, autor care, după ce exclude articolul din sistemul părților de vorbire, pe motiv că nu are valoare proprie, sugerează că, prin căderea terminațiilor flexionare (= a desinențelor) la substantiv, el (= articolul) devine semnul distinctiv al acestei părți de vorbire și al flexiunii ei[36]. Cu alte cuvinte, articolul devine un fel de indicator al categoriilor gramaticale ale substantivului, având și rolul de convertor substantival

---

[35] Sweet 1900: 84: „The most important of the indefinite pronouns is the indefinite article *a, an*, which, like the definite article, is used only as an adjective".

[36] Jung 1967: 172: „Der Artikel hat keinen Eigenwert. Durch den Abfall der Flexionsendungen beim Substantiv wurde er zum Kennzeichen dieser Wortart und ihrer Flexion".

(Jung 1967: 271-272). Articolul în germană suscită și mai mult interes dacă avem în vedere omonimiile articol definit – pronume demonstrativ (forma scurtă)[37] – pronume relativ (Jung 1967: 273, 347, 348) și articol nedefinit – pronume nedefinit – numeral (Jung 1967: 273, 355, 361). Aceste serii omonimice ar putea reprezenta un argument în plus pentru interpretarea adjectivală a articolului german (Bîtea 1989: 125, nota 31).

c) Limbile slave: rusă și bulgară

Spre deosebire de limbile romanice și cele germanice, articolul în limbile slave se remarcă printr-un alt aspect, respectiv controversa privind existența/inexistența acestei unități lingvistice.

c_1) Despre limba rusă, Gustave Guillaume (1919: 17) afirmă că, deși nu posedă articol, tinde să-și creeze unul prin anumite întrebuințări ale lui *to*. Spre deosebire de lingvistul francez, C. Racoviță consideră că asistăm nu la apariția articolului în rusă, ci la dispariția lui. Preocupat de această problemă, C. Racoviță (1938: 90-138) vorbește despre o perioadă în care *tû* este utilizat cu o valoare apropiată de cea de articol (= având, pe rând, valoare demonstrativă, valoare de individualizare și valoare generică), însă, după secolul al XVII-lea, autorul constată că evoluția normală a articolului este distrusă, *tû* fiind asimilat de particulele stilistice. Cauza dizolvării evoluției articolului se datorează faptului că rusa este o limbă sintetică și deci își conservă declinarea, „iar articolul își face apariția doar în limbile care au abandonat această stare și au adoptat structura analitică” (Racoviță 1938: 130)[38].

Opinia lui C. Racoviță este combătută de A. Pedestrașu, care, la fel ca G. Guillaume, e de părere că limba rusă se află în plin proces

[37] Pentru formele de genitiv singular și plural, demonstrativul și relativul dezvoltă două serii: a) ușor diferită de articol, dar cu aceeași rădăcină (m./n. sg. *dessen*, f. sg. *deren*, m./n./f. pl. *deren*/*derer*); b) omonimă (m./n. sg. *des*, f. sg. *der*, m./n./f. pl. *der*). Pentru dativ plural demonstrativul și relativul au formă distinctă *denen* (și în cazul acesteia, se poate observa rădăcina comună cu forma articolului definit).

[38] „[...] l'article a fait son apparition seulement dans les langues qui ont abandonné cet état [synthétique] et ont adopté la structure analytique”.

de formare a articolului. Autorul își susține părerea citând mai mulți autori ruși (Pedestrașu 1973a: 113-119).

c_2) Spre deosebire de limba rusă, în limba bulgară, există articol definit, însă existența unui articol nedefinit a fost pusă la îndoială până în a doua jumătate a secolului al XX-lea. De la această dată, se înmulțesc studiile celor care argumentează apariția articolului nedefinit în bulgară. Astfel, Olimpia Guțu (1968: 603-609) susține, prin analogie cu limba română, că numeralul și pronumele nehotărât *edin* poate avea, în contexte similare cu ale limbii române, valoarea de articol nehotărât. Continuând interpretarea Olimpiei Guțu, Mariana Mangiulea (1991: 263-269) aduce în discuție existența unui sistem ternar de determinare în limba bulgară. Spre deosebire de cele două autoare, I. I. Revzin ajunge la concluzia că în bulgară nu există un articol nedefinit, ci един este, de fapt, un „pronume-articol[39] aproape gramaticalizat, cu funcție existențială”, care „ocupă o poziție intermediară între pronumele nedeterminat facultativ din limba rusă, folosit numai cu funcție existențială, pe de o parte, și articolul nehotărât din limba română, pe de altă parte” (Revzin 1974: 299).

În urma acestei scurte analize asupra articolului în alte limbi, am ajuns la două concluzii:

(1) Controverse privind interpretarea gramaticală a unității lingvistice numite articol apar nu doar în limbile în care această unitate există, ci, în mod paradoxal, și în limbi în care existența articolului este pusă la îndoială.

(2) Între limbi există o influență puternică, dovadă fiind interpretările gramaticale similare existente în toate limbile analizate. Efectul acestei influențe nu este întotdeauna unul pozitiv, mai ales dacă avem în vedere că erorile sau aspectele discutabile dintr-o limbă se perpetuează în alta (ex. explicația existenței articolului nehotărât în limba bulgară prin analogie cu limba română, unde articolul nedefinit are un statut controversat), neglijându-se, astfel, individualitatea fiecărei limbi.

---

[39] Noțiunea de „pronume-articol” este amintită și de Milena Morarova-Velinova (1986: 467).

Capitolul II.

INTERPRETAREA CLASICĂ A ARTICOLULUI

Cea mai uzuală dintre accepțiile gramaticale ale articolului, care, până nu de mult, s-a predat în școlile gimnaziale și licee[1], este interpretarea clasică[2], potrivit căreia articolul este considerat parte de vorbire independentă, una din cele zece. Există mai multe lucrări[3] de gramatică în care este prezentată această accepțiune, însă tratatul de referință rămâne *Gramatica limbii române* din 1963.

2.1. Articolul – parte de vorbire

În GLR, clasificarea cuvintelor în zece părți de vorbire (substantivul, articolul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul, prepoziția, conjuncția și interjecția)[4] se realizează după trei criterii: semantic/lexical, morfologic și sintactic. Din totalul

---

[1] Odată cu noile manuale pentru clasa a V-a, apărute în 2017, interpretarea clasică este abandonată, articolele fiind interpretate ca elemente ale categoriei gramaticale a determinării (a se vedea https://cdn.manualedigitaleart.ro/art5-r/v2/#book/00).

[2] Sau *tradiţională.*

[3] A se vedea în acest sens: Rosetti 1943: 37-41; Iordan 1956: 265-267; Graur 1973: 85-92; Coteanu 1982a: 20, 22, 107-121; Dimitriu 1979: 71-90; Dimitriu 1999: 144-183; Zdrenghea 1972: 83-103; Avram M. 1986: 65-82; Găitănaru 1995: 19-25; Găitănaru 1994: 60-77.

[4] H. Tiktin are meritul de a fi indicat caracteristicile esenţiale ale celor zece părţi de vorbire (Tiktin 1945: 20-151). Ulterior, această clasificare este preluată și rafinată în *Gramatica limbii române* din 1954 și *Gramatica limbii române* din 1963.

celor zece clase de cuvinte, trei (prepoziția, conjuncția și articolul) nu se pot defini prin caracteristici lexicale.

Din punctul de vedere al conținutului, GLR (I 1963: 30) face distincție între (a) părți de vorbire care au sens lexical de sine stătător și care pot fi părți de propoziție (substantivul, adjectivul, pronumele, numeralul, verbul, adverbul și interjecția) și (b) părți de vorbire care exprimă raporturi între noțiuni, servind la îmbinarea celorlalte noțiuni, numindu-se „cuvinte ajutătoare”, cu rol de „instrumente gramaticale” (GLR/I 1963: 30) (prepoziția, conjuncția și articolul). Astfel, părțile de vorbire de sub (b) se deosebesc substanțial de cele de sub (a) prin faptul că se definesc numai prin caracteristici gramaticale și, prin urmare, nu au funcție sintactică.

Dintre toate clasele de cuvinte, articolul (alături de numeral) are nevoie de explicații suplimentare în legătură cu recunoașterea lui ca parte de vorbire (GLR/I 1963: 31), de aceea ne propunem să realizăm o prezentare a interpretării clasice a acestei unități gramaticale.

2.1.1. Caracteristici generale

Conform GLR, articolul este un simplu instrument gramatical, fără înțeles lexical, care, spre deosebire de prepoziție și conjuncție, exprimă gradul de individualizare a obiectelor.

Articolul este definit în GLR ca fiind „partea de vorbire care se declină și însoțește substantivul, având rolul de a arăta în ce măsură obiectul denumit prin substantivul respectiv este cunoscut vorbitorilor” (GLR/I 1963: 97). Mioara Avram completează această definiție prin identificarea unor „roluri secundare” ale acestuia. În concepția cercetătoarei, articolul, pe lângă rolul principal de individualizare, poate fi „marcă a cazului, element de legătură între un substantiv (sau substitut) și un determinant, marcă a substantivizării altor părți de vorbire, respectiv a distincției între valoarea pronominală și cea adjectivală sau între adverb și prepoziție, și chiar element constitutiv constant al unor cuvinte sau specii” (Avram M. 1986: 65). Prin informațiile adăugate, Mioara Avram subliniază statutul eterogen al funcțiilor îndeplinite de articol.

Potrivit interpretării clasice, clasa articolului, deși este formată din foarte puține elemente, are mai multe subclase (articol hotărât,

articol posesiv/genitival, articol demonstrativ/adjectival, articol nehotărât). Tipologia articolului se remarcă prin neomogenitatea criteriilor: gradul de individualizare (în funcție de care se disting două categorii de articole: hotărâte și nehotărâte), cazul substantivului (substitutului) precedat de articol ori felul pronumelui precedat de articol (în funcție de care s-a creat o singură subclasă de articole, numite genitivale sau posesive), partea de vorbire precedată de articol sau partea de vorbire din care provine articolul (în funcție de care s-a creat o altă subclasă de articole, numite adjectivale sau demonstrative), topica articolului față de cuvântul însoțit (în funcție de care articolele se grupează în proclitice și enclitice). Împotriva diversității criteriilor de clasificare a articolului a pledat Corneliu Dimitriu, care, deși adept hotărât al interpretării tradiționale, reliefează dezavantajele acestor criterii: lipsa valabilității generale (nu se aplică la toate subtipurile de articole), neactualizarea criteriilor, generalizarea unor trăsături particulare și omiterea altora de aceeași factură (Dimitriu 1976: 76-77; 1999: 160-161).

2.1.2. Membrii clasei

În GLR, articolul, după gradul de individualizare pe care îl exprimă, poate fi hotărât și nehotărât. Articolul hotărât, la rândul său, se subclasifică în trei grupe: articol hotărât propriu-zis, articol posesiv sau genitival și articol demonstrativ sau adjectival. În absența articolului, substantivul rămâne fără indicații cu privire la gradul de individualizare a obiectului denumit (informație zero cu privire la gradul de cunoaștere).

În continuare, vom prezenta particularitățile fiecărui tip de articol și, de asemenea, vom evidenția anumite aspecte față de care înșiși susținătorii acestei interpretări au anumite rezerve.

a) Articolul hotărât propriu-zis (sau definit)

Articolul hotărât „prezintă obiectul denumit drept puternic individualizat, cunoscut de vorbitori, fie pentru că a fost în prealabil introdus, direct (fie lingvistic, prin același cuvânt sau un sinonim al lui în forma nearticulată ori însoțită de articolul nehotărât, fie situațional) sau indirect (prin cuvinte care îl fac de presupus), în

comunicare, fie pentru că este, din capul locului, cunoscut în cercul respectiv de vorbitori sau are chiar notorietate generală” (Avram M. 1986: 65). Acesta poate fi enclitic (aglutinat substantivului) sau proclitic (mai rar și numai în anumite situații, fiind neaglutinat).

Formele flexionare ale articolului hotărât pentru gen[5], număr și caz, așa cum sunt ele în gramatica tradițională, se pot vedea în tabelul de mai jos:

	Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular	Plural
N/Ac	*-l, -le, -a*	*-i*	*-l, -le*	*-le*	*-a*	*-le*
G/D	*-lui,-(e)i, lui*	*-lor*	*-lui*	*-lor*	*-(e)i, lui*	*-lor*
V	*-le*	*-lor*	(*-le*)	(*-lor*)	-	*-lor*

Deși integrat în clasa articolului, definitul *-l* suportă mențiuni speciale în majoritatea lucrărilor care adoptă interpretarea clasică. Statutul atipic al articolului definit este confirmat sub diferite aspecte și exprimări, după cum urmează:

● GLR afirmă că acesta se deosebește net de celelalte articole prin faptul că, „sudându-se cu substantivul pe care îl însoțește, a încetat de a mai fi un cuvânt de sine stătător” (GLR/I 1963: 97). Particularitatea amintită nu pare a fi deranjantă pentru toți lingviștii, considerându-se că aglutinarea articolului hotărât enclitic este doar o problemă de scriere (Graur 1968: 86) care nu trebuie să-l excludă din rândul părților de vorbire.

● Unii gramaticieni, fără a-l scoate însă din rândul părților de vorbire, îl numesc „unealtă” (Iordan 1956: 325), „instrument” (GLR/I 1963: 97), „particulă” (Zdrenghea 1972: 83), „morfem”

[5] Articolele au forme diferite numai pentru masculin și feminin. Substantivele neutre se articulează la singular ca masculinele, iar, la plural, ca femininele.

(Dimitriu 1979: 72) sau „flectiv” (Dimitriu 1999: 162), în timp ce alții îl aseamănă cu un „sufix” (Coteanu 1982a: 107) sau cu un „afix” (Avram M. 1986: 66).

● Suspiciuni trezesc și formele de vocativ ale articolului enclitic (*-le*, *-lor*) și articolul proclitic *lui*. Despre aceste forme se spune că nu au rol de articol, ci sunt doar mărci cazuale (GLR/I 1963: 98; Avram M. 1986: 68). Privitor la *lui* proclitic, C. Dimitriu subliniază că „în mod paradoxal – «falsul» (pentru că nu individualizează) articol hotărât *lui* proclitic este în momentul de față al limbii române singurul element care poate justifica menținerea tipului de articol numit hotărât în rândul părților de vorbire(-*flectiv*)” (Dimitriu 1999: 163). Contradicția reiese din faptul că un element care nu este articol menține subclasa articolului hotărât.

● Din definiția dată articolului de Mioara Avram, dar și din multe observații menționate în GLR, observăm că articolul poate avea diverse alte roluri sau poate însoți alte părți de vorbire care nu cunosc gradele de individualizare. Astfel, articolul hotărât poate fi marcă a distincției între valoarea pronominală și cea adjectivală (*alt* – *altul*) sau între adverb și prepoziție (*în față* – *în fața*)[6], element constitutiv constant al unor cuvinte sau specii (*ambii*, *dânsul*). În aceste contexte, elementele finale sunt interpretate ca articole, deși se accentuează ideea că aceste subunități reprezintă elemente constitutive ale altor cuvinte (Avram M. 1986: 70-71). De aici, s-ar putea deduce că ar exista situații în care articolul este parte de vorbire (când face parte din structura substantivului/cuvintelor substantivate) și situații în care articolul nu este parte de vorbire (când face parte din structura pronumelor, a numeralelor, a adverbelor, a prepozițiilor, adică altceva decât substantive).

Toate aceste aspecte ambigue prezentate, care, de altfel, împânzesc scrierile de orientare clasică, au făcut ca mulți dintre lingviști să-și schimbe punctul de vedere, îndemnându-i la o reconsiderare a articolului românesc.

---

[6] Pentru reconsiderarea așa-numitelor prepoziții/locuțiuni cu genitivul, a se vedea Neamțu, Nasta, Roman 2021.

b) Articolul posesiv (sau genitival)

Se definește ca fiind „articolul care, pe de o parte, apare ca element constant în structura pronumelor posesive și a numeralelor ordinale (de la 2 înainte) și, pe de altă parte, însoțește, în anumite condiții, adjectivele posesive și genitivul substantivelor și al pronumelor de diverse specii, marcând legătura cu substantivul sau adjectivul determinat” (Avram M. 1986: 73). Denumirea de „posesiv” provine din faptul că intră în structura pronumelor posesive (Neamțu 2008: 76), iar calificativul „genitival” dă socoteală de faptul că precedă un substantiv (sau pronume) în cazul genitiv[7].

Paradigma defectivă a articolului posesiv/genitival se poate vedea în tabelul de mai jos:

	Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular	Plural
N/Ac	*al*	*ai*	*al*	*ale*	*a*	*ale*
G/D	–	*alor*	–	*alor*	–	*alor*

*Observație***.** Unii autori integrează în subclasa articolului posesiv și adjectivul nedefinit *alde* (*al* + *de*), considerând că reprezintă articolul care, în anumite graiuri regionale, însoțește numele de persoane (Rosetti 1943: 41; Graur 1973: 92).

La fel ca în cazul articolului hotărât propriu-zis, susținătorii teoriei clasice evidențiază în cazul articolului posesiv/genitival anumite observații care pun la îndoială integrarea acestuia în clasa articolului:

● GLR, în ciuda integrării lui *al* în clasa articolului hotărât, afirmă că acesta (= *al*) „și-a pierdut valoarea de articol hotărât”

[7] Ștefan Găitănaru consideră că denumirea de „articol anaforic” este cea mai potrivită pentru acest subtip de articol (Găitănaru 2012: 70).

(GLR/I 1963: 105), fiind des folosit cu funcția de semn al cazului genitiv. Diferența față de articolul hotărât o subliniază și C. Dimitriu, spunând că „articolul posesiv-genitival nu individualizează și nici nu generalizează substantivul precedat” (Dimitriu 1999: 171).

● Un alt aspect atipic al articolului posesiv semnalat de C. Dimitriu (1999: 171) este că, spre deosebire de celelalte tipuri de articole, acesta nu indică genul, numărul și cazul substantivului pe care îl precedă (în exemplul *un dușman al fetelor,* articolul posesiv *al* are genul masculin, numărul singular și formă cazuală de N-Ac, iar substantivul pe care îl precedă este la plural, feminin, genitiv).

● În anumite situații, respectiv când substantivul determinat lipsește din structură, se menționează că articolul posesiv are valoarea apropiată de pronume (Iordan 1956: 329; GLR/I 1963: 107; Avram M. 1986: 73), iar unii dintre partizanii teoriei clasice susțin că, atunci când substantivul care denumește obiectul posedat este suprimat, articolul posesiv capătă valoare de pronume (Graur 1968: 88, Zdrenghea 1972: 100). În concepția lui M. Zdrenghea, în cazul în care substantivul determinat este prezent, *al* ar trebui să se numească „articol pronominal”, deoarece „valoarea de pronume nu este așa de evidentă” (Zdrenghea 1972: 101). La polul opus se află interpretarea lui C. Dimitriu[8], care consideră că posesivul *al* (cu întreaga paradigmă) nu trebuie considerat pronume, întrucât procesul de transformare a latinescului *ad illum* nu este încă încheiat (Dimitriu 1999: 173-175).

● Din această cauză, în unele structuri, posesivul are caracter exclusiv de articol, iar în altele poate avea caracter pronominal.

Din cele menționate la punctul b), observăm că situația articolului genitival/posesiv este oscilantă în cele mai multe lucrări de factură tradițională, iar caracterul pronominal al lui *al* nu este elucidat, rămânând suspendat în favoarea interpretării lui ca articol.

[8] Corneliu Dimitriu contestă interpretarea modernă a articolului, potrivit căreia posesivul este numai în anumite situaţii pronume semiindependent, respectiv numai când este centru de grup, iar în celelalte situaţii este altceva decât pronume. Autorul conchide că unităţile în discuţie nu trebuie considerate, deocamdată, altceva decât articole posesiv-genitivale.

c) Articolul demonstrativ (sau adjectival)

Articolul demonstrativ (sau adjectival) „leagă un substantiv articulat cu articol hotărât enclitic sau un nume propriu de persoană de determinantul său (adjectiv, numeral, substantiv sau adverb cu prepoziție), substantivizează un adjectiv, un numeral sau construcții prepoziționale și este formant al superlativului relativ” (Avram M. 1986: 77). Se numește „demonstrativ”, deoarece, ca formă, provine dintr-un pronume (adjectiv) demonstrativ de depărtare (*acela, aceea, aceia, acelea*), iar denumirea de *adjectival* provine din faptul că, de regulă, stă în stânga adjectivului (Neamțu 2008: 71).

Notăm în tabelul de mai jos formele articolului demonstrativ:

	Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular	Plural
N/Ac	*cel*	*cei*	*cel*	*cele*	*cea*	*cele*
G/D	*celui*	*celor*	*celui*	*celor*	*celei*	*celor*

În ceea ce privește încadrarea morfologică, în interpretarea clasică, articolul *cel* cunoaște fluctuații, la fel ca articolul *al*. Astfel,

● GLR identifică situații sintactice în care „nu există distincție netă între *cel* pronume demonstrativ și *cel* articol demonstrativ” (ex: *vinul cel negru și* ***cel*** *alb*) (GLR/I 1963: 108; Dimitriu 1999: 181). Rezolvarea acestei probleme ambigue nu a fost realizată, de aceea, în asemenea structuri, „*cel* poate fi interpretat la fel de bine ca articol sau ca pronume” (GLR/I 1963: 108).

● O altă problemă discutată în cadrul acestei subclase este cumulul de articole. S-a atras atenția asupra faptului că un substantiv (cuvânt substantivat) nu poate fi articulat decât o singură dată, însă se pare că articolul demonstrativ reprezintă o excepție de la regula formulată, fiind posibile structuri în care substantivul este dublu articulat: *lumea cea gândită, copilul cel bun* etc. (Dimitriu

1999: 181). Dubla articulare din aceste tipuri de construcții (mai întâi, cu articolul hotărât, iar, a doua oară, cu articolul demonstrativ) se explică prin „insuficienta putere de individualizare a articolului hotărât” (Dimitriu 1999: 181). Mioara Avram explică acest cumul de articole prin faptul că articolul demonstrativ subliniază „individualizarea marcată prin articolul hotărât propriu-zis” (Avram M. 1986: 77), însă, în situațiile în care articolul hotărât este înlocuit prin articolul demonstrativ, cel din urmă își dovedește „clar calitatea de articol hotărât” (Avram M. 1986: 77).

Din aceste observații asupra articolului demonstrativ reiese faptul că nici această clasă de articole nu are un statut cert, cunoscând anumite rezerve inclusiv în tratatele de orientare clasică.

d) Articolul nehotărât (sau nedefinit)

Articolul nedefinit „însoțește un substantiv (sau altă parte de vorbire substantivizată) prezentând obiectul denumit de acesta ca individualizat în raport cu specia lui, dar fără a-l defini mai precis” (Avram M. 1986: 78). M. Avram consideră că principalul rol al acestui tip de articol este de a introduce în enunț numele unui obiect, care devine, astfel, cunoscut.

Toate formele flexionare ale articolului nehotărât le notăm în tabelul de mai jos:

	Masculin		**Neutru**		**Feminin**	
	Singular	Plural	Singular	Plural	Singular	Plural
N.Ac.	*un*	*niște*	*un*	*niște*	*o*	*niște*
G.D.	*unui*	*unor*	*unui*	*unor*	*unei*	*unor*

Nici în cazul articolului nehotărât explicațiile nu sunt unitare. Subclasa articolului nehotărât întâmpină probleme atât în privința numărului de membri, cât și a interpretării morfologice:

● Prezența în flexiune a articolului cu forma de N/Ac plural (*niște*) o determină pe M. Avram să afirme că acesta reprezintă „o

formă supletivă" (Avram M. 1986: 78). C. Dimitriu se arată refractar acestui inventar de forme, adăugând, în paradigma articolului nehotărât, și nedefinitele *unii, unele*, considerând că nu există nicio deosebire între funcțiile formei de genitiv-dativ *unor*, recunoscută ca articol, și funcțiile formelor de nominativ-acuzativ *unii, unele* (Dimitriu 1978: 83; 1999: 169).

● La fel ca în cazul articolelor posesive și demonstrative, articolul nehotărât cunoaște anumite oscilații în momentul încadrării morfologice. Formele articolului pot avea și alte valori, respectiv de numeral și de adjectiv nehotărât[9]. Problema majoră care apare este că „distincția dintre aceste valori nu este netă și nu poate fi făcută totdeauna" (GLR/I 1963: 109)[10], de aceea susținătorii interpretării clasice au încercat să realizeze câteva criterii de diferențiere între aceste valori. Astfel, *niște* este articol numai când însoțește un substantiv la plural, iar când precedă substantive la singular „își păstrează valoarea sa inițială de adjectiv nehotărât care arată cantitatea" (Dimitriu 1979: 84). De asemenea, GLR scoate în evidență faptul că „*un, o* are valoare de numeral când se opune altor numerale, are valoare de articol când la plural îi corespunde *niște*, și valoare de adjectiv pronominal când îi corespunde la plural *unii – unele*" (GLR/I 1963: 109). Se poate observa că, utilizând aceste criterii, nesiguranța stabilirii unei anumite valori a rămas, iar într-un enunț ca *Pe stradă trece* ***un*** *copil*. nu se poate numi, cu exactitate, valoarea morfologică a lui *un*. Pentru a afla dacă *un* este articol, adjectiv sau numeral, vom trece enunțul la plural (conform celor afirmate în GLR) și vom obține următoarele variante: *Pe stradă trec* ***niște*** *copii*. (ceea ce înseamnă că *un* = articol nehotărât); *Pe stradă trec* ***unii*** *copii*. (ceea ce înseamnă că *un* = adjectiv nehotărât); *Pe stradă trec trei copii*. (ceea ce înseamnă că *un* = numeral). Prin urmare, nici criteriile date nu reușesc să realizeze deosebirea dintre cele trei valori.

---

[9] Camelia Stan aduce în discuție inclusiv valoarea adverbială a lui *un*, în exemple precum *Să ne întâlnim nu prea devreme, pe la un 9 dimineața*. (pentru detalii, a se vedea Stan 2006: 175-182).

[10] A se vedea și GLR/I 1954: 169; Iordan 1956: 330.

● Imposibilitatea unei delimitări exacte între valorile lui *un* se datorează, potrivit lui C. Dimitriu, procesului evolutiv de la latină la română, care, în cazul nedefinitului *un*, „nu a ajuns încă în faza finală" (Dimitriu 1999: 170), iar membrii paradigmei „nu s-au desemantizat complet" (Dimitriu 1999: 170).

Aceste constatări asupra articolului nehotărât au provocat anumite rețineri în rândul gramaticienilor de factură clasică, însă ele nu au reușit să le schimbe orientarea.

2.1.3. Argumentele interpretării clasice

Gramaticienii de orientare clasică și-au construit teza potrivit căreia articolul este considerat o parte de vorbire pe mai multe argumente[11], după cum urmează:

a) Unul dintre principiile de bază, potrivit căruia articolul este considerat parte de vorbire (nu morfem), este originea (Dimitriu 1979: 73). Articolul hotărât (cu cele trei subdiviziuni: propriu-zis, posesiv și demonstrativ) își are originea în pronumele demonstrativ latin *ille* (Găzdaru 1929: 118-143, 144-162; Dimitrescu, Pamfil 1978: 237-238), iar articolul nehotărât, în numeralul cardinal latin *unus*. Așadar, s-a considerat că, din moment ce etimonul din care provine (pronume sau numeral) este o parte de vorbire, atunci este normal ca rezultatul să fie tot o parte de vorbire.

b) Articolul, cu excepția celui enclitic, are o anumită independență formală (GLR/I 1963: 32; Dimitriu 1979: 72-73), membrii săi fiind unități grafice și fonetice separate de substantiv. Autonomia morfologică se justifică prin aceea că între articol și substantiv se pot intercala alte părți de vorbire, iar această caracteristică este specifică tuturor cuvintelor în lanț sintagmatic: *o frumoasă și interesantă opinie*, *al frumosului băiat*.

c) Articolul este considerat element distinct de substantiv, fiindcă substantivul poate apărea și fără articol, necontestându-i-se valoare de substantiv. Astfel, cuvintele *elev* și *un elev* sunt deopotrivă substantive (cu precizarea că al doilea substantiv este însoțit de articol).

---

[11] Argumentele au fost descrise și în Neamțu 2013-2014.

d) Prin analogie cu argumentul anterior, articolul hotărât enclitic este considerat cuvânt, GLR afirmând că „nu se poate nega caracterul de cuvânt al articolului (hotărât), date fiind celelalte situații în care el nu este lipsit de independență formală" (GLR/I 1963: 32). Altfel spus, dacă articolele *lui*, *un*, *cel*, *al* (din structuri precum *lui tata*, *un băiat*, *copilul cel inteligent*, *copil al nimănui*) sunt cuvinte, și -*lui*, -*i* (din structuri ca *băiatului*, *fetei*), pentru că sunt articole, trebuie considerate tot cuvinte.

> *Observație*. C. Dimitriu (1999: 162) e de părere că articolul hotărât enclitic este un flectiv, însă, datorită rolului de individualizator morfologic pe care îl are, consideră că nu trebuie scos din rândul părților de vorbire.

e) Articolul este parte de vorbire, deoarece are categorii gramaticale de gen, număr și caz, pe care le transmite și substantivului. În opinia lui C. Dimitriu, categoriile gramaticale ale articolului se explică prin faptul că provin din diverse părți de vorbire flexibile.

f) Majoritatea articolelor au structură morfematică (GLR/I 1963: 32), adică pot fi descompuse într-un radical (ex: *l*-, *un*-, *ce*-, *a*-) și un flectiv de tip desinență (-*ui*, -*ei* etc.) pentru gen, număr și caz (asemenea pronumelor)[12].

g) Articolul nu a fost inclus în alte clase de cuvinte, pentru că, în plan semantic, exprimă altceva decât cele din grupul nominal, și, din cauză că are radical și este variabil, n-a fost introdus între

---

[12] C. Dimitriu (1979: 74-75) refuză acest argument, pledând pentru ideea că articolele nu au caracter analizabil, întrucât, pentru a putea vorbi de radical, este necesar să existe un corp fonetic care să apară la toate formele flexionare ale cuvântului respectiv (fapt neîndeplinit, în concepţia autorului, de articolul hotărât propriu-zis și de articolul nehotărât). De asemenea, lingvistul este de părere că nici la celelalte două tipuri de articole nu se poate vorbi despre radical (deși au un corp fonetic comun: *ce*-, *a*-), deoarece funcţia esenţială a radicalului este aceea de a asigura sensul lexical al cuvântului din care face parte, iar articolul este, prin definiţie, parte de vorbire cu sens exclusiv gramatical (lipsită de sens lexical). C. Dimitriu conchide spunând că, din moment ce articolul nu prezintă radical, trebuie admis implicit că nu are nici desinenţă. „Dacă nu are nici desinenţă, nici radical, articolul poate fi considerat parte de vorbire fără structură morfologică" (Dimitriu 1979: 74-75).

elementele de relație. Nu putea fi inclus în clasa substantivalului, deoarece articolul are conținut exclusiv gramatical (GLR/I 1963: 29-30), iar în rândul relatemelor nu putea apărea, fiindcă principalul rol al articolului este de a individualiza (GLR/I 1963: 30) cuvântul determinat.

2.2. Articolul – o clasă eterogenă

Constatările atipice semnalate la cele patru subclase ale articolului, respectiv diversitatea criteriilor de clasificare, interpretările morfologice fluctuante, aglutinarea unora dintre membri (apropiindu-i astfel de afixe/desinențe), dubla articulare (cumulul de articole), imposibilitatea distincției clare între multiplele valori ale unora dintre membri, natura eterogenă a cuvintelor ce fac parte din clasa articolului, toate acestea au dus la neputința formulării unei definiții satisfăcătoare. De fapt, conceperea unei definiții care să integreze cele patru elemente cuprinse în așa-numita clasă a articolului ar fi imposibilă, întrucât acestea au statut diferit, motiv pentru care s-a ajuns la reconsiderarea articolului. Susținătorii teoriei clasice au adus mai multe argumente în favoarea interpretării articolului ca parte de vorbire, însă vom arăta că, potrivit cercetărilor moderne, cele mai multe unități din clasa articolului sunt subclasele altor părți de vorbire, iar ceea ce ar părea că formează așa-numita clasă a articolului nu reprezintă o parte de vorbire.

După apariția GLR, lingviștii români au observat comportamentul profund neunitar al unităților etichetate cu numele de „articol”. Cercetătorii au evidențiat că elementele denumite „articole” reprezintă unități care au în limbă valori foarte diferite „și care, tocmai din această pricină, nu pot fi decât arbitrar reunite într-o singură clasă” (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 179). Acesta reprezintă motivul pentru care elementele *al* („articolul posesiv/genitival”) și *cel* („articolul demonstrativ/adjectival”) sunt tratate separat de articolul definit *-l* și articolul nedefinit *un*. Diferențele de statut

ale celor două grupe, *al/cel*, pe de-o parte, *un/-l*, pe de altă parte, obținute în urma delimitărilor lingviștilor, le vom prezenta succint.

2.2.1. Articolul posesiv/genitival și articolul demonstrativ/ adjectival

Într-o primă etapă, se consideră că unitățile *al* și *cel* cunosc mai multe utilizări contextuale, rezultând mai multe unități omonime. Din varianta clasică, în care erau interpretate ca articole, se desprind și alte valori (pronume semiindependente, adjective, morfeme/mărci cazuale etc.). Ulterior, în cazul acestor unități, nu s-a mai amintit deloc de valoarea morfologică tradițională (de articol), considerându-se că sunt complet străine de ceea ce s-a numit „clasa articolului". Având în vedere că cele două elemente, *al* și *cel*, sunt diferite din punct de vedere semantic și distribuțional, am decis să le analizăm separat.

2.2.1.1. *Al*

În interpretarea clasică, *al* este numit articol posesiv sau genitival, făcând parte din mai multe construcții: *al + lexem posesiv*, structură considerată pronume posesiv/adjectiv pronominal posesiv, *al + numeral cardinal + lea/a, al + (substantival în) genitiv* (cu substantiv – obiect posedat în structură) și *al + (substantival în) genitiv* (fără substantiv – obiect posedat în structură), situație în care *al* are un statut mai puțin clar, afirmându-se despre acesta că are valoarea apropiată de pronume. Toate aceste structuri suportă o abordare sintetică, nedisociată, în sensul că *al*, deși parte de vorbire recunoscută în GLR, este interpretat ca subunitate sintactică în interiorul construcțiilor amintite, adică *al*, în toate ipostazele reținute, se cuplează cu termenul de după el și formează o singură unitate sintactică.

După apariția *Gramaticii limbii române* din 1963, s-au remarcat mai mulți specialiști de orientare structuralistă, și nu numai, care au considerat că structurile amintite mai sus[13] reprezintă (toate sau în parte) unități disociabile și, prin urmare, posesivul *al* necesită o nouă interpretare. Această reinterpretare a posesivului *al* cunoaște două direcții de abordare: (a) semianalitică; (b) analitică.

---

[13] Excepție făcând *al* din structura numeralului ordinal, care continuă să fie analizat sintetic, nu analitic.

(a) Abordarea semianalitică, în cadrul căreia se remarcă două etape, se datorează unui grup de lingviști bucureșteni[14]. Într-o primă etapă, se acceptă valoarea de articol genitival a lui *al* (în structurile în care apare substantivalul-obiect posedat), dar se adaugă încă o valoare, și anume aceea de pronume semiindependent (când centrul substantival lipsește)[15]. Cu privire la valoarea de articol genitival, Maria Manoliu Manea (1968: 71) precizează că tinde să se transforme dintr-un element parțial independent față de substantiv într-un morfem subordonat genitivului[16].

În a doua etapă a abordării semianalitice (Coteanu 1985: 99-101; GALR/I 2005: 245-248, GBLR 2010: 86-87, 126-132), *al* are tot dublu[17] statut, dar nu se recunoaște acestuia valoarea de articol genitival/posesiv, ci se acceptă că are rolurile de: (a) pronume semi-independent[18] (îndeplinind funcție sintactică de sine stătătoare), când este centru (cap) de grup (ex: *al meu cântă*, *ai casei pleacă* etc.), sau (b) formant[19] în structura posesivului ori a genitivului (neavând funcție sintactică autonomă)/marcă de genitiv când nu este centru de grup (= când în structură există un substantiv – obiect posedat: *un băiat al nimănui*, *pe-al nostru steag* etc.).

(b) Abordarea analitică se datorează lui Ion Coteanu (1969: 108-111) și mai multor cercetători clujeni[20]. Potrivit acestei interpretări, *al* este considerat întotdeauna pronume, indiferent dacă

[14] A se vedea Manoliu 1968: 67-74; Guţu Romalo 1973: 83, 113, 122, 136; Florea M. 1983: 93-94; Coteanu 1985: 99-101, 231, 235; Pană Dindelegan 1994: 37-42.

[15] Pentru cele două valori ale lui *al*, articol și pronume semiindependent, a se vedea Manoliu 1968: 70-71, Pană Dindelegan 1994: 39-41.

[16] Ion Giurgea consideră că *al* este marcă de genitiv și reprezintă un centru de caz (Giurgea 2013: 46 ș. u.).

[17] Fără a-l lua în discuţie pe *al* din structura numeralului ordinal, situaţie în care acesta este unitate morfematică în structura numeralului, „expresie a categoriei de ordine”, fiind numit formant în structura numeralului ordinal (GALR/I 2005: 246, GBLR 2010: 87).

[18] În GALR este numit pronume demonstrativ semiindependent.

[19] În GBLR (p. 131), este numit marcă posesiv-genitivală.

[20] A se vedea Zdrenghea 1965: 1029-1032; Drașoveanu: 1969: 77-81; Drașoveanu 1997, 101-105; Gruiţă 1987: 143-146; Neamţu 2014a: 417-425; Neamțu 2014b: 451-467; Neamțu 2014f: 468-486.

există sau nu în structură un substantiv – obiect posedat[21]. Ion Coteanu susține că „seria *al, a, ai, ale* nu ar mai trebui așadar inclusă fără rezerve printre articole, căci ea este în realitate o serie specială de pronume anaforice” (Coteanu 1969: 111). În schimb, unii dintre lingviștii clujeni consideră că, dacă nu este în structură un substantiv – obiect posedat, *al* se numește pronume posesiv semiindependent[22], iar, dacă în structură își face apariția un substantiv – obiect posedat, *al* poartă numele de pronume posesiv semiindependent dublant[23]. Prin urmare, grupările *al* + *posesiv* și *al* + *genitiv* reprezintă sintagme posesive sau genitivale care se analizează morfologic și sintactic.

În continuare, prezentăm, pe scurt, argumentele care întăresc interpretările datorită cărora posesivul *al* este exclus din rândul articolelor:

a) M. Manoliu Manea (1967a: 275) consemnează caracterul insolit (care se observă în orice definiție) al așa-numitului pronume posesiv care substituie două realități diferite: și obiectul posedat, și posesorul. Fiecare dintre cele două componente ale pronumelui posesiv este substitut. Astfel, într-un exemplu ca *Al meu dansează.*, *al* reprezintă numele obiectului posedat, iar *meu* reprezintă numele posesorului. Între *al* și *meu* se stabilește un raport de posesie, iar cele două lexeme devin termeni, formând o sintagmă posesivă.

b) G. G. Neamțu (2014b: 456-457) identifică diferențe majore la nivelul categoriilor gramaticale ale celor două unități (*al* și *meu*). *Al* are genul, numărul și cazul substantivului – obiect posedat pe care îl substituie (categorii de conținut), evidențiind un acord

[21] *Al* din structura numeralului ordinal nu intră în discuția noastră, el fiind considerat indice ordinal.

[22] D. D. Drașoveanu a respins calificativul *semiindependent* din motive sintactice, considerând că este suficient ca *al* să se numească pronume posesiv. Pentru explicația denumirii complexe de pronume posesiv semiindependent, a se vedea Neamțu 2014b: 458. D. Bejan propune în această situație denumirea de „pronume provenit din articol” (Bejan 1990: 9).

[23] Utilizarea calificativului „dublant” pe lângă denumirea de „pronume semiindependent” reprezintă o inovație care îi aparține lui G. G. Neamțu, explicată pe larg în studiile despre posesivul *al*.

paradigmatic, iar *meu* are genul, numărul și cazul în ipostază de categorii secunde (categorii de formă impuse în urma acordului cu *al*), ilustrând un acord tipic adjectival, acord sintagmatic[24].

c) În ceea ce privește categoria persoanei și, implicit, a numărului, G. G. Neamțu (2014b: 457-458) semnalează comportamentul total diferit al componentelor: *al* nu se schimbă după persoană, făcând parte din grupa pronumelor apersonale, în timp ce posesivul propriu-zis are forme diferite pentru a exprima persoana și numărul (*meu*, *tău*, *nostru*, *voștri* etc.). G. Gruiță (1987: 143-146) specifică faptul că, întotdeauna, acordul predicatului se va face cu *al*, nu cu posesivul și nici cu întreaga grupare.

d) Faptul că *al* nu reprezintă o unitate intraposesivă este argumentat de M. Manoliu Manea (1967a: 275), susținând că între *al* și posesiv nu există un *raport de interdependență distribuțională*, astfel încât fiecare unitate poate apărea în cadrul sintagmei și fără cealaltă.

e) Cele patru argumente prezentate sunt valabile și pentru grupările cu *al* urmat de genitiv. La acestea, G. G. Neamțu (2013-2014) mai adaugă și altele: un substantiv nu poate fi articulat de două ori (*al elevului*, *ale unui elev*), un substantiv nu poate fi despărțit de articolul său printr-un verb (*Hainele sunt ale elevului*.), un substantiv și articolul său nu au categorii gramaticale diferite (*ale* – feminin, plural, nominativ; *elevului* – masculin, singular, genitiv).

În consecință, *al* (cu întreaga paradigmă) nu este articol posesiv-genitival, ci este un pronume posesiv semiindependent extragenitival și extraposesival. Cu acest nou statut, se clarifică toate aspectele fluctuante pe care le întâmpină tradiționalul articol posesiv-genitival.

2.2.1.2. *Cel*

Un statut la fel de ambiguu ca al posesivului *al* îl are și așa-zisul articol demonstrativ – adjectival *cel*. În gramatica clasică, se afirmă că nu există distincție netă între *cel* pronume demonstrativ și *cel* articol demonstrativ, lucru care i-a determinat pe gramaticienii

[24] Pentru distincţia *acord sintagmatic* – *acord paradigmatic*, a se vedea Gruiţă 1981: 18 ș.u.

de orientare modernă să elucideze confuzia amintită. Astfel, în cercetările mai noi, *cel* cunoaște mai multe abordări:

(a) Într-o primă interpretare, apropiată de cea clasică, se aduc în discuție trei valori ale lui *cel,* încercându-se o delimitare clară a lor: se acceptă valoarea de articol adjectival/demonstrativ (în structurile cu trei termeni: regent substantival articulat hotărât + articol demonstrativ + determinant adjectival/adverbial/prepozițional), cea de pronume semiindependent (când centrul substantival lipsește)[25] și valoarea de adjectiv demonstrativ (în structuri binare, apărând ca adjunct al substantivului: „În *cea* oglindă mișcătoare...”)[26].

O interpretare mai puțin întâlnită o oferă Tudor Giurgea (2013: 120-142), care susține că *cel* are tot trei valori, și anume: formă tare de articol definit[27] (când se află pe primul loc în grup: „*cei* zece copii”, „*cele* câteva zile”, „*cel* din urmă vis”, „teoriile noi și *cele* vechi”), „cuvânt funcțional special, căruia i se potrivește numele de «articol demonstrativ»” (Giurgea 2013: 135) (în construcțiile cu dublă definitudine, când *cel* nu ocupă prima poziție în grupul marcat prin articol definit sufixat: „mașina *cea* nouă”), și marcă a superlativului (situație în care formează un constituent alături de comparativ).

b) Ulterior, se disting tot trei valori ale lui *cel*, dar nu se recunoaște acestuia valoarea de articol demonstrativ/adjectival, ci se acceptă rolurile de: pronume semiindependent, adjectiv demonstrativ și marcă în structura morfematică a superlativului relativ (ex. „copilul *cel* mai cuminte”) (Coteanu 1985: 99-101). În GALR, celor trei valori li se mai adaugă încă una, și anume aceea de formant în structura formelor oblice ale numeralelor ordinale (GALR/I 2005: 246).

---

[25] Pentru detalii privind valoarea de pronume semiindependent a lui *cel*, a se vedea Manoliu 1968: 91.

[26] Pană Dindelegan (1994: 42-44); Bejan (1989: 10-12) și Găitănaru (1998: 75-77) au avut în vedere cele trei valori ale lui *cel*, însă în locul conceptului de „pronume semiindependent” au păstrat denumirea clasică de „pronume” (formă redusă).

[27] Idee susținută și de Alexandra Cornilescu prin afirmația că „*cel/-l* formează un set de elemente supletive ale articolului hotărât în limba română” (Cornilescu 2004: 53). În concepția lingvistei, „un pronume semi-independent este astfel un articol care selectează alt tip de complement” (Cornilescu 2004: 53).

c) Abordarea analitică a lui *cel* a fost formulată în termeni tranșanți atât de G. G. Neamțu (2014e: 3-14; 2014g: 54-57; 2014c: 204-217; 2014o: 233-239), cât și în GBLR. În concepția lingvistului, *cel* are în toate situațiile valoare pronominală sau adjectivală, inclusiv în structurile cu numeralul ordinal sau în formarea superlativului relativ[28]. Spre deosebire de G. G. Neamțu, în GBLR se precizează că *cel* din structura superlativului relativ are statut funcțional atipic: „*cel* are o funcție dublă: pe de-o parte, este pronume sau adjectiv demonstrativ semiindependent, și, pe de altă parte, are funcția de a forma gradul superlativ relativ" (GBLR 2010: 141).

Argumentele că *cel* (și întreaga lui paradigmă) este pronume demonstrativ semiindependent (ori adjectiv), niciodată articol, sunt prezentate detaliat de G. G. Neamțu (2014e: 3-14; 2014c: 204-214), motiv pentru care, în cercetarea noastră, le vom aminti pe scurt:

(1) Comparând limba română cu celelalte limbi romanice, autorul constată că limba româna este singura care utilizează acest articol în diferite situații. De exemplu, la formarea superlativului relativ, celelalte limbi romanice utilizează articolul hotărât (ex. limba franceză: *le, la, les*[29]), iar limba română îl utilizează pe *cel*.

(2) Dacă *cel* este considerat articol, atunci în gruparea *substantiv + cel + adjectiv* se realizează o dublă articulare, or, este cunoscut faptul că acest fenomen se exclude, deoarece „în declinare, în funcție de poziție, nu se articulează decât unul din componenți în grupul substantiv-adjectiv" (Neamțu 2014e: 6).

---

[28] Calitatea de pronume demonstrativ semiindependent se exclude însă pentru *cel* din superlativul adverbului. Într-o asemenea situaţie, *cel* este invariabil, iar invariabilitatea acestuia poate fi motivată prin contextul nonnominal (Neamţu 2014l: 31-35; 2014o: 233-239). În cel din urmă articol amintit, autorul consideră că *cel* invariabil stă pe poziția unui pronume, iar datorită acestui fapt îl numește *adverb pronominal*. În schimb, în GBLR (2010: 141) se susține că „*cel* din Gadv reprezintă un pas înainte pe scala gramaticalizării, fiind o marcă invariabilă, specializată pentru sensul superlativ și analizabilă în interiorul Gadv, diferită de *cel* din GN, care este variabil și analizabil în ansamblul GN".

[29] Acestor unităţi li se contestă valoarea de articol, fiind apropiate de pronume (Grevisse 1961: 257).

(3) Prezența prepoziției (ex.: „cel din deal”, „cel de-al doilea” etc.) (Guțu Romalo 1967: 231) reprezintă un argument de seamă că *cel* nu este articol, ci, datorită conectivului intrapropozițional, care reprezintă indicele existenței unei relații sintactice, *cel* trebuie considerat partener de relație și deci parte de vorbire cu funcție sintactică.

(4) S-a vorbit de o echivalență semantică între *inteligentul – cel inteligent* (adică între articolul hotărât și demonstrativul *cel*), astfel ajungându-se la concluzia că prin analogie cu articolul hotărât și *cel* poate fi considerat tot articol. Însă, din punct de vedere gramatical, nu există identitate între *-l* și *cel*, cele două unități nefiind echivalente.

(5) *Cel* este substituibil cu un substantiv: *cel inteligent – omul inteligent*. În acest exemplu, se poate vedea acordul paradigmatic dintre *cel* și substantivul *omul* pe care îl substituie.

(6) *Cel* are o structură morfematică binară evidentă, distingându-se în cadrul lui un radical (care aparține lexicului) și un flectiv (partea variabilă ce indică genul, numărul și cazul). Privitor la segmentarea morfematică, amintim că se vehiculează două variante: una de tip etimologic (radicalul *ce* și flectivul care continuă vechiul demonstrativ latinesc *ille*: *-l, -a, -i, -le, -lui, -lei, -lor*) și alta de tip structural, care se regăsește și la alte categorii de pronume sau la alte categorii de cuvinte, substantive și adjective: *cel – Ø, cea – Ø, ce – i, ce – le, cel – ui, cel – ei, cel – or*) (Neamțu 2014c: 215-216).

(7) În structura „superlativului relativ”, *cel* are aceeași structură morfematică, iar adjectivul se acordă cu *cel*, nu invers.

(8) Datorită expresiei, conținutului „demonstrativ” și structurii sale morfologice, *cel* se încadrează în seria pronumelor demonstrative și poate fi considerat o variantă scurtă a acestuia. Forma scurtă a pronumelui demonstrativ se diferențiază de forma lungă prin faptul că cea dintâi apare întotdeauna însoțită de determinanți (determinanți obligatorii), de aici denumirea de „pronume semiindependent”. Acest tip de pronume, semiindependent, apare ca adjectiv când are un regent nominal (ex.: *vinul cel vechi*).

2.2.2. Articolul nehotărât și articolul hotărât

Spre deosebire de posesivul *al* și demonstrativul *cel,* care au un caracter pronominal greu de contestat și care ies astfel din clasa articolului, unitățile *un* și *-l* sunt interpretate în continuare drept articole. Unitățile în discuție se consideră a fi o grupă omogenă, iar acest lucru le permite să fie tratate împreună. Deși se presupune că au caracter unitar[30], aceste unități reprezintă adevărata dilemă în problema articolului, iar întrebarea „Articolul este sau nu este parte de vorbire?” persistă. Gramaticienii de orientare structuralistă contestă articolului calitatea de parte de vorbire, considerând că unitățile care îl formează nu fac parte dintr-o clasă de cuvinte, ci dintr-o categorie gramaticală, respectiv din categoria determinării[31].

În urma acestor precizări, reținem faptul că unitățile integrate tradițional în așa-numita clasă a articolului sunt reorganizate: posesivul *al* și demonstrativul *cel* sunt considerate pronume semiindependente, iar articolele hotărâte și nehotărâte sunt numite morfeme ale categoriei gramaticale a determinării. Concluzia ar fi că în limba română nu există partea de vorbire numită articol, iar argumentele lingviștilor le vom prezenta mai jos.

2.3. Caracterul discutabil al articolului ca parte de vorbire

Contraargumentele interpretării ca parte de vorbire a articolului au apărut, în primul rând, din cauza eterogenității unităților ce îl compun, dar și a aglutinării unora dintre membri. Lipsa de omogenitate a unităților care formează clasa articolului a dus la separarea pronumelor semiindependente de articolele hotărâte și de cele nehotărâte. Reexaminând cele două tipuri de articole rămase (hotărât

---

30 La o analiză mai atentă, se pot remarca deosebiri majore și între aceste articole. Astfel, se constată că, din punct de vedere distribuţional, semantic și funcţional, încadrarea în aceeași grupă este discutabilă (a se vedea partea a II-a, **3.2.**).

31 Această inedită categorie gramaticală este susţinută în mod special de cercetătorii bucureșteni: Valeria Guţu Romalo (1958: 365-369; 1967: 225-236; 1968: 77-81), Paula Diaconescu (1961: 163), Iorgu Iordan, Valeria Guţu Romalo, Alexandru Niculescu (1967: 166-179). A se vedea și lucrările lingvistului ieșean Dumitru Irimia (1987: 52-61; 1997: 54-59).

propriu-zis și nehotărât), gramaticienii, pe baza mai multor fapte, au ajuns la concluzia că articolul nu reprezintă o clasă de cuvinte.

Prezentăm, în continuare, argumentele (Guțu Romalo 1967: 226-228; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167-168) care pledează împotriva calității de parte de vorbire distinctă a articolului:

a) Comparativ cu alte părți de vorbire, numărul elementelor lingvistice considerate articole este foarte redus (Guțu Romalo 1967: 226; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167).

b) Din punct de vedere distribuțional (Guțu Romalo 1967: 226; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167), remarcăm faptul că articolul apare în contexte limitate: fie numai în vecinătatea unui substantiv (sau cuvânt substantivat), fie alipindu-se fonetic și grafic la acesta (ex: *o floare*, *floarea*, *fata* etc.).

c) Din punct de vedere semantic (Guțu Romalo 1967: 227), articolul se depărtează substanțial de celelalte clase de cuvinte, întrucât acesta nu are sens lexical propriu-zis, nici luat independent, nici pe lângă un substantiv. Articolul nu adaugă nicio informație lexicală, deosebindu-se astfel de ceilalți determinanți ai substantivului care aduc în plus o informație lexicală (adjective calificative, adjective pronominale, adjective participiale, numerale cu valoare adjectivală), dar și de afixele derivative de tip lexical (prin atașarea lor la alte cuvinte creează noi semnificații).

d) Chiar dacă nu are înțeles lexical, articolul nu este asemantic. Conținutul articolului este unul foarte abstract (Guțu Romalo 1967: 226-227; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167), fiind identificabil ca unitate de conținut numai în combinație cu un substantiv. Lipsa de autonomie semantică îl diferențiază inclusiv de clasa relatemelor (Neamțu 2013-2014), care, deși au și ele un sens abstract de tip gramatical (= sens relațional), totuși se cunoaște, în linii mari, la ce trimite o conjuncție (mai ales cele specializate) (Neamțu 2008: 198-204) sau o prepoziție, chiar și în absența substantivului. Înțelesul gramatical al articolului constă în restrângerea (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167) sferei de referință a substantivului, în individualizarea obiectului denumit de substantiv.

e) Conținutul semantic al articolului (hotărât enclitic) este comparabil cu al unui sufix verbal sau cu al unei desinențe verbale

sau nominale (care sunt morfeme). Astfel, opoziția informativă realizată prin cuplul nearticulat – articulat, din punctul de vedere al conținutului, este mai apropiată de o opoziție de tip singular – plural, decât de una de tip lexical (*copil – copilaș*). De aceea s-a spus că unitățile ce compun clasa articolului se aseamănă cu afixele mobile din structura timpurilor compuse: verbele auxiliare, morfemul *să*, marca *a* din structura infinitivului sau cu desinențele care exprimă numărul și cazul (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 168). Acestor unități nu le conferă nimeni statutul de părți de vorbire, fiind considerate subunități în structura altor clase, concluzia fiind că articolul se reclamă inclus în flexiunea substantivului.

f) Spre deosebire de celelalte părți de vorbire care conțin cuvinte compuse și locuțiuni, articolul este lipsit de această calitate, neexistând un articol compus sau o locuțiune care să țină locul articolului (Neamțu 2013-2014).

g) Existența unei flexiuni la articol nu trebuie să conducă imediat la ideea că reprezintă o parte de vorbire distinctă, deoarece în aceeași situație sunt și verbele auxiliare din structura timpurilor și modurilor compuse care sunt considerate subunități ale unor clase de cuvinte (Neamțu 2013-2014).

h) La aceste argumente se adaugă o trăsătură specifică a articolului românesc, respectiv poziția enclitică a articolului definit și unirea (prin aglutinare, prin fuziune, prin substituire cu desinența) fonetică și grafică a acestuia cu substantivul. Această caracteristică apropie articolul de categoria afixelor, a morfemelor continue (ex. desinențele de număr, caz etc.).

Observație. Statutul de afix al articolului definit a fost demonstrat prin fenomenul de gramaticalizare (Dascălu 2005: 275-281), adică de transformare din unitate lexicală în element gramatical. Procesul de gramaticalizare a articolului a fost dezbătut de Alexandru Nicolae (2012b: 8), care susține că există două modalități de descriere a schimbării: una funcțională și alta formală.

În cadrul modalității funcționale, se indică cinci stadii prin care trece demonstrativul în procesul gramaticalizării: abandonarea restricției deictice, lărgirea contextelor în care itemul poate fi folosit, folosirea universală/generică, folosirea existențială a articolului

hotărât, folosirea în scopuri sintactice a articolului. Autorul constată că „în cazul limbii române, se poate susține că transformarea a atins stadiul al cincilea, întrucât combinarea articolului hotărât cu substantivul este parte a morfologiei, mai degrabă decât a sintaxei” (Nicolae 2012b: 8)[32].

În cadrul modalității formale, Alexandru Nicolae consideră că „articolul românesc a apărut prin același tip de schimbare istorică ca articolul hotărât din limbile romanice (deplasare → inserare)” (Nicolae 2012b: 10), cu deosebirea că, în română, articolul este postpus, „devenind un centru cu statut de sufix” (Nicolae 2012b: 16) sau „afix flexionar” (ocupând transformarea finală în scala gramaticalizării: element lexical > cuvânt funcțional/gramatical > clitic > afix flexionar) (Nicolae 2012b: 12) care a trecut prin „stadiul de clitic fonologic” (Nicolae 2012b: 16).

Încheiem acest capitol în care am prezentat viziunea clasică asupra articolului, spunând că ceea ce s-a numit tradițional articol, în viziunea structuralistă, nu reprezintă o clasă de cuvinte, ci o clasă de morfeme. Trăsăturile specifice acestei noi accepții le vom analiza în următorul capitol.

[32] Din punctul nostru de vedere, articolul, în acest stadiu, este parte atât a morfologiei, prin modificările flexionare pe care le suportă în cadrul substantivului, cât și a sintaxei, prin rolul de relatem pe care îl îndeplinește în sintagma intrapropozițională.

Capitolul III.

INTERPRETAREA STRUCTURALISTĂ A ARTICOLULUI

Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, apar tot mai mulți lingviști care se arată refractari interpretării articolului ca parte de vorbire, promovându-se o nouă teorie a acestei unități gramaticale. Conform noilor explicații, articolul nu mai este considerat o clasă de cuvinte, ci o clasă de morfeme care formează o categorie gramaticală inedită. Fără a mai aduce în discuție controversele pe baza denumirii acestei categorii, precizăm că, pe parcursul capitolului, vom utiliza termenul de „determinare" pentru desemnarea noii paradigme, termen care, de altfel, a fost preluat și de GALR.

3.1. Articolul – morfem al categoriei gramaticale a determinării

3.1.1. Caracteristici generale

Primul autor care discută despre apariția unui sistem morfematic de determinare, care a derivat dintr-unul semantico-sintactic, este Paula Diaconescu (1961: 163-169). Lingvista ajunge la această concluzie în urma examinării particularităților clasei lexicale a determinativelor, din care articolul este exclus din cauza mai multor motive: exprimă valori, nu noțiuni; este doar un instrument gramatical care apare împreună cu alte cuvinte; înțelesul lexical se contopește cu cel gramatical, ajungând să nu mai aducă vreo precizare noțiunii, așa cum o fac determinativele pronominale (Diaconescu P. 1961: 168). Aceste observații sunt întărite și dezvoltate de Valeria Guțu Romalo (1967: 225-236) într-un studiu dedicat exclusiv categoriei determinării.

Faptul că articolul este integrat în inventarul celor zece părți de vorbire și, în același timp, pe marginea lui se face precizarea că nu reprezintă o parte de vorbire propriu-zisă, ci are rolul unui instrument sau al unei unelte gramaticale (GLR/I 1954: 107, 162; Iordan 1956: 265, 325) le-a făcut pe cele două autoare să reexamineze chestiunea articolului. Rezultatul cercetării lor, și anume integrarea articolului în rândul morfemelor și instituirea categoriei gramaticale a determinării, a influențat majoritatea lucrărilor de specialitate care au abordat această temă

Deși sunt consemnate numeroase observații despre articol și determinare, în studiile celor două lingviste nu apare o definiție clară a categoriei gramaticale a determinării. În schimb, în GALR, lucrare apărută sub coordonarea Valeriei Guțu Romalo, categoria gramaticală a determinării, specifică exclusiv substantivului, exprimă „gradul de individualizare a referentului din perspectiva locutorului, în sensul extensiunii sau al limitării domeniului de referință a denumirii la o clasă de obiecte, respectiv la un (anume) obiect sau la mai multe obiecte dintr-o clasă” (GALR/I 2005: 74).

Privitor la numărul articolelor sau numărul membrilor din paradigma determinării, explicațiile nu sunt întocmai omogene. După cum am precizat deja (partea I, **2.1.3.**), inventarul variază de la unu la opt membri. Raportându-ne la studiul Valeriei Guțu Romalo, categoria determinării cuprinde trei elemente: articolul definit, articolul nedefinit și articolul zero. Ulterior, cei mai mulți lingviști au păstrat această structură, dar, concomitent, au apărut și autori care fie au suplimentat numărul membrilor, fie l-au redus.

> *Observație*. Întrucât interesul nostru este de a caracteriza membrii acestei categorii, menționăm că ne vom raporta în primul rând la lucrările care au adoptat sistemul tripartit al determinării. În mod evident, în discuția noastră, vor fi incluse și observații ale lingviștilor care au pledat pentru existența categoriei determinării cu unu (articolul definit) sau doi membri (articolul definit și articolul nedefinit), deoarece teoriile lor sunt desprinse din studiul Valeriei Guțu Romalo și, prin urmare, proprietățile membrilor sunt identice. În schimb, nu vom avea în vedere interpretările cercetătorilor care au adăugat și alte elemente în inventarul determinării. Deosebim două categorii de lucrări:

a) Lucrări în care s-a sporit numărul membrilor prin introducerea elementelor *cel, al* și *alde* (Toșa 1983: 44-45; Iordan, Robu 1978: 344, 355-363). Motivul pentru care nu vom lua în discuție aceste opinii se datorează lucrărilor moderne în care s-a demonstrat că unitățile *al* și *cel* sunt pronume semiindependente sau adjective pronominale (în cazul lui *cel*), iar *alde* este adjectiv nedefinit[1]. Prin urmare, ar fi împotriva legilor gramaticii să integrăm clase lexico-gramaticale între mijloacele de exprimare a unei categorii gramaticale.

b) Lucrarea lui Petru Zugun în care numărul membrilor a fost augmentat prin includerea în paradigmă a modificărilor de ordin fonetic care apar în radical în momentul articulării substantivului, respectiv vocalizări, devocalizări, substituiri de semivocale, deplasarea accentului, restructurarea silabică (Zugun 1995: 167-172). Nu vom avea în vedere aceste cinci elemente[2], deoarece ar însemna să tratăm inegal categoriile gramaticale. Variațiile radicalului sunt foarte des întâlnite în limba română, ele anticipând nu doar articularea, ci, de exemplu, și categoria numărului sau a cazului (***f*a***tă* – ***f*e***te*, *m***oa***ră* – *m***o***ri*), însă gramaticile românești nu au integrat alternanțele fonologice ca morfeme în cadrul categoriilor gramaticale, ci „variațiile radicalului unui cuvânt flexibil [...] au fost interpretate ca alomorfe ale morfemului radical” (DȘL 2005: s.v. *alternanță*). E adevărat că „în flexiunea românească, alternanțele se încarcă cu o semnificație specială, constituind un mijloc suplimentar, în afara flectivelor, pentru marcarea diverselor valori morfologice” (DȘL 2005: s.v. *alternanță*), dar între ele și flectivele propriu-zise nu se pune semnul egalității. Integrate în rândul morfemelor, variațiile radicalului ar trebui tratate unitar, nu diferit (la substantive aceste variații sunt morfeme, iar la verb, de exemplu, ele reprezintă alomorfe ale radicalului).

---

1 Manoliu 1968: 67-74; Guțu Romalo 1973: 83, 113, 122, 136; Pană Dindelegan 1994: 37-42; Zdrenghea 1965: 1029-1032; Drașoveanu 1997: 101-105; Neamţu 2014a: 417-425; Neamţu 2014b: 451-467; Neamţu 2014f: 468-486; Neamţu 2014e: 3-14; Neamţu 2014g: 54-57; Neamţu 2014c: 204-217; Neamţu 2014o: 233-239.

2 Cele cinci morfeme amintite de Petru Zugun ar putea fi integrate în categoria determinării, dacă aceasta ar fi înțeleasă în sens coșerian (determinarea = categorie pragmatică ce cuprinde diferite structuri lingvistice și extralingvistice: de la accent, alternanțe fonetice și morfeme până la cadre) (a se vedea *supra* partea I, **4.2.**, **4.3.**)

Cele trei trepte de determinare a numelui, determinarea definită (marcată în expresie prin articolul definit), determinarea nedefinită (marcată în expresie prin articolul nedefinit) și nedeterminarea (marcată în expresie prin articolul zero), se constituie într-un sistem de trei opoziții:

a) nedeterminat – determinat nehotărât (nedefinit);

b) nedeterminat – determinat hotărât (definit);

c) determinat nehotărât (nedefinit) – determinat hotărât (definit).

Valeria Guțu Romalo accentuează ideea potrivit căreia articolele sunt morfeme ale categoriei determinării doar „dacă se încadrează în acest sistem de opoziții, realizând, în diversele poziții, măcar una dintre ele” (Guțu Romalo 1967: 230). În cazul în care articolul nu îndeplinește această condiție, atunci nu este morfem al determinării, actualizând alte valori. În aceste contexte, articolul nu face parte din sistemul trihotomic amintit.

Situațiile în care elementele în discuție îndeplinesc roluri străine de categoria determinării sau adaugă acesteia valori suplimentare sunt în număr de șase:

1) articolul este morfem al genitiv-dativului (ex: ***unei*** *fete* – *fete**i***);
2) articolul din structura pronumelui (ex.: *unu**l***, *altu**l***, *dânsu**l***, *un**a*** etc.);
3) articolul din structura cuvintelor substantivate, obținute prin conversiune (ex.: ***un*** *bine* – *bine**le***, ***un*** *frumos* – *frumosu**l*** etc.);
4) articolul din structura numeralului ordinal (ex.: *al doi**lea***, *a dou**a***[3] etc.);
5) articolul din structura unor prepoziții/adverbe (ex.: *deasupr**a***, *de-a lungu**l*** etc.);

[3] Pentru interpretarea lui -*a* din *a dou***a** ca articol cu valoare determinativă nulă**,** a se vedea Guțu Romalo 1967: 234. În Coteanu 1982a: 116, -*a* este considerat articol, iar în Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 160, -*a* din structura numeralului *a dou***a** este considerat morfem de ordine.

6) Articolul din structura numelor proprii[4] (ex: *Ioan**a***, *Mari**a***, ***lui** Ion* etc.).

Cele șase situații amintite sunt grupate în două categorii: (a) compatibile cu sistemul de opoziții ale determinării, cumulând pe lângă calitatea de morfem al determinării și alte valori (în situația 1 – morfem al cazului, iar în situația 3 – indice al conversiunii) și (b) incompatibile cu acesta (2, 4, 5 și 6). În situațiile de la (a), sistemul de determinare se reduce la o singură opoziție: determinat nedefinit – determinat definit (ex.: *unei fetei – fetei, un bine – binele*).

Utilizând o terminologie aparte, G. G. Neamțu (2014n: 270-281) realizează o clasificare funcțională a articolului enclitic. Prezentăm, mai jos, această clasificare menită să clarifice valorile pe care le dobândește articolul:

1) Articolul determinativ (morfem al determinării definite) – se întâlnește la substantive și cuvinte substantivate, cu excepția substantivelor proprii și a celor în cazul vocativ. În ceea ce privește rolul determinativ al articolului, G. G. Neamțu realizează o ierarhizare în funcție de cazul substantivului:

- cu rol determinativ propriu-zis (la substantivele în nominativ);
- cu rol determinativ conservat parțial (la substantivele în acuzativ);
- cu rol determinativ aproape nul (la substantivele în genitiv-dativ), întrucât rolul principal al articolului este de morfem cazual.

2) Articolul formativ/constitutiv (cu excepția formei, nu are nimic în comun cu articolul determinativ) – se întâlnește în patru situații:

- formativ pronominal – absolut (în structura unor pronume sau numerale care nu există în absența articolului: *dânsul*, *ambii* etc.) sau relativ (prin prezența articolului se distinge pronumele de adjectivul pronominal corespondent: *altul – alt*, *unul – un* etc.);

[4] A se vedea și Diaconescu P. 1965b: 171-175.

- formativ numeral – la numeralele ordinale masculine realizează categoria de ordine (*al ... -lea*);
- formativ/convertor prepozițional – apare în structura așa-numitelor prepoziții/locuțiuni prepoziționale cu genitivul provenite din adverbe (*în spate – în spatele, în față – în fața* etc.);
- formativ/convertor adverbial – apare în structura așa-numitelor adverbe de timp provenite din substantive ce denumesc zilele săptămânii, părțile zilei, anotimpurile (*iarna*, *noaptea*, *vara* etc.)[5].

3) Articolul cazual – se întâlnește în structura substantivelor proprii (*Ioana*, *Ioanei* etc.) și a substantivelor în vocativ (*omule*, *băiatule* etc.). Tot articol exclusiv cazual este și afixul proclitic *lui* (*lui Ion*, *zilele lui septembrie* etc.).

3.1.2. Membrii categoriei

În noua interpretare, articolul devine modalitatea gramaticală de exprimare a determinării, formând în interiorul categoriei o opoziție graduală care se manifestă între trei membri: nedeterminat (determinat zero), determinat nedefinit, determinat definit. Vom prezenta fiecare termen din două puncte de vedere: al expresiei și al conținutului.

3.1.2.1. Determinarea zero

Determinarea zero sau nedeterminarea se realizează prin articolul zero care, în această calitate, este morfem al nedeterminării.

a) În plan formal, afixul determinării zero, articolul zero, după cum numele îi spune, înseamnă lipsa articolului. Acest lucru este echivalent cu a afirma că, în planul expresiei, primul termen al categoriei determinării nu are realizare, fiind construit după conceptul de „morfem zero” (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 52-53). Articolul zero este un morfem dependent care, în concepția susținătorilor categoriei determinării, este necesar pentru „a putea

[5] Ultimele două situaţii (convertor prepoziţional și adverbial) au statut controversat, deoarece: structurile *împotriva*/*contra* etc. primesc și interpretare substantivală (Neamțu, Nasta, Roman 2021), iar structurile *iarna*, *lunea*, *noaptea* sunt considerate substantive în acuzativul iterativ al timpului (Neamţu 2014: 72-81).

asigura funcția opozițiilor în cadrul sistemului paradigmatic al numelui” (Iordan, Robu 1978: 355).

b) Conținutul acestui articol este explicat prin opoziție cu ceilalți doi membri sau, în mod special, în opoziție cu articolul definit (Aldea 2016: 190). D. Irimia definește nedeterminarea/determinarea zero ca semnificând „rămânerea obiectului denumit de substantiv în afara opoziției cunoscut – necunoscut” (Irimia 1997: 54). Altfel zis, articolul zero nu aduce nicio informație (gramaticală sau lexicală), însă, cu ajutorul acestuia, substantivul este proiectat „ca unitate lexico-gramaticală concretă din planul paradigmatic al limbii în planul sintagmatic al textului” (Irimia 1997: 54), adică substantivul apare în context fără a fi marcat printr-un flectiv pozitiv. În cazul unui substantiv determinat cu articol zero, se afirmă că „avem un virtual actualizat, deci, concret, nemarcat” (Aldea 2016: 193).

3.1.2.2. Determinarea nedefinită

Determinarea nedefinită sau determinarea minimă este realizată prin articolul nehotărât.

a) În planul expresiei, afixele determinării nedefinite variază după gen, număr și caz. Articolul nehotărât cunoaște următoarele realizări: *un* (masc./neutru, sg., N-Ac), *unui* (masc./neutru, sg., G-D), *o* (fem., sg., N-Ac), *unei* (fem., sg., G-D), *niște* (masc./fem./neutru, pl., N-Ac), *unor* (masc./fem./neutru, pl., G-D) (GALR/I 2005: 85).

Există câteva aspecte legate de forma articolului nehotărât, aspecte care îl diferențiază net de articolul hotărât: este un afix semiindependent (Iordan, Robu 1978: 351), are poziție proclitică și permite introducerea altor adjective între el și substantiv (ex.: *o frumoasă, colorată și parfumată floare*). Aceste particularitățile apropie nedefinitul *un* de clasa lexico-gramaticală a adjectivului nehotărât.

b) Din punctul de vedere al conținutului, „determinarea minimă semnifică detașarea unui obiect din propria clasă de obiecte, fără ca acesta, obiectul, să primească pentru subiectul vorbitor o identitate distinctă, sau pentru că acesta îl consideră asemenea celorlalte obiecte ale clasei” (Irimia 1987: 54; 1997: 55). Mai exact, asocierea substantivului cu articolul nedefinit implică o restrângere

a sferei noționale care nu merge până la recunoașterea obiectului denumit prin substantiv.

3.1.2.3. Determinarea definită

Determinarea definită sau determinarea maximă este realizată prin articolul hotărât.

a) Articolul definit, în planul expresiei, variază după gen, număr și caz, cunoscând următoarele realizări: *-l*, *-le* (masc./neutru, sg., N-Ac), *-lui* (masc./neutru, sg., G-D), *-a* (fem./masc.[6], sg., N-Ac), *-i* (fem., sg., G-D), *-i* (masc./neutru, pl., N-Ac), *-le* (fem., pl., N-Ac) *-lor* (masc./fem./neutru, pl., G-D) (GALR/I 2005: 85).

În opoziție cu articolul nedefinit, articolul enclitic este un morfem dependent care se contopește cu numele, nepermițând introducerea vreunui alt element între el și cuvântul-suport. Prin aceste particularități, articolul definit se apropie de afixele gramaticale sintetice (= flective).

b) Sub aspectul conținutului, articolul definit, pe lângă faptul că are rolul „de a aduce un obiect din planul virtual al limbii în planul concret al vorbirii” (Aldea 2006: 166), exprimă gradul maxim de individualizare (Coteanu 1985: 126), realizată prin indicarea obiectului ca fiind cunoscut sau ca reprezentând totalitatea. În concepția lui D. Irimia, determinarea maximă reprezintă „detașarea unui obiect din clasa de obiecte denumită de substantiv, concomitent cu introducerea în sfera semantică a cuvântului, prin flectiv, a unei informații care îl face cunoscut și, prin aceasta, concret” (Irimia 1987: 54).

Am prezentat până aici caracteristicile esențiale ale categoriei determinării așa cum sunt ele explicate în lucrările de specialitate. În continuare, vom arăta care sunt factorii care au dus la constituirea unei noi categorii gramaticale a substantivului.

3.1.3. Argumente

În lucrarea *Structura morfologică a limbii române contemporane*, „considerarea articolului ca morfem al categoriei determinării și nu ca parte de vorbire de sine stătătoare este justificată de o serie întreagă de fapte” (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 167). Argumentele care i-au determinat pe lingviști să integreze articolul în

[6] Pentru masculinele cu terminație vocalică: *tata, popa, nenea* etc.

categoria gramaticală a determinării au fost deja prezentate (a se vedea partea I, **2.3.**).

Observație. Din punctul nostru de vedere, argumentele nu justifică existența unei noi categorii gramaticale, ci dovedesc, cel mult, gramaticalizarea articolului. În concepția lui Ion Z. Coja, numărul redus al elementelor lingvistice, distribuția limitată, conținutul semantic abstract, faptul de a nu fi cerut de un alt element prezent în lanțul comunicării, toate acestea nu pot reprezenta criterii utilizabile pentru distincția morfem – parte de vorbire, fiind insuficient convingătoare (Coja 1969: 167-170). Acest lucru, la care adăugăm și diferențele semnificative existente între membrii paradigmei, ne-au adus în situația de a reexamina interpretarea structuralistă a articolului și de a evidenția aspectele discutabile ale celei de-a patra categorii gramaticale a substantivului.

3.2. Determinarea – o categorie eterogenă[7]

În acest segment al lucrării, ne propunem să arătăm deosebirile dintre cei trei membri ai categoriei gramaticale a determinării, urmând ca până la final să precizăm dacă se poate vorbi despre o paradigmă ai cărei membri au statut gramatical total diferit.

3.2.1. Nedeterminarea

Dintre membrii categoriei determinării, statutul cel mai ambiguu îl are nedeterminarea, despre care s-a afirmat că ar avea ca segment de expresie articolul zero. Obiecțiile interpretării nedeterminării ca membru al categoriei determinării privesc atât conținutul, cât și forma/expresia, după cum se va evidenția în paginile următoare.

a) Primele obiecții ale nedeterminării apar încă de la definirea categoriei determinării, care semnifică *gradul de individualizare a referentului,* gradul de cunoaștere a obiectului denumit de substantiv. Or, spre deosebire de aceste particularități, nedeterminarea nu semnifică un grad de individualizare, ci, dimpotrivă, este în afara oricărei operații de individualizare. Dumitru Irimia (1997: 54), deși

---

[7] Contraargumentele privind existența unei categorii gramaticale a determinării au fost prezentate și în Nasta 2018c.

acceptă categoria gramaticală cu trei membri, a observat decalajul determinare – nedeterminare și de aceea, în caracterizarea membrilor, separă nedeterminarea, care este în afara opoziției cunoscut – necunoscut, de determinare (divizată în definită și nedefinită), pe care o definește ca termen opus nedeterminării. Prin urmare, definiția categoriei determinării privește doar doi membri, determinarea definită și determinarea nedefinită. Doar acești membri pot realiza opoziția cunoscut – necunoscut, în timp ce nedeterminarea se află în afara acestei opoziții.

b) Din prima obiecție se poate deduce o alta, care privește planul conținutului. Saussure afirmă că semnul lingvistic unește „un concept și o imagine acustică" (Saussure 1998: 85), adică un semnificat și un semnificant, un conținut și o expresie. În acest sens, remarcăm că determinatul definit și determinatul nedefinit au atât conținut, cât și expresie, cei doi membri ai categoriei gramaticale fiind semne lingvistice. La polul opus se află nedeterminatul sau determinatul zero, element care nu are niciun segment în planul expresiei (articolul zero), iar în conținut nu este/nu poate fi definit. Acest presupus membru al categoriei determinării nu este semn lingvistic, întrucât „o entitate lingvistică nu există decât prin asocierea semnificantului și a semnificatului; de îndată ce nu reținem decât unul din aceste elemente, ea se prăbușește" (Saussure 1998: 119). Or, în cazul nedeterminatului, nu există nici imagine acustică (semnificant), nici concept (semnificat). Ajungem la concluzia că nedeterminatul, nereprezentând o entitate lingvistică, este un construct vid, un nonsens (Neamțu 2014n: 271), creat doar pentru a susține categoria determinării. În realitate, determinatul zero nu poate forma o paradigmă comună cu două entități lingvistice, din moment ce el nu este un semn lingvistic.

Observație. Cu scopul de a i se oferi un rol și, prin urmare, o semnificație, mai mult sau mai puțin abstractă, s-a afirmat că „nedeterminarea echivalează cu simpla proiectare a substantivului ca unitate lexico-gramaticală concretă din planul paradigmatic al limbii în planul sintagmatic al textului" (Irimia 1997: 54) sau că prin nedeterminat „substantivul apare în context, dar

nu este marcat prin flectiv pozitiv; deci avem un virtual actualizat, deci concret, nemarcat, întrucât în orice enunț putem recunoaște mărcile sau conținutul de identificare și încadrare într-o clasă" (Aldea 2006: 193).

Prin cele două afirmații, s-ar putea înțelege că ideea de actualizare a substantivului, adică trecerea de la „esență" (planul limbii) la „existență" (planul vorbirii), în absența articolului, se face prin intermediul nedeterminării, al articolului zero. Așadar, și nedeterminatul ar avea rolul de actualizator al numelui. Or, acest lucru îl contestăm pentru simplul fapt că în unele limbi nu există articol și totuși actualizarea numelui se face nu prin „articolul zero" sau „absența articolului", ci prin cadre (adică totalitatea circumstanțelor vorbirii) sau prin alte funcții ale determinării (discriminarea, delimitarea, identificarea) (Coșeriu 2009: 209). Astfel, în limba română, în absența determinatului definit sau a celui nedefinit, actualizarea numelui (trecerea de la virtual la actual) nu se face printr-un construct vid (articolul zero), ci, la fel ca în limbile fără articol, prin cadre sau prin alte instrumente ale determinării (pragmatice). Nu trebuie să construim actualizatori „zero" pentru cuvintele nearticulate, deoarece, în cazul acestora, actualizarea se produce prin „simplul fapt de vorbire" (Coșeriu 2009: 209).

c) Dacă prin categoria determinării se înțelege prezența determinării (adică a gradului de individualizare), iar prin nedeterminare se înțelege absența determinării, nu putem considera nedeterminatul membru al categoriei determinării, întrucât ar apărea o contradicție terminologică (Neamțu 2014n: 271).

d) Membrii acestei categorii (determinatul și nedeterminatul) se opun din punct de vedere conceptual, lucru care ne obligă să nu-i integrăm în aceeași categorie, ci, eventual în categorii diferite: categoria determinării și *categoria nedeterminării* (doar teoretic; practic, ea nu poate exista). În acest sens, G. G. Neamțu (2014n: 271), nuanțează că nedeterminarea diferă fundamental de celelalte categorii, deoarece conține în interiorul paradigmei membri care se opun între ei (determinat definit – determinat nedefinit) și membri care se opun întregii categorii (determinat – nedeterminat).

e) În sprijinul excluderii nedeterminatului din categoria determinării vine și definirea structurii paradigmatice. E. Coșeriu afirmă

că aceasta „este structura membrilor unei paradigme de orice tip (lexical sau gramatical) și de orice nivel, ca fiind dată de relațiile între ceea ce aceste unități au în comun și ceea ce le diferențiază unele față de altele" (Coșeriu 2000: 199-200). Potrivit definiției citate, pentru ca articolele hotărât, nehotărât și zero să reprezinte o paradigmă, ar trebui să aibă o trăsătură comună și o trăsătură distinctivă. Or, în cazul de față, determinatul definit (articolul hotărât) și cel nedefinit (articolul nehotărât) au în comun tocmai valoarea de determinare, iar trăsătura care îi diferențiază este gradul de determinare (unul realizează o determinare maximă, iar celălalt, o determinare minimă). Raportând nedeterminatul (articolul zero) la determinat, putem observa că acestuia îi lipsește elementul comun, element necesar pentru integrarea în categoria determinării. Nu putem zice că articolul zero are în comun cu articolul hotărât/nehotărât valoarea de determinare, pentru că am subliniat deja la punctele anterioare contradicția terminologică. Prin urmare, articolul zero nu determină, nu actualizează, ci ține de domeniul nondeterminării.

f) Conform celor spuse la punctul e), articolul zero și celelalte articole nu au o trăsătură comună. În *Lecții de lingvistică generală*, E. Coșeriu pornește de la premisa că unitățile unei paradigme au o trăsătură comună (alta decât zero), iar trăsătura distinctivă poate fi și zero[8]. În acest fel, membrul paradigmei cu trăsătura zero se diferențiază de ceilalți membri prin absența trăsăturii pozitive. Cu alte cuvinte, unul dintre membri are trăsătura comună realizată pozitiv, iar trăsătura distinctivă este realizată negativ, în timp ce membrii

[8] „[…] am afirmat că, în opoziţia dintre două unităţi, una din trăsăturile diferenţiale poate fi, de asemenea, „zero”. Aceasta înseamnă că, în acest caz, ceea ce distinge cele două unităţi este, riguros vorbind, trăsătura pozitivă a uneia dintre ele, în timp ce unitatea care reprezintă trăsătura „zero” nu are caracteristici specifice, caracterizându-se în interiorul opoziţiei, doar prin absenţa trăsăturii pozitive a celeilalte: prin a nu fi acea altă unitate. În alţi termeni, unitatea caracterizată prin „zero” corespunde numai părţii comune celor două unităţi, în timp ce cealaltă este acea parte comună și ceva mai mult (trăsătura sa diferenţială)” (Coșeriu 2000: 199-200).

oponenți au trăsătura comună pozitivă, iar trăsătura distinctivă, tot pozitivă.

Numai în cazul în care vrem să exagerăm putem spune că trăsătura comună dintre articolul zero și celelalte articole este zero, însă ar fi contrar tuturor exemplelor date de Eugen Coșeriu și contrar logicii gramaticii. Prezentăm, în tabel, categoria determinării în paralel cu un exemplu dat de Coșeriu (categoria genului):

Categoria genului

	Trăsături comune	**Trăsături distinctive**
Masculin	Ideea de gen	Ø (non-feminin)
Feminin	Ideea de gen	+ feminin

Categoria determinării

	Trăsături comune	**Trăsături distinctive**
Nedeterminatul	Ø	Ø (non-determinare)
Determinatul (definit și nedefinit)	Ø	+ determinare

Or, prin comparație, putem observa diferența majoră dintre interpretarea propusă de E. Coșeriu (categoria genului, primul tabel) și interpretarea mai puțin plauzibilă a integrării nedeterminatului în paradigma determinării (tabelul al doilea).

În schimb, comparând cei doi membri (cu realizare pozitivă în conținut și expresie), determinatul definit și cel nedefinit, observăm că ar putea exista o trăsătură comună și una distinctivă:

	Trăsături comune	**Trăsături distinctive**
Determinatul definit	ideea de determinare	+ definit
Determinatul nedefinit	ideea de determinare	– definit (non-definit)

g) S-a afirmat că „opoziția + articol definit/– articol definit (grad zero) simbolizează distincția actual/virtual” (Aldea 2006: 193), adică determinatului (definit) îi corespunde actualul, iar ne-determinatului i-ar corespunde virtualul.

Distincția actual-virtual aplicată asupra opoziției articol definit – articol zero presupune câteva precizări:

g_1) Deși s-a precizat că articolul definit simbolizează actualul, considerăm că informația nu este completă. Articolul definit, înainte de a face parte din planul actual al vorbirii, se înscrie în planul virtual al limbii. Ulterior, fiind selectat din paradigma din care face parte, se combină cu un substantiv, îl actualizează și trece împreună cu el în planul actual/concret al vorbirii. Altfel zis, articolul, chiar dacă are funcție actualizatoare, se află în planul virtual al limbii alături de alți actualizatori până când este ales din planul paradigmatic și combinat în planul sintagmatic, planul vorbirii. În acest sens, Coșeriu afirmă că „operațiile care constituie determinarea asigură, așadar, materializarea uneia din posibilitățile fundamentale ale vorbirii: aceea de a se referi fără echivoc la actual sau particular cu semne care, *în «tezaurul idiomatic», sunt, prin ele însele, virtuale* [sublinierea noastră – L.N.], fiind de asemenea, în majoritatea lor, universale și, adesea, echivoce” (Coșeriu 2009: 220).

g_2) În mod evident, opoziția actual-virtual depășește nivelul gramatical al limbii, aparținând unui domeniu mult mai vast. Din acest motiv considerăm că a simboliza distincția actual – virtual prin opoziția articulat hotărât – articulat zero înseamnă a diminua din semnificația pe care o dă Coșeriu primului raport semiotic.

Observație. Coșeriu prin „nume virtual” înțelege semnificatul, conținut ce aparține planului limbii (idiomatic), iar prin „obiect actual” înțelege designatul[9], conținut ce aparține planului universal, vorbirii în general. Prin trecerea de la virtual la actual, adică de la semnificat la designat, se explică primul raport semiotic (Vîlcu C. 2002-2003).

g_3) Așadar, nu putem spune că determinatul zero, care are ca mijloc de expresie articolul zero, aparține virtualului (în sens coșerian), deoarece prin *virtual* (din opoziția *virtual – actual*) E. Coșeriu înțelege un semnificat, un conținut aparținând limbii, or, după cum am arătat la punctele anterioare, nedeterminatului îi lipsește semnificatul/conținutul.

g_4) Privită dintr-o altă perspectivă decât cea coșeriană, „opoziția + articol definit/– articol definit” care „simbolizează distincția actual/virtual”, ar constitui un alt argument al faptului că cei doi membri, nedeterminarea și determinarea, fac parte din categorii diferite (în care unul reprezintă virtualul, iar altul, actualul), nicidecum din aceeași categorie.

h) Acceptarea nedeterminatului în categoria gramaticală a determinării ar complica inclusiv analiza morfosintactică a substantivului și ar scoate la iveală adevărate contradicții terminologice. Conform definiției și denumirii, prin nedeterminare se înțelege gradul zero al determinării sau absența determinării. Această caracteristică a nedeterminării o face unică în gramatica limbii române, lucru pe care îl vom demonstra prin raportare la membrii altor categorii gramaticale, atât ale substantivului, cât și ale verbului:

h_1) Între celelalte categorii ale substantivului (gen, număr, caz) nu există niciun membru care să coincidă gradului zero al categoriei gramaticale, nu există niciun membru denumit prin opusul categoriei în care se înscrie: „non-gen”, „non-număr”, „non-caz”. Altfel zis, toți membrii sunt prezentați pozitiv, fiind în opoziție unul cu altul, nu în opoziție cu însăși categoria. E adevărat că există situații în care nu se realizează opoziție între membri, de exemplu,

[9] Pentru explicații privind deosebirea semnificat – designat în lingvistica coșeriană, a se vedea Vîlcu C. 2002-2003: 155.

substantivele defective de plural sau defective de singular (*singularia tantum/pluralia tantum*)[10], însă și în această ipostază categoria numărului este prezentată printr-una dintre cele două valori (ori singular, ori plural), nefiind nevoie a se recurge la membri negativi: în absența singularului nu se vorbește de „singular zero”, în absența pluralului nu se vorbește de „plural zero”.

În plus, în analiza unui substantiv nearticulat, ar trebui să precizăm inclusiv categoria gramaticală a determinării din care face parte și nedeterminatul. Astfel, în exemplul „Ion este doctor.”, cuvântul „doctor” s-ar analiza în felul următor: substantiv comun simplu, genul masculin, numărul singular, cazul nominativ, *determinare nedeterminare/determinare zero,* funcția sintactică de nume predicativ.

> *Observație*. În analiza morfosintactică este obligatoriu să precizăm cuvântul „determinare”, pentru că el dă socoteală de denumirea categoriei gramaticale și se face prin analogie cu specificarea denumirii celorlalte categorii gramaticale: gen, număr, caz.

h_2) Comparând categoria determinării, din punctul de vedere al realizării și al denumirii membrilor, cu categoriile gramaticale ale verbului, observăm că, în cel din urmă caz, membrii sunt subordonați categoriei din care fac parte, nefiind denumiți în opoziție cu însăși categoria („non-mod”, „non-timp”, „non-diateză”, „non-persoană”, „non-număr”). Deși există verbe care nu actualizează toate cele cinci categorii, totuși, gramaticile nu precizează că ar trebui amintiți membrii zero ai categoriilor gramaticale inexistente ale verbelor în discuție. Aceste verbe cu paradigmă defectivă „rămân în

[10] Chiar și în cazul categoriei gramaticale a determinării se amintește de existența unei paradigme defective: Jiří Felix vorbește despre cuvinte „determinata tantum”: nedefinitele *unul*/*altul* și substantivele comune și proprii în cazul vocativ (a se vedea Felix 1980: 511). Elena Carabulea exemplifică substantive parțial defective în ceea ce privește categoria gramaticală a determinării (de exemplu, substantivele compuse de tipul *fluieră-vânt, gură-cască* sau substantive simple *iunie, iulie, tanti, vodă*) (a se vedea Carabulea 1986a: 373). Marcela Vâlcu susține că substantivele comune – nume de materii – și cele proprii au „paradigma determinării incompletă” (Vâlcu 2014: 151).

afara respectivelor categorii, nu membri negativi (de opoziție) în interiorul acestora” (Neamțu 2014n: 272-273).

Însă, din moment ce acceptăm nedeterminarea, atunci ar trebui acceptate în cadrul formelor verbale nepersonale și non-diateza (segmentul de expresie prin care este realizată ar fi un morfem zero), și non-persoana (segmentul de expresie prin care este realizată ar fi persoana zero), și non-timpul (segmentul de expresie prin care este realizat ar fi un morfem zero). Cu riscul de a formula niște absurdități, precizăm că astfel un verb la modul supin ar fi la timpul *non-timp*, diateza *non-diateză*, persoana *non-persoană* sau timp zero, diateza zero, persoana zero.

Observație. Ion Z. Coja este de părere că determinarea „nu se poate asemăna cu celelalte categorii gramaticale ale substantivului, ci, mai degrabă, cu categoriile gramaticale ale verbului” (Coja 1969: 180) și de aceea autorul afirmă: „Determinarea aș considera-o mod nominal” (Coja 1969: 180). I. Z. Coja nu detaliază această afirmație, ci doar notează că determinarea „se apropie mai curând de categoria modului”, însă nici în această interpretare „nedeterminarea n-are ce căuta în cadrul... determinării, așa cum lipsa numărului la adverbe nu apare în sistemul de opoziții al acestei categorii gramaticale” (Coja 1969: 180).

Am reținut această remarcă, deoarece în viitor, pe baza acesteia, ar putea să apară o nouă încadrare a articolului, și anume „categoria modului nominal”, categorie care ar putea avea doi membri în opoziție: determinarea (care, la rândul ei, ar putea fi divizată în definită și nedefinită) și nedeterminarea. Noua categorie a numelui, modul, ar avea ca exemplu modul verbal, care presupune tot o opoziție între un membru definit pozitiv și unul definit negativ: personal și nepersonal (fiecare având propriile subclasificări). Noua încadrare a articolului ar avantaja nedeterminarea, întrucât nu ar mai reprezenta opusul unei categorii gramaticale (determinarea), ci ar fi un membru subordonat unei categorii nominale (modul nominal), având în opoziție un membru de același rang (determinarea/nedeterminarea).

Or, această potențială interpretare o respingem înainte de a apărea din două motive: (1) modul este „o categorie gramaticală exclusiv verbală, exprimând, prin forma verbului sau printr-o formă perifrastică, modul în care vorbitorul apreciază acțiunea sau starea, fie

ca sigură, fie ca posibilă, realizabilă în funcție de satisfacerea unei condiții, sau dorită, incertă, ireală etc." (DȘL 2005: s.v. *mod*); (2) o analogie între modul verbal și un potențial „mod nominal" nu ar fi posibilă, dacă am avea în vedere faptul că modurile verbale nepersonale tradiționale nu sunt recunoscute ca moduri în GALR și GBLR, ci sunt numite forme verbale nepersonale, deoarece acestea nu au „rolul modurilor verbale propriu-zise (nu exprimă modalitatea sau actul de limbaj) și nu prezintă flexiune; mai mult, au caracteristici hibride, care le îndepărtează de statutul de verb și le apropie de alte clase lexico-gramaticale" (GBLR 233)[11].

Observăm că, acceptând termenul nedeterminare, ar trebui să acceptăm adevărate anomalii terminologice.

i) Prezența determinatului zero ar complica inclusiv reprezentarea morfematică a substantivului și, prin extindere, a celorlalte părți de vorbire (dacă se acceptă non-timpul, non-diateza și non-persoana). Întrucât această obiecție este detaliată de G. G. Neamțu (2014n: 272-273), ne limităm în a prezenta doar ideea de ansamblu. Admițând articolul zero, acesta va trebui să apară în structura morfematică a substantivului, cu precizarea că poziționarea lui ar fi problematică, tocmai din cauză că are doi opozanți cu poziție diferită (enclitică și proclitică). Astfel, analistul ar fi pus în dificultatea de a alege locul în care să plaseze articolul zero, la stânga substantivului (ca opozant al articolului nedefinit) sau la dreapta substantivului (ca opozant al articolului definit).

Argumentele aduse ne îndreptățesc să afirmăm că nedeterminarea/determinarea zero nu face parte dintre membrii categoriei determinării. Prin urmare, considerăm că interpretarea celor care consideră că această categorie a determinării are trei membri ar trebui revizuită. De asemenea, pe baza acelorași obiecții, respingem și interpretarea celor care consideră că determinarea este o categorie cu doi membri: determinatul zero și determinatul definit.

3.2.2. Determinarea nedefinită

Dat fiind faptul că nedeterminarea (realizată în expresie prin articolul zero) nu este/nu poate fi un membru al categoriei determinării, ar rămâne valabilă opinia lui Ion Z. Coja (1969: 180; 1983:

[11] A se vedea și GALR/I 2005: 483.

239), care consideră că această categorie gramaticală este binară, realizând o singură opoziție: articulat hotărât – articulat nehotărât.

Opoziția amintită este valabilă numai în măsura în care nedefinitul *un*[12] are trăsături specifice flectivelor (așa cum are, de exemplu, articolul definit), trăsături care să-i permită, ulterior, integrarea într-o categorie gramaticală. Cu privire la acest lucru, amintim următoarele două aspecte:

(1) Problema interpretării morfologice a lui *un* este veche în gramatica limbii române și implică automat tripla omonimie a acestei unități (articol nehotărât, adjectiv nehotărât, numeral cu valoare adjectivală). Or, încadrarea nedefinitului *un* în rândul morfemelor nu rezolvă problema multiplelor valori, ci, mai degrabă, în cadrul analizei gramaticale, o poate complica: dacă până acum confuzia a fost între părți de vorbire, de acum înainte confuzia va spori, analistul aflându-se în postura de a alege la ce nivel ar trebui plasat segmentul în discuție (morfematic sau lexico-gramatical). Studiile care susțin categoria gramaticală a determinării neglijează această omonimie sau, mai bine zis, o continuă complicând-o.

> *Observație*. Reamintim că, potrivit interpretării clasice, *un* poate face parte din trei clase de cuvinte: articol nehotărât, numeral cu valoare adjectivală și adjectiv nehotărât. Problema care apare rezidă în imposibilitatea distincției clare dintre clase, făcându-se loc unor formulări precum:
>
> a) „distincția între aceste valori nu este netă și nu poate fi făcută întotdeauna” (GLR/I 1963: 109);
>
> b) „[...] datorită conținutului lor aproape același, precum și identității formale, este greu să se precizeze când *un* și *o* au valoare de numeral, sau de pronume nehotărât, sau de articol nehotărât” (Zdrenghea 2014c: 149);
>
> c) [...] în „*un om*, determinantul *un* poate fi la fel de just articol nedefinit sau pronume (adjectiv) nedefinit” (Iordan 1956: 330);

[12] În acest subcapitol, *un* devine simbolul întregii paradigme (*o, unei, unui, unor, niște*) și de fiecare dată îl vom reține doar pe el, cu mențiunea că ne vom referi la întreaga serie.

> d) „Adăugând la identitatea de formă conținutul aproape identic al articolului nehotărât și al adjectivului nehotărât, am ajuns la concluzia că [...] în realitate avem o singură clasă de cuvinte, aceea de pronume nehotărât, care are și o formă adjectivală (și la singular, nu numai la plural) și care la singular are funcția de articol nehotărât” (Câmpean 1978: 174) sau este „cu valoare de articol nehotărât” (Câmpean 1978: 176).

(2) Primele îndoieli ale integrării lui *un* în rândul flectivelor și, prin urmare, în categoria gramaticală a determinării apar din lucrările uneia dintre lingvistele inițiatoare. Valeria Guțu Romalo, deși susține această categorie, semnalează diferențele semnificative existente între articolul definit și articolul nedefinit, pe cel din urmă apropiindu-l, datorită particularităților, de clasa lexico-gramaticală a adjectivelor (Guțu Romalo 1967: 228).

Înainte de a ne exprima opinia cu privire la apartenența lui *un* la categoria determinării, vom prezenta soluțiile propuse de lingviști pentru dezambiguizarea valorilor omonimice ale seriei *un, o, unui, unei, niște, unor*, fără a ține cont de clasarea gramaticală a lui *un* ca articol (flectiv sau parte de vorbire). Deosebim două categorii de lingviști: a) cei care susțin toate cele trei valori clasice, căutând mijloace de dezambiguizare; b) cei care consideră că *un* nu îndeplinește toate cele trei valori menționate în gramatica clasică.

a) Dintre lingviștii care susțin toate cele trei valori clasice ale lui *un* (Mioara Avram (1986: 99), Corneliu Dimitriu (1999: 169) și colaboratorii tratatelor GALR și GBLR[13] − autori care perpetuează confuziile clasice), Elena Comșulea și Felicia Șerban abordează problema triplei omonimii din perspectivă lexicografică, însă, deși evidențiază că delimitarea valorilor lui *un* este facilitată de anumite elemente contextuale, totuși, în multe dintre exemplele date, granițele valorilor lui *un* sunt atât de apropiate, încât lingvistele vorbesc de „categorii de tranziție” (Comșulea, Șerban 1988: 117-118) sau de situații în care „valoarea lui *un* oscilează între numeral și articol” (Comșulea, Șerban 1988: 119). În privința distincției articol

---

[13] În GALR/I 2005 și în GBLR, *un* este considerat articol nedefinit, adjectiv nedefinit și numeral cardinal cu valoare adjectivală.

nehotărât – adjectiv nehotărât, se scot în evidență două criterii: „Partea de vorbire și clasa paradigmatică a cuvintelor pe care acestea le determină” (Comșulea, Șerban 1993: 58), considerându-se că *un*-articol se detașează de *un*-adjectiv nehotărât când substantivizează, și implicațiile semantico-stilistice ale articolului (Comșulea, Șerban 1993: 63). În realitate, primul criteriu nu este operant, întrucât substantivizarea poate fi realizată și de *un*-adjectiv nehotărât, și de *un*-numeral, iar al doilea criteriu trebuie pus sub semnul întrebării, deoarece nu articolul este purtătorul valorilor semantico-stilistice, ci însuși substantivul sau cuvântul substantivizat pe care îl însoțește. În plus, cele două cercetătoare exemplifică situații în care cele două valori, articol și adjectiv nedefinit, „rămân cumulate” (Comșulea, Șerban 1993: 61) (în cazul substantivelor nonnumărabile).

b) Dintre lingviștii care consideră că *un* nu îndeplinește toate cele trei valori menționate în gramatica clasică îi amintim pe B. B. Berceanu, Ioan N. Bîtea, G. G. Neamțu și Ana-Maria Barbu.

b_1) Soluția pe care o găsește B.B. Berceanu în rezolvarea triplei omonimii este încadrarea lui *un* într-o „unică familie flexionară adjectivală” (Berceanu 1971: 148). La această concluzie ajunge după ce integrează articolul în clasa adjectivelor (Berceanu 1971: 41, 49, 116) și după ce renunță la independența morfologică a numeralului, „el nefiind – de la caz la caz – decât nume, adjectiv sau adverb” (Berceanu 1971: 49, 155). Specificul lui *un*, în opinia lui B. B. Berceanu, rezidă „în faptul că exprimarea unității poate fi folosită (concomitent cu înțelesul de număr) în înțeles de nedeterminare calificativă” (Berceanu 1971: 149). Această afirmație explică motivul pentru care autorul îl tratează pe *un* atât în/la sistemul de clasificare a adjectivelor pronominale, numindu-l „adjectiv nehotărât, de nedeterminare” (Berceanu 1971: 116), cât și la categoria nominală a numărului, mai exact, la suplimentarea singularului, numindu-l „adjectiv cantitativ” (Berceanu 1971: 149).

b_2) La concluzia că „nu este – și nici nu poate fi – vorba de trei alomorfe *un* și *o* diferite, ci de un singur alomorf *un* și *o* – cu alte cuvinte, că *un* și *o* actualizează întotdeauna unul și același morfem”

(Bîtea 1989: 124) ajunge și Ioan N. Bîtea, după ce contestă cele două teste de distingere (contextul și pluralul) (Bîtea 1989: 117-122) ale celor trei valori clasice ale lui *un*. Pentru a-și susține opinia că *un* îndeplinește exclusiv valoarea de adjectiv cantitativ cardinal, lingvistul accentuează ideea că, indiferent de context, forma de singular *un* „are unul și același sens” (Bîtea 1989: 122). Prin urmare, în concepția lui Ioan N. Bîtea, „în limba română nu există nici articol nehotărât, nici parte de vorbire numită articol” (Bîtea 1989: 125), iar „formele *un* și *o* sunt întotdeauna actualizări ale adjectivului cantitativ cardinal *unu*” (Bîtea 1989: 125).

> *Observație*. Prin afirmația că *un* „are unul și același sens” (Bîtea 1989: 122) în toate situațiile, se înțelege că Ioan N. Bîtea absolutizează valoarea cantitativă a lui *un*, desconsiderând valoarea calitativă a acestuia. În opinia specialiștilor, „argumentația se fondează pe o idee falsă” (Comșulea, Șerban 1993: 58), întrucât enunțurile date ca exemple ilustrează diferența semantică existentă între valoarea cantitativă și cea calitativă.

b_3) La polul opus al acestor interpretări (b_1 și b_2) se află opinia lingvistei Ana-Maria Barbu, în concepția căreia sensul de bază al lui *un* este nedefinitudinea, în timp ce „sensul cantitativ este unul auxiliar, susținut mai mult de categoria gramaticală de singular decât de elementele *un*, *o* însele” (Barbu 2003: 70). Ana-Maria Barbu, fără a deosebi valorile articol nehotărât – adjectiv nehotărât, argumentează că *un* are sens nedefinit și, prin urmare, nu poate fi numeral. La baza argumentației stau trei motive (Barbu 2003: 70-71):

(i.) „în contextele-diagnostic propuse de gramatici, aceste elemente pot fi substituite cu negativul *nici un*, *nici o* sau cu alte adjective nedefinite care nu sunt considerate la rândul lor numerale”;

(ii.) „numeralele cardinale propriu-zise apar numai în contexte de plural”;

(iii.) „elementele *un*, *o* nu au același comportament sintactic cu numeralele propriu-zise nici măcar în contextele în care li se atribuie interpretarea de numerale”.

Examinând cele trei argumente pentru care Ana-Maria Barbu îl exclude pe *un* din clasa numeralului, am ajuns la următoarele concluzii:

i. Autoarea este nemulțumită, deoarece criteriile pentru distingerea numeralului *un* de alte valori se aplică și altor clase de cuvinte, fără ca acestea să fie considerate numerale. Se ajunge la concluzia că „*un* poate fi numeral exact în măsura în care *nici un* poate fi numeral” (Barbu 2003: 67). Aspectul cel mai important pe care cercetătoarea nu l-a luat în seamă este că așa-numitele criterii nu reprezintă un test pentru verificarea condiției de numeral, ci, mai degrabă, contexte care au ca scop evidențierea valorii cantitative. În mod evident, în aceste contexte pot să apară atât unități care sunt numerale, cât și unități care nu sunt numerale (ex. *niciun, nicio* – cuantificatori semantici nuli) (GBLR 2010: 154). Prin urmare, situațiile inventariate de lingviști în deosebirea lui *un*-numeral de *un*-adjectiv/articol nehotărât facilitează diferențierea valorii cantitative de valoarea calitativă a lui *un*.

ii. Afirmația că „numeralele cardinale propriu-zise apar numai în contexte de plural” nu trebuie să conducă la ideea că lingvista exclude numeralul *unu* din numărătoare, ci că inclusiv numeralul *unu* ar trebui să fie utilizat cu un substantiv la plural (de exemplu, „unu minute”). Prin urmare, numeralul unității *unu* există, dar nu s-a impus concret în vorbire (excepție făcând vocabularul administrativ-contabil, unde se folosesc sintagme ca „unu minute”), „vorbitorii preferând familiarul articol/adjectiv nehotărât” (Barbu 2003: 69). Constatăm că Ana-Maria Barbu respinge valoarea de numeral a lui *un* din cauza particularității de la nivelul expresiei: numeralul *unu* este singurul care, întrebuințat adjectival, își schimbă forma și devine *un*. Din punctul nostru de vedere, această caracteristică, deși unică în clasa numeralului, nu reprezintă o singularitate în rândul claselor de cuvinte, în sensul că mai există clase lexico-gramaticale care, trecând la clasa adjectivelor, își schimbă forma (ex. pronumele nedefinit *altul* → adjectivul nedefinit *alt*).

iii. Caracterul sintactic aparte al lui *un* este legat de aspectul flexionar al acestuia. Faptul că *un* nu poate apărea în contextele indicate de Ana-Maria Barbu (după un demonstrativ, în construcțiile *cel*

+ numeral, după unele adjective nehotărâte, după unele nehotărâte față de care numeralul își poate schimba poziția) are o justificare rațională: exprimarea inerentă a numărului („sensul de singular sau de plural este inclus în semnificația lexicală a numeralului, care impune cuvântului flexibil a cărui cantitate o precizează sau pe care îl substituie o anumită valoare de număr gramatical (singular pentru *un*(*u*), plural pentru toate celelalte))" (GALR/I 2005: 293). Luând un exemplu dintre cele date de Ana-Maria Barbu, „cele două case au ars în întregime", observăm că numeralul *două* este necesar, deoarece arată sensul cantitativ definit/precis al substantivului *case,* sens pe care desinența de plural nu ar fi putut să îl exprime. În schimb, în exemplul „*cea o casă a ars în întregime", desinența de singular exprimă sensul cantitativ exact, și anume anunță că este vorba de un singur exemplar dintr-o clasă de obiecte, iar numeralul singularității *o* devine superfluu (motiv pentru care nu apare după un demonstrativ). În ceea ce privește ultimul context indicat de analistă, și anume „după prepoziția genitivală *a*, specifică numeralelor și cantitativelor" (Barbu 2003: 70), observăm că, într-adevăr, *un* are comportamentul flexionar diferit de al numeralelor, dar identic cu al adjectivelor, marcând o flexiune sintetică.

> *Observație*. Evidențierea trăsăturilor distinctive ale lui *un*-numeral amintește încă o dată de eterogenitatea morfosintactică și variabilitatea clasei numeralului, elemente care au dus la contestarea acestuia ca parte de vorbire distinctă.[14]

Negând valoarea de numeral a lui *un,* Ana-Maria Barbu validează doar omonimia *un*-articol nehotărât – *un*-adjectiv nehotărât, însă nu menționează diferența dintre cele două valori.

Dimpotrivă, dat fiind faptul că, din punct de vedere distribuțional, se comportă identic, cercetătoarea consideră că distincția

[14] Dumitru Irimia neagă statutul de unitate lexico-gramaticală distinctă a numeralului, considerând că elementele care în mod clasic aparțin numeralului se încadrează, de fapt, în clasa substantivului, a pronumelui, a adjectivului sau a adverbului (Irimia 1997: 149-151).

dintre cei doi *un* „se dovedește inutilă” (Barbu 2004: 102). Or, în acest caz, ne întrebăm dacă mai merită să vorbim de două valori ale lui *un*.

b_4) O soluție intermediară găsește G. G. Neamțu (2014i: 120-127)[15], potrivit căruia *un* are două valori realizate succesiv: (1) cantitativă și (2) calitativă.

(1) Sensul cantitativ îi corespunde numeralului, opunându-i-se sensului calitativ care îi corespunde adjectivului nehotărât.

În opinia autorului, *un* este numeral în următoarele situații:

- servește la numărare, fiind în opoziție cu alte numerale (ex. **Un** *elev vine*, **cinci** *pleacă*.);
- apare pe lângă substantive care denumesc unități de măsură (ex. *A alergat* **un** *kilometru*.);
- este precedat de adverbe de mod care exprimă restricția, aproximarea, precizarea etc. (ex. *În clasă a rămas numai/doar* **un** *elev*.);
- este urmat de adjectivul *singur* (-*ă*) (ex. **un** *singur dor*);
- este accentuat în vorbire.

(2) În ce privește sensul calitativ, *un*, potrivit gramaticilor, are două valori (articol nehotărât și adjectiv nehotărât), or, G. G. Neamțu demonstrează că unitățile considerate, tradițional, articole nehotărâte se dovedesc a fi adjective nehotărâte. Vom prezenta succint argumentația autorului (Neamțu 2014i: 120-127), care este organizată în două etape: A) forma de plural *niște* și B) celelalte forme din paradigma lui *un*:

A) Forma de plural *niște*

- *niște* nu reprezintă forma de plural a articolului nehotărât (în plan formal, nu există nicio legătură etimologică între *niște* și *un* (*o*); în planul conținutului, *niște* arată o valoare ce aparține numeralului sau adjectivelor nedefinite, arată o cantitate nedefinită)[16];

---

[15] Argumentele prezentate de lingvistul clujean privesc planul sintagmatic (= contextele), nu cel paradigmatic.

[16] A se vedea și Câmpean 1980: 171-173.

● pluralul lui *un* (*o*) nu este *nişte*, ci pronumele (adjectivul) nehotărât *unii, unele*. Acestuia din urmă nu îi este contestată în gramatici valoarea de pronume/adjectiv nehotărât;

● din moment ce unităţile *unii*/*unele* sunt exterioare articolului nehotărât, atunci nici forma de G-D a acestor unităţi (= *unor*) nu este articol nehotărât.

Concluzia imediată a celor descrise este că nu există un articol nehotărât la plural[17].

B) Celelalte forme din paradigma lui *un*

Un (*o*) este considerat în gramatici adjectiv nehotărât când se află în corelaţie, într-un context clar, cu pronumele nehotărât/adjectivul nehotărât/pronumele demonstrativ de diferenţiere/adjectivul demonstrativ de diferenţiere (*alt, altul, celălalt* etc.). În cazul în care corelativul amintit lipseşte, *un/o* devine articol nehotărât. Acestei interpretări G. G. Neamţu (2014i: 125-127) îi face următoarele observaţii:

● dacă *unii*/*unele*, care nu este articol, reprezintă pluralul lui *un, o*, atunci nici singularul său, *un/o*, nu ar trebui să fie articol;

● odată eliminat substantivul de după *un*/*o*, acesta (*un*/*o*) devine pronume nehotărât (= transformare specifică adjectivului pronominal, nu articolului);

● prin transformarea adjectivului în pronume sau a pronumelui în adjectiv, sensul se păstrează; or, acelaşi lucru ar trebui să se întâmple şi în cazul lui *un, o*.

● *unul/una* îşi păstrează calitatea pronominală indiferent de prezenţa/absenţa în context a corelativului *altul/alta*; prin urmare, când determină un substantiv, îşi va păstra calitatea de adjectiv nehotărât.

● nu există diferenţă de sens între *un/o* în prezenţa lui *alt/alta* şi *un/o* în absenţa corelativului;

---

[17] Camelia Stan afirmă că „*nişte* se situează la limita dintre un element funcţional şi un element lexical”, având particularităţi proprii (Stan 2007: 199-205).

● nu doar articolul definit are rol de convertor substantival, ci același rol îi revine și adjectivului pronominal în general;

● la nivel formal, se remarcă deosebiri semnificative între *un/o* și articolul definit; în schimb, se observă asemănări între *un/o* și adjectivele pronominale: flexiunea (la G-D există un radical și un flectiv); acordul în gen, număr și caz cu substantivul determinat.

Concluzia autorului este că în limba română nu există articol nehotărât, *un* îndeplinind fie valoarea de adjectiv, fie valoarea de numeral.

Prin prezentarea opiniilor lingviștilor privitor la tripla omonimie a lui *un*, am vrut să arătăm că delimitarea valorii lui *un*-articol de celelalte valori (în special, de adjectivul nedefinit) nu se poate face dintr-un singur motiv: articol nehotărât nu există în limba română. Indiferent dacă se face sau nu deosebire între semnificația cantitativ-numerică și cea calitativ-indefinită, valori care, de altfel, sunt etimologice[18], cert este că *un* are toate trăsăturile unui element lexico-gramatical. Prin urmare, îndoielile Valeriei Guțu Romalo (1967: 228) cu privire la diferențele morfosintactice existente între *un* și articolul definit și încadrarea lor în aceeași categorie s-au dovedit cât se poate de întemeiate.

Așadar, conform argumentelor aduse de G. G. Neamțu, *un*, în contextele în care era interpretat ca „articol nehotărât”, este adjectiv nehotărât. În consecință, articolul hotărât rămâne fără opozant, iar categoriei gramaticale a determinării îi corespunde un singur membru. În aceste condiții, va trebui să invalidăm și interpretarea lui Ion Z. Coja, care susține că determinarea este o categorie gramaticală cu doi membri: determinatul definit și cel nedefinit.

Observație. Având în vedere că *un* are toate trăsăturile pentru a fi considerat parte de vorbire, în această calitate neputându-se încadra într-o categorie gramaticală, readucem în discuție opoziția nedeterminat-determinat (definit), chiar dacă am demonstrat că nedeterminatul nu există. Prin această observație nu infirmăm cele

[18] A se vedea Sala 1989: s.v. *nehotărât*.

spuse privitor la nedeterminat, ci arătăm fragilitatea sistemului determinării dintr-un alt punct de vedere. Potrivit definiției, condiția pentru ca articolul să fie considerat morfem al categoriei determinării este ca acesta să se supună, în diversele poziții, măcar uneia dintre opoziții (Guțu Romalo 1967: 231). Presupunând că numai o opoziție a mai rămas, nedeterminat-determinat (definit), înseamnă că e obligatoriu ca regula să fie respectată în toate contextele. Numărul situațiilor în care această opoziție apare este însă foarte mic, existând un număr mare de substantive care nu cunosc opoziția articulat definit – articulat zero. Realizăm mai jos inventarul substantivelor pe cazuri (vocativ, genitiv-dativ, nominativ-acuzativ):

a) Datorită faptului că vocativul este cazul adresării directe, „reprezentând indicarea explicită de către locutor a alocutorului” (GALR/I 2005: 72), primele care nu se supun opoziției amintite sunt substantivele în cazul vocativ. Indiferent ce sunt considerate flectivele *-ule* sau *-lor*, articole sau desinențe ale cazului vocativ, cert este că substantivele în vocativ sunt, datorită cazului, puternic individualizate, restrângând sfera de referință a numelui la un singur obiect.

b) Substantivele în cazurile genitiv și dativ sunt exclusiv articulate, indiferent dacă vorbim de o articulare directă sau indirectă[19]. Având doar formă articulată, în mod evident, nu realizează opoziția determinat-nedeterminat.

c) Mai rămân în discuție doar substantivele în cazurile nominativ și acuzativ, însă nici acestea nu se supun toate opoziției amintite:

c_1) Substantivele în acuzativ cu prepoziție (nedeterminate lexico-gramatical) cunosc doar varianta nearticulată (în unele situații fac excepție prepozițiile *ca* și *cu* (GBLR 2010: 91): *ia cu furculița/lingura/mâna*; *stă ca vaca/boul/trântorul* etc.).

c_2) Substantivele în nominativ/acuzativ determinate de un adjectiv pronominal/numeral presubstantival cunosc doar varianta

[19] Articularea indirectă „constă în utilizarea formelor acestui articol în poziția proclitică și neconjunctă la substantivul articulat, dar conjunctă la finala formei flexionare a adjectivului determinat calificativ antepus substantivului” (Zugun 1985: 28). Pentru distincția articulare directă – articulare indirectă, a se vedea Zugun 1985: 29-30).

nearticulată (excepție făcând *însuși*, *tot*, *amândoi*, *tustrei* care cer articularea substantivului).

c_3) Substantivele proprii, articulate sau nu, sunt individualizate semantic, de aceea opoziția determinat-nedeterminat nu se aplică în cazul lor. În această situație s-ar încadra și substantivele din subgenul personal, deoarece „sunt interpretate ca entități unice, inerent definite, apropiindu-se astfel de statutul numelor proprii” (GBLR 2010: 91).

c_4) Substantivele în nominativ sau acuzativ (nedeterminate sintactic) care ocupă „poziții sintactice predicative, care desemnează o *proprietate*” (GBLR 2010: 365) au formă nearticulată. În această categorie intră substantivele cu funcție sintactică de nume predicativ (*El este director*.) și element predicativ suplimentar (*A venit ca director*.)[20].

c_5) Substantivele masive și cele abstracte nedeterminate pe poziția de complement argumental[21] tind să fie folosite exclusiv fără articol, necunoscând perechea opozitivă (*Se mănâncă pește*.; *Îți trebuie curaj să faci asta*.) (GBLR 2010: 367). De aceea Ion Z. Coja exclude aceste subtipuri de substantive din vasta lucrare despre articol, argumentând că „pentru teoria determinării, implicit a articolului, am lăsat de-o parte substantivele «abstracte», nume de materie, nume de acțiune, în general acele substantive care, prin referința lor, nu permit individualizarea unor specimene net distincte, sensibile la opoziția cunoscut-necunoscut” (Coja 1983: 246-247)[22].

c_6) Opoziția determinat-nedeterminat, chiar dacă ar fi posibilă, este neutralizată în cazul substantivelor care indică generalizarea (*Profesorul trebuie să fie înțelegător*./*Un profesor trebuie să fie înțelegător*.).

c_7) La substantivele comune feminine mai noi (de exemplu, *moca*, *nirvana*, *agorá*, *papá*, *marijuana*, *cola*, *coca* etc.), opoziția

[20] Pentru exemplificarea substantivelor după funcția sintactică pe care o îndeplinesc, a se vedea Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 172-174).

[21] Potrivit GBLR (p. 656), complementul argumental este constituentul matricial, „obligatoriu din punct de vedere sintactico-semantic, cerut de un centru predicativ”.

[22] A se vedea și p. 56, 61, 66, 67, 163.

articulat/nearticulat se suspendă, iar „flectivul mixt -*a* indică același grad de cunoaștere (individualizare)” (Dimitriu 1999: 151). Aceste substantive reprezintă „un caz de neutralizare” (Vasiliu L. 1983: 496) a formei articulat-nearticulat.

Or, din moment ce opoziția determinat – nedeterminat nu poate fi aplicată decât la câteva substantive cu forma de nominativ-acuzativ, ne întrebăm dacă ar avea rost să vorbim despre o nouă categorie gramaticală, mai ales că, potrivit GBLR, „categoriile gramaticale sunt semnificații/valori gramaticale care își găsesc o marcare flexionară repetabilă pentru o clasă numeroasă de cuvinte și în funcție de care clasele de lexeme își schimbă forma în cursul flexiunii” (GBLR 2010: 5).

3.2.3. Determinarea definită

Dintre cei trei membri ai categoriei gramaticale a determinării, doi s-au dovedit a fi intruși, adică altceva decât morfeme ale determinării gramaticale: nedeterminarea, care este, prin definiție, în afara categoriei determinării, și determinarea nedefinită, care este, de fapt, o determinare lexico-gramaticală.

Din moment ce în categoria determinării mai rămâne un membru, determinarea definită, apare întrebarea dacă se mai poate vorbi de o categorie gramaticală. Pe baza faptului că determinarea nu întrunește prima caracteristică definitorie a conceptului de „categorie gramaticală”, și anume aceea de a avea un sistem de opoziții de minimum doi membri, răspunsul este negativ. Cu alte cuvinte, la fel ca orice categorie gramaticală, și determinarea ar trebui să reprezinte o paradigmă, adică o „clasă unitară de funcții și/sau de forme în interiorul căreia se operează o selecție paradigmatică imediată” (Coșeriu 2000: 140). Or, în paradigma determinării, neexistând membri în opoziție, nu se poate realiza nicio selecție.

În acest punct al discuției, recurgem la analogia cu o altă falsă categorie gramaticală, cea a diatezei. D. D. Drașoveanu (1997: 170) afirmă că, în lipsa opozanților, categoria diatezei încetează să mai existe. Tot așa putem spune și despre determinare: în lipsa opozanților, nu putem vorbi de categoria gramaticală a determinării în limba română.

3.3. Caracterul discutabil al categoriei determinării

În urma examinării categoriei gramaticale a determinării, am ajuns la concluzia că aceasta presupune o serie de fapte care ne fac să fim sceptici în privința considerării ei ca o nouă categorie gramaticală, a patra, a substantivului. La o privire mai atentă asupra categoriei gramaticale a determinării, am constatat neajunsuri atât la modul în care s-a ales denumirea categoriei, cât și la nivelul formei (mijloacelor de expresie) și al conținutului determinării (în calitate de categorie gramaticală). În următoarele pagini, prezentăm aspectele discutabile ale categoriei, și anume demersul în alegerea denumirii, forma și conținutul determinării.

3.3.1. Demersul în alegerea denumirii

Reexaminarea articolului a dus la transferarea acestuia la un alt nivel al limbii, la cel morfematic. Cum orice morfem/flectiv reprezintă expresia unei categorii gramaticale, și articolul, odată interpretat ca morfem, a trebuit integrat într-o astfel de categorie. Însă, cu privire la acest lucru, amintim că, deși articolul a fost considerat morfem înainte de studiile Paulei Diaconescu și ale Valeriei Guțu Romalo, lingviștii nu au vorbit despre o nouă categorie gramaticală, lăsând a se înțelege că articolul este un morfem aflat în slujba categoriilor gramaticale existente. În schimb, Paula Diaconescu și Valeria Guțu Romalo au simțit nevoia creării unei noi paradigme gramaticale, iar maniera în care au ajuns să vorbească despre categoria determinării are la bază un demers logic:

a) articolul este considerat, clasic, determinant lexico-gramatical al substantivului, la fel ca adjectivul;

b) odată ce trece în rândul morfemelor, articolul devine un determinant morfematic al substantivului.

Altfel zis, odată cu mutarea articolului de la un nivel la altul, se transferă și operația determinării de la nivel lexico-gramatical la nivel morfematic. Însă, în acest demers, nu s-au luat în considerare următoarele aspecte:

a) Determinarea lexico-gramaticală este o însușire pe care o au toți subordonații substantivului (sau subordonații altei părți de vorbire), acest lucru însemnând că determinarea este o denumire

supraordonată care înglobează mai multe unități care au deja un nume (numele părților de vorbire subordonate substantivului/altei părți de vorbire). Pentru a clarifica această informație, vom da următoarele exemple: „vârsta *elevilor*”, „vârsta *lor*”, „copil *frumos*”, „o carte *dintre primele*”, „apă *curgând*”, „sosirea *mâine*” etc. În exemplele date, se poate observa că substantivul-Tr este urmat de diferiți adjuncți (substantivul *elevilor*, pronumele *lor*, adjectivul *frumos*, numeralul cu prepoziție *dintre primele*, verbul *curgând*, adverbul *mâine*). În interpretarea clasică, toți acești subordonați (cu diferite denumiri: adjectiv, adverb etc.) sunt cunoscuți sub numele generic de determinanți lexico-gramaticali (= „supradenumire”).

b) Prin analogie cu determinarea lexico-gramaticală (sintactică), determinarea categorial-morfematică reprezintă/ar trebui să reprezinte o însușire a tuturor flectivelor, adică o denumire supraordonată care cuprinde mai multe flective. În cazul substantivului, din cadrul acestei operații (= determinarea), fac parte/ar trebui să facă parte morfeme care aparțin unor categorii gramaticale clar delimitate și denumite, precum numărul și cazul, determinanți/determinatori morfematici. Așadar, din punctul nostru de vedere, din moment ce determinarea e categoria logică a gândirii care se manifestă atât lexical, cât și gramatical (Guțu Romalo 1967: 227-228), ar fi normal ca și în cadrul determinării morfematice să se opereze cu subclase așa cum se întâmplă în cadrul determinării lexico-gramaticale. Astfel, în interiorul determinării morfematice, articolul ar trebui integrat într-o categorie existentă (categoria cazului, de exemplu) sau, eventual, într-una nouă, dar temeinic argumentată și denumită, „determinarea” reprezentând termenul generic.

Observație. Argumentele aduse categoriei gramaticale a determinării nu au menirea de a nuanța existența acesteia, ci de a evidenția imposibilitatea încadrării articolului între clasele de cuvinte. Prin argumentele în discuție se accentuează ideea că articolele nu sunt cuvinte, ci morfeme. În plus, aceste argumente ar trebui să privească exclusiv articolul hotărât, nu și pe cel nehotărât care este o parte de vorbire autonomă.

3.3.2. Forma determinării (mijloacele de exprimare)

În ceea ce privește forma determinării, s-a scos în evidență că „nu este reprezentată printr-un sistem unitar de mărci” (Dimitriu 1999: 155). Din punctul nostru de vedere, absența unui „sistem unitar de mărci” se explică prin existența diferențelor majore între membrii categoriei, diferențe care vizează atât forma, cât și poziția și conținutul. Cea dintâi care subliniază acest lucru este, după cum am mai amintit, Valeria Guțu Romalo. În urma analizei membrilor categoriei în discuție, am observat următoarele:

- Printre segmentele de expresie ale acesteia se numără și *un/o/niște* – parte de vorbire autonomă din punct de vedere fonetic, lexical, morfologic și sintactic. E inacceptabil să integrăm o parte de vorbire în rândul morfemelor unei categorii gramaticale.
- Însăși denumirea de categorie gramaticală a determinării exclude așa-numita nedeterminare sau determinare zero. După cum am văzut, determinatul zero nu este lipsit numai de expresie, ci și de conținut. Astfel, am ajunge la un paradox, la o aberație: categoria gramaticală a determinării are doi membri, dintre care unul exprimă prezența determinării, iar altul, absența acesteia. Unul afirmă existența determinării, altul o neagă. Determinantul zero este opusul categoriei determinării, nu al determinatului definit, iar pentru ca articolul zero și articolul definit să reprezinte o paradigmă ar trebui să aibă un element comun și un element care să le diferențieze. Or, în cazul de față, cele două unități sunt lipsite de elemente comune. Nu putem zice că valoarea comună este cea de determinare, pentru că ne-am contrazice. Articolul zero nu determină, ci ține de domeniul nondeterminării.
- Din moment ce nedefinitul *un* și nedeterminatul nu fac parte din categoria determinării, nu putem vorbi de existența unei categorii fără membri în opoziție, adică nu se poate vorbi de o categorie gramaticală cu un singur membru.

3.3.3. Conținutul determinării

Privitor la conținutul determinării, amintim că, potrivit definiției, rolul esențial al categoriei gramaticale a determinării este „de individualizare a referentului din perspectiva locutorului” (GALR/I 2005: 73). În ceea ce privește individualizarea prin articol, lingviștii susțin că:

● În realitate, *ille* nu a primit alte valori față de cele pe care le avea în latină, ci „numai a suferit o mai mare sau mai mică *reducție funcțională* [subl. n L.N.]” (Coșeriu 2009: 217), astfel, în poziție „adjectivală” (= autorul se referă la valoarea de articol), „*ille* și-a pierdut funcția localizatoare și pe cea individuatoare, rămânând simplu actualizator” (Coșeriu 2009: 217), în timp ce, în poziție „pronominală” (= autorul se referă la valoarea de pronume personal de persoana a III-a), *ille* își pierde doar funcția localizatoare, păstrând-o pe cea de „«individuator» al unui obiect cunoscut (deja numit)” (Coșeriu 2009: 217).

● „Singur, articolul hotărât nu este suficient pentru a individualiza un obiect, *omul*, pentru că din sfera de obiecte numite *om* cunoaștem mai multe” (Coja 1970: 171), iar din această cauză „e nevoie de alți determinanți care din obiectele *om* cunoscute să indice despre care anume este vorba: *omul pe care l-am văzut ieri în pădure* (acești determinanți pot fi și extralingvistici)” (Coja 1970: 171).

● Devenit flectiv, articolul își pierde autonomia semantică, morfologică și sintactică, iar vorbitorii nu mai reperează în acesta funcția de individualizare, recurgând „la alte tipuri de determinare, de exemplu, determinare sintactică” (Ioniță 2004: 135). Cu alte cuvinte, ceea ce s-a scos în evidență la nivel teoretic despre articol, și anume funcția esențială de individualizare, este marginalizat la nivel practic, în sensul că vorbitorii nu simt articolul ca pe un element individualizator, ci, mai degrabă, ca pe un instrument care întărește categoriile morfologice substantivale existente (genul, numărul și cazul).

În susținerea afirmațiilor lingviștilor, vom da câteva exemple din care va reieși că individualizarea nu se face prin intermediul articolului, deoarece „articolul nu individuează prin el însuși”, ci chiar și „în cazurile în care pare să se întâmple așa (de exemplu, «Ați citit *cartea*?», «Tocmai privesc *harta*.», individuarea e dată, în realitate, de cadrele verbale și extraverbale” (Coșeriu 2009: 214). În exemplele pe care le vom da, vom ține cont de clasificarea coșeriană a contextelor, insistând asupra contextului verbal și a celui extraverbal (contextul idiomatic fiind format de limba însăși) (Coșeriu 2009: 225-229)[23]:

a) Contextul verbal

Fie enunțul: *Elevul alerga prin ploaie*. Pentru a putea deveni individualizat, substantivul are nevoie de determinanți/determinatori care să exemplifice exact pe cine desemnează și/sau de cadre (adică circumstanțe ale vorbirii). În exemplul dat, chiar dacă nu este exprimat determinantul sintactic, substantivul articulat este individualizat nu datorită articolului, ci cadrului, iar acest lucru se observă mai ușor dacă refacem contextul verbal din care a fost luat enunțul (ex: *Două profesoare vorbesc despre elevul orfan din clasa a VI-a. În timp ce discutau, elevul alerga prin ploaie.*). Din acest context verbal dezvoltat reiese că substantivul „elevul” se referă la elevul orfan despre care discutau cele două profesoare.

Amintim că „pentru fiecare semn și pentru fiecare porțiune a discursului (care poate fi dialog), constituie «context verbal» nu numai *ce s-a spus înainte* [...], ci și *ceea ce se va spune* în același discurs” (Coșeriu 2009: 226). Astfel, considerăm că titlurile de reviste, romane, poezii etc. („Steaua”, *Răscoala*, *Ciuleandra*, *Lacul* etc.) reprezintă, de fapt, substantive individualizate datorită contextului verbal, mai exact aceste substantive-titlu sunt individualizate prin textul care urmează, *care se va spune*.

b) Contextul extraverbal (este format din totalitatea circumstanțelor extralingvistice percepute de vorbitor)

---

[23] Importanța contextului în identificarea diferitelor valori ale substantivului (valoare de nume definit/nedefinit/nume general/valoarea neutră/valoarea absolută) este subliniată și în Coja 1983: 35, 69, 172-176).

b_1) Contextul fizic („cuprinde lucrurile care se află în raza vizuală a vorbitorilor”) (Coșeriu 2009: 227).

În exemplul *Dă-mi creionul!,* nu articolul individualizează, ci contextul fizic în care se află vorbitorul. Aflat în fața unui penar în care există un singur creion, vorbitorul va spune simplu *Dă-mi creionul!,* fără a se ajuta de mijloace nonlingvistice (de exemplu, gesturi sau privire), pe care le va utiliza în cazul în care în penar există mai multe creioane și va vrea să indice un anumit creion.

b2) Contextul empiric („e constituit de stările de lucruri obiective, care sunt cunoscute de către cei ce vorbesc într-un anumit loc și într-un anumit moment, deși nu se află în raza vizuală a vorbitorilor: de exemplu, faptul că dincolo de poartă există o stradă, că această casă are cinci etaje, că în apropierea acestui etaj există o mare, un râu, o plajă, o pădure etc.” (Coșeriu 2009: 227)).

În enunțul *Orașul e aglomerat la ora 15*., substantivul *orașul* primește în vorbirea curentă un înțeles pe deplin individualizat datorită contextului empiric, nu datorită articolului. Adică, participanții la discuție trăiesc într-un oraș și cunosc orele la care acesta este aglomerat, fără a mai fi nevoie să precizeze numele orașului sau alte atribute de identificare. Cele mai multe exemple contextualizate empiric conțin substantive care, deși nearticulate, totuși sunt individualizate: *Mă duc la plajă*., *Nu ieși în stradă!*, *Am venit de la ștrand.* etc.

b_3) Contextul natural („reprezintă totalitatea contextelor empirice posibile, adică *universul empiric* cunoscut de vorbitori” (Coșeriu 2009: 227)).

Datorită contextului natural sunt individualizate substantive ca *soarele*, *luna*, *cerul*, *pământul*, *lumea* (nu datorită articolului).

b_4) Contextul practic sau ocazional („reprezintă «ocazia» («prilejul») vorbirii: împrejurarea particulară, subiectivă sau obiectivă, în care are loc discursul” (Coșeriu 2009: 227)).

Substantivul dintr-un un enunț ca *Vreau cuțitul.* este pe deplin individualizat dacă se ține cont de contextul practic în care este utilizat (de exemplu, într-un cadru familial, la o întrunire de familie, tatăl cere

să i se dea cuțitul fără alte detalii, tocmai pentru că membrii familiei cunosc preferința tatălui pentru un anumit cuțit).

b_5) Contextul istoric („e constituit de circumstanțele istorice cunoscute de vorbitori, și poate fi particular [...] sau universal, actual sau trecut” (Coșeriu 2009: 228))[24].

În exemplul *Când s-a terminat revoluția, a început o nouă formă de viață.*, participanții la dialog vor ști, datorită contextului istoric cunoscut, despre care revoluție este vorba. Astfel, substantivul „revoluția” devine individualizat datorită contextului istoric particular.

E. Coșeriu este de părere că „nume ca: *primarul, medicul, farmacistul, preotul* sunt denotații individuale în contexte istorice particulare; *regele* este denotația individuală într-un regat; *papa* este denotație individualizată prin contextul «universal actual», *lupta de la Salamina* – prin contextul «universal trecut»” (Coșeriu 2009: 228).

Din toate aceste exemple reiese că articolul nu individualizează, ci rolul lui este, cel mult, de a anunța un subordonat cu rol individualizator, subordonat care poate fi exprimat (prin mijloace lingvistice) sau subînțeles (locutorul refuzând să exprime subordonatul din cauza unui context bine cunoscut sau pentru a evita o repetiție).

Întrucât articolul nu mai are rolul individualizator pe care l-a avut etimonul lui, *ille*, rămâne să stabilim care sunt întrebuințările lui actuale ca flectiv aglutinat numelui.

[24] Coșeriu (2009: 228) susține că o formă particulară a contextului istoric este contextul cultural, care „cuprinde tot ceea ce aparține tradiției culturale a unei comunități”.

Capitolul IV.

INTERPRETAREA FUNCȚIONAL-SINTACTICĂ A ARTICOLULUI

4.1. Articolul și funcția sintactică de determinant

4.1.0. Problema articolului în GBLR. Observații

În GBLR, interpretarea articolului diferă de tot ceea ce a fost înainte în gramatica românească, lucru care ne-a determinat să tratăm într-un capitol distinct această abordare. Noutatea pe care o aduce tratatul în discuție constă în oferirea independenței sintactice articolului, în ciuda faptului că i se neagă acestuia statutul de clasă lexico-gramaticală. Denumirile interpretărilor articolului, după cum se poate vedea, le-am dat în funcție de orientările lingvistice ale autorilor, însă în cazul *Gramaticii de bază* lucrurile stau puțin diferit, deoarece:

1) Deși unii dintre autori sunt de orientare generativă, iar la bibliografie există studii de orientare generativ-transformațională, GBLR nu reprezintă o gramatică de tip generativ, ci, mai degrabă, o gramatică modernă mixtă, în sensul că, în acest tratat, se întâlnesc/se întrepătrund elemente din mai multe curente lingvistice. Spre deosebire de lucrările generativ-transformaționale[1], care se disting de restul în primul rând prin semne, simboluri, concepte și reguli, GBLR continuă gramaticile clasice, fiind preocupată de tratarea semantico-descriptivă (și funcțional-sintactică) a părților de vorbire și a funcțiilor

[1] Am avut în vedere următoarele lucrări de orientare generativă: Chomsky 1969; Chomsky 1970; Chomsky 1996; Ruwet 1967; Vasiliu E., Golopenţia-Eretescu 1969; Tuțescu 1982.

sintactice. Legătura dintre GBLR și gramatica clasică este evidențiată de autorii care au luat parte la scrierea tratatului, afirmându-se că GBLR „reprezintă o rafinare a concepției tradiționale românești în lumina dezvoltărilor moderne” (Nicolae 2011: 635). Atuul „unei descrieri făcute din perspectiva teoriilor gramaticale moderne general cunoscute” (GBLR 2010: XI) este specificat și în prefața lucrării.

Prin aceste precizări vrem doar să scoatem în evidență că GBLR este o gramatică în care domină elementele clasice și structuraliste, nu elementele generative. Aspectele noi și diferențele față de gramaticile clasice și structuraliste, sunt menționate în GBLR în chenare speciale. Printre acestea, cele mai evidente sunt reinterpretarea sintactică a grupului nominal, reconsiderarea articolului, separarea complementelor de circumstanțiale (însă denumirile, în cea mai mare parte, sunt tot cele tradiționale) și tratarea la un loc a părților de vorbire cu grupurile sintactice.

2) În ceea ce privește interpretarea articolului, între GBLR și studiile de orientare clasică, structuralistă și generativistă observăm deosebiri semnificative:

a) în gramatica clasică, articolul se consideră parte de vorbire și din acest motiv unii lingviști îi oferă și funcție sintactică (de atribut);

b) în gramatica structuralistă[2], articolul este scos din rândul claselor lexico-gramaticale și este încadrat în rândul morfemelor/al monemelor gramaticale;

---

[2] Hjelmslev, ca reprezentant al structuralismului glosematic, preferă să conceapă articolul ca morfem la fel ca alți lingviști pe care el însuși îi amintește (Meillet și Vendryes) („Nous préférons cependant concevoir l’article comme un morphème, ainsi que le font déjà un nombre assez considérable de linguistes.” (Hjelmslev 1928: 300)). Martinet, reprezentantul structuralismului funcționalist, introduce articolul în categoria modalităților, adică a monemelor dependente determinante gramaticale (ceea ce ar corespunde flectivelor). Acest subtip de monem nu îndeplinește o funcție, având legătură cu restul enunțului prin intermediul monemelor determinate, deosebindu-se astfel de monemele autonome (care comportă în ele însele indicarea funcției), monemele funcționale (care au rolul de a indica funcția monemului vecin) și monemele dependente determinate (care pot avea funcții primare sau funcții neprimare) (Martinet 1979: 156-160).

c) în gramatica generativă, articolul este considerat formativ sau determinator. Cele două concepte nu sunt sinonime: pe de-o parte, E. Vasiliu și Golopenția Eretescu, preluând conceptul din lucrarea lui Chomsky[3], consideră articolul un formativ gramatical, termen care corespunde afixelor sau particulelor/morfemelor din gramatica tradițională (Vasiliu E., Golopenția-Eretescu 1969: 29, 65), pe de altă parte, Ana-Maria Barbu, având în vedere teorii generativiste mai noi[4], consideră articolul un determinator, adică o parte de vorbire care cuprinde mai multe clase lexico-gramaticale tradiționale, având funcția sintactică de specificator (Barbu 2004: 76-142).

3) Din moment ce diferă de tot ce a fost înainte, am ales să-i dăm interpretării articolului din GBLR o denumire specifică, respectiv interpretarea funcțional-sintactică. Privitor la această nouă abordare, vrem să precizăm două aspecte:

a) Interpretarea funcțional-sintactică a articolului reprezintă, din punctul nostru de vedere, un amestec al interpretărilor anterioare: articolul este considerat morfem (ca în interpretarea structuralistă), este învestit cu funcție sintactică (ca în unele lucrări tributare interpretării clasice), este încadrat în clasa determinanților („determiners”) (ca în gramatica generativă – cu precizare că această clasă „determiners” are statut gramatical diferit: funcție sintactică în GBLR, formativ/parte de vorbire în gramatica generativă).

b) Am numit-o interpretare funcțional-sintactică, deoarece în GBLR se pledează pentru „autonomia funcțional-sintactică a articolului” (GBLR 2010: 5). Din această sintagmă, prin conceptul „funcțional” (DȘL 2005: s.v. *funcțional* (1. d)) se are în vedere ștergerea granițelor dintre nivelurile lingvistice (morfologie și sintaxă), în sensul tratării la un loc a afixelor (articolul) și a claselor lexico-gramaticale, iar prin „sintactic” se înțelege includerea articolului, cu funcție sintactică distinctă de Det(erminant), în organizarea unui GN (GBLR 2010: 5).

---

[3] Noam Chomsky integrează articolele în rândul elementelor categoriilor formative nonlexicale (= gramaticale), deosebindu-le astfel de categoriile lexicale (= majore) (Chomsky 1969: 102, 178).

[4] Ana-Maria Barbu aplică teoria X-bară asupra limbii române (pentru prezentarea detaliată, a se vedea Barbu 2004: 17-63).

4.1.1. Membrii prototipici din clasa determinantului

În GBLR, clasa sintactică a determinaților este divizată în două subclase: determinanți definiți și determinanți nedefiniți. Din prima categorie, cea a determinanților definiți, fac parte elemente gramaticalizate/flective (articolele definite), elemente lexico-gramaticale (adjectivul demonstrativ antepus și postpus, adjectivul posesiv antepus când determină substantive nearticulate și, mai rar, substantivele și pronumele antepuse în cazul genitiv), elemente semigramaticalizate (adjectivul pronominal posesiv clitic). În cea de-a doua categorie, a determinanților nedefiniți, sunt integrate elemente gramaticalizate (articolele nedefinite) și elemente lexico-gramaticale (adjective indefinite, numerale cardinale și ordinale, adjectivele negative, adjectivele interogative, adjectivele relative și cele relativ-interogative) (GBLR 2010: 368-372).

Dintre toate aceste forme prin care se poate exprima determinantul, „articolul este reprezentantul prototipic”, în timp ce restul elementelor „îndeplinesc această funcție grație poziției pe care o ocupă în ierarhia grupului nominal” (GBLR 2010: 373).

Pentru a putea analiza interpretarea funcțional-sintactică a articolului, va trebui să evidențiem trăsăturile membrilor prototipici ai determinantului, așa cum sunt ele prezentate în GBLR.

4.1.1.1 Articolul definit

Conform GBLR, articolul definit este o unitate multifuncțională, fiind definit din mai multe puncte de vedere:

(1) Din punctul de vedere al inventarului de forme (GBLR 2010: 88), articolul definit are o paradigmă restrânsă, având următoarele realizări exclusiv enclitice[5]: *-l*, -(*u*)*l*[6], *-le* (masc./neutru, sg., N-Ac), *-lui* (masc./neutru, sg., G-D), *-i* (masc., pl., N-Ac), *-lor*

[5] În GBLR, realizarea proclitică a articolului definit *lui* nu este consemnată, ci această unitate este considerată marcă analitică a cazului oblic.

[6] La substantivele masculine și neutre terminate în consoană sau *-i* semivocalic sau la adjectivele antepuse terminate în consoană, encliza articolului atrage după sine „actualizarea vechii desinențe de singular *-u*” (*băiat*-**u**-l) (GBLR 2010: 88).

(masc., pl., G-D), *-a*, *-ĭ*(*a*) -(*ĕ*)*a*, *-ŭa* (fem., sg., N-Ac)[7], *-i* (fem., sg., G-D), *-le* (fem./neutru, pl., N-Ac), *-lor* (fem./neutru, pl., G-D)[8].

(2) Din punctul de vedere al realizării fonetice, articolul definit nu are autonomie, ci reprezintă un morfem atașat cuvântului-suport (ex. *codru***l**) sau un morfem contopit cu desinența acestuia (ex. *mam***a**), motiv pentru care poate produce schimbări de ordin fonetic[9].

(3) Din punct de vedere morfologic, articolul definit reprezintă un morfem gramatical sintetic, având întrebuințare exclusiv gramaticală, mai exact este morfemul categoriei determinării și indice al categoriei cazului. Privitor la poziția față de cuvântul-suport, GBLR menționează că articolul definit este postpus, iar referitor la gradul de coeziune cu substantivul (sau cu adjectivul), se precizează că articolul formează cu acesta un „lanț morfematic nedisociabil” (GBLR 2010: 87), nepermițând intercalarea altor componente lexico-gramaticale.

(4) Din punct de vedere morfolexical, articolul definit participă (parțial) la dezambiguizarea genului gramatical al numelui și la conversiunea diverselor cuvinte în substantiv (situație în care articolul este numit clasificator substantival) (GBLR 2010: 93).

(5) Din punct de vedere pragmatic (pragmasemantic) (GBLR 2010: 43, 92, 362), articolul definit îndeplinește două roluri definitorii: (a) integrează substantivul în enunț, în comunicarea concretă, putând trimite la un referent și (b) individualizează referentul la care trimite numele. Ca element individualizator, articolul definit funcționează ca anaforic („când determinarea unui obiect se face prin raportare la un antecedent” (GBLR 2010: 92)) sau ca deictic („când se face raportare la o situație concretă de comunicare” (GBLR 2010: 92)). Pe lângă individualizare, prin intermediul articolului definit se

---

7 În această situație, *-a* „reprezintă realizarea prototipică a articolului definit, iar celelalte realizări sunt condiționate fonetic” (GBLR 2010: 88).

8 Pentru substantivele masculine cu desinențe de feminin la singular (ex. *popă, tată, bade*), a se vedea GBLR 2010: 88.

9 Pentru schimbări de ordin fonetic (schimbarea calității fonetice a desinenței, apariția unei semivocale în plus, modificarea structurii accentuale a cuvântului, a se vedea GBLR 2010: 89.

poate obține o interpretare generică a numelui, adică opusul individualizării/determinării. În această situație articolul este doar integrator enunțiativ, fără a realiza opozițiile de determinare.

(6) Din punct de vedere sintactic, articolul definit reprezintă realizarea gramaticalizată prototipică a funcției sintactice de determinant definit.

4.1.1.2. Articolul nedefinit

La fel ca articolul definit, articolul nedefinit reprezintă o unitate multifuncțională, fiind definit de GBLR din mai multe puncte de vedere:

(1) Din punctul de vedere al inventarului de forme, articolul nedefinit are următoarele realizări proclitice: *un* (masc./neutru, sg., N-Ac), *unui* (masc./neutru, sg., G-D), *o* (fem., sg., N-Ac), *unei* (fem., sg., G-D), *niște* (masc./fem./neutru, pl., N-Ac) *unor* (masc./fem./neutru, pl., G-D) (GBLR 2010: 89).

(2) Din punctul de vedere al realizării fonetice, articolul nedefinit se distinge categoric de perechea lui opozitivă, reprezentând un morfem liber care nu se alipește substantivului și nu-l influențează fonetic (GBLR 2010: 87).

(3) Din punct de vedere morfologic, articolul nedefinit este un morfem gramatical analitic (= liber), fiind considerat mijlocul de expresie a categoriei determinării nedefinite și indice al categoriei cazului. Se distinge de articolul definit atât prin poziție, cât și prin gradul de coeziune cu substantivul, fiind o unitate antepusă care poate fi separată de substantivul-suport (între articol și substantiv se pot insera numeroși componenți lexico-gramaticali (ex.: *un alt frumos, interesant și prețuit cadou*)).

(4) Din punct de vedere morfolexical, articolul nedefinit contribuie la încadrarea în clase de gen și, la fel ca articolul definit, reprezintă un clasificator substantival (GBLR 2010: 93).

(5) Din punct de vedere pragmatic (pragmasemantic), articolul nedefinit îndeplinește, la fel ca articolul definit, două roluri esențiale: (a) de integrator enunțiativ și (b) de individualizator al referentului numelui. Prin intermediul articolului nedefinit, se poate obține atât o interpretare individualizatoare a substantivului (situație

în care articolul nedefinit funcționează și ca deictic), cât și o interpretare generică. În situația din urmă, articolul nedefinit este doar integrator enunțiativ, fără a realiza opozițiile de determinare.

(6) Din punct de vedere sintactic, articolul nedefinit reprezintă realizarea gramaticalizată prototipică a funcției sintactice de determinant nedefinit.

4.1.2. Argumentul interpretării articolului ca unitate cu funcție sintactică

Potrivit GBLR, articolul nu are autonomie morfologică și, în unele cazuri, nici fonologică, dar beneficiază de autonomie sintactică. De ce are articolul autonomie sintactică în ciuda dependenței morfologice și fonologice? Răspunsul la această întrebare poate fi dedus din paginile *Gramaticii de bază*, constituind argumentul fundamental pentru care articolului i se conferă funcția sintactică de determinant.

Conform definiției, determinantul „ocupă poziția cea mai importantă în ierarhia grupului, având rolul semantico-pragmatic de integrare în enunț a substantivului (rolul enunțiativ) și totodată de individualizare a referentului acestuia" (GBLR 2010: 362). Or, din acest citat s-ar putea extrage motivul integrării articolului în clasa de substituție a determinantului: articolul întrunește trăsăturile semantico-pragmatice pe care le impune funcția sintactică de determinant. Altfel zis, articolul are autonomie sintactică datorită trăsăturilor semantico-pragmatice care îi sunt specifice: integrator enunțiativ și individualizator. Articolul devine astfel determinantul prototipic, fiind specializat pentru integrarea enunțiativă a numelui și pentru individualizarea referentului acestuia, deosebindu-se de formele semigramaticalizate și lexico-gramaticale care oferă și alte informații semantice (GBLR 2010: 91, 373).

Având în vedere că în GBLR se prezintă cea mai nouă interpretare a articolului, care diferă substanțial de interpretarea clasică și de cea structuralistă, am decis să privim mai atent aspectele acestei inedite explicații.

4.2. Determinantul – o funcție sintactică eterogenă

Deși în GBLR s-a pledat pentru o clasificare omogenă a funcțiilor sintactice din grupul nominal, bazată pe criterii sintactice și funcțional-semantice, am constatat că noua ierarhie sintactică întâmpină numeroase neajunsuri (a se vedea *infra*, partea I, **3.2**). Dintre toate cele cinci funcții sintactice, determinantul rămâne funcția cea mai eterogenă, întrucât se poate exprima atât prin forme lexico-gramaticale și semigramaticalizate, cât și prin flective propriu-zise, care devin formele prototipice de exprimare a determinantului. La o analiză mai atentă, se poate constata că așa-numiții determinanți tipici, gramaticalizați, pe cât de apropiați par a fi, pe atât sunt de diferiți. În continuare, vom examina eterogenitatea determinanților tipici, dar, înainte, este necesar să definim noțiunea de „funcție sintactică”.

4.2.0. Noțiunea de „funcție sintactică” în GBLR

În GBLR, funcția sintactică este definită ca „relație sintactică și sintactico-semantică specifică față de un centru de grup. În plan paradigmatic, funcția sintactică reprezintă o clasă de substituție, iar în plan sintagmatic presupune un regent specific și o restricție (de formă cazuală sau prepozițională, de acord, de topică)” (GBLR 2010: 662). Dincolo de această definiție structuralistă, GBLR păstrează un element comun cu definirea tradițională a funcției. Conform tradiției, „cea mai mică unitate sintactică pe care o distinge analiza unei propoziții este partea de propoziție” (GLR/II 1963: 8), iar condiția esențială pentru ca un cuvânt să fie parte de propoziție este ca acesta să aibă „sens lexical deplin” (GLR/II 1963: 8). Altfel zis, funcția sintactică se grefează pe un sens lexical. Or, dacă analizăm, cu atenție, fiecare funcție sintactică din GBLR, vom observa că acestea se exprimă printr-o formă lexico-gramaticală, adică printr-o clasă lexico-gramaticală sau cuvânt cu sens lexical deplin. Ceea ce am vrut să nuanțăm este că GBLR, deși este o gramatică de factură modernă, utilizează, totuși, elemente clasice în circumscrierea funcției sintactice (funcția sintactică se grefează pe o bază lexicală).

O excepție de la principiul formulat anterior o constituie funcția sintactică de determinant, care, potrivit GBLR, se poate grefa și pe sensuri gramaticale, pe forme gramaticalizate.

Observație. Din moment ce GBLR adoptă în definirea conceptului de „funcție sintactică” idei clasice și structuraliste, precizăm că, în continuare, vom studia această problemă având în vedere, în special, studii de factură clasică și structuralistă. De altfel, teoria funcțiilor sintactice prezentată în GBLR diferă substanțial de cea propusă de lucrările generative. Gramaticile generative și generativ-transformaționale reinventează teoria funcțiilor sintactice, adoptând un nou sistem întemeiat „pe criterii pur semantice” (Barbu 2004: 204). Astfel, preluând teoria X-bară în gramatica românească, Ana-Maria Barbu vorbește despre existența a patru funcții sintactice: centri, complemente (= constituenți obligatorii), modificatori (sau adjuncți = constituenți facultativi, având, în general, caracter circumstanțial) și specificatori (= constituenți cu rol de cuantificare sau gradare).

Faptul că GBLR oferă morfemelor categoriei determinării funcție sintactică ne-a determinat să privim îndeaproape cele două forme gramaticalizate ale determinantului și să stabilim dacă acestea au sau nu autonomie sintactică. În plus, vom aduce în discuție și cel de-al treilea membru al categoriei determinării, și anume articolul zero, pe care GBLR îl trece sub tăcere când vine vorba de autonomie sintactică.

4.2.1. „Determinantul nedeterminant” sau „determinantul zero”

Potrivit GBLR, un grup nominal poate fi nedeterminat, determinat nedefinit și determinat definit. Această clasificare se realizează prin analogie cu unitățile categoriei gramaticale a determinării, categorie ai cărei membri sunt prezentați în trei grade de individualizare: nedeterminare/determinare zero, determinare nedefinită și determinare definită.

Observație. Interesant este că, în descrierea morfologică a substantivului, GBLR (2010: 49) nu introduce determinarea între categoriile gramaticale, amintind doar categoriile de gen, număr și caz, deși, în capitolul introductiv al aceluiași tratat, se subliniază că

> determinarea este categoria gramaticală prin care substantivul se diferențiază de celelalte clase lexico-gramaticale (GBLR 2010: 6).

În GBLR, categoria determinării este prima și singura categorie gramaticală ai cărei membri au autonomie sintactică, cu precizarea că dintre cei trei membri ai paradigmei doar doi pot îndeplini funcția sintactică de determinant. Primul aspect discutabil al acestei probleme constă în tratamentul „discriminatoriu” față de membrii aceleiași categorii gramaticale: doi dintre membri sunt învestiți cu funcție sintactică autonomă (articolul nedefinit și articolul definit), iar al treilea rămâne la statutul normal de morfem fără funcție sintactică (articolul zero). În acest sens, apar două întrebări: De ce doar doi membri ai categoriei determinării au funcție sintactică, iar al treilea (articolul zero) nu? Este legitim ca membrii aceleiași paradigme (în cazul de față, paradigma determinării) să aibă statut sintactic diferit?

Un alt aspect discutabil, de această dată de natură pragmatico-sintactică, îl reprezintă modul în care este integrat în enunț un grup nominal nedeterminat. Orice grup sintactic se caracterizează prin coeziune sintactică și sintactico-semantică, iar din acest motiv GBLR (2010: 364) insistă, în cazul grupului nominal, asupra necesității de integrare enunțiativă, aducând în discuție inclusiv o determinare inerentă (GBLR 2010: 370) (în cazul grupurilor nominale care au ca centru un substantiv propriu, un numeral ordinal sau cardinal, un pronume). Având în vedere că responsabil pentru integrarea enunțiativă este determinantul, ne întrebăm cum se integrează în enunț un grup nominal nedeterminat, care prin definiție este neînsoțit de determinanți. Din moment ce, în GBLR, se acceptă existența articolului zero, am putea presupune că grupurile nominale nedeterminate se integrează în enunț prin intermediul articolului zero. Dacă acesta ar reprezenta mijlocul de integrare a unui grup nominal nedeterminat, atunci ar trebui să revenim la problema amintită mai sus, și anume dacă articolul zero îndeplinește funcția sintactică de determinant, fie el și determinant zero. Răspunsul se tratează în termenii disjuncției logice: (a) articolul zero are sau (b) nu are funcția sintactică de determinant.

a) Cei care ar susține ipoteza că articolul zero are funcția de determinant ar avea ca posibil argument analogia cu subiectul zero (sau subiectul inexprimabil[10]). Spre deosebire de subiectul zero, care nu are materializare în planul expresiei, însă ocupă o poziție structurală (ca dovadă fiind desinența de număr și persoană a verbului predicativ), articolul zero nu are nici conținut, nici expresie (a se vedea *supra* partea II, **3.2.1.**). Prin urmare, se mai poate vorbi de funcție sintactică la ceva ce nu are expresie și conținut? Răspunsul îl dă Sorin Stati (1967b: 191) când spune că functor-zero[11] nu există. Aderăm astfel la opinia exprimată de alți cercetători cu mult timp înaintea noastră că articolul zero este un nonsens (Neamțu 2014n: 271). Or, cum articol zero nu există, nu putem vorbi de funcție sintactică la ceva inexistent.

b) Cei care consideră că articolul zero nu are funcție sintactică, adică nu admit funcția sintactică la ceva ce nu poate fi caracterizat în expresie și conținut, acceptă că grupul nominal nedeterminat se integrează în enunț prin alte mijloace, mai precis, prin intermediul flexiunii cazuale sau al joncțiunii. În ceea ce ne privește, ne raliem la această din urmă opinie.

Observație. Din moment ce determinantul este funcția sintactică responsabilă de integrarea enunțiativă, iar grupul nominal nedeterminat se integrează prin intermediul flectivelor cazuale sau al prepozițiilor, ar trebui ca și acestea să îndeplinească aceeași funcție.

Prin urmare, presupunem că autorii GBLR consideră doar doi membri ai categoriei determinării ca având funcție sintactică autonomă (determinantul definit și determinantul nedefinit), pentru că al treilea, articolul zero, are un statut atipic. În acest sens, răspunsul la întrebarea formulată mai sus „De ce doar doi membri ai categoriei determinării au funcție sintactică, iar al treilea (articolul zero) nu?" este că cel de-al treilea membru nu există. Constatăm că

[10] Pentru detalii asupra conceptului de *subiect zero*, a se vedea Drașoveanu 1997: 123-124; Neamţu 2008: 289.

[11] Prin functor, S. Stati înţelege *cuvântul sintactic* sau *segmentul sintactic minimal* (1967b: 58).

apare o contradicție între ceea ce afirmă GBLR când tratează categoria gramaticală a determinării și concluzia la care ajungem în urma parcurgerii capitolului rezervat funcției sintactice de determinant din același tratat.

4.2.2. Determinantul nedefinit

Pentru ca o unitate să fie funcție sintactică, trebuie să se încadreze într-o clasă de substituție (adică să facă parte dintr-un ansamblu de termeni substituibili în aceeași poziție sintactică) (GBLR 2010: 657), să aibă sens lexical, să se raporteze la un regent și să presupună o restricție (de formă cazuală sau prepozițională, de acord, de topică).

Conform acestei afirmații, vom spune că unitățile *un/o* au autonomie sintactică în funcție de interpretarea morfologică acordată: ori morfem al categoriei determinării, ori parte de vorbire distinctă.

a) Datorită faptului că unitățile în discuție au comportament fonetic și morfologic total diferit de al articolului definit, aspect evidențiat inclusiv în GBLR (2010: 87, 364), însă identic cu al adjectivelor nehotărâte, vom spune că *un*, în situațiile în care era considerat morfem, este, de fapt, adjectiv indefinit/nehotărât. Întrucât s-a demonstrat că unitățile în discuție sunt părți de vorbire distincte (adjective nehotărâte sau numerale cu valoare adjectivală) (Neamțu 2014i: 120-127), nu mai insistăm asupra acestui subiect.

b) Fiind parte de vorbire, *un* (*o*) are același sens lexical ca al adjectivelor nehotărâte („evocă în discurs o entitate sau un ansamblu de entități care nu pot fi identificate exact”) (GBLR 2010: 142).

c) În plan paradigmatic, adjectivul nehotărât *un* (*o*) face parte dintr-o clasă de substituție, având posibilitatea să înlocuiască și să fie înlocuit de un termen (un alt adjectiv pronominal) plasat la același nivel morfologic. Așadar, nu se mai pune problema că un morfem/formă gramaticalizată substituie sau este substituit de unități ce aparțin altui nivel al limbii, respectiv forme lexico-gramaticale, substituția făcându-se între unități cu același statut morfologic (= clase lexico-gramaticale). Astfel, în exemplele *un copil – alt copil – fiecare copil – care copil – niciun copil – vreun copil – al doilea*

copil, unitățile *un/alt/fiecare/care/niciun/vreun/al doilea* sunt toate adjective substituibile.

d) În plan sintagmatic, *un/o* reprezintă termenul subordonat, în timp ce substantivul-centru reprezintă termenul regent. Calitatea de termen a lexemului *un/o* este dată de relația prin acord sintagmatic de tip adjectival cu substantivul-centru.

e) Prin urmare, oferindu-i statutul de clasă lexico-gramaticală, *un/o* nu mai întâmpină niciun fel de impediment în interpretarea sintactică, fiind obligați, în acest caz, să-l învestim cu funcție sintactică autonomă, indiferent dacă această funcție se numește atribut (în terminologia clasică) sau determinant (în terminologia modernă).

4.2.3. Determinantul definit

Din punctul nostru de vedere, reprezentantul prototopic al funcției sintactice de determinant (definit), respectiv articolul hotărât, stârnește cele mai multe controverse, deoarece se deosebește de toți termenii care au funcție sintactică: în ciuda lipsei de autonomie grafică, fonetică, morfologică și lexicală, îi este caracteristică autonomia sintactică.

Întrucât am arătat că articolul zero nu poate avea funcție sintactică și că nedefinitul *un* este o clasă lexico-gramaticală, nu mai rămâne determinantului decât o singură formă gramaticalizată: articolul definit. Or, în această situație ne întrebăm dacă este echitabil să vorbim de funcție sintactică în dreptul articolului hotărât. În acest sens, Daiana Cuibus își exprimă „rezervele față de apartenența unui... morfem gramatical, lipsit, deci, de autonomie lexicală și de flexiune proprie, la o clasă sintactică” (Cuibus 2015: 143).

A considera că articolul definit, în urma gramaticalizării lui, a transformării lui în flectiv, îndeplinește o funcție sintactică înseamnă a desconsidera mai multe principii gramaticale pe care însăși GBLR le susține. A oferi autonomie sintactică unui morfem (doar unui singur morfem) înseamnă a-ți asuma consecințe deloc neglijabile pentru gramatica limbii române. Prezentăm situațiile dificile pe care le întâmpină articolul definit în urma integrării în clasa sintactică a determinantului, aspecte pe care GBLR pare că nu le-a

luat în seamă și pe care le întâlnim atât la nivel fonetic, morfologic și semantico-pragmatic, cât și la nivel sintactic:

a) Dificultăți la nivel grafic, fonetic și morfologic

Conform GBLR (2010: 86), articolul hotărât este o subunitate gramaticală care necesită prezența unui cuvânt-suport, întrucât nu are autonomie fonetică și morfologică, fiind comparabil cu un auxiliar verbal sau cu desinențele de număr. Altfel zis, articolul este o „unealtă gramaticală”, un morfem sintetic la fel ca desinențele nominale și verbale. Or, din moment ce, din punct de vedere grafic, fonetic și morfologic, articolul definit ocupă un statut similar cu al desinențelor și al sufixelor gramaticale, de ce doar unui singur flectiv (= articolul definit) i se oferă autonomie sintactică, în ciuda celorlalte dependențe (grafice, fonetice și morfologice)? De ce doar „unealta gramaticală” *-l* să aibă funcție sintactică, iar „unealta” *-e* (desinență de plural), de exemplu, nu? (GBLR nu amintește nicăieri că desinența de număr ar avea vreo funcție sintactică.)

b) Dificultăți la nivel semantico-pragmatic

b_1) Articolul (hotărât) este considerat determinant (= funcție sintactică) pe baza faptului că are rol de integrator enunțiativ și că atribuie o interpretare definită grupului nominal. Spre deosebire de acesta, conform GBLR (2010: 367), desinența de plural, deși atribuie o formă de determinare nedefinită grupului nominal, nu are autonomie sintactică. De exemplu, în enunțul *Mănânc mere.*, sensul substantivului *mere* este nedefinit, înțelesul substantivului fiind echivalent cu structuri precum *niște mere*, *câteva mere*. Or, dacă desinența de plural reprezintă echivalentul morfematic al unei forme lexico-gramaticale nedefinite cu funcție de determinant, care este motivul pentru care GBLR nu o precizează în clasa de substituție a determinantului?

b_2) Într-o situație similară se află prepozițiile și morfemul *pe* (Cuibus 2015: 147). Aceste elemente, deși îndeplinesc rolurile semantico-pragmatice de integrare enunțiativă și determinare (oferă interpretare individualizantă (GBLR 2010: 90) grupului nominal), sunt lipsite de autonomie sintactică. Chiar dacă unitățile amintite

satisfac condițiile elementare pentru a li se oferi funcția sintactică de determinant, GBLR nu le amintește nici pe acestea între mijloacele de determinare definită a grupului nominal.

b_3) Se cunoaște faptul că articolul participă la marcarea cazului, în multe situații contopindu-se cu desinența. Prin urmare, aflându-ne în imposibilitatea de a separa desinența cazuală (N-Ac) de articol (ex. *mama*), va trebui să considerăm inclusiv desinențele cazuale ca având funcția de determinant, mai ales că și acestea asigură integrarea enunțiativă (Guțu Romalo 1973: 58). Totuși, nici acestea nu sunt prezentate ca având funcția sintactică de determinant.

b_4) Așadar, atribuind afixului *-l* funcția de determinant, prin analogie, ar trebui să învestim și flectivele cazuale, desinențele de număr, prepozițiile, morfemul *pe* cu aceeași funcție sintactică. Prin extindere, ar trebui să acordăm statutul de autonomie sintactică tuturor unităților care se află la același nivel (= morfematic) cu articolul hotărât, adică tuturor flectivelor. În acest fel s-ar șterge cu adevărat granița dintre categoriile gramaticale și clasele lexico-gramaticale, atingându-se scopul funcționalist prezentat în introducerea *Gramaticii de bază*, dar contravenind definiției conceptului de „funcție sintactică” din același tratat.

b_5) Faptul că rolul semantico-pragmatic de integrator enunțiativ și individualizator le revine și altor elemente (vezi b_1-b_4) din grupul nominal presupune că unicitatea funcției sintactice de determinant se clatină, iar printr-o interpretare funcțional-sintactică am ajunge să vorbim de realizarea triplă sau cvadruplă a determinantului: [*Pe vecinul acesta*]$_{GN}$ *nu l-am văzut de un an*. În exemplul dat, centrul grupului nominal, substantivul comun *vecin*, este însoțit de patru determinanți: morfemul analitic al cazului Ac_1 (*pe*), desinența de număr și caz, așa-numitul morfem al determinării definite (*-l*), determinantul emfatic (*acesta*).

b_6) În GBLR se susține că articolul definit, ca individualizator, poate funcționa ca anaforic (GBLR 2010: 92). Potrivit tratatului în discuție, anafora este un fenomen sintactico-semantic care constă în „reluarea printr-un substitut (numit anaforă/anaforic) a

unui termen, exprimat anterior (numit antecedent sau sursă referențială)” (GBLR 2010: 619). Prin acest proces, anafora preia obligatoriu informația lexicală a sursei. Acest lucru ar însemna că articolul hotărât, în ipostaza de anaforic, preia informația lexicală a antecedentului (oricare ar fi el), funcționând prin urmare ca oricare altă clasă lexico-gramaticală (după cum și este numit în GBLR la subpunctul „Tipologia anaforicelor”: „După *clasa lexico-gramaticală* [subl. n., L.N.] prin care se exprimă anaforicul, se disting”: pronume, articolul definit, numerale-substitute, adverbe, câteva adjective (GBLR 2010: 620-621)). În acest punct al discuției, ar trebui să revenim la clasica întrebare: „Ce este articolul: parte de vorbire sau morfem?”. După ce pe parcursul întregii lucrări s-a afirmat că articolul are doar sens gramatical, se ajunge la concluzia că acesta, funcționând ca anaforic, are și sens lexical (procurat de la sursa referențială). În exemplul dat în GBLR „Am primit [un cățel negru]$_i$. *Cățelul* mi-a adus mare bucurie.”, se consideră că sursa referențială se află în grupul nominal exprimat anterior *un cățel negru,* dar nu se explică clar ce anume reia articolul definit, motiv pentru care reținem următoarele trei posibilități:

- Articolul definit reia grupul nominal în întregime – în această situație articolul ar funcționa ca un pronume propriu-zis (= ar sta în locul numelui). Această explicație se exclude, deoarece substantivul din grupul nominal (presupusa sursă referențială) reprezintă, de fapt, cuvântul-suport al articolului (ar trebui, eventual, să acceptăm că *-l* ar fi un fel de *pronume dependent dublant*).
- Articolul definit reia nedefinitul *un* – în această situație articolul definit ar funcționa ca un proadjectiv. Și această explicație trebuie exclusă, deoarece sensul lexical al lui *un* este de „indicație neprecisă asupra obiectului”, iar articolul definit are exact trăsătura opusă „indicație precisă asupra obiectului”.
- Articolul definit reia adjectivul calificativ *negru* – la fel ca în situația anterioară articolul definit ar funcționa ca un proadjectiv. Dacă această explicație este acceptată, va trebui

să anulăm toate discuțiile care s-au purtat asupra gramaticalizării articolului, să-l considerăm clasă lexico-gramaticală (autonomie morfologică) și să-i oferim, fără alte observații, funcție sintactică (autonomie sintactică).

Observație. Din punctul nostru de vedere, articolul nu funcționează ca anaforic și nu reprezintă nici o formă pronominală dublantă, nici una proadjectivală, ci este un flectiv care, cel mult, anticipă un adjectiv (în exemplul dat de GBLR: *negru*), adjectiv care se subînțelege, dar care, pentru a evita o repetiție, nu se mai scrie/pronunță.

c) Dificultăți la nivel sintactic

c_1) În toate lucrările românești preocupate de problematica articolului hotărât se nuanțează individualitatea acestuia prin poziția enclitică și contopirea lui cu substantivul. Această contopire se realizează în mai multe feluri: prin simplă adițiune (*perete* + *le*), prin adițiune + vocala „u” (*lup* + *u* + *l*), prin adițiune cu modificare fonetică (*parte* + *a*), prin fuziune (*elevi* + *i*), prin substituirea desinenței de către articol (*fată* + *a* = *fat**a***) (Neamțu 2013-2014). Dintre mijloacele prezentate, ultima situație devine cea mai dificilă în interpretarea sintactică. Cum se vor analiza substantivele ca *fata*, *casa*, *masa* etc., unde flectivul *a* reprezintă un morfem cumulant „materializând sincretic două seturi de categorii gramaticale” (Neamțu 2014n: 274): pe de o parte, numărul și cazul, iar, pe de altă parte, determinarea definită? Vom diviza acest flectiv spunând că jumătate este funcție și jumătate nu?

c_2) Așa cum prevede definiția dată funcției sintactice în GBLR, în plan paradigmatic, o funcție sintactică reprezintă o clasă de substituție. Or, în acest caz, ne întrebăm dacă este normal ca reprezentantul prototipic al unei funcții sintactice să fie un morfem (fără sens lexical) care are drept forme de substituție clase lexico-gramaticale (cu sens lexical deplin). Vorbind de funcția sintactică de cuantificator, GBLR nu amintește că desinența de plural ar reprezenta o clasă de substituție, deși am putea zice că este *cuantificatorul prototipic* prin excelență. Definind cuantificatorul, autorii GBLR atrag atenția asupra faptului că se realizează prin cuvinte cu sens

cantitativ (GBLR 2010: 374). Considerăm că această mențiune (*cuvinte cu sens lexical*) ar trebui făcută și în cazul determinantului, dacă se acceptă ca funcție sintactică.

c_3) În plan sintagmatic, conform definiției din GBLR, orice funcție sintactică presupune un regent specific. Întrebarea este cum stabilim termenul regent și termenul subordonat în grupul nominal determinat *fata*, mai ales că GBLR afirmă, „în conformitate cu tradiția gramaticală”, că „sintaxa pornește de la nivelul cuvântului, ea examinând combinații de cuvinte, și nu combinații de morfeme” (GBLR 2010: 16).

Având în vedere și alte lucrări în care se tratează noțiunea de „funcție sintactică”[12], am constatat că prin acest concept se înțelege „valoarea primită de o unitate (parte de propoziție sau propoziție) drept consecință a relației sintactice realizate față de partener” (Hodiș 2006: 151). Prin urmare, „funcțiile sintactice sunt generate de relația sintactică de determinare sau de subordonare” (Hodiș 2006: 143), iar, prin acest tip de relație, lexemele devin termeni într-o structură binară numită sintagmă (Drașoveanu 1997: 40-44). În acest grup binar numit sintagmă, relația este cea care dictează termenilor calitatea de regent sau subordonat. Așadar, în exemplul dat (*fata*), pentru a avea funcție sintactică trebuie ca aceasta să fie generată de o relație de subordonare. În cuvântul dat, cine și cui se subordonează? Structura în discuție reprezintă o sintagmă?

În exemplul *Fata cântă la pian.*, conform GBLR, substantivul *fata* reprezintă un grup nominal format din centru și determinant. Într-o situație de acest fel, centrul substantival este radicalul *fat-*, iar determinantul este flectivul cumulant *-a*. În acest caz, putem vorbi

[12] Pentru o abordare diferențială a acestui concept, a se vedea Stati 1967a: 127-134. În acest studiu, autorul tratează noțiunea de „funcție sintactică” din mai multe puncte de vedere: clasic, structuralist, generativist, funcționalist, descriptivist, glosematic și din punctul de vedere al lingvisticii matematice. S. Stati ajunge la concluzia că definițiile date acestui concept nu se resping, ci se completează. Având o viziune de ansamblu asupra noțiunii în discuție, lingvistul afirmă că „deși se poate vorbi despre rolul sintactic al unor morfeme (de exemplu, desinențele), cuvântul rămâne unitatea sintactică minimală; morfemele sunt doar mărci ale funcției pe care o exercită cuvintele (și, bineînțeles, grupurile de cuvinte)” (Stati 1967a: 133).

de două morfeme, unul lexical, iar altul gramatical, între care se stabilește o relație, formând astfel o sintagmă? Putem afirma că un morfem se subordonează unui alt morfem? Putem spune că segmentul *fat-* este *morfemul regent,* iar segmentul *-a, morfemul subordonat,* și astfel să formeze o sintagmă?

Sau, în cazul în care se consideră că centrul substantival este lexemul *fată,* recurgându-se la structura anterioară articulării, iar determinantul este *-a,* atunci putem spune că flectivul se subordonează unui lexem? Putem afirma că structura *fată* este *lexemul regent,* iar segmentul *-a, morfemul subordonat* și astfel să formeze o sintagmă?

Răspunsul la aceste întrebări este negativ[13], deoarece, prin definiție, sintagma reprezintă grupul de doi termeni și relația dintre ei (Drașoveanu 1007: 34), iar, înainte ca o unitate să fie termen, acea unitate trebuie să fie lexem. Or, cele două unități *fat-* și *-a* sunt morfeme, nicidecum lexeme care prin relație să devină termeni. Sau, în cazul în care centrul se consideră lexemul *fată*, nu vom spune că flectivul se subordonează lexemului, ci vom spune că flectivul reprezintă o subunitate a lexemului. Un răspuns afirmativ la aceste întrebări s-ar putea da, doar dacă vor fi redefinite conceptele de „sintaxă”, „sintagmă”, „funcție sintactică”.

În consecință, spunem că substantivul *fata* reprezintă nu o sintagmă (nici măcar minimală), ci un singur lexem care, intrând în relație cu un alt lexem, poate dobândi calitatea de termen.

Așadar, în conformitate cu definițiile conceptului de „funcție sintactică” din GBLR și din alte lucrări de specialitate (citate), susținem că nu putem despărți subunitățile unui cuvânt pentru a le oferi funcții sintactice.

---

[13] De altfel, chiar și în gramatica funcţionalistă, unde *graniţele dintre niveluri sunt mai puţin rigide*, astfel încât aceeași funcţie poate fi realizată *prin mărci aparţinând unor niveluri distincte* (a se vedea DȘL 2005: s.v. *gramatică*), secvenţa *substantiv + articol hotărât* reprezintă un singur monem, nu două (a se vedea Stati 1967b: 83). De asemenea, S. Stati, când vorbește de elementele sintactice minimale, exclude articolul hotărât din rândul functorilor (Stati 1967b: 129).

4.3. Caracterul discutabil al autonomiei funcțional-sintactice a articolului (definit)

În urma examinării mai atente, am constat că din așa-numitele forme gramaticalizate ale determinantului doar articolul definit ar merita această denumire, în timp ce nedefinitul *un* se comportă (grafic, fonetic, morfologic, sintactic, semantic și lexical) întocmai ca adjectivele nedefinite încadrate în rândul formelor lexico-gramaticale. Întrucât determinantul prototipic este reprezentat de un morfem, singurul interpretat ca având autonomie sintactică, am ajuns să privim cu scepticism autonomia funcțional-sintactică a articolului. Argumentele care ne-au convins că nu-i putem atribui articolului funcție sintactică sunt bazate pe teorii și exemple extrase în primul rând din GBLR:

1) Chiar dacă GBLR reprezintă un tratat în care se întâlnesc mai multe curente lingvistice, baza teoretică privitoare la noțiunea de „funcție sintactică” este de orientare clasică, iar din diversitatea de poziții sintactice existente în GBLR reiese că orice funcție se grefează pe o bază lexicală. Excepția de la acest principiu căruia i se supun toate clasele lexico-gramaticale cu funcție sintactică o reprezintă articolul, subunitate cu sens exclusiv gramatical.

Observație. E adevărat că învestirea articolului hotărât cu funcție sintactică nu este o noutate în gramatica limbii române:

a) În gramatica clasică, N. Drăganu (1945: 78) și Ion Coteanu (1958: 35) considerau că articolul este un atribut, dar numai pentru a păstra o omogenitate în interiorul clasei lexico-gramaticale numite „articol”. Cu alte cuvinte, din moment ce articolul definit era considerat parte de vorbire, fiind tratat la un loc cu reale clase lexico-gramaticale (*un*, *al*, *cel*), ar fi fost de-a dreptul bizar ca trei elemente să aibă funcție sintactică, iar al patrulea nu.

b) În gramatica generativă (teoria X-bară), Ana-Maria Barbu încadrează articolul în clasa lexico-gramaticală a determinatorilor, în această calitate îndeplinind funcția de specificator, cu mențiunea că articolul definit, din cauză că nu este un morfem independent, „nu poate fi tratat ca determinator propriu-zis” (Barbu 2004: 84, 134).

2) Învestirea articolului cu funcție sintactică autonomă încalcă un principiu formulat în GBLR în momentul în care se afirmă că: „În lucrarea de față [GBLR – nota n., L.N.], în conformitate cu tradiția gramaticală, considerăm că sintaxa pornește de la nivelul cuvântului, ea examinând combinații de cuvinte, și nu combinații de morfeme” (GBLR 2010: 16). Or, articolul definit nu reprezintă altceva decât un morfem într-un lanț de morfeme (radicalul (= morfem lexical) și, eventual, morfemul de număr și caz).

3) Noutatea pe care o aduce GBLR este că articolul nu reprezintă o parte de vorbire, ci un morfem cu funcție sintactică proprie. Dat fiind faptul că *un*, făcând parte din clasa lexico-gramaticală a adjectivelor nedefinite, iese din această analiză, mai rămâne doar articolul definit să fie interpretat ca morfem cu funcție sintactică autonomă, singurul de acest gen. Prin urmare, articolul definit se diferențiază de clasele lexico-gramaticale prin faptul că nu are sens lexical, iar de morfeme se deosebește tocmai prin autonomia sintactică. Aceste trăsături transformă articolul definit într-un element cu statut hibrid și unic nu doar în GBLR, ci în toată gramatica românească.

Observația$_1$. Statutul hibrid al articolului definit nu se poate justifica prin intermediul perspectivei funcționale asupra limbii, întrucât ar fi anormal să aplicăm această orientare lingvistică doar parțial, adică doar în dreptul unei singure subunități gramaticale (= articolul definit). În cazul în care se adoptă perspectiva funcțională în studiul limbii române, „granițele dintre nivelurile lingvistice și dintre părțile de vorbire apar mai puțin rigide, întrucât aceeași funcție lingvistică poate fi realizată, în condițiile aceleiași limbi, de mărci aparținând unor niveluri distincte și unor părți de vorbire diferite” (DȘL 2005: s.v. *funcțional* și *funcționalism*). Într-o asemenea interpretare, conferind morfemului numit „articol definit” funcție sintactică, ar însemna să atribuim funcții sintactice, aceeași sau altele, tuturor morfemelor.

Observația$_2$. Dacă GBLR consideră că frontierele dintre nivelurile lingvistice nu ar trebui să fie atât de rigide, tratând la un loc, din punct de vedere sintactic, clasele lexico-gramaticale și morfemele, atunci ar trebui ca acest lucru să fie precizat clar în definiția conceptului de „funcție sintactică”.

4) Evitarea separării categorice între morfologie și sintaxă, respectiv adoptarea unei perspective morfosintactice, nu reprezintă un argument pentru interpretarea autonomiei sintactice a articolului definit. Prin „perspectivă morfosintactică” nu trebuie să înțelegem învestirea flectivelor cu funcție sintactică, ci imposibilitatea tratării separate a celor două componente: nu se poate morfologie fără sintaxă, după cum nu se poate sintaxă fără morfologie. Avându-se în vedere strânsa legătură dintre ele, s-a propus termenul de morfo-sintaxă sau nivelul sintagmic (Drașoveanu 1997: 25-29) al limbii. La acest nivel al limbii (= sintagmic), articolul definit, în calitate de suplinitor al marcării insuficiente a cazurilor în expresie, reprezintă un flectiv de relație, un relatem, nicidecum un flectiv cu funcție sintactică.

5) Chiar în cadrul noii teorii sintactice din interiorul grupului nominal prezentate de GBLR, articolul definit se distinge radical de ceilalți determinanți (inclusiv de *un/o*):

a) Articolul definit se contopește cu centrul nominal, formând un lanț morfematic nedisociabil. Cu alte cuvinte, din punct de vedere grafic și fonetic, depinde în totalitate de un cuvânt-suport.

b) Articolul definit nu poate deveni centru de grup, adică nu poate organiza grupuri sintactice de tip nominal (așa cum realizează celelalte unități din clasa determinantului, de ex: [$_{GN}$[Un]$_{Det}$ copil]$_{S}$ cântă. → [Unul]$_{S}$ cântă.).

c) Articolul nu suplimentează conținutul semantic al substantivului-centru.

6) Faptul că articolul definit este tratat la un loc cu alte clase lexico-gramaticale (adjectivele pronominale și numeralele cu valoare adjectivală) reprezintă o influență străină, mai exact, o influență a limbilor în care articolul definit nu este contopit cu numele. A integra însă articolul în clasa de substituție a determinanților doar pentru că așa se procedează în alte limbi este lipsit de logică din două motive:

a) Nu există o limbă cu caracter de îndreptar, adică o limbă care să prezinte o normă universală a structurării elementelor lingvistice după care să se orienteze toate celelalte limbi. În consecință, nu

vom spune că articolul, în limba română, îndeplinește o anumită funcție sintactică (în ciuda caracterului conjunct) doar pentru că în alte limbi această unitate lingvistică este interpretată ca unitate cu funcție sintactică.

b) Chiar dacă limbile sunt construite după aceeași funcție generală, „sunt diferite în organizarea lor semantică și materială" (Coșeriu 2002-2003: 43). Dacă în unele limbi articolul definit se caracterizează prin autonomie grafică, fonetică și morfologică, fiind posibilă (în funcție de interpretarea morfologică) inclusiv atribuirea unei funcții sintactice, în limba română, articolul definit are statutul unei desinențe (fără autonomie grafică, fonetică și morfologică), iar din acest motiv autonomia sintactică este imposibilă sau discutabilă. Prin această trăsătură distinctivă, limba română se depărtează de unele limbi europene.

Concluzia la care am ajuns este că în GBLR (cel puțin în interpretarea articolului și a determinantului) se amestecă nivelul semantico-pragmatic cu cel sintactic, iar funcția semantico-pragmatică[14] (cea de determinant) a unor elemente devine, fără motiv, funcție sintactică. Astfel, integrarea articolului în clasa determinantului alături de alte clase lexico-gramaticale nu a fost la voia întâmplării, ci elementul esențial care a făcut posibilă această uniune îl reprezintă interferența nivelurilor limbii: morfologie – sintaxă – semantică – pragmatică. În realitate, plasarea articolului la un loc cu alte adjective este posibilă doar dacă înțelegem prin determinare un proces lingvistic complex, prin care un semn lingvistic este scos din sistemul limbii și integrat în actualitatea vorbirii, implicând cel puțin patru tipuri de operații (actualizare, discriminare, delimitare și identificare) (Coșeriu 2009: 198-233) manifestate într-un anumit cadru.

[14] GBLR definește determinantul prin două mari trăsături semantico-pragmatice: rolul de integrare în enunț a substantivului și individualizarea referentului acestuia (GBLR 2010: 362-364).

Capitolul V.

INTERPRETAREA NEOTRADIȚIONALĂ: ARTICOLUL – MORFEM CAZUAL ANALOGIC

Ceea ce am constatat în partea a II-a a cercetării noastre este că disputele lingvistice care s-au ivit pe marginea articolului pot fi împărțite în două grupe: a) cele care țin de geneza articolului și b) cele care vizează interpretarea gramaticală a articolului. Dacă în prima categorie intră controverse privind originea, data și cauzele apariției, controverse care, avându-și rădăcina într-un timp îndepărtat (perioada latinei clasice), vor fi mai greu de soluționat, în cea de-a doua grupă regăsim controverse cu privire la încadrarea morfosintactică a articolului.

Referitor la opiniile care au fost emise în legătură cu morfosintaxa articolului, amintim că, pe parcursul studiului nostru, după prezentarea fiecărei interpretări gramaticale, am evidențiat care sunt aspectele discutabile ale acestora. În capitolul de față, ne-am propus să aducem în discuție o altă interpretare a articolului, care, de altfel, nu este nouă, dar care, din cauza supraestimării valorilor pragmatice ale articolului, a fost marginalizată. Mai exact, vom susține statutul de flectiv cazual al articolului, statut care nu a fost combătut, ci căruia i-a fost limitată importanța.

Observație. Dat fiind faptul că din inventarul clasic de articole s-a dovedit apt pentru acest nume doar articolul definit „-*l*” (cu toată paradigma), menționăm că, în capitolul de față, toate referințele se vor face doar la acesta.

5.0. Categoria cazului – precizări preliminare

Întrucât, în acest capitol, ne propunem să evidențiem calitatea de morfem cazual a articolului, este potrivit ca înainte de orice argument să clarificăm din ce perspectivă vom aborda categoria gramaticală a cazului.

Dintre cele patru concepții care privesc teoria cazului (tradițională/clasică, fillmoriană, „localistă" și chomskyană)[1] vom aborda interpretarea clasică. Teoria cazuală (numită „sintactică") a lui Theodor Rumpel „s-a impus ca principal model de tratare a cazurilor în gramatica descriptivă (sincronică) de tip tradițional din perioada modernă și contemporană" (Stan 2005: 98). Potrivit abordărilor de acest tip, cazul reprezintă „o categorie de tip relațional care exprimă relațiile sintactice pe care numele (substantivul, pronumele și numeralul) și adjectivul le angajează în limitele unei propoziții și, implicit, funcțiile lor sintactice" (DȘL 2005: 97).

În gramaticile românești de tip tradițional, paradigma cazului este formată din cinci membri (nominativ, acuzativ, genitiv, dativ și vocativ), a căror „punere în evidență prin mijloace de expresie specifice presupune luarea în considerație a flexiunii substantivale și pronominale (a pronumelui personal)" (Coteanu 1985: 119), deoarece „în flexiunea substantivală, cel puțin nominativul și acuzativul, genitivul și dativul sunt întotdeauna omonime, iar în flexiunea pronumelui personal, care permite distincția între nominativ și acuzativ, genitiv și dativ, vocativul, posibil în cazul persoanei a II-a, nu are formă specifică; forme specifice de vocativ apar însă în flexiunea unor substantive" (Coteanu 1985: 119).

Viziunea tradițională asupra cazului este îmbogățită de D. D. Drașoveanu și G. G. Neamțu prin introducerea ipostazelor și a subipostazelor cazuale. După criteriul funcționalității (= după felul în care se grupează cazurile în generarea funcțiilor sintactice), „cazurile se repartizează, într-o ordine descrescândă a gradului de

---

[1] Pentru prezentarea fiecărei teorii, a se vedea Stan 2005 și DȘL 2005: s.v. *caz*.

funcționalitate, în trei categorii, corespunzând, de altfel, ipostazelor cunoscute în care ele apar în planul sintagmatic" (Drașoveanu 1997: 95):

a) Cazuri de ordinul I (N_1, Ac_1, G_1, D_1, V_1) sunt cele manifestate în substantive, pronume, numerale cu valoare substantivală și orice cuvânt substantivat; $cazurile_1$ au putere relațional-funcțională maximă și sunt generatoare de funcții sintactice (fiecare caz este consacrat unei/unor anumite funcții[2]).

Observația$_1$. Deși cazurile de ordinul I sunt prin excelență relaționale, D. D. Drașoveanu face unele delimitări, menționând că N_1, în câteva situații (nominativul absolut, nominativul subiectului, nominativul substantivelor incidente, nominativul apoziției) (Drașoveanu 1997: 85-87), și V_1 sunt cazuri nerelaționale[3].

Observația$_2$. Situațiile excepționale în care, aparent, există două mijloace de subordonare (prepoziția și $cazul_1$), pentru unul și același termen (construcțiile de tipul „prepoziție cu genitivul + $dativul_1$ posesiv": *în juru-ți*), sunt explicate de G. G. Neamțu în două coduri de analiză (Neamțu 2014m: 401-402).

Observația$_3$. Două dintre cazurile de ordinul I, respectiv N_1 și Ac_1, în anumite poziții sintactice (NP, EPS), pot să apără secundate, conducând la cupluri de N sau Ac aflate în relație (N'_1 și N''_1; Ac'_1 și Ac''_1). Cazurile secunde, ca *subipostaze* ale cazurilor prime, realizează o variație cazuală concomitentă (= mijloc de subordonare de sine stătător, aliniat celorlalte mijloace de subordonare), disociindu-se astfel două tipuri de flexiune: primă și secundă (Drașoveanu 1997: 130).

b) Cazurile de ordinul al II-lea (N_2, Ac_2, G_2, D_2, V_2) sunt cele manifestate în clasa adjectivului, fiind cazurile angajate prin acord; adjectivul, ca termen acordat, are mereu funcție sintactică de tip atributiv (atribut adjectival, nume predicativ, element predicativ suplimentar).

---

2 Pentru funcțiile sintactice generate de fiecare caz, a se vedea Drașoveanu 1997: 95.

3 Pentru $vocativul_1$ relațional ($vocativul_1$ pronominatival: „Bade *Ioane*!"), a se vedea Neamțu 2008: 47.

Observație. Situațiile excepționale în care apar simultan două mijloace de subordonare (prepoziția și $cazul_2$), pentru unul și același termen (construcțiile de tipul „prepoziție cu genitivul + adjectiv pronominal posesiv în Ac_2” (ex. *împotriva mea*) și adjective calificative în caz_2 cu prepoziție (ex. „Ne știm *de mici*.”; „Plânge *de supărată*.”; „*De frumoasă,* e frumoasă.”, „*Din roșie* s-a făcut verde.”)), sunt explicate de G. G. Neamțu în două coduri de analiză (Neamțu 2014m: 397-401; 2014p: 289-296).

c) Cazurile de ordinul al III-lea (Ac_3, G_3, D_3) sunt cele cerute de prepoziție, manifestându-se în categoria substantivalului; despre $cazurile_3$ se afirmă că „gradul lor de funcționalitate este – în limba română – nul” (Drașoveanu 1997: 95), potențarea relațională asigurând-o prepoziția.

Clasificarea relațional-funcțională a cazurilor, dezvoltată de D. D. Drașoveanu, este completată de G. G. Neamțu prin *teoria procazurilor*. Prin noțiunea de *procaz* sau *formă procazuală* se înțelege „un caz în locul unui alt caz, o formă cazuală în locul altei forme cazuale, un caz care face oficiile altui caz” (Neamțu 2014f: 480). Teoria a fost dezvoltată în vederea stabilirii formelor cazuale ale pronumelor posesive semiindependente dublante (dar și ale unor posesive semiindependente nedublante) (Neamțu 2016b: 148-160; 2016a: 320-322) (ex. „Un prieten (N_1) *al* ($ProN_1$) meu a plecat în Elveția.”), apoi teoria a fost extinsă și la alte structuri (mai exact, la elementul predicativ suplimentar adnominal: „Venirea ei *voioasă* ($ProG_2$) de la examen ne-a bucurat”; „Plecarea mea *grăbită* ($ProG_2$) i-a întristat.”). Inventarul de forme procazuale este același cu al formelor cazuale propriu-zise pe care, formal, le dublează, formând cuplul *caz* vs *procaz* (cu ipostazele și subipostazele aferente): N_1 *vs* $ProN_1$, N_1' *vs* $ProN_1'$, N_1'' *vs* $ProN_1''$, Ac_1 *vs* $ProAc_1$, Ac_1' *vs* $ProAc_1'$, Ac_1'' *vs* $ProAc_1''$, Ac_3 *vs* $ProAc_3$, V_1 *vs* $ProV_1$, G_1 *vs* $ProG_1$, G_3 *vs* $ProG_3$, D_1 *vs* $ProD_1$, D_3 *vs* $ProD_3$.

Prin această teorie, lingvistul reușește să ofere soluții acolo unde gramaticile românești sunt rezervate.

În planul expresiei, cazul, în limba română, cunoaște atât realizări sintetice (desinențe, articolul definit enclitic), cât și analitice (prepoziții/morfeme, articolul definit proclitic) (Stan 2005: 107-

113). Asupra mijloacelor de exprimare a cazului, cu insistență asupra articolului definit, vom reveni în momentul în care vom trata tipurile de flexiune din limba română.

5.1. Valorile articolului în limba română

Faptul că desinențele într-o limbă au fost la un moment dat cuvinte cu sens lexical deplin[4] atrage după sine caracterul multifuncțional al acestora în cadrul limbii, făcând posibilă descrierea lor pe mai multe niveluri. De exemplu, desinențele cazuale, pe lângă rolul morfosintactic de indicatori cazuali, au și rolul pragmatic de actualizatori[5], și diferite valori stilistice (Câmpeanu 1970: 31-35; 1971: 53-57; 1972: 11-14; 1975: 153-177). La fel, desinențele de persoană și număr, pe lângă rolul morfosintactic de indicatori verbali, au și rolul pragmatic de referențializatori (Dragoș 2007: 137). În cazul articolului, situația e identică: odinioară, pronume demonstrativ (*ille*), deci cuvânt propriu-zis, articolul a trecut printr-un îndelung proces de gramaticalizare și a devenit morfem. În această calitate, la nivel gramatical, în limba română, s-a specializat, conform studiilor de istorie a limbii, pentru exprimarea relațiilor cazuale, însă, simultan, articolul poate îndeplini și alte valori. Învestirea articolului cu valori multiple nu este un subiect nou, ci, dimpotrivă, reprezintă o preocupare recurentă în studiile lingviștilor. Dintre cercetători îi amintim pe:

● Valeria Guțu Romalo (1958: 365-369) reține mai multe valori ale articolului: de individualizator, de morfem al cazului, de indice al pronumelui (*unul*, *altul*), de indice al substantivizării, de

4 Radu I. Paul, citându-l pe Meillet, susține că sistemul flexionar al numelui și al verbului în indoeuropeană sau semitică „a rezultat din aglutinarea la rădăcina cuvintelor a unor elemente lexice la început cu valoare autonomă, care apoi au devenit simple instrumente gramaticale" (Radu. I Paul 1932: 21). A se vedea și Graur 1965: 123; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 36-37.

5 În Dubois *et alli* 1973: s.v. *actualisateur, actualisation*, și flectivele sunt considerate actualizatori. Astfel, în cadrul verbului, desinențele de număr și persoană, dar și sufixele de timp sunt considerate actualizatori, deoarece, prin intermediul lor, o unitate trece din limbă în vorbire. În cadrul substantivului, din aceleași motive, vom considera desinențele de număr și de caz tot actualizatori.

formant în structura numeralului, de indice al prepozițiilor cu genitivul/formant în structura prepozițiilor cu genitivul. Acest sistem de valori ale articolului reprezintă un model pentru cei mai mulți cercetători, care îl preiau și, eventual, îl resistematizează.

● Gabriela Pană Dindelegan (2003a: 33-46) consideră că articolul îndeplinește funcții semantice (individualizare – deictică și anaforică – și generalizare), morfologice (articolul participă la marcarea genului, a numărului, a cazului și a determinării), funcții morfolexicale (convertor substantival, marchează genul gramatical al substantivului și genul lexical al acestuia, indicând apartenența la subclasa „numelor de persoană" sau a celor „animate"), funcții sintactice, funcții stilistice și pragmatice. Aceste valori sunt reluate, majoritatea, și în GBLR (2010: 92-93).

● Maria Aldea (2006: 166-172) amintește de funcțiile morfologice ale articolului (participă la flexiune indicând genul, numărul, cazul și determinarea), morfolexicale (convertor substantival și indice de gen) și semantice (actualizator, individualizator/referențializator, valoare generică).

● Karla Lupșan (2007: 88-107) consideră că articolul definit românesc are funcții semantico-pragmatice (deixis situațional, deixis am Phantasma, generalizare și anaforă) și funcții gramaticale (marchează genul, numărul și cazul).

● Al. Nicolae accentuează caracterul de „morfem multifuncțional" (2012a: 112) al articolului, amintind că acesta îndeplinește funcții sintactico-semantice (integrare enunțiativă și referențializare) și funcții morfologice (de exprimare a cazului, a numărului și a genului).

Sintetizând ceea ce au spus cercetătorii, în cazul articolului, putem vorbi despre valori morfosintactice, morfolexicale, pragmatice (semantico-pragmatice) și stilistice, valori pe care le vom analiza în continuare, cu precizarea că ele depășesc nivelul gramatical al limbii. Despre valorile morfosintactice și morfolexicale se discută la nivel gramatical, despre valorile pragmatice, la nivel pragmatic, iar despre valorile stilistice, la nivel stilistic. Cu alte cuvinte, aceste valori ale articolului desemnează implicațiile articolului în diferitele niveluri ale limbii: gramatical, pragmatic și stilistic.

5.1.1. Valori fundamentale ale articolului – valori morfosintactice

Într-o teorie a stratificării limbii pe niveluri, nivelul gramatical cuprinde morfologia și sintaxa (DȘL 2005: s.v. *gramatică*). Pentru că cele două, în limbile flexionare, se condiționează reciproc, în sensul în care „cuvintele iau anumite forme morfologice pentru a se putea îmbina între ele, iar un conținut sintactic, pentru a fi exprimat, «cere» anumite forme morfologice” (Hasan 1971: 287), am ales să vorbim de valori morfosintactice ca ansamblu, nu ca elemente separate. Astfel, la acest nivel al limbii, rolul articolului, conform gramaticilor, este de a indica genul, numărul și cazul, importanța lui fiind covârșitoare în descrierea flexiunii nominale.

Rolul articolului de indicator al categoriilor gramaticale ale numelui nu poate fi combătut, însă, cu statutul de morfem, statut demonstrat în nenumărate studii, articolul trebuie să se specializeze pentru o singură categorie gramaticală, nu pentru toate trei (gen, număr, caz)[6]. Or, din punctul nostru de vedere, articolul devine specializat pentru exprimarea cazului, deoarece genul la substantiv este fix, fiecare clasă de gen având flexiune proprie (GALR/I 2005: 63), iar desinențele de număr apar în expresia fiecărui substantiv, luând „aspectul unei opoziții[7] între morfeme marcate, extrem de rar identificate unul cu altul[8]” (Coteanu 1969: 29). În schimb, în flexiunea substantivului, opozițiile de caz se desființează din cauza omonimiei desinențelor, vorbindu-se astfel de „neutralizare cazuală” (Coteanu 1969: 31). Rezolvarea acestei omonimii este introducerea articolului în declinarea numelui. Faptul că articolul a devenit indispensabil în

---

6 Determinarea, în calitate de categorie gramaticală discutabilă, iese din discuție.

7 Opoziția de număr nu se realizează în flexiunea tuturor substantivelor. În această categorie intrând substantivele nonnumărabile (*singularia tantum* și *pluralia tantum*), a căror flexiune se reduce la unul dintre termenii opoziției.

8 Omonimia desinențelor de număr se remarcă la substantivele „invariabile”, care au aceeași formă atât în contexte de singular, cât și în contexte de plural (*unchi, ochi, învățătoare, nume* etc.). La aceste substantive, se adaugă și unele substantive de gen comun care apar cu aceeași formă atât la singular, cât și la plural (ex. *gură-cască*) (a se vedea GALR/I 2005: 70).

flexiune îi face pe I. Iordan și V. Robu să afirme că „declinarea cu determinant enclitic poate fi considerată flexiune cazuală propriu-zisă a substantivului în limba română” (Iordan, Robu 1978: 391).

În cele ce urmează, ne propunem să prezentăm argumentele care stau la baza interpretării articolului ca flectiv cazual:

a) Conform lingviștilor interesați de istoria articolului, între apariția articolului și simplificarea flexiunii nominale există o relație foarte strânsă[9]. Indiferent dacă acceptăm că apariția articolului a fost determinată de simplificarea flexiunii numelui sau că cele două fenomene au evoluat paralel, cu siguranță, „între ele s-a stabilit la un moment dat o legătură a cărei consecință a însemnat integrarea definitivă a articolului în sistemul de exprimare a cazurilor” (Coteanu 1969: 95). Paula Diaconescu subliniază că „restabilirea sistemului de opoziții cazuale a fost rezolvată în limba română, ca și în celelalte limbi romanice, prin apariția formelor analitice” (Diaconescu P. 1970: 199), însă, „pe când în domeniul romanic occidental prepozițiile + articol au fost alese pentru a suplini rolul unei desinențe în flexiune, în limba română, cu același rol, au fost alese determinativele pronominale (unele devenite articole) care și-au păstrat forme cazuale distincte” (Diaconsecu P. 1970: 199). În consecință, în limba română, articolul, într-o primă fază, „un auxiliar” aflat în serviciul cazual al substantivului, devine, în cele din urmă, „un morfem obligatoriu al cazului gramatical” (Coteanu 1969: 95).

b) Cercetătorii au subliniat tendința de unificare a paradigmelor[10] (desinențele cazuale și articolul), care au devenit imposibil de separat, formând un singur grup afixal (uneori, un morfem cumulant). Paula Diaconescu, studiind problema declinării numelui, observă că „în cursul istoriei limbii, encliza articolului definit

[9] „[...] il semble que l’apparition de l’article soit étroitement liée à la simplification de la déclinaison” (Racoviță 1938: 130)

[10] Gheție 1997: 122; Rosetti 1986: 486; Frâncu 2009: 36-37; Diaconescu P. 1965a: 321-322; Diaconescu P. 1970: 206; Densusianu 1997: 502; Vasiliu E. 1953: 139.

accentuează, pe de-o parte, tendința de modificare sau chiar de pierdere a desinenței, iar, pe de altă parte, tendința de modificare a articolului în contact cu desinențele la care se atașează” (Diaconescu P. 1970: 207). Evoluția acestor modificări și suprapuneri de paradigme se poate observa în mod special la substantivele comune feminine cu formă de singular, la substantivele comune masculine terminate în *-a*, la substantivele proprii feminine și la substantivele proprii masculine terminate în *-a*:

b_1) Genitiv-dativul articulat

În secolul al XVI-lea, se observă o frecvență ridicată a substantivelor în care articolul și desinența de caz nu erau contrase (*fațeei*, *caseei*, *temnițeei*, *apeei*, *izbândeei*, *băsereciei*, *cetației*, *limbiei*, *vlădicăei*, *Ancăei*, *Milcăei*, *Iudeei*, *Mihneei*, *Opreei* etc.)[11]. În secolul al XVII-lea, ocurența acestor exemple este mult diminuată, formele necontrase *-eei* și *-iei* fiind întrebuințate doar sporadic[12]. În secolul al XVIII-lea, formele contrase *-ei* și *-ii* (desinență + articol) devin preponderente, ba chiar se constată o predilecție a terminației *-ii* care se continuă, în limba vorbită, până în zilele noastre (*casii*, *fetii*, *mesii*, *credinții*). Din aceste exemple, observăm că exprimarea genitiv-dativului prin desinențe moștenite din latină manifestă o puternică tendință de slăbire, articolul devenind principalul mijloc de realizare a cazului.

> *Observație*. În asemenea situații (ex. *caseei, apeei* etc.), se presupune că desinența asimilează vocala articolului (*-e*), însă lucrurile ar putea fi interpretate și în sens invers (= articolul asimilează desinența *-e*) dacă avem în vedere comparația cu nominativ-acuzativul substantivelor feminine articulate, unde articolul asimilează desinența (ex. *fată+a* = *fata*).

b_2) Nominativ-acuzativul articulat

În privința formării nominativ-acuzativului singular cu articol, la substantivele feminine și masculine terminate în *-ă*, în textele secolelor XVI-XVIII, nu se observă evoluția influenței articolului

[11] Pentru exemple, a se vedea Densusianu 1997: 502-504, 508, 516.

[12] Pentru repartizarea cantitativă, a se vedea Diaconescu P. 1970: 210.

asupra desinențelor, însă D. Găzdaru afirmă că „ținând sama de paralelismul care va fi trebuit să existe între toate formele articolului, e mai de admis o fază anterioară -**ua*: **ua doamnă* > **doamnă ua* > **doamna a* > *doamna*” (Găzdaru 1929: 84).

Observație. Paralel cu articolul enclitic, care ajunge să suplinească sau să întărească desinențele cazuale, circula și articolul proclitic, care avea același rol. Ion Coteanu subliniază că, în secolul al XVI-lea, pe lângă articolul proclitic *lui* pentru masculine, dacoromâna avea o formă proprie de articol proclitic pentru feminine *ei/ii/îi* (*ei case, ei Ane, ei Marie, Valea îi Coboaie, ii Sara* etc.). Articolul feminin proclitic apare prin analogie cu masculinele, care „reprezentau un punct de atracție pentru feminine” (Coteanu 1956: 60). Articularea proclitică a numelor feminine comune se datora faptului că articolele feminine nu erau contopite cu desinența.

Totuși, româna de astăzi nu a păstrat un articol proclitic pentru feminine, însă există tendința ca articolul masculin proclitic să fie extins, uneori împotriva normei, și la substantivele feminine (*lui Carmen, lui Mimi, lui Damaris, *lui Ana, *lui Maria* etc.).

c) Dat fiind faptul că limba română, în majoritatea situațiilor, pierde posibilitatea de a exprima categoria cazului desinențial, Emanuel Vasiliu consideră că nominativul, datorită importanței în enunț, nu are nevoie de morfem special, acuzativul poate fi exprimat prin locul ocupat în frază sau cu ajutorul morfemului *pe*, iar genitiv-dativul prin articol, care „capătă rolul de morfem al cazului oblic” (Vasiliu E. 1953: 138). Argumentul principal al autorului, în ceea ce privește statutul de morfem al cazului oblic al articolului, este că genitiv-dativul este însoțit întotdeauna de articol (Vasiliu E. 1953: 139).

d) Completăm observația lui Emanuel Vasiliu susținând că statutul de morfem cazual al articolului este valabil și pentru forma de nominativ-acuzativ, prin simplul fapt că, în plan paradigmatic, membrii opoziției articolelor care marchează genitiv-dativul sunt articolele care marchează nominativ-acuzativul. Or, dacă primele capătă rolul de morfem al cazului oblic, celelalte capătă rolul de morfem al cazului direct. Nu putem spune că o parte a membrilor

unei paradigme s-a specializat pentru o anumită categorie gramaticală (= cazul), iar cealaltă parte, pentru alte categorii gramaticale. Semnificația de ansamblu a unei paradigme reprezintă trăsătura comună a membrilor care o formează.

Faptul că articolul devine singura modalitate (sintetică) de realizare a opoziției cazuale se vede la substantivele masculine și neutre, care în declinare păstrează o singură formă pentru singular (N = Ac = G = D) și una pentru plural (N = Ac = G = D), dar și la unele substantive masculine, neutre și feminine care păstrează o singură formă indiferent de număr (N = Ac = G = D singular/plural) (masculine: *unchi*, *ochi*, *pui*, *arici* etc., neutre: *nume*, *codice* etc., feminine: *învățătoare*, *tanti*, *luni* etc.). În aceste situații, distincția între nominativ-acuzativ și genitiv-dativ se poate face prin intermediul articolului. De aceea vom spune că opoziția între nominativ-acuzativ și genitiv-dativ, în absența subordonaților lexicali, se face cu ajutorul articolului (Vasiliu E. 1953: 143), care astfel devine „indice morfologic”, mai exact „morfem obligatoriu al cazului gramatical” (Coteanu 1969: 95, 104)

e) Din cauză că substantivul are majoritatea formelor cazuale omonime, s-a afirmat că „flexiunea prin sufixație, moștenită din latină, manifestă o tendință de slăbire” (Vasiliu E. 1953: 143), declinarea substantivului fiind reconstruită prin articolul enclitic (Coteanu 1964: 446). Cum flexiunea substantivului prin articol se leagă strâns de flexiunea pronominală (Coteanu 1964: 446) propriu-zisă[13] (în special de flexiunea pronumelui personal, persoana a 3-a), vom putea spune că, în limba română, flexiunea substantivului s-a refăcut prin analogie cu cea a pronumelui. Prin urmare, vom considera că flexiunea „prin sufixație”[14] este (e_1) etimologică și/sau (e_2) analogică.

---

[13] Pentru flexiunea pronominală terminală sau propriu-zisă, a se vedea Neamțu 2014h: 252-255.

[14] G. G. Neamțu numește „declinare prin sufixație” doar declinarea cu articol enclitic, în timp ce declinarea cu desinențe etimologice este numită declinare desinențială (Neamțu 2014n: 274).

e_1) Flexiunea cazuală etimologică (strict sintetică), realizată prin desinențe care provin direct din limba latină sau, în cazul desinenței de vocativ -*o*, din slavă, este slab reprezentată, manifestând, adesea, omonimii cazuale.

e_2) Flexiunea cazuală analogică (sintetică), realizată prin articol enclitic este foarte productivă, rezolvând, parțial, problema omonimiilor cazuale.

> *Observație*. Prin articolul proclitic *lui*, substantivul realizează, evident, o flexiune prin prefixație, nu prin sufixație. Și acest articol reprezintă tot „rezultatul unei analogii provocate de pronumele demonstrative *acelui*, *acestui* și poate chiar de pronumele personal *lui*" (Coteanu 1969: 118).

5.1.2. Alte valori ale articolului − valori secundare

5.1.2.1. Valori morfolexicale

La nivel gramatical, articolul poate avea valori morfolexicale suplimentare care nu diminuează calitatea fundamentală de flectiv cazual. Articolul poate îndeplini valorile de convertor substantival (Neamțu 2014j: 430)/clasificator flexionar substantival (Pană Dindelegan 2003b: 36)[15] și de indice dezambiguizant al genului (Pană Dindelegan 2003a: 41-43).

a) Termenul de „clasificator flexionar" (sau „convertor") este utilizat în cadrul operației de trecere de la o parte de vorbire la alta (= conversiune). Clasificatorii flexionari reprezintă „acele mărci flexionare de încadrare neunivocă într-o clasă lexico-gramaticală, îndeplinind, în plan morfologic, un rol identic cu cel jucat în plan sintactic de contextul diagnostic" (Pană Dindelegan 2003b: 36), altfel spus reprezintă „mărci flexionare diagnostice" (Pană Dindelegan 2003b: 36). Clasificatorii flexionari substantivali/convertorii substantivali sunt articolul, desinența de plural -*uri* și desinența de vocativ -*o*. Dintre mijloacele flexionare ale substantivizării, ocurența cea mai frecventă o au articolele. După clasa morfologică de origine, distingem mai multe tipuri de substantivizare prin articol:

---

[15] Pentru denumirea de „clasificatori morfologici substantivali", a se vedea Pană Dindelegan 2002: 24.

a_1) Substantivizarea adjectivului[16]

- Adjective calificative convertite în substantiv: *Dintre fotomodele, au fost alese doar **blondele**./**Zgârciții** nu au o viață fericită./Doar **leneșii** dorm până la amiază*.
- Adjective categoriale convertite în substantiv: *Numărul **copulativelor** diferă de la un studiu la altul./**Austriecii** obișnuiesc să salute pe oricine./Discuția asupra **prezidențialelor** nu s-a încheiat*.
- Adjective situative convertite în substantiv: *I-ai cunoscut-o pe **viitoarea** (soție)?/O evită pe **fosta** (prietenă)./Nu știe (mâna) **stânga** ce face (mâna) **dreapta***.

a_2) Substantivizarea pronumelui[17]

- Pronume personal convertit în substantiv: *Mârțoaga ce trage trăsura /Este însuși **eul** meu* (Beniuc).
- Pronume reflexiv convertit în substantiv: *Judecata este a **sinelui** pentru sine* (N. Stănescu)
- Pronume nehotărât convertit în substantiv: [...] *a **totului** carte stă deschisă* (Botta).
- Pronume negativ convertit în substantiv: ***Nimicul** zăcea în agonie* (Lucian Blaga).; *Amintirea **lui nimic**, amintirea **lui nimeni*** (Nichita Stănescu).

a_3) Substantivizarea numeralului[18]

- Numeral cardinal convertit în substantiv: ***Șasele** din teză i-a stricat media*.
- Numeral multiplicativ convertit în substantiv: *A fost recompensat cu **dublul** sumei pierdute*.; *A scos din pariuri **întreitul** sumei investite*.

a_4) Substantivizarea adverbului[19]

- Adverb de loc convertit în substantiv: *Judecata de apoi este judecata celui mai de pe urmă chip al omului. Nu este **înapoia** lui, ci **apoia** lui* (Nichita Stănescu).

---

[16] Pentru mai multe detalii și exemple privitoare la substantivizarea adjectivului, a se vedea Pană Dindelegan 2002: 27-36; Brăescu 2009: 75-94.

[17] Exemplele sunt preluate din Bejan 1986b: 285-291.

[18] Numeralele fracționare, conform GBLR 2010: 181, trec definitiv în clasa substantivelor.

[19] Exemplele sunt preluate din Bejan 1986a: 85-91.

● Adverb de timp convertit în substantiv: *Din sânul vecinicului* ***ieri*** */Trăiește azi ce moare* (M. Eminescu).

● Adverb de mod convertit în substantiv: *Încerc să duc mai departe felul lui de a fi altul, dar nu cu tot* ***dinadinsul****, ci cu tot* ***altfelul*** (Nichita Stănescu).

a_5) Substantivizarea interjecției

● Interjecții convertite în substantive: ***Oful*** *nu și-l spune nimănui. Se auzeau numai* ***ahurile*** *celor de la parter*.

a_6) Substantivizarea verbului

● Forme verbale personale devenite substantive: *Eroarea este* ***estele*** *fără să fie el* (Nichita Stănescu)[20].

● Forme verbale nepersonale devenite substantive[21]:

Participiu substantivizat: ***Rănitul*** *a fost dus de urgență la spital*.

Gerunziu substantivizat: *Căci mie mi-a dat soarta amara mângâiere/O piatră să ador./**Murindului** speranța, turbării răzbunarea* [...][22].

Supin substantivizat: ***Fumatul*** *dăunează grav sănătății*.

Observația₁. În calitate de convertor substantival, articolul își manifestă acest rol și în metalimbaj (prin utilizare autonimică[23]), putând substantiviza aproape orice segment lingvistic (segment de cuvânt, cuvânt, sintagmă, segment de propoziție etc.) (Neamțu

---

[20] Acest exemplu face parte din categoria substantivizării inedite, cu vădite efecte stilistice (a se vedea Pană Dindelegan 2002: 37, nota 5).

[21] Privitor la infinitivul lung, părerile sunt împărțite, de aceea nu l-am inclus în această clasificare: Theodor Hristea consideră că substantivizarea infinitivelor lungi este una dintre cele mai prolifice tipuri de conversiuni, iar Gabriela Pană Dindelegan este de părere că, odată ce forma infinitivului lung a încetat să mai fie activă în limba română actuală și sufixul *-are* apare și la radicale verbale neinfinitivale (*vânzare, crezare* etc.), infinitivele lungi sunt substantivizate prin derivare cu un sufix abstract, nu prin conversiune (Hristea 1981: 62; Pană Dindelegan 1994: 31, nota 1).

[22] Formele substantivizate ale participiului și ale gerunziului trec mai întâi printr-un stadiu adjectival. Exemplul gerunziului substantivizat este preluat din Pană Dindelegan 1994: 28.

[23] Substantivizare „autonimică" înseamnă „utilizarea semnului pentru a se autodesemna, derivând din funcția metalingvistică a limbajului" (Pană Dindelegan 2003b: 32).

2014j: 431): *„a”-ul, „pe”-ul, „deși”-ul, „orice”-ul, „ce să mai”-urile, „știați că”-urile.*

Observația₂. Un exemplu aparte de conversiune (= o conversiune în interiorul aceleiași clase lexico-gramaticale, prin trecerea de la o subclasă la alta) îl reprezintă trecerea substantivelor proprii la substantive comune (procedeu numit antonomază). Prin intermediul articolului, se recategorizează în substantive comune diferite substantive proprii: ***Eminescul*** *primit mi-a făcut o mare bucurie* (un volum scris de Eminescu).; ***Grigorescul*** *dat la licitație mi-a adus un câștig neașteptat* (un tablou pictat de Grigorescu)[24].

b) O altă valoarea morfolexicală a articolului este de a dezambiguiza clasele de gen. Articolul contribuie la încadrarea în clase de gen (trăsătură inerentă a substantivului) și astfel, dacă o desinență este comună tuturor genurilor, articolul ajută la înlăturarea ambiguității. De exemplu, „desinența de plural *-i* este comună tuturor genurilor: gruparea *-ii* desinență + articol indică încadrarea substantivului în clasa masculinelor (*cuscrii*); gruparea *-ile* desinență + articol indică încadrarea substantivului în clasa femininelor sau a neutrelor (*roțile*, *serviciile*)” (GBLR 2010: 93).

În plus, articolul proclitic *lui* poate indica apartenența substantivului la subclasa „numelor de persoană" sau a celor „animate”. Alegerea pentru G-D a formei proclitice *lui* poate fi un semn gramatical al apartenenței substantivelor la clasa „subgenului personal”/„animat” (în măsura în care această subclasă se acceptă): *lui Ion*, *lui Catrinel*, *lui moș Gheorghe*, *lui tata* (în registrul cult al limbii); *lui mama*, *lui Ioana*, *lui Marcela* etc. (în registrul neliterar al limbii) (Pană Dindelegan 2003a: 41-43).

5.1.2.2. Valori pragmatice/semantico-pragmatice

În GBLR (2010: 43, 362), rolul semantico-pragmatic de determinant/determinator al articolului devansează rolul morfosintactic de flectiv cazual. Or, credem noi, acest lucru este posibil din cauză că, în ultima perioadă, s-a urmărit interferența componentului discursiv-

[24] Pentru întreaga discuție, a se vedea Ciobanu 1966: 283-293.

pragmatic (omis de tradiție) cu cel morfosintactic. Fără a neglija latura discursiv-pragmatică, considerăm că aceasta ar trebui delimitată de latura morfosintactică a limbii, deoarece nivelul pragmatic „se constituie ca un metanivel” (Dragoș 2000: 24) față de semantică și morfosintaxă. Caracterul integrativ al pragmaticii față de celelalte niveluri ale limbii se susține prin faptul că aceasta, pragmatica, este „o lingvistică a uzului – cu multiple implicații interdisciplinare – examinând efectele diverselor componente ale contextului asupra producerii și receptării enunțurilor, atât sub aspectul structurii, cât și al semnificației acestora” (DȘL 2005: s.v. *pragmatică*).

Determinarea, ca operație pragmatică (nu morfologică sau sintactică)[25], are ca mijloace de exprimare (= determinatorii)[26] atât elemente morfosintactice (morfemele diferitelor categorii gramaticale, clase lexico-gramaticale, sintagme, propoziții), cât și elemente exclusiv pragmatice (cadrele – totalitatea circumstanțelor vorbirii). Observăm că determinarea, astfel înțeleasă, depășește nivelul gramatical[27], implicând și niveluri extralingvistice.

La nivel pragmatic, articolul nu este lipsit de funcție, rolul lui în cadrul operației generale de determinare fiind de actualizare a numelui (Coșeriu 2009: 209) sau, cum afirmă Hjelmslev, de concretizare a semantemului la care este anexat (Hjelmslev 1928: 337). Valoarea semantico-pragmatică de actualizator suplimentează valoarea de flectiv cazual a articolului.

---

[25] Subliniem acest lucru, deoarece tot mai mulți cercetători plasează determinarea fie la nivel morfologic (vorbind de o nouă categorie gramaticală), fie la nivel sintactic (vorbind de o nouă funcție sintactică în cadrul grupului nominal), diminuându-i astfel din semnificație. Un alt exemplu care, în concepția Lilianei Pop, reprezintă o categorie pragmatică, dar este tratată în termeni morfosintactici, este „definirea” (Pop 1990: 429-431). În schimb, un susținător al parametrului „definit” ca aparținând morfosintaxei este Alexandru Nicolae (2013: 186-208).

[26] Pentru prezentarea detaliată a conceptului de „determinare” ca operație pragmatică, a se vedea Coșeriu 2009: 198-233.

[27] D. D Drașoveanu se arată refractar gramaticalizării determinării (= categorie gramaticală), pe motiv că mijloacele de micșorare a sferei noțiunii epuizează aproape întreaga subordonare (Drașoveanu 1975: 69, nota 18).

Observația$_1$. Având în vedere faptul că morfemul „joacă rolul de subordonat al rădăcinii la care este aglutinat" (Drașoveanu 1967: 155) sau că „elementele derivative determină radicalul"[28], lingviștii ajung la concluzia că în interiorul cuvântului se stabilesc aceleași dependențe ca între cuvinte (Hjelmslev 1971: 39-40). Aceste observații favorizează interpretarea tuturor morfemelor, la nivel pragmatic, ca fiind actualizatori ai semantemelor la care se atașează. Lucrul acesta este, de altfel, susținut de Charles Bally, care, definind „molecula sintactică", susține că aceasta reprezintă complexul format dintr-un semantem și unul sau mai multe semne gramaticale, actualizatori sau ligamente, necesare și suficiente pentru ca el să poată funcționa într-o frază[29]. Conform lui Ch. Bally, un substantiv, pentru a figura în frază, trebuie să poarte semnele actualizării și ale raportului care îl unește cu alți termeni actualizați (Bally 1932: 393). Evident, în limba franceză, desinențele nominale cu rol actualizator au fost înlocuite cu elemente lexico-gramaticale care le-au preluat rolul, însă, în limba română, desinențele continuă să-și îndeplinească valoarea discursiv-pragmatică amintită. Vom spune astfel că, la nivel gramatical, flectivele își vor îndeplini rolul morfosintactic pe care îl au în cadrul categoriilor gramaticale și, la nivel semantico-pragmatic, vor satisface valoarea de actualizatori pe lângă semantemul de care au fost selectați.

Observația$_2$. Potrivit terminologiei utilizate de D. D. Drașoveanu (1967: 156), în cadrul actualizatorilor morfematici, se poate face o distincție care privește strict nivelul gramatical: pe de-o parte, morfemele de opoziție, care, împreună cu tema lexicală, participă la realizarea conținutului și la fixarea limitelor lexemului, și, pe de altă parte, morfemele de relație, care au rolul de a transforma lexemul în

[28] Hjelmslev 1939: 21-22: „[…] les éléments dérivatifs déterminent le radical"/„le radical est déterminé par les dérivatifs". În urma afirmațiilor lui L. Hjelmslev și ale lui D. D. Drașoveanu, se poate spune că subordonații pot fi morfematici și sintactici. Elementele din prima categorie se subordonează radicalului și, având statutul de flective/morfeme, deci având sens exclusiv gramatical (nu și lexical), nu pot avea funcție sintactică, în timp ce a doua categorie reprezintă clase lexico-gramaticale, deci cuvinte cu sens lexical propriu-zis, care îndeplinesc diferite funcții sintactice.

[29] Bally 1932: 290: „Nous désignerons par le terme de *molécule syntaxique* tout complexe formé d'un sémantème et d'un ou plusieurs signes gramaticaux, actualisateurs ou ligaments, nécessaire et suffisants pour qu'il puisse functionner dans une phrase".

termen. Articolul, în calitate de „suplinitor al insuficienței desinențelor cazuale” (Drașoveanu 1997: 78), poate îndeplini rolul de morfem de relație.

Spre deosebire de alți actualizatori morfematici substantivali, articolul are în plus o trăsătură specifică, datorată etimologiei, și anume aceea că în oricare dintre aparițiile sale arată/indică celelalte operații ale determinării (discriminarea, specificarea, identificarea)[30] sau, în termeni gramaticali, spunem că anunță o subordonare (care poate fi o parte de vorbire sau o propoziție/frază)[31]. Subordonatul pe care îl anunță articolul poate fi exprimat fizic în enunț sau se poate subînțelege cu ușurință din context[32] (de exemplu, în enunțul „Mă duc la mama.”, articolul anunță adjectivul pronominal posesiv „mea”, neexprimat, dar deductibil). În foarte multe exemple, subordonatul anunțat de articol este eliptic din două motive:

- Fie a fost menționat deja în discurs și din rațiuni de economie (= concizie lingvistică) nu se mai repetă. În exemplul „Un copil se plimba pe stradă. Copilul [care se plimba pe stradă/acesta/acela] era vecin cu președintele.”, segmentele de enunț notate între paranteze drepte lipsesc într-o exprimare uzuală. În asemenea cazuri, contextul lingvistic elucidează elipsa.
- Fie este cunoscut de participanții comunicării și, datorită contextului extralingvistic (empiric, natural, practic, istoric sau cultural)[33], exprimarea lui poate fi redundantă: „Am văzut-o pe mătușa/mama/bunica/nașa [mea].”; „Medicul [din sat] vine la cabinet doar două zile pe săptămână.”; „Soarele [din sistemul nostru planetar/de pe cer] încălzește Pământul [ai cărui

---

30 Pentru aceste operații ale determinării, a se vedea Coșeriu 2009: 198-233.

31 Pușcariu 1940: 117: „Articolul ne previne că imediat va urma o determinare a lor (a lucrurilor)”.

32 Șt. Iacob vorbește despre o „exprimare eliptică îngăduită de context”, în care elementele absente „se subînțeleg așa de bine, încât prezența lor e inutilă” (a se vedea Iacob Șt. 1957: 18, 21).

33 Pentru tipurile de context, a se vedea Coșeriu 2009: 225-228.

locuitori suntem]”. Subordonații din ultimul enunț sunt atât de cunoscuți, încât ar putea părea artificiali dacă ar apărea în vorbire (= sunt percepuți astfel datorită contextului extralingvistic comun).

Observația$_1$. În cazul substantivelor cu sens generic de tipul „Omul este muritor.” „Focul face fum.” „Apa conține oxigen.” „Mamiferele nasc pui.” „Peștii înoată.” „Omul are viață scurtă.”, „Lupul atacă oaia.”, „Oceanele conțin apă.”, există două explicații ale apariției articolului:

(a) Articolul anunță automat prezența unui subordonat, și anume a cuantificatorului globalizant *tot* (*toată*, *toți*, *toate*), care, în aceste exemple, este subînțeles (Iacob Șt 1957: 17).

(b) Și în exemplele date, articolul anunță diferiți subordonați, care pot fi utilizați fie într-o exprimare proprie, obiectivă, fie într-o exprimare figurativă, subiectivă, dar care nu sunt exprimați, ci subînțeleși: „Mamiferele [fertile] nasc pui.” (în opoziție cu cele infertile), „Lupul [sălbatic] atacă oaia.” (în opoziție cu lupul dresat, domesticit), „Peștii [vii] înoată” (în opoziție cu peștii morți), „Oceanele [de pe Terra] conțin apă.” (în opoziție cu presupusele oceane de pe alte planete, care conțin alte substanțe), „Omul [ateu] are viață scurtă.” (în opoziție cu omul spiritual, care consideră că poate trăi veșnic într-o lume paralelă cu lumea fizică/într-o altă lume), „Apa [din lumea fizică] are oxigen.” (în opoziție cu apa din lumea metafizică, așa-numita „apă vie”, dată de divinitate, despre care se vorbește în lumea creștină). Folosite în texte literare, toate aceste exemple pot avea subordonați metaforici.

Observația$_2$. Există și situații în care subordonatul anticipat de articol este inexprimabil, caz în care am putea vorbi de subordonat zero, prin analogie cu subiectul zero. Astfel, în proverbe și expresii fixe cu substantive articulate (*Așchia nu sare departe de trunchi*.; *Face pe savantul/poetul*.; *Se joacă de-a hoții și polițiștii*.[34] etc.), articolul nu anunță un subordonat tocmai datorită caracterului fix al acestor structuri, însă, la origine, înaintea fixării lor în limbă, și acestea au putut fi urmate de un subordonat (*așchia uscată*, *savantul atotștiutor*, *de-a hoții mărinimoși și polițiștii avari* etc.).

[34] Numele de jocuri au un stat incert, fiind interpretate fie ca substantive cu prepoziție (GALR/I 2005: 616), fie ca locuțiuni adverbiale (Chircu 2007: 70).

5.1.2.3. Valori „stilistice”

Incluzându-l și pe *un* în seria articolelor, Emanuel Vasiliu vorbește în rândul acestora despre o gradare a expresivității. În opinia lingvistului, „gradul cel mai înalt de expresivitate îl are forma nearticulată; urmează apoi, în ordine descrescândă, forma articulată cu articol nehotărât – și în sfârșit – cea articulată cu articol hotărât” (Vasiliu E. 1953: 33). Valoarea stilistică superioară a nearticulării o observă și Gr. Brâncuș, care consideră că substantivele nearticulate din baladele populare „se apropie semantic de numele proprii, apar ca un fel de «substitute» ale numelor de persoană, ori ale celor asimilate acestora care exprimă individualizarea obiectului” (Brâncuș 2008: 67), și V. Sofroni, care este de părere că prin lipsa articulării se sugerează „reducerea întregului, a sferei generale a obiectului, la o parte a lui, la elementul particular și concret atât de bine cunoscut subiectului, încât marcarea acestei cunoașteri printr-un procedeu gramatical obișnuit devine aproape pleonastică” (Sofroni 1972: 69).

Aflat la mijlocul scării de gradare a expresivității, nedefinitului (*un, o, niște*) i se atribuie diferite valori afective, cum ar fi admirația (valoare admirativă) și disprețul (valoarea peiorativă (Dimitrescu 1954: 93-98; Ciobanu 1965: 119-122; Graur 1974: 8).

Articolul definit, cel care ne preocupă pe noi, pare a fi cel mai slab dotat ca indice al gradului de expresivitate. Totuși, lingviștii discută și în cazul acestuia de întrebuințări artistice, socotind că „articolul hotărât este întrebuințat pentru cimentarea obiectelor într-un singur complex artistic” (Piotrovski 1965a: 144)[35]. Vorbind despre funcțiile stilistice ale articolului definit, Valerica Sporiș (2009: 110) susține că, deși articolul nu are valoare expresivă în sine, rolul său stilistic derivă din conținutul definit și din statutul de convertor substantival. Autoarea e de părere că articolul definit, ca mijloc de substantivizare, are numeroase implicații stilistice, însă acesta se evidențiază mai ales prin rolul evocator (ex. „A răsărit deodată din *mare***a** anonimă, și-a rotit *aripi***le** deasupra noastră, ne-a silit să-l

[35] A se vedea și Piotrovski 1965: 693-696.

căutăm tot mai sus, în *înaltul cer**ului*** și-a căzut într-o clipită cu *trup**ul*** zdrobit de *propri**ul*** făt” (Octavian Goga, *Drumul unui cuceritor: Aurel Vlaicu*)[36].

La polul opus al acestor interpretări, care privesc valorile expresive sau stilistice ale articolului, se află opinia lui Ion Coteanu, conform căreia „articolul nu poate avea valori stilistice” (Coteanu 1958: 41). Lingvistul argumentează că, neavând înțeles lexical și fiind întrebuințat doar ca anexă a numelui[37], „orice încercare de descoperire a valorilor expresive ale articolului este sortită eșecului” (Coteanu 1958: 41), dar lucrul acesta nu înseamnă că „articularea numelui nu poate fi întrebuințată în scopuri expresive” (Coteanu 1958: 41)[38]. Cu alte cuvinte, I. Coteanu sugerează că expresivitatea nu reprezintă o trăsătură a articolului, ci o caracteristică a substantivului la care este atașat: „Plusul de expresivitate nu se află așadar în articol, ci în nume, și se pune în evidență prin context” (Coteanu 1958: 41).

Părerea lui I. Coteanu o împărtășim și noi, considerând că, aglutinat numelui, articolul nu face decât să ia parte la diferitele valori expresive existente în stare latentă în conținutul lexico-semantic al numelui, valori accentuate în funcție de context. Un exemplu ca „A venit îngerașul acasă.”, una și aceeași formă substantivală (însoțită de articol), „îngerașul”, poate avea, în funcție de contextul enunțării și intonație, o valoare expresivă admirativă (de exemplu, mama care își întâmpină copilul despre care a aflat că a luat un calificativ bun la dictare) sau peiorativă/ironică (de exemplu, soția care află că soțul ei a cheltuit banii de concediu pe o mașină stricată). Articolul este lipsit de valori stilistice și atunci când are rolul lexico-gramatical de convertor substantival. Substantivul nou format are diferite valori expresive datorită sensurilor cuvântului care stă la baza conversiunii.

---

[36] Exemplul este preluat din Valerica Sporiș 2009: 110.

[37] Cele două trăsături sunt caracteristice doar articolului definit, întrucât nedefinitul *un,* în calitate de adjectiv nedefinit, este dotat cu sens lexical.

[38] Coteanu urmărește, de altfel, latura sintactică și expresivă a substantivelor, atât a celor articulate, cât și a celor nearticulate (a se vedea și Coteanu 1982b: 3-18, 115-132).

5.2. Consecințe ale interpretării articolului ca flectiv cazual

Întrucât am afirmat că articolul s-a specializat în cursul istoriei limbii pentru exprimarea valorilor cazuale, devenind morfem cazual, vom analiza consecințele acestei interpretări.

5.2.1. Implicațiile articolului în flexiunea cazuală substantivală

Pe lângă transformările fonetice pe care le suferă desinențele cazuale prin encliza articolului (Belchiță 1969: 520), acesta din urmă atrage schimbări semnificative în flexiunea cazuală a numelui. Astfel, „prin poziția sa enclitică și contopire cu substantivul, articolul hotărât devine în fapt principalul morfem cazual, suplinind sărăcia desinențelor cazuale, fortificându-i substantivului flexiunea sintetică” (Neamțu 2014n: 274) și soluționând, parțial, omonimiile cazuale, după cum urmează[39]:

(1) În cadrul substantivelor feminine, se anulează omonimia specifică: (G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl. Oferindu-i articolului statutul de flectiv cazual, obținem următoarele perechi cazuale: (N = Ac) sg., (G = D) sg., (N = Ac) pl., (G = D) pl. (ex: *fata* – *fetei* – *fetele* − *fetelor*; *vulpea* – *vulpii* – *vulpile* − *vulpilor*). În exemplele date, articolul fie substituie desinența etimologică, reprezentând un morfem cumulant (*fata*)[40], fie se unește cu aceasta prin aglutinare.

(2) În cadrul substantivelor feminine „invariabile”, se anulează omonimiile nespecifice: (N = Ac = G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl. În această situație, indiferent de număr, substantivele au o singură formă cazuală. Această omonimie generală se anulează prin adăugarea articolului, obținând mai multe perechi cazuale (N = Ac)

[39] Importanța articolului (hotărât) în dezambiguizarea omonimiilor cazuale este amintită nu doar în tratatele mari de gramatică, ci și în numeroase studii: Avram M. 1977: 365-368; Avram M. 2005: 132-136; Florea M. 1980: p. 137-142; Florea M. 1984: 6-8; Dimitriu 1992b: 31-34; Guțu Romalo 2013h: 200-206; Guțu Romalo 2013e: 327-329; Guțu Romalo 2013a: 422-520; Guțu Romalo 2013i: 521-525; Guțu Romalo 2013f: 586-591.

[40] Pentru conceptul de „morfem cumulant”, a se vedea Neamțu 2014n: 274.

sg., (G = D) sg., (N = Ac) pl., (G = D) pl. (ex.: *învățătoarea − învățătoarei – învățătoarele − învățătoarelor*).

(3) În cadrul substantivelor masculine și neutre, exprimarea sincretică a cazurilor se realizează prin două serii de forme omonime: (N = Ac = G = D) sg. și (N = Ac = G = D) pl. Și în această situație, articolul rezolvă, parțial, omonimia, dezvoltând, la fel ca în cazul substantivelor feminine, patru perechi de forme cazuale: (N = Ac) sg., (G = D) sg., (N = Ac) pl., (G = D) pl. (ex.: *băiatul – băiatului – băieții − băieților*; *creionul – creionului – creioanele − creioanelor*).

(4) În cazul substantivelor „invariabile” masculine, omonimia totală a formelor cazuale, atât la singular, cât și la plural, (N = Ac = G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl., este soluționată, parțial, prin articol, la fel ca în cazul substantivelor invariabile feminine: (N = Ac) sg., (G = D) sg., (N = Ac) pl., (G = D) pl. (*unchiul*[41] *− unchiului – unchii − unchilor*)

(5) Spre deosebire de substantivele „invariabile” masculine și feminine, unde articolul a reușit să creeze patru perechi cazuale (în loc de maximum două), în cadrul substantivelor „invariabile” neutre, omonimia totală a formelor cazuale, (N = Ac = G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl., se transformă prin encliza articolului în trei perechi cazuale (N = Ac) sg. = (N = Ac) pl., (G = D) sg., (G = D) pl. (*numele – numelui − numelor*).

Observație. Odată ce articolul este integrat în categoria cazului și considerat morfem al acestei categorii, majoritatea substantivelor comune invariabile cazual devin variabile. Substantivele de gen comun, care nu acceptă articolul definit enclitic, continuă să aibă formă invariabilă: *zgârie-brânză, gură-cască, târâie-brâu* etc. ((N = Ac = G = D) sg. = (N = Ac = G = D) pl.).

(6) Rolul de flectiv cazual al articolului se extinde și la adjectiv în situațiile în care acesta este antepus substantivului (= articulare

[41] Pentru subunitatea -*u*-, plasată între radical și articol, s-au propus mai multe interpretări: desinență catalizată (Neamțu 2014h: 253), sufix flexionar (Dimitriu 1999: 165) sau desinență moștenită din latină (Brâncuș, Saramandu 2001: 25; Iancu 2005: 12-14).

poziţională (Neamţu 2014-2015), anticipantă a substantivului). Chiar dacă nu toate adjectivele pot fi articulate prin antepunerea faţă de substantiv (ex. *coşcogeamite, ditai, ditamai* etc.), odată unit cu adjectivul, articolul contribuie la reducerea unor omonimii din flexiunea acestuia (GALR/I 2005: 154). Categoriile gramaticale de ordinul doi ale adjectivului (preluate prin acord de la substantiv) sunt întărite la nivelul expresiei prin intermediul articolului.

> *Observaţie*. În textele secolelor XVI-XVIII se puteau identifica sintagme adjectivale de tipul „preacuratei fecioarei”, adică sintagme în care articolul, ca marcă a cazului, era prezent în structura ambilor termeni, atât la adjectivul antepus, cât şi la substantiv. O asemenea declinare este numită de G. Gruiţă „atomistică” (= „informaţie cazuală marcată la fiecare constituent al sintagmei”) (Gruiţă 1979: 37). În opoziţie cu declinarea „atomistică” este declinarea „centralizată”[42] sau „sintagmatizată” (= „informaţie cazuală marcată o singură dată, la primul membru al grupului”) (Gruiţă 1979: 37). În cazul grupului nominal masculin, sintagmatizarea marcării cazului s-a generalizat până acolo încât, în limba vorbită, şi nu numai, apar structuri ca „băiatului cel bun”, în loc de „băiatului celui bun”. În privinţa sintagmelor nominale feminine, autorul este de părere că procesul de sintagmatizare „se manifestă mai timid, dar această întârziere, explicabilă prin evoluţia genitiv-dativului feminin, nu este de natură să afecteze caracterul unitar şi general al procesului trecerii spre o declinare sintagmatică” (Gruiţă 1979: 40). Aşadar, în structurile cu adjectivul antepus, articolul contează ca flectiv cazual pentru întregul grup (deci şi pentru substantivul regent postpus).

[42] Prin denumirea „declinare centralizată” se pot înţelege două lucruri:
(a) faptul că centrul este purtătorul informaţiei cazuale; însă, în multe situaţii, prima poziţie în grup este ocupată de termenul subordonat (*acestui tânăr băiat*), motiv pentru care centrul rămâne marcat cu morfem cazual zero, în timp ce termenul subordonat „acestui”, aflat în poziţie iniţială în grup, este marcat cazual prin morfemul pozitiv „-ui”. Astfel înţeleasă, denumirea „declinare centralizată” ar putea fi combătută;
(b) faptul că elementele flexiunii cazuale sunt concentrate într-un singur tot (în primul termen al grupului) (această semnificaţie se desprinde din definiţia cuvântului „centralizat”).

Având în vedere că unitatea sufixală „*-l*” (cu întreaga paradigmă), în toate situațiile de apariție, îndeplinește rolul de morfem cazual, considerăm că din denumirea de „articol” nu reiese caracterul specializat al unității în discuție[43]. De altfel, despre ambiguitatea conceptului de „articol” s-a mai discutat, impunându-se redenumirea lui în funcție de specializare (morfem al determinării sau morfem al cazului), titlul de „articol” păstrându-se doar în situațiile în care acesta are rolul de element formativ (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 172). Din moment ce categoria gramaticală a determinării s-a dovedit a fi discutabilă, mai rămân în discuție noțiunile „morfem cazual” și „element formativ”. Or, cum în situațiile în care „*-l*” este element formativ (de exemplu, în structura unor pronume) îndeplinește și rolul de morfem cazual, considerăm că ar fi indicat să se generalizeze această denumire (= morfem/ flectiv cazual). Iar pentru a păstra deosebirea între desinențele cazuale etimologice și morfemul cazual *-l*, putem completa denumirea celui din urmă prin calificativul „analogic”. Așadar, *-l* reprezintă un

[43] De fapt, denumirea de „articol” a devenit nepotrivită pentru subunitatea *-l* din cauza interpretărilor lingvistice. Dicționarele de specialitate (Sala 1989; Constantinescu-Dobridor 1998; DȘL 2005) scot în evidență accepțiile gramaticale (controversate) ale termenului (clasă închisă de forme, parte de vorbire, morfem, instrument gramatical etc), lăsând la o parte explicația etimologică. Din punct de vedere etimologic, cuvântul „articol” provine din diminutivul „articulus” („artus” + suf. „culus”) care semnifică „articulation, jointure” (= articulație, legătură) (Ernout, Meillet 2001, s.v. *artūs*). Păstrând semnificația etimologică, *-l* poate fi numit articol, întrucât termenul face trimitere directă la rolul morfemului în discuție: segment de legătură, flectiv de relație, conectiv. Din semnificația etimologică a cuvântului „articol” reiese faptul că ori de câte ori în structură există un morfem *-l*, acesta va face legătura între două unități. Altfel zis, atașat unui substantiv, articolul *-l* cere un subordonat pe care *să-l lege* de regent (*Cățelu**l** stă pe marginea drumului.→ Cățelu**l** **bolnav** stă pe marginea drumului*). În ciuda semnificației etimologice favorabile interpretării noastre, preferăm o altă terminologie pentru unitatea gramaticală *-l*, tocmai pentru că noțiunea de „articol”, din cauza polisemantismului, s-a depreciat în plan lingvistic. Din acest motiv, considerăm că morfemul *-l* are nevoie de o denumire specializată care să elimine orice echivoc.

morfem/flectiv cazual analogic, putând fi sintetic sau analitic. Semnificația termenilor din această denumire, deși evidentă, o explicăm mai jos:

- Conceptele „morfem” sau „flectiv” dau seama de statutul lui *-l*, și anume acela de afix gramatical. Nu îl numim desinență, deoarece, spre deosebire de aceasta, membrii din paradigma lui *-l* au atât realizare enclitică față de radical (*-l, -a, -lui, -i, -lor*), cât și realizare proclitică (*lui*).
- „Cazual” reprezintă conceptul cel mai important din denumirea acestor elemente, întrucât denotă specializarea morfosintactică a lui *-l*, aceea de indice al categoriei cazului.
- Conceptul „analogic” indică modul în care a apărut flectivul cazual *-l*. Flexiunea substantivală cu morfem cazual analogic (= flexiunea articulată)[44] „din motive de natură istorică, se apropie cel mai mult de flexiunea pronominală, articolul hotărât fiind la origine un pronume demonstrativ” (Florea V. 1964: 438). Așadar, prin encliza lui *-l*, se reface flexiunea cazuală substantivală după modelul pronumelui personal (sau prin analogie cu pronumele personal), care la persoana a 3-a „are opozițiile flexiunii nominale articulate” (Florea V. 1964: 439). În privința procliticului „lui”, Ion Coteanu afirmă că reprezintă o inovație dacoromânească, adică „rezultatul unei analogii provocate de pronumele demonstrative *acelui, acestui* și poate chiar de pronumele personal *lui*” (Coteanu 1969: 118).
- Noțiunile „sintetic” și analitic” dau seama de legătura cu radicalul. Astfel, flectivele *-l, -a, -lui, -i, -le, -lor,* fiind postpuse și sudate cu substantivul, se vor numi morfeme cazuale analogice sintetice (sau continue/enclitice), iar flectivul *lui,* fiind antepus substantivului și neaglutinat, va fi numit morfem cazual analogic analitic (sau discontinuu/proclitic).

În urma acestei interpretări, prezentăm formele morfemului cazual analogic în cadrul fiecărei clase de gen și de număr, cu

[44] Flexiunea articolului este încadrată la flexiunea pronominală (Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 59).

precizarea că și această paradigmă, după cum am menționat deja, este caracterizată prin omonimii:

Masculin singular: *-l, -le, -a* (N/Ac); *-lui, -i, lui* (G/D); *-le* (V);
Masculin plural: *-i* (N/Ac); *-lor* (G/D); *-lor* (V);
Neutru singular: *-l, -le* (N/Ac); *-lui* (G/D); *-le* (V);
Neutru plural: *-le* (N/Ac); *-lor* (G/D); *-lor* (V);
Feminin singular: *-a* (N/Ac); *-i* (G/D);
Feminin plural: *-le* (N/Ac); *-lor* (G/D); *-lor* (V).

Observație. Datorită faptului că la origine aceste elemente erau cuvinte flexibile, ar părea că pot degaja un radical și un flectiv, lucru care, de altfel, s-a și susținut (Iordan, Robu 1978: 356). Totuși, segmentarea morfematică amintită nu mai este posibilă din cauza gramaticalizării formelor în discuție și, prin urmare, nu vorbim de segmentări morfematice în cadrul unor morfeme („radical al morfemului" + „flectiv al morfemului"), deoarece fonemele care intră în componența lor „sunt legate în asociațiuni paradigmatice și nu sunt – funcțional – decât elementele unui tot care singur are pertinență" (Iordan, Robu 1978: 356).

Interpretarea neotradițională a lui *-l* nu încurcă segmentarea morfematică a substantivului. Prin realizarea enclitică a lui *-l*, flectivul substantival poate fi[45]:

(a) monomorfematic, când morfemul cazual analogic asimilează desinența etimologică a substantivelor feminine: *masa*, *casa*, *barca* etc. În această situație, flectivul analogic „-a" exprimă sincretic cazul și numărul (= morfem cumulant).

(b) bimorfematic, când morfemul cazual analogic dublează desinența etimologică de număr și caz (= categorii exprimate sincretic): *cărț – i – i* (radical – desinență etimologică de număr și caz – morfem cazual analogic sintetic), *băiat – u – l* (radical – desinență catalizată (Neamțu 2014h: 253, nota 11) – morfem cazual analogic sintetic).

[45] Pentru noțiunile „monomorfematic" și „bimorfematic", a se vedea Neamțu 2014n: 274.

Observația₁. Interpretarea desinenței „-u-” în cuvintele articulate de tipul „băiat*u*l”, „par*u*l”, „lup*u*l” etc. este dificilă, deoarece cuvintele respective, în forma nearticulată, au desinență zero (*băiatØ, parØ, lupØ*). Din multele explicații care s-au dat acestei desinențe o reținem pe cea a lui M. Zdrenghea. Potrivit cercetătorului clujean, „acest *u* este vechea desinență a substantivelor masculine și neutre latinești (*unu lupu, unu ochiu*), iar articolul se adaugă la această formă, pe care o păstrăm până azi atunci când articulăm” (Zdrenghea 1972: 89). Prin urmare, conchide lingvistul, „*u* din aceste cuvinte este etimologic”, însă, „prin analogie cu aceste cuvinte, *u* apare, datorită adaptării la sistemul morfologic al limbii române, și în cuvintele împrumutate recent (*colhozul*)” (Zdrenghea 1972: 89). Așadar, în funcție de proveniența cuvântului, *-u-* poate fi interpretat ca desinență etimologică sau analogică. O asemenea interpretare ar obliga analistul să cunoască originea fiecărui cuvânt, de aceea, pentru a ușura analiza morfematică, vom adopta denumirea propusă de G. G. Neamțu, adică cea de desinență catalizată.

Observația₂. În cazul flectivului bimorfematic, vom spune că cele două subunități flectivale (desinența cazuală, inclusiv cea catalizată, și morfemul cazual analogic) sunt cofuncționale, adică reprezintă împreună mijloace sintetice de marcare a cazului și a numărului (de regulă, în limba română, numărul și cazul se exprimă sincretic (DȘL 2005: s.v. *sincretism*), adică prin/în aceeași/același desinență/morfem), cu precizarea că morfemul cazual analogic rezolvă, parțial, omonimiile desinențelor etimologice.

Observația₃. Cu privire la realizarea proclitică (prin *lui*), trebuie făcute câteva mențiuni:

(a) Conform normei gramaticale, *lui* precedă substantivele cu trăsătura [+ Personal]: substantive proprii masculine (*lui Valer*, *lui Sergiu* etc.), substantive proprii feminine care nu acceptă terminația *-ei*/*-ăi* (*lui Mimi*, *lui Lili*, *lui Damaris*, *lui Carmen* etc.), substantive comune (masculine și feminine invariabile) care desemnează persoane unice (*lui tata*, *lui nenea*, *lui badea*, *lui popa*, *lui tanti*). *Lui* mai poate preceda și substantive nonpersonale invariabile care denumesc lunile anului (*zilele lui ianuarie*) sau mai poate apărea în cazul substantivizărilor din metalimbaj (*Lui „u” îi lipsește umlautul*.)

(b) Aspectele normative care privesc morfemul cazual analogic proclitic sunt, deseori, încălcate, în sensul extinderii utilizării acestuia la construcții neacceptate de limba literară: substantive comune masculine (*lu'/lui șefu', lu'/lui directoru'* etc.) substantive proprii și comune feminine (*lui/lu' Mihaela, lui/lu' Elena, lui/lu' șefa, lui/lu' vecina* etc.).

(c) Anomalia pe care o creează astfel de utilizări privește, în primul rând, realizarea cazuală: substantivele sunt însoțite de două morfeme cazuale care exprimă cazuri diferite. În sintagma „plecarea lui șefa”, substantivul „lui șefa” este însoțit de morfemul cazual analogic analitic de G-D *lui* și de morfemul cazual analogic sintetic de N-Ac *-a*. Încălcarea acestei reguli cazuale (un substantiv selectează simultan două forme cazuale diferite) s-a generalizat, probabil, de la substantivele masculine însoțite de morfemul analogic sintetic *-a* (*tata*, *popa*, *papa*, *badea*, *neica*, *tetea*). Substantivele din urmă, deși pot realiza G-D sintetic (*tatălui/tatei, papei, popii, badei, neichii, tetei*), în comunicare sunt utilizate mai des cu G-D analitic. Deși extinderea proclizei la aceste substantive masculine ar putea fi justificată (= distincția față de femininele cu același flectiv de G-D: *fetei, casei, cărții* etc.), pentru a evita răspândirea acestei anomalii, considerăm că gramaticile normative ar trebui să impună utilizarea formelor de G-D sintetic acolo unde construcția cuvântului o permite, eliminând astfel posibilitatea de a alege între forma analitică sau cea sintetică în formarea genitiv-dativului.

(d) Apariția morfemului cazual proclitic pe lângă substantive proprii feminine s-ar putea explica prin analogie cu substantivele proprii masculine terminate în *-a*, care sunt destul de multe (*Toma*, *Iuda*, *Seba*, *Luca*, *Mihnea*, *Leonida*, *Costea*, *Mircea*, *Horea*, *Gruia*, *Baba* etc.). Considerăm că regula ar trebui să fie aceeași ca în cazul substantivelor comune: substantivele care acceptă morfemul cazual sintetic de G-D să fie construite cu acesta (*Ioanei*, *Mariei*, *Rodicăi*, *Rebecăi* etc), iar cele care nu-l acceptă, să fie precedate de morfemul cazual proclitic *lui*. În cazul substantivelor masculine terminate în *-a*, situația este mai complicată. Domnița Tomescu (1998: 157-159) constată că în registrul popular

există o preferință pentru formele sintetice de G-D ale substantivelor masculine proprii, în timp ce registrul literar preferă procliza, substantivele în discuție devenind invariabile sub aspectul cazului. Datorită caracterului invariabil, fix, generalizat în limba literară, vom spune că *-a* îndeplinește rolul de morfem cazual doar când substantivul este utilizat în N-Ac (în alte situații, această valoare este blocată), iar când substantivul este în G-D, rolul de exprimare a cazului îi revine exclusiv morfemului proclitic. Așadar, nici în cazul substantivelor proprii masculine nu avem o abatere de la exprimarea unei singure forme cazuale (G-D sau N-Ac).

e) Explicația că extinderea utilizării construcțiilor cu *lui* proclitic atât pentru masculine, cât și pentru feminine s-ar datora transformării procliticului *lui* „într-un mijloc de diferențiere a substantivelor sub raport semantic, de creare a opoziției personal – non-personal (cele care îl primesc reprezintă sfera ideii de «personal», iar cele care nu-l primesc reprezintă sfera ideii de «non-personal»)" (Constantinescu-Dobridor 1974: 21) este discutabilă, deoarece *lui* se extinde și la substantive cu trăsătura [– Personal] (ex. *din cauza lui medicamentu' ăsta*; în *locu' lu' clopotu' ăsta*, *a lu' guvernu'* etc.) (Diaconescu P. 1966: 556). De aceea ar fi mai potrivit să se susțină că generalizarea construcțiilor cu *lui* proclitic exprimă preferința vorbitorilor pentru analitism, în detrimentul sintetismului, și indică dorința acestora de a păstra neschimbată forma cazuală a substantivelor. Acest fenomen ne face să susținem afirmația lui Al. Graur că „tendința spre formarea unui gen personal, legată de tendința de a avea cât mai multe diferențieri în flexiunea nominală, este astăzi în regres și, după toate probabilitățile, va continua să se reducă, odată cu reducerea flexiunii nominale în general" (Graur 1968: 303).

Ca o concluzie la această observație, vom spune că rolul cazual de N/Ac al articolului definit enclitic este blocat în toate situațiile în care substantivele sunt însoțite simultan de articolul proclitic *lui* (ex. *lui mama*, *lui șefa*, *lui tata*, *lui Ștefana* etc.) și de articolul enclitic *-a/-l*.

5.2.2. Flexiune cazuală etimologică *vs* flexiune cazuală analogică

Flexiunea cazuală etimologică (strict sintetică) reprezintă o prelungire a flexiunii cazuale substantivale latinești în limba română, fiind realizată prin desinențe care provin direct din latină în urma mai multor transformări fonetice (excepție fiind desinența de feminin -*o*, specifică vocativului, care este de proveniență slavă, dar care se înscrie tot în acest tip de flexiune). Aceasta este slab reprezentată, manifestând, adesea, omonimii cazuale care sunt dezambiguizate prin intermediul flexiunii cazuale analogice (sintetice sau analitice), realizată prin morfemul cazual analogic sintetic și analitic (articolul enclitic sau proclitic).

Morfemul cazual analogic sintetic și analitic (= articolul), deși, etimologic, provine tot din limba latină, rolul și utilizarea lui diferă fundamental de etimonul latinesc (care era o parte de vorbire, un pronume demonstrativ). De aceea nu vom spune că flexiunea substantivală realizată prin articol este etimologică, deoarece formele cazuale exprimate prin articol diferă de flexiunea substantivală latinească, fiind însă aproape identică cu cea pronominală (moștenită din latină). Prin urmare, s-ar putea vorbi pentru substantivul românesc de o flexiune cazuală pronominală, însă, datorită faptului că există mici diferențe față de pronume (ex. -*l* este complet gramaticalizat, transformat în flectiv al substantivului, în timp ce -*l* din pronumele personal *el*/*lui*/*lor* face parte din radicalul/lexemul pronumelui (Neamțu 2014h: 253)), am preferat denumirea de flexiune cazuală (substantivală) analogică (= creată în limba română prin analogie cu flexiunea cazuală pronominală propriu-zisă[46]).

Cele două tipuri de flexiune apar de cele mai multe ori simultan, situație în care vorbim, atât la substantivele feminine (ex. „cas*ei*”, „vulp*ii*” etc.), cât și la masculine („băiat*ului*”, „băieț*ilor*” etc.) de o flexiune cazuală combinată (etimologică și analogică).

Spre deosebire de substantivele cu flexiune cazuală etimologică, substantivele cu flexiune cazuală analogică au două trăsături

[46] Pentru clasificarea flexiunii pronominale, a se vedea Neamțu 2014h: 249-269.

specifice care se datorează morfemului cazual analogic enclitic (articolului definit):

(a) Nu vor putea apărea însoțite simultan de un adjectiv pronominal nedefinit și de morfemul cazual analogic, deoarece cele două se exclud (ex. **un copilul, *fiecare copilul, *vreun copilul* etc.). Imposibilitatea întrebuințării simultane a celor două entități pe lângă același substantiv se explică prin proveniența etimologică a morfemului cazual analogic, despre care se cunoaște că își are originea într-un demonstrativ (*ille*). Or, trăsătura adjectivului demonstrativ de a nu putea însoți (din cauza sensului definit) un substantiv determinat deja de un nedefinit s-a răsfrânt și asupra morfemului cazual analogic (cu care este înrudit etimologic).

Observație. Această trăsătură privește și substantivele însoțite de morfemul cazual analogic proclitic („lui").

(b) Substantivele cu flexiune cazuală analogică vor fi urmate întotdeauna de un atribut determinativ[47] sau de identificare[48], care

[47] Opoziția atribut determinativ – atribut calificativ o propune I. Iordan (1956: 326), subliniind că un substantiv primește articol în sintagme atributive doar dacă există în structură „un atribut determinativ, nu calificativ". Leontin Ghergariu păstrează denumirea de „atribut determinativ", însă îl opune „atributului explicativ". Atributul explicativ „arată o calitate a substantivului determinat. El arată cum este obiectul, îl clarifică. Atributele de felul acesta au rolul de a denumi o însușire a obiectelor sau a persoanelor despre care este vorba, de a aduce o precizare în legătură cu ele, de a da o explicație suplimentară termenului determinat prin menționarea unei caracteristici a lui", neimpunând articularea substantivului regent. La polul opus, atributul determinativ „restrânge sfera noțiunii termenului determinat, îl identifică, îl definește" și impune articularea substantivului regent (Ghergariu 1957: 102-103).

[48] GLR separă atributul în două categorii: de identificare și de calificare. Atributul de identificare „arată care este obiectul, îl definește, îl individualizează prin notele sale proprii care-l deosebesc de celelalte obiecte din aceeași clasă", răspunde la întrebarea „care" și este legat de articularea enclitică a substantivului regent. În schimb, atributul de calificare „arată în general ce fel este obiectul, exprimând o caracteristică oarecare, o însușire care poate fi comună și altor obiecte și prin care obiectul respectiv nu poate fi identificat" (răspunde la întrebarea „ce fel") (GLR/II 1963: 140-143). Distincția din GLR este împărtășită și de Ion Z. Coja, în opinia căruia atributul poate evidenția două categorii de însușiri: „intrinseci" („prin care un obiect este circumscris unei sfere de obiecte mai mică decât cea denumită de

poate fi exprimat (prin părți de vorbire sau propoziții) sau neexprimat (dar exprimabil, subînțeles)[49]. Calitatea substantivului de a fi urmat totdeauna de un atribut de identificare se datorează unei reminiscențe etimologice a morfemului cazual analogic, și anume aceea de a anunța un subordonat (în special, de tip adjectival). Pentru a argumenta acest lucru vom face referire la studiile referitoare la cauzele enclizei articolului ale lui Al. Graur și ale lui Ion Coteanu, în care se susține că articolul enclitic provine din structuri precum substantiv + *ille* + adjectiv și substantiv + *ille* + nominal în genitiv.

Potrivit lui Al. Graur, într-o primă fază, articolul aparținea determinantului, nu substantivului, ceea ce înseamnă că „româna a avut mai întâi un articol antepus adjectivului și genitivului” (Graur 1967: 3) și, ulterior, „printr-o nouă interpretare sintactică a vorbitorilor, acest *ille* a fost grupat cu substantivul, la sfârșitul acestuia” (Coteanu 1956: 61). Or, din punctul nostru de vedere, legătura strânsă dintre articol/morfemul cazual analogic enclitic (însoțitor al substantivului) și determinant/subordonat se continuă și azi prin trăsătura (etimologică a) articolului de a anunța determinantul lexical (care poate avea și o realizare propozițională). În situațiile în care determinantul lipsește, acesta trebuie să fie subînțeles pe lângă articolul/morfemul cazual analogic enclitic exprimat[50].

> *Observația*$_1$. În urma antepunerii determinantului față de regent, are loc și o modificare a expresiei substantivului, în sensul dispariției sau al repoziționării morfemului cazual analogic/articolului. Această modificare, care susține, de altfel, legătura dintre articol și

---

substantivul determinat (*o haină roșie*), indicând, dacă am putea spune, un fel de gen proxim al obiectului”) și „extrinseci” („care personalizează un obiect, îl individualizează, putând diferenția obiecte identice din punctul de vedere al însușirilor intrinseci. Însușirile extrinseci permit recuperarea obiectului dintre celelalte din aceeași clasă, identificarea sa: *haina mea* .”). Atributul care exprimă trăsături „intrinseci” se numește atribut de calificare, iar cel care exprimă trăsături „extrinseci” se numește atribut de identificare (Coja 1983: 90; 1968: 352).

49 Leontin Ghergariu consideră că între atributul determinativ și substantivul regent se subînțelege, în cazul în care nu este exprimat, determinativul „cel”/„cea” (Ghergariu 1957: 105-106).

50 A se vedea exemplul lui Al. Graur „la anul”, pe lângă care trebuie să subînțelegem un determinant lexical „viitor”/„ce vine” (Graur 1967: 7).

determinant (în sensul că articolul anunță subordonatul lexical de identificare), se justifică în felul următor: odată ce determinantul lexico-gramatical este antepus, articolul nu mai are ce să anunțe, de aceea fie se atașează determinantului (care, astfel, îi devine suportul lexical: *frumosul copil*, *tremurândele mâini*, *greșitele obiceiuri*)[51], fie dispare (*fata aceea → acea fată*, *elevul meu → al meu elev*, *numărul al doilea → al doilea număr*, *nepotul vecinului → al vecinului nepot*). Situațiile în care morfemul cazual analogic/ articolul dispare sunt justificabile: adjectivul demonstrativ nu poate reprezenta suportul lexical al morfemului cazual analogic/articolului, întrucât cel din urmă își are originea într-un demonstrativ; morfemul cazual analogic, fost însoțitor al substantivului, nu se poate repoziționa în structura adjectivelor posesive antepuse (în exemplul nostru *meu*) sau a numeralelor ordinale (în exemplul nostru *al doilea*), deoarece acestea sunt, întotdeauna, însoțite de semiindependentul *al*[52], care se înrudește etimologic cu morfemul în discuție (au același etimon, *ille*); morfemul cazual analogic, fost însoțitor al substantivului, nu se poate repoziționa nicidecum în structura substantivul în genitiv, deoarece acesta are deja un morfem cazual analogic de genitiv (un al doilea, cu formă de N-Ac, fiind exclus) și, în plus, este însoțit de semiindependentul *al*, a cărui origine este aceeași cu a morfemului în discuție.

Observația$_2$. Substantivele însoțite de morfemul cazual analogic proclitic (*lui*) pot fi urmate de un atribut de identificare (*lui Ion din clasa a treia, lui Ion cel voinic, lui Ion al meu* etc.), dar nu vom spune că acesta (atributul) este anunțat de articol, deoarece morfemul cazual analogic nu poate anunța un determinant peste radicalul căruia i se subordonează. Faptul că *lui* proclitic nu are calitatea anticipării unui determinant se explică diacronic: nu rezultă dintr-o construcție etimologică aflată în strânsă legătură cu

[51] Antepunerea adjectivelor de acest gen atrage după sine și schimbarea tipului de atribut: din atribut de identificare (în postpunere) în atribut de calificare (în antepunere) (a se vedea GLR/II 1963: 141).

[52] Observăm că -l din structura semiindependentelor (*al* și *cel*), la fel ca -l din structura substantivelor, manifestă aceeași reminiscență etimologică (de a anunța un determinant). În cazul pronumelor *cel* și *al*, calitatea lui -l de a cere un subordonat este mai pronunțată, tocmai datorită faptului că pronumele amintite nu pot apărea fără subordonat, de aici și denumirea de „semiindependente”.

determinantul, ci reprezintă o inovație dacoromânească (Coteanu 1969: 117) (spre deosebire de morfemul enclitic care provine dintr-o structură cu determinant, procliticul nu are legătură cu structurile substantiv + *ille* + adjectiv și substantiv + *ille* + nominal în genitiv).

Un ultim aspect asupra căruia ne vom opri în discuția despre cele două tipuri de flexiune a substantivului (etimologică și analogică) se referă la situațiile de utilizare. Acest paragraf vizează, de fapt, vechea și mult discutata problemă a situațiilor de întrebuințare a articolului[53]. Din punctul nostru de vedere, se utilizează morfemul cazual analogic enclitic/articolul enclitic ori de câte ori în structură este exprimat sau exprimabil un atribut de identificare al cărui rol este de a arăta care este obiectul, de a-l defini sau de a-l individualiza prin notele sale proprii care-l deosebesc de celelalte obiecte de clasă (GLR/II 1963: 140)[54] (ex: *coliba câinelui, casa din pădure, peștele auriu, ziua de azi, clasa a doua* etc.).

În foarte multe situații[55], atributele de identificare lipsesc, ele fiind anunțate de prezența morfemului cazual analogic enclitic/articolul enclitic (*Vine directorul.*; *Datorită mamei a reușit.*; *Ies cu prietenii.*; *Luptă contra fumatului.* etc. → *Vine directorul școlii.*; *Datorită mamei sale a reușit.*; *Ies cu prietenii mei.*; *Luptă contra fumatului în*

[53] Amintim că ori de câte ori s-a vorbit de articularea/nearticularea substantivului, regulile fixate au presupus numeroase excepții. De exemplu, încercând să realizeze un inventar al regulilor de articulare a substantivelor, Ion Z. Coja scoate din discuție substantivele abstracte, nume de materie și nume de acțiune. De asemenea, realizând o listă a regulilor de articulare, ținând cont de funcțiile sintactice, constată că în cazul fiecărei funcții sintactice există excepții (de exemplu, în cazul subiectului, acesta se poate exprima atât prin substantive articulate, cât și prin substantive nearticulate; același lucru petrecându-se și cu atributul, complementul sau numele predicativ). Problematice, privind regulile de articulare, sunt și substantivele cu prepoziții (pentru detalii și explicații, a se vedea Coja 1983; 1968: 347-363). Alte lucrări preocupate de acest subiect sunt: Iordan 1956: 326-328; Ghergariu 1957: 91-113; GLR/I 1963: 98-104; Copceag 1964: 221-228; Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: 172-177; Coteanu 1982a: 118-121; Graur 1982: 8; Tasmowski 1994: 14-19; Groza 2004: 9-10; Pană Dindelegan 2010: 187-194.

[54] Pentru distincția identificare-calificare, a se vedea și Coja 1983: 179.

[55] În postpunere, subordonații substantivelor (neprecedate de prepoziții) sunt adesea facultativi (a se vedea Pană Dindelegan 1978: 593-596).

spațiile publice. etc). Cauza absenței atributului (cu posibilitatea exprimării lui) se datorează, evident, contextului lingvistic/ extralingvistic foarte cunoscut vorbitorilor. Excepția de la subînțelegerea atributului de identificare pe lângă substantivul articulat o reprezintă construcțiile cu caracter fix (expresii, proverbe, zicători) în care, deși substantivul este articulat enclitic, nu subînțelegem un atribut, tocmai pentru că acestea reprezintă structuri fixe în limbă (*A face pe prostul*; *A-i sări borșul*; *A fugi mâncând pământul*; *de-a baba-oarba*; *de-a ulii și porumbeii* etc.).

> *Observație*. Faptul că rolul de identificare a obiectului denumit de substantiv nu îi revine articolului îl argumentează Ion Z. Coja în momentul în care subliniază existența substantivelor nearticulate, dar individualizate („folosirea cu valoare de nume definit a substantivelor nearticulate"/„valoarea de nume definit se mai poate exprima și prin forma nearticulată a substantivelor") (Coja 1983: 23, 116, 243). Lingvistul încheie cercetarea afirmând că identificarea propriu-zisă a obiectului denumit de substantiv se face prin atribut (Coja 1983: 256).

Cu privire la morfemul cazual analogic proclitic, reamintim că acesta nu are legătură cu atributul de identificare (în sensul anunțării acestuia). Apariția lui în sistemul limbii se datorează necesității de a păstra substantivele proprii masculine (și, ulterior, pe cele feminine) invariabile în declinare.

5.2.3. Tendințe în limba română: flexiune cazuală sintetică *vs* flexiune cazuală analitică

Pentru exprimarea cazului la substantiv, limba română folosește, în planul expresiei, următoarele elemente: alternanțe fonologice, desinențe, articolul/morfemul analogic (enclitic sau proclitic), „prepoziții", adjective proclitice (= predeterminanți). În funcție de aceste elemente, s-au stabilit două tipuri de flexiune[56]: (1) sintetică și (2) analitică.

[56] Petru Zugun identifică tipurile de flexiune în funcție de locul pe care îl ocupă față de radical unitățile purtătoare de semnificație gramaticală. Astfel, autorul vorbește despre patru tipuri de flexiune: externă (care cuprinde flexiunea sintetică și cea analitică), internă, supletivă și mixtă (a se vedea, Zugun 1983: 109-149).

(1) Flexiunea/declinarea sintetică este reprezentată de:

(a) Desinențele cazuale de G-D (*-e* și *-i*) ale substantivelor feminine (ex. *unei fet**e**/flor**i***) și desinența cazuală de V (*-e*) a substantivelor masculine (ex. *băiet**e***), care reprezintă, de fapt, „resturi de flexiune sintetică” păstrate „din latină în română (spre deosebire de limbile romanice, care au înlocuit complet flexiunea sintetică cu cea analitică” (Vlasin 2009: 111)); la acestea mai adăugăm și desinența de feminin, de proveniență slavă, a cazului vocativ *-o*.

(b) Morfemul cazual analogic enclitic/articolul hotărât enclitic, care, prin poziție, contribuie la „fenomenul de «resintetizare»” (Manoliu 1967: 390) prin faptul că ajută la „întărirea aspectului sintetic al morfologiei numelui românesc” (Guțu Romalo 2013f: 586)[57].

(c) Alternanțele fonologice[58], care formează o subcategorie a flexiunii sintetice, fiind numită flexiune/subflexiune internă (Zugun 1983: 122-143); alternanțele fonologice din radical contracarează tendința de pierdere a flexiunii prin sufixație (Vlasin 2009: 114), contribuind la realizarea „sintetismului de gradul al II-lea” (la fel ca morfemul cazual analogic) (Vlasin 2009: 113).

d) Desinența catalizată *-u* (din structura unor masculine articulate care în forma nearticulată au desinența etimologică zero) (ex. *băiatØ – băiat**u**l*).

e) Desinențele zero (desinențele cu realizare negativă).

(2) Flexiunea/declinarea analitică[59] este reprezentată de:

(a) mijloace neprepoziționale: morfemul cazual analogic proclitic *lui*.

Prin afixul proclitic *lui*, sintetismul substantivului românesc intră în declin, mai ales că, „din perspectiva limbii actuale se constată, retrospectiv, lărgirea treptată a situațiilor în care vorbitorul îl

[57] „La position enclitique a favorisé l'aglutination, la fusion «nom-article», qui contribue au renforcement de l'aspect syntétique de la morphologie du nom roumain” (Guțu Romalo 2013f: 586).

[58] Pentru inventarul alternanțelor vocalice și consonantice, a se vedea GALR/I 2005: 78-83.

[59] Prin flexiune analitică înțelegem totalitatea mijloacelor de exprimare a categoriilor gramaticale separat de corpul fonetic al substantivului.

utilizează pe *lui* în exprimarea raportului de genitiv/dativ: de la numele proprii masculine, *lui Ștefan → lui Toma*, la cele feminine, *lui Irinel → lui Maria*, și apoi la cele comune, *lui sora mea*, *lui colega*" (Guțu Romalo 2013i: 525). Prin faptul că *lui* precedă doar substantivele cu trăsătura [+ personal], lingviștii au adus în discuție inclusiv crearea unui gen/subgen personal, însă realitatea limbii demonstrează că utilizatorii au extins construcțiile cu *lui*, contrar normelor impuse de gramatici, și la obiecte („în locu lu clopotu ăsta" (Graur 1968: 302)/„din cauza lu tratamentu ăsta" (Pană Dindelegan 2003b: 36). Se observă, astfel, că, în registrul neliterar al limbii, trecerea de la sintetism la analitism este accelerată, ceea ce ar favoriza tendința limbii române de a se alinia la analitismul limbilor romanice (Guțu Romalo 2013f: 586)[60].

(b) mijloace „prepoziționale": *pe, a, la*[61];

Pe, morfemul acuzativului$_1$, reprezintă una dintre mărcile prin care se disting substantivele proprii și cele care ar aparție *subgenului personal*: *pe Ioana*, *pe Cornel*, *pe mama*, *pe șeful*, *pe regizorul* etc. Însă, în limbaj regional sau în vorbirea mai puțin îngrijită, utilizarea morfemului *pe* se extinde și la substantive care nu fac parte din categoria *subgenului personal*, întâlnindu-se construcții ca: *L-ai văzut pe cățel*?, *Îl doare pe pisoi*. *Nu-l trage pe păr*. (cu sensul de *Nu trage părul*.). Asemenea exprimări „personificate" se aud, în special, în dialogurile adulților cu copiii mici.

În ceea ce privește prepoziția/afixul *a*, s-a stabilit (GBLR 2010: 60) că aceasta/acesta reprezintă unica posibilitate de marcare

---

60 „⅜...⅝ par l'emploi de la construction à *lui* proclitique – qui gagne du terrain et qui manifeste à l'étape actuelle une évidente tendence d'expansion, le roumain semble retrouver la voie de l'expression analytique, abandonnée par la langue au début de son histoire, et se rapproche, dans l'esprit au moins, de la typologie de nom roman" (Guțu Romalo 2013: 589).

61 Aceste elemente, datorită specializării lor pentru exprimarea unor cazuri (*pe* – Ac; *a, la* – G/D), sunt numite diferit în lucrările de lingvistică: prepoziții specializate, mărci ale diferitelor valori cazuale/marcă a complementului direct (*pe*), mărci analitice/prepoziționale, prepoziții funcționale, afixe cazuale proclitice/morfeme (*pe* și *a*) (a se vedea Guțu Romalo 2013i: 524; GALR/I 2005: 614-615; GBLR 2010: 59-60, 323; Stan 2011: 141-148; Drașoveanu 1997: 107-112.

a cazului genitiv când substantivul este precedat de un element invariabil sub aspectul cazului (numeral cardinal, adjective antepuse invariabile, mărci graduale invariabile: *dorința a doi copii*, *comportamentul a astfel de elevi*, *apariția a foarte multe lucrări* etc.). După prepozițiile cu regim de dativ, se utilizează obligatoriu *a*, dacă primul component al grupului este invariabil: *datorită a doi pescari*, *conform a două ziare* etc. Există și situații în care componentul cantitativ este variabil, iar utilizarea lui *a* în exprimarea cazului G/D este facultativă (ex. *sosirea a câțiva/a mulți/a anumiți oameni* – *sosirea câtorva/multor/anumitor oameni*).

Prepoziția *la* „este selectată obligatoriu, indiferent de registrul stilistic, când primul component al grupului este invariabil sub aspectul cazului" (ex. *Dau bomboane la cinci/câțiva/tot felul de copii*.) sau „are utilizare facultativă, când primul component al grupului este variabil sub aspectul cazului, iar regentul atribuie rolul tematic Țintă" (GBLR 2010: 60) (ex. *A dat apă la cai/cailor*.; *A trimis bomboane la copii/copiilor*. etc.). Dincolo de regulile stabilite ori tolerate de gramatici, construcțiile cu *la* sunt mult extinse în registrul popular/familiar al limbii, fapt puternic condamnat de norma literară. În limba neîngrijită, dativul sintetic se utilizează tot mai puțin, vorbitorii preferând dativul analitic cu prepoziția „la" în toate situațiile: *Nu-i place la bărbatul meu*., *Nu-i pasă la copilul meu*., *Repar acoperișul la casă*., *Pun coviltir la căruță*. etc. (GBLR 2010: 64; GALR/I 2005: 614; Graur 1977: 3-4). Construcția cu *la* se extinde și pentru marcarea genitivului: *din cauza la medicament/la profesori*, *urmările la criză*, *mă-sa la fata asta*, *tivul la rochia asta*, *haina la fetiță*, *pe mâna la poliție*, *ușa la casă* (GBLR 2010: 60; GALR/I 2005: 614).

Observația$_1$. GBLR (2010: 60) include și prepoziția *de* printre mărcile analitice de exprimare a relației de genitiv (ex. *soluții aducătoare de profit*, *ușă de biserică*, *copil de avocat*), iar GALR (I 2005: 615) amintește că, regional, prepoziția „către" poate exprima relația de dativ (ex. *A zis mama către fiu*.).

Observația$_2$. Chiar dacă aceste prepoziții/morfeme (*pe*, *la*, *a*, *lui*) reprezintă mijloacele analitice de exprimare a cazului (= modalitate analitică de exprimare a cazului) (Guțu Romalo 2013i: 521-

525), considerăm că substantivele însoțite de elementele amintite formează, mai degrabă, o flexiune mixtă[62]: analitică și sintetică. În asemenea situații, substantivul este însoțit de unitățile analitice (*pe*, *la*, *a*, *lui*) și, simultan, de o desinență etimologică (cu realizare pozitivă sau negativă) (ex. *A oferit **la** școl**i***.; *O cunosc **pe** fat**ă***. *Este mamă **a** doi copi***i**.), de un morfem cazual analogic (ex. ***Pe*** *fat**a** din clasa a treia nu am văzut-o*.) sau de o desinență catalizată + un morfem cazual analogic (ex. ***Pe*** *băiat**ul** din clasa a treia nu l-am văzut*.; ***Lui*** *bunic**ul** îi lipsește un pantof*.). Despre o flexiune analitică propriu-zisă am putea vorbi, eventual, în cazul substantivelor comune invariabile (ex. *lui tanti*, (*zilele*) *lui ianuarie* etc.) și al numelor proprii care nu cunosc o flexiune sintetică (ex. *lui Maximo*, *lui Carmen*, *lui Grivei*), însă numărul acestor substantive este limitat având în vedere că „după modelul substantivelor comune, unele nume proprii se manifestă ca substantive variabile, având, însă, forme flexionare diferite, marcate prin: (a) desinențe propriu-zise sau/și (b) afixe enclitice provenite din articole definite" (GALR/I 2005: 127).

Observația$_3$. Încadrarea într-unul din cele două tipuri de flexiune (sintetică sau analitică) este discutabilă în cazul substantivului cu predeterminanți de tipul adjectivelor calificative. Gh. Constantinescu-Dobridor (1974: 55) integrează substantivele cu adjective calificative/determinative antepuse la flexiunea analitică. Or, din punctul nostru de vedere, în cazul substantivelor cu predeterminat calificativ s-ar putea vorbi tot de o flexiune cazuală mixtă. Flexiunea mixtă se explică în felul următor: predeterminantul este purtătorul principal al flectivului cazual (etimologic și analogic) (ex. *frumos**ului** băiat*, *frumoas**ei** fete*), iar substantivul păstrează doar desinența etimologică marcată (= realizare pozitivă a flectivului cazual etimologic[63]: *frumoasei fet**e***, *frumoasei flor**i***, *frumoaselor fet**e***, *frumoaselor flor**i***, *frumoșilor băieț**i***, *frumoaselor scaun**e*** etc.) sau nu în expresie (= realizare negativă a flectivului cazual etimologic: *frumosului băiatØ*, *frumosului scaunØ* etc.). Așadar, flexiunea sintetică a substantivului (slab reprezentată și cu multe omonimii) este întărită de flexiunea sintetică a predeterminantului (care

[62] Pentru definirea celor trei tipuri de flexiune (sintetică, analitică, mixtă), a se vedea DȘL 2005: s.v. *flexiune*.

[63] Categoriile de numărul și caz sunt exprimate în aceeași desinență etimologică (= sincretic).

contează ca flexiune analitică/sintagmatică pentru substantiv), formând, astfel, o flexiune mixtă.

Observația$_4$. O flexiune cazuală mixtă întâlnim și la substantivele însoțite de numerale cu valoare adjectivală ori de adjective pronominale antepuse (aici includem și adjectivul nedefinit *un*, considerat în tradiția gramaticală articol nehotărât). Pe de-o parte, desinențele acestor adjective contează și pentru substantivul regent (= flexiune analitică, sintagmatică), iar, pe de altă parte, substantivul are propriile lui desinențe etimologie, care pot avea realizare pozitivă sau negativă (ex.: *un**ei** mam**e***, *acest**ei** fet**e***, *fiecăr**ui** băiat**Ø***, *alt**or** tabl**ouri***, *amândur**or** coleg**i*** etc.)[64].

Observația$_5$. Un statut aparte îl au substantivele cu adjectiv pronominal demonstrativ postpus (*băiatului aceluia*; *fetei aceleia*, *băieților acestora* etc.). În asemenea situații, G. G. Neamțu vorbește despre „dubla marcare a cazului în grup”, precizând că asemenea combinații „par destul de «greoaie» și sunt puțin folosite, preferându-se construcțiile cu demonstrativul antepus (*acestui copil*), mai clare sintactic și mai economice” (Neamțu 2008: 86). Aceste grupări fac parte din ceea ce G. Gruiță numea „declinare atomistică (= informație cazuală marcată la fiecare constituent al sintagmei)” (Gruiță 1979: 37).

În urma cercetării flexiunii cazuale a substantivului, am constatat următoarele:

- procesul de trecere de la sintetism la analitism, specific limbilor romanice, a fost întrerupt în limba română, întrerupere favorizată, se pare, de limba slavă (Graur 1968: 74-75, 297);

[64] Substantivul cu predeterminant (indiferent dacă e determinativ sau calificativ) aflat în ipostază de termen subordonat ar putea ridica semne de întrebare în momentul stabilirii relatemului. Potrivit relației binare, fiecare termen din sintagmă are un relatem al său. Or, într-un exemplu precum „cartea acestui băiat”, alegerea mijlocului de relație a substantivului subordonat „băiat” poate părea dificilă. În această situație, vom spune că substantivul-Ts („băiat”) se subordonează substantivului-Tr („cartea”) prin intermediul flexiunii, mai precis prin flectivul de G/D din componența predeterminantului (= flectivul predeterminantului contează pentru întreaga sintagmă „acestui băiat”), iar adjectivul-Ts („acestui”) are ca mijloc de subordonare față de substantivul-Tr („băiat”) acordul sintagmatic de tip adjectival.

● potrivit studiilor din lingvistica românească, în ultimul timp, în limba română se observă un reviriment al analitismului (în special în limba neîngrijită);

● în momentul de față, nu se poate ști exact ce model tipologic (analitic/mixt sau sintetic) se va generaliza în viitor în limba română, mai ales că cercetătorii subliniază că tratamentul flexionar al unor substantive (xenisme, termeni tehnici, termeni compuși prin abreviere, formații obținute prin conversiune, nume proprii) (Pană-Dindelegan 2003b: 31-45) relevă două direcții contradictorii (analitism și sintetism);

● preferința pentru un tipar flexionar sau altul este în strânsă legătură cu registrele stilistico-funcționale: în limba îngrijită/cultivată se constată, cu mici excepții, tendința spre o exprimare cazuală sintetică, în timp ce în limba neîngrijită/familiară, chiar și cu riscul încălcării normelor literare, se preferă analitismul.

Concluzia la cele spuse despre flexiunea cazuală substantivală este că, deocamdată, în limba română, nu putem vorbi de un singur tip de flexiune/declinare, ci de tipuri și subtipuri de flexiuni/declinări (analitică, sintetică, mixtă, atomistică). Dintre aceste tipuri, vorbitorii de rând au o predilecție pentru analitism (sau, mai bine zis, pentru o flexiune mixtă), în ciuda regulilor care impun flexiunea cazuală sintetică.

În rezumat, în limba română, flexiunea cazuală substantivală ar avea următoarele subcategorii:

(1) Flexiunea sintetică (prin sufixație)

– etimologică (realizată prin desinențe cazuale moștenite/împrumutate din latină/slavă): cu realizare propriu-zisă la N/Ac și V;

– analogică (realizată prin morfemul cazual analogic enclitic/articolul);

− combinată (etimologică și analogică): realizată prin desinență + morfem cazual analogic enclitic).

(2) Flexiunea analitică (prin prefixație) – realizată prin intermediul morfemului cazual analogic proclitic (doar la numele (comune sau proprii) care se manifestă ca substantivele invariabile[65]).

(3) Flexiunea mixtă

Prin prefixație și sufixație – realizată prin intermediul morfemului analogic analitic (*lui*), al prepozițiilor/al afixelor proclitice/al morfemelor (*pe, a, la*)[66]; substantivul precedat de aceste unități va fi însoțit de o desinență etimologică, de un morfem cazual analogic sau de o desinență catalizată + un morfem cazual analogic.

Prin predeterminare și sufixație – realizată cu ajutorul predeterminanților calificativi (numită și declinare sintagmatică/sintagmatizată), care preiau „formal" morfemul cazual analogic sintetic al substantivului, și al desinențelor etimologice care însoțesc substantivul;

Prin predeterminare și sufixație – realizată cu ajutorul adjectivelor pronominale (al numeralelor cu valoare adjectivală) antepuse (numită și declinare sintagmatică/sintagmatizată) și al desinențelor etimologice care însoțesc substantivul.

(4) Flexiune „atomistică" („dubla marcare a cazului în grup").

---

[65] Pentru substantivele proprii invariabile, a se vedea GALR/I 2005: 127.

[66] Toate aceste unități, delexicalizate, au statutul unor prefixe cu rol/sens exclusiv gramatical (= indici cazuali).

CONCLUZII

1. Abordată din diferite puncte de vedere (sintactic, morfologic, funcțional-sintactic, semantic și pragmatic), determinarea se prezintă ca un concept deosebit de controversat care presupune, în funcție de interpretare, semnificații, trăsături și definiții diferite.

2. Sub aspect sintactic, sporirea relațiilor sintactice, între care se înscrie și determinarea, nu a condus la clarificarea și ordonarea sistemului de relații, ci la confuzii și interpretări discutabile: denumiri diferite de la un autor la altul sau chiar în opera aceluiași autor, crearea unor relații acolo unde nu există dependență (ex. relația apozitivă, relația de incidență), desprinderea unor subtipuri dintr-o relație bine închegată (ex. raportul explicativ „se rupe” de subordonarea cazuală), raporturi sintactice cu denumire provizorie.

2.1. Cum numărul raporturilor sintactice variază între 2 și 8, am optat, prin deducție logică, pentru dihotomia relațiilor sintactice (coordonarea și subordonarea), cu precizarea că, între noțiunile propuse pentru denumirea relației dintre Tr și Ts (subordonare, determinare, dependență, guvernare, dominare), există deosebiri. Pentru că denumirile amintite nu sunt sinonime, ci denotă caracteristici distincte, am pledat pentru specializarea termenului de „subordonare” pentru a denumi relația dintre un Ts și Tr, în timp ce determinarea am considerat-o una dintre trăsăturile relației de subordonare (o trăsătură pragmatică).

3. Afirmarea existenței unei noi categorii gramaticale, determinarea, antrenează mai multe litigii.

3.1. Pe de o parte, se afirmă că determinarea este o categorie gramaticală specifică substantivului, iar, pe de altă parte, se susține apariția acesteia și la alte clase lexico-gramaticale, respectiv la verb.

3.2. Un obstacol serios al celei de-a patra categorii gramaticale a substantivului îl reprezintă însăși denumirea. În timp ce unii gramaticieni au completat termenul de determinare cu diferite calificative („determinare abstractă”, „determinare categorială”, „determinare morfologică”, „determinare categorial-morfologică”), alții au considerat că denumirea de determinare este prea „generală” și au propus concepte inedite („nominalizare”, „individualizare”), cu mențiunea că și acestea au statut discutabil.

3.3. Controversat este și numărul membrilor din paradigmă, număr care variază, în funcție de autor sau chiar în lucrările aceluiași autor, de la unu până la opt.

4. Perspectiva inedită asupra determinării/determinantului adusă de GBLR complică descrierea sintactică a grupului nominal. În consecință, încercarea de a realiza o descriere echipolentă a părților secundare de propoziție (atributul și complementul), prin utilizarea aceluiași criteriu de clasificare, respectiv cel semantic, a dus nu doar la distrugerea omogenității tipologiei clasice (a atributului), ci și la augmentarea diferențelor între criteriile de clasificare în cadrul aceleiași funcții sintactice.

4.1. Examinate, argumentele care au provocat reclasificarea funcțiilor sintactice din grupul nominal s-au dovedit a fi inoperante. Din cauza caracterului subiectiv, prevalarea criteriului semantic a sporit imposibilitatea unor clasificări clare, precise și unitare, provocând confuzii în analiza sintactică.

4.2. Noile funcții sintactice din GN (determinantul, cuantificatorul, modificatorul, posesorul, complementul), create pe baza unui criteriu insuficient justificat, cel semantic, se caracterizează prin mai multe elemente discutabile: atribuirea unei funcții sintactice după prezența sau absența altor funcții sintactice; discrepanțe între rolul semantic al cuvântului și rolul sintactic; eclipsarea criteriului semantic (atât de mult invocat în stabilirea funcției) de topică; deși se susține existența unui singur criteriu de clasificare, descrierea funcțiilor sintactice din GN scoate la iveală criterii neomogene (ex. a se vedea cazul complementului); soluțiile multiple de analiză (ex. *a sa* din

structura *a sa tristețe*); suprapuneri de funcții, adică funcții în funcții; omonimii care creează confuzii (ex. posesorul în GN *vs* posesorul în GV, complementul în GN *vs* complementul în GV); învestirea anumitor morfeme (morfemele determinării) cu funcție sintactică.

5. Perspectiva semantică a determinării depășește nivelul morfosintactic al limbii, motiv pentru care elementele prevăzute cu această funcție semantică reprezintă o clasă prolifică și neomogenă din punct de vedere gramatical, care reunește flective, clase lexico-gramaticale și locuțiuni.

6. Concepția pragmatică asupra determinării include toate cele patru semnificații (relație sintactică, funcție sintactică, funcție semantică și categorie gramaticală) date acestei noțiuni. Concluzia este că nu determinarea trebuie plasată la diferite niveluri ale limbii, ci instrumentele prin care ea se realizează.

7. Indiferent de accepția conceptului de determinare, elementul recurent în fiecare dintre interpretări este articolul.

8. Elementele care țin de diacronia articolului (epoca apariției, originea, cauza apariției, evoluția) sunt la fel de disputate precum interpretările gramaticale oferite acestei (sub)unități lingvistice.

9. În gramaticile contemporane românești, coexistă trei interpretări ale articolului: interpretarea clasică (articolul = parte de vorbire), interpretarea structuralistă (articolul = morfem al categoriei determinării), interpretarea funcțional-sintactică (articolul = morfem cu funcția sintactică de determinat), fiecare accepție având propriile aspecte discutabile.

9.1. Diversitatea accepțiilor gramaticale ale articolului nu reprezintă o particularitate a limbii române, ci varietatea de opinii se regăsește în majoritatea limbilor în care există articol.

10. Numărul redus de elemente, apariția în contexte limitate, lipsa informației lexicale, conținutul abstract (exclusiv gramatical), absența posibilității de a forma cuvinte compuse și locuțiuni, sudarea cu substantivul sau cu alte clase lexico-gramaticale, apropierea prin

caracteristici de categoria afixelor gramaticale, toate acestea reprezintă argumente în favoarea interpretării morfematice a articolului (a celui definit propriu-zis), respectiv argumente ale excluderii articolului dintre părțile de vorbire.

11. Categoria gramaticală creată special pentru încadrarea articolului-morfem, determinarea, întâmpină probleme din mai multe puncte de vedere: al modului în care s-a dat denumirea, al mijloacelor de exprimare (categoria nu este reprezentată de un sistem unitar de mărci, elementele din sistemul determinării diferențiindu-se prin formă, poziție și conținut) și al conținutului (rolul categoriei gramaticale a determinării nu este cel preconizat în definiție, întrucât articolul nu poate individualiza singur).

12. Interpretarea funcțional-sintactică a articolului trebuie privită cu suspiciune din cauza mai multor aspecte discutabile: încălcarea principiilor formulate (de chiar tratatul care susține interpretarea) cu privire la sintaxă și la funcția sintactică; tratarea neomogenă a morfemelor, respectiv unele având funcție sintactică, altele nu; statutul distinctiv al articolului definit în raport cu ceilalți determinanți (din punct de vedere fonetic, grafic, morfologic, semantic, sintactic); neglijarea individualității limbii române între alte limbi în privința articolului (definit).

13. Având în vedere caracterul controversat al celor trei interpretări ale articolului (clasică, structuralistă și funcțional-sintactică), am propus accepția neotradițională, care continuă opiniile gramaticienilor de dinaintea lui H. Tiktin, respectiv ale celor care au intuit statutul morfematic al articolului (definit), punându-l în slujba cazului. În cercetarea noastră, am susținut că articolul (definit) este învestit cu valori morfosintactice, morfolexicale, pragmatice și stilistice. Despre valorile morfosintactice și morfolexicale se discută la nivel gramatical, despre valorile pragmatice, la nivel pragmatic, iar despre valorile stilistice, la nivel stilistic. Cu alte cuvinte, aceste valori ale articolului desemnează implicațiile articolului în diferitele niveluri ale limbii: gramatical, pragmatic și stilistic.

13.1. Sub aspect morfosintactic, simplificarea flexiunii cazuale, unificarea paradigmei desinențelor cu cea a articolului (paradigme care au devenit imposibil de separat, formând un singur grup afixal), consolidarea flexiunii desinențiale a substantivului prin articol enclitic, toate acestea reprezintă argumente care pledează pentru integrarea articolului (definit) în flexiunea cazuală. În această interpretare, articolul este un *flectiv cazual fără funcție sintactică* (la fel ca alte morfeme).

13.2. Valorile morfolexicale (de convertor substantival și de indice dezambiguizant de gen) nu diminuează din calitatea fundamentală de flectiv cazual a articolului, ci reprezintă roluri suplimentare.

13.3. La nivel pragmatic, articolul nu este lipsit de semnificație, rolul lui, în cadrul operației de determinare, fiind de actualizare a numelui, de concretizare a semantemului de care este legat. Spre deosebire de alți actualizatori morfematici, articolul are o trăsătură specifică datorată etimologiei, și anume aceea de a anunța un subordonat, care poate fi exprimat sau neexprimat, dar subînțeles din context.

13.4. Stilistic, articolul ia parte la diferite valori expresive existente în stare latentă în conținutul lexico-semantic al numelui.

14. Chiar dacă etimologia cuvântului *articol* (lat. „articulus” = „articulație, legătură”) ar fi favorabilă interpretării ca indice cazual, am considerat că noțiunea amintită, din cauza polisemantismului, s-a depreciat în plan lingvistic, motiv pentru care am propus conceptul de *morfem cazual analogic* (*sintetic* sau *analitic*).

15. Fiind diferit de desinențele cazuale, care sunt exclusiv enclitice și care formează flexiunea cazuală etimologică, morfemul cazual analogic formează flexiunea cazuală analogică. Substantivele cu flexiune cazuală analogică vor fi urmate întotdeauna de un atribut determinativ sau de identificare, care poate fi exprimat sau neexprimat.

16. Sub aspectul evoluției flexiunii cazuale, limba română are un aspect unic între limbile romanice care au evoluat spre analitism. De aceea, în momentul de față, nu se poate ști exact ce model tipologic (analitic, mixt sau sintetic) se va generaliza în viitor în limba română, mai ales că cercetătorii subliniază că tratamentul flexionar al unor substantive (xenisme, termeni tehnici, termeni

compuși prin abreviere, formații obținute prin conversiune, nume proprii) relevă două direcții contradictorii (analitism și sintetism).

17. În limba română nu putem vorbi de un singur tip de flexiune, ci de tipuri și subtipuri.

Încheiem prin a spune că lucrarea de față se remarcă prin două idei esențiale:

(1) *Determinarea* este o operație pragmatică (nu categorie gramaticală, funcție sintactică, relație sintactică sau funcție semantică). Din cauză că nivelul pragmatic se constituie ca un „metanivel" (care implică morfosintaxa și semantica), instrumentele determinării pot fi atât elemente lingvistice (morfemele diferitelor categorii gramaticale, clase lexico-gramaticale, sintagme, propoziții), cât și elemente extralingvistice (cadrele – totalitatea circumstanțelor vorbirii). Astfel înțeleasă, determinarea are caracter integrativ, cuprinzând accepțiile care o situau la diferite niveluri ale limbii (sintactic, morfologic, semantic). Fiind inoportun să plasăm o categorie pragmatică la nivel gramatical, deoarece, în acest fel, i se diminuează din semnificație, spunem că ceea ce trebuie plasat la diferite niveluri ale limbii sunt instrumentele determinative, nu conceptul în sine (= determinarea).

(2) Denumirea de „articol" (includem aici doar articolul definit, întrucât *cel* și *al* sunt pronume semiindependente, iar *un*, adjectiv nedefinit) nu reflectă statutul morfosintactic specializat al unității afixale *-l*, care nu este acela de morfem al categoriei gramaticale a determinării (categorie care s-a dovedit a fi discutabilă) sau determinant (înțeles ca funcție sintactică), ci rolul esențial al segmentului în discuție este de indice cazual. Datorită acestei calități am propus denumirea: *morfem cazual analogic sintetic* sau *analitic*. Interpretarea lui *-l* ca morfem cazual analogic duce la disocierea flexiuni cazuale substantivale în: flexiune cazuală etimologică (strict sintetică), realizată prin desinențe care provin direct din limbile latină sau slavă (în cazul desinenței de vocativ, *-o*), și flexiune cazuală analogică (sintetică sau analitică), realizată prin articol enclitic sau proclitic (*lui*).

DETERMINATION. A GRAMMATICAL RECONSIDERATION OF THE ARTICLE IN ROMANIAN

(Summary)

Keywords: determination, syntactic relationship, subordination, grammatical category, determiner, quantifier, possessor, modifier, complement, pragmatic operation, definite article, indefinite article/indefinite adjective, zero article, part of speech, morpheme of the grammatical category of determination, definite determiner, indefinite determiner, non-determiner, the category of case, synthetic analogical case morpheme, analytical analogical case morpheme, etymological case inflection, analogical case inflection, synthetic inflection, analytical inflection, mixed inflection.

The work entitled *Determination. A Grammatical Reconsideration of the Article in Romanian* is conceived as a monographic approach to several grammatical interpretations of the article.

In terms of its general theoretical outlook, the work is situated on mixed grammar positions, in the sense that it analyses interpretations belonging to different theoretical directions (traditional, structuralist, transformational-generative, integralist).

As regards the particular direction of research on the linguistic aspects analysed here, the work is tributary, in principle, to the conception of neotraditional grammar, with some structuralist elements, systematically exposed in a series of studies, articles and books, as well as in the syntax courses delivered at the Faculty of Letters in Cluj-Napoca by Emeritus Professor Dr. G. G. Neamțu.

As for its structure, the work consists of two parts organized in four, respectively, five chapters, conclusions and a critical apparatus.

The close link between determination and the article requires that research be conducted on opinions with respect to the former concept. For this reason, Part I of the work highlights the fact that, being approached from different points of view (syntactic, morphological, functional-syntactic, semantic and pragmatic), determination is a highly debated concept that entails, depending on the interpretation, different meanings, features and definitions.

Chapter I, *Determination – a syntactic relationship*, finds that, as concerns the syntactic aspect, the enhancement of syntactic relations, such as determination,

has not led to the clarification and ordering of the system of relations, but to confusion and questionable interpretations: different names from one author to another or even in the work of the same author; the creation of relationships where there is no dependency (e.g. the appositive relationship, the relationship of incidence), the separation of subtypes from a well-knit relationship (e.g. the explanatory rapport “se rupe”, “it breaks itself”, from case subordination), syntactic relationships with a provisional designation (I. Iordan and V. Robu).

As the number of syntactic relationships varies between 2 and 8, the option has been, by logical deduction, for the dichotomy of syntactic relationships (coordination and subordination). It should be noted that there are differences between the notions proposed for the description of the relationship between Tr and Ts (subordination, determination, dependence, governance, domination). Because the names mentioned above are not synonyms, but indicate distinct characteristics, the work advocates using the term “subordination” to refer to the relationship between a Ts and a Tr, while determination is considered to be one of the features of the relationship of subordination (a semantic-pragmatic feature).

Considering that within the general system of determination, a morphological/categorial determination is specialized, namely the grammatical category of determination, Chapter II is dedicated exclusively to this problem.

The linguists who support the existence of the grammatical category of determination are divided into two camps: those who argue that determination is a grammatical category specific to the noun and those who extend the existence of this category to other lexical-grammatical classes, for instance, to the verb.

The first obstacle of the fourth grammatical category consists in the name itself. While some grammarians have buttressed the term of determination with different qualifiers (“abstract determination”, “categorial determination”, “morphological determination”, “categorial-morphological determination”), others, considering that the notion of determination is too “general”, have proposed new concepts (“nomination”, “individualization”), with the mention that these too are problematic.

Another controversial issue which concerns the category of determination is the number of members in the paradigm: this number varies from one to eight, depending on the author or even in different works of the same author.

In Chapter III, *Determination/Determiner – a syntactic function* indicates how the novel perspective on determination/determiners brought by GBLR complicates the syntactic description of the nominal group. Thus, the attempt to achieve an equipollent description of the secondary parts of sentence (the attribute and the complement), by using the same classification criterion, i.e. the semantic criterion, has led not only to the destruction of the homogeneity of the classical typology (the attribute and its subtypes), but also to the augmentation of the differences of the classification criteria within the same syntactic function.

An examination of the arguments that provoked a reclassification of the syntactic functions in the nominal group has found them to be ineffective. Because of its subjective nature, the predominance of the semantic criterion increased the impossibility of clear, precise and consistent classifications, causing confusions in syntactic analysis.

Detailed research on the arguments that resulted in the elimination of the attribute from among the syntactic functions and the establishment of others, including the determiner, has led to two conclusions: on the one hand, the syntactic functions that really need an organization/reclassification, on the basis of a well-defined criterion, are complements and circumstantials, the number of which increases or diminishes depending on the author; on the other hand, the attribute, on the basis of the formal criterion (categorial-relational), has a clear subclassification, with no overlaps or confusions, that may represent a model for the typology of the complement.

The new syntactic functions in the NG (determiner, quantifier, modifier, possessor, complement), created on the basis of an insufficiently justified criterion, the semantic one, are characterized by several problematic elements: the assignment of a syntactic function according to the presence or absence of other syntactic functions; discrepancies between the semantic role and the syntactic role of the word; the eclipsing of the semantic criterion (so much relied on in determining function) by word order (taxis); although scholars endorse the existence of a single classification criterion, the description of syntactic functions in the NG reveals non-homogeneous criteria (e.g. see the case of the complement); multiple analytical solutions (e.g. *a sa* in the structure of *a sa tristețe*, "his/her sadness"); overlaps of functions, that is, functions within functions; homonymies which create confusion (e.g. the possessor in the NG *vs* the possessor in the VG, the complement in the NG *vs* the complement in the VG); investing certain morphemes (the morphemes of determination) with a syntactic function.

In Chapter IV, *Determination – a semantic function or a pragmatic operation?*, it is noted that, from a semantic point of view, determination exceeds the morphosyntactic level of the language, for which reason the elements invested with this semantic function are a prolific class from a grammatical point of view, a nonhomogeneous class, which brings together flectives, lexical-grammatical classes and locutions. However, the semantic perspective on determination does not do justice to the complexity of the concept discussed, which is why determination is given an integralist description. Defined as a complex pragmatic process, through which a linguistic sign is removed from the language system and integrated into the actuality of speech, involving at least four types of operations (those indicated by E. Coșeriu: actualization, discrimination, delineation and identification), manifested within a certain frame, determination benefits from a complete definition that rounds off its meanings. This leads to the conclusion that it is not the concept itself ("determination") that must be placed at different levels, but the tools of determination are those that are part of the separate compartments of language: phonological flectives/alternations belong to the morphological level, words/phrases/clauses/sentences belong to the syntactic level (the syntax of the clause and the syntax of the sentence), and the frames exceed the linguistic levels.

In Part II, the first chapter, *The article – Diachronic motivation and evolution until the present-day stage of the language*, outlines a brief overview of elements pertaining to the diachrony of the article (the period when it appeared, origin, cause

of occurrence, evolution), presents the atypical nature of the Romanian article compared to the other Romance languages (the enclisis of the article) and mentions the main morphosyntactic values of the definite article and of the indefinite article "un" ("a/an") in Romanian grammars (the eighteenth – twenty-first centuries). Following the presentation of the grammatical interpretations of the article in a diachronic scheme, the conclusion that is reached is that these multiple acceptations were due to the inclusion in the same class of elements that are different from all points of view (form, content, behaviour, grammar, position). In this chapter, it is also pointed out that the diversity of grammatical acceptations of the article is not a peculiarity of the Romanian language, such a variety of opinions being found in most languages that have the article.

At a synchronic level, three interpretations of the article prevail in the Romanian grammars: the classical interpretation (the article = part of speech), the structuralist interpretation (the article = a morpheme of the category of determination), the functional-syntactic interpretation (the article = a morpheme with the syntactic function of a determiner). Each interpretation is developed in separate chapters according to the following structure: first, there is a presentation of the interpretation, as it is developed in the literature, then the problematic aspects are addressed.

The second chapter, *The classical interpretation of the article*, analyses the most common morphosyntactic acceptations of the article, namely that of part of speech. By reference to renowned linguists (Valeria Guțu Romalo, Iorgu Iordan, Alexandru Niculescu, Paula Diaconescu, Ion Z. Coja, G. G. Neamțu, etc.), several arguments in favour of the morphematic interpretation of the article (the definite article proper) are investigated, i.e. arguments concerning the exclusion of the article from the parts of speech. Mention should be made of the following arguments: the low number of items, occurrence in limited contexts, the lack of lexical information, the abstract content (exclusively grammatical), the lack of the possibility to form compound words and phrases, the union with the noun or with other lexical-grammatical classes, the proximity, in terms of its features, to the category of grammatical affixes.

The third chapter, *The structuralist interpretation of the article*, brings into question the grammatical category created specifically for including the article-morpheme: determination. Seen as a paradigm with three members, the definite determiner, the indefinite determiner and the zero (or non-determined) determiner, the fourth category of the noun turns out to be a problematic category. Of the three members mentioned above, the indefinite article "un" ("a/an") represents a part of speech proper (= indefinite adjective), not a morpheme, the zero article is a void construct, without expression and content, which cannot be part of a grammatical category, and the definite article, remaining the only member, cannot form a paradigm by itself. It is thus evident that determination encounters problems from several points of view: the way in which the name is given (the mere transfer from the level of parts of speech to the morphematic level); the means of expression (the

category is not represented by a unitary system of marks, the elements of the system of determination differing by shape, position and content); and the content (the role of the grammatical category of determination is not that which is assumed in the definition, because the article cannot individualize by itself).

The fourth chapter, *The functional-syntactic interpretation of the article*, approaches the latest views on the article, from the GBLR. According to *Gramatica de bază a limbii române* (The Fundamental Grammar of the Romanian Language), the article represents a morpheme invested with the syntactic function of a determiner. In the work, this interpretation is viewed with suspicion due to several controversial aspects: the violation of the principles formulated (by the very treatise that endorses the interpretation) with regard to syntax and the syntactic function; the heterogeneous treatment of morphemes, in the sense that some have a syntactic function, while others do not (or even of morphemes in the same paradigm); the distinctive status of the definite article in relation to the other determiners (from a phonetic, graphic, morphological, semantic, syntactic point of view); the neglect of the individuality of the Romanian language among other languages as regards the (definite) article.

In view of the controversial nature of the three interpretations of the article (classical, structuralist and functional-syntactic), in the fifth chapter, entitled *The neotraditional interpretation: the article – an analogical case morpheme*, the discussion focuses on determining the fundamental value of the article. In this chapter, the argument returns to the opinions of grammarians from before H. Tiktin, respectively to the interpretations of those who discerned the morphematic status of the (definite) article, placing it in the service of the case. In this section of the work, it is argued that the (definite) article is invested with core values (morpho-syntactic values) and secondary values (morpholexical values, pragmatic/semantic-pragmatic values and stylistic values), the latter surpassing the grammatical level of the language. Morphosyntactic and morpholexical values are discussed at a grammatical level, pragmatic values are discussed at a pragmatic level, and stylistic values are discussed at a stylistic level. In other words, these values of the article designate the implications of the article at different levels of the language: grammatical, pragmatic and stylistic.

In morphosyntactic terms, the simplification of case inflection, the unification of the paradigm of desinences with that of the article (paradigms which have become impossible to separate, forming a single affixal group), the consolidation of the desinential inflection of the noun through the enclitic article, these are all arguments that plead for the integration of the (definite) article in case inflection.

The morpholexical values (of substantival converter and disambiguated gender indicator) do not detract from the article's fundamental quality of a case flective, but represent additional roles.

At the pragmatic level, the article is not devoid of significance, its role, in the operation of determination, being that of actualizing the name, of rendering concrete the semanteme to which it attaches. Unlike other morphematic actualizers, the article

has a specific feature due to etymology, namely that of announcing a subordinate, which may be expressed or left unexpressed, but understood from the context (in a Coșerian sense, from the circumstances of speech).

Stylistically, the article takes part in various expressive values existing in a latent state in the lexical-semantic content of the name.

In the subchapter *Consequences of interpreting the article as a case flective*, in the fifth chapter, it is noted that, although the etymology of the term article (Lat. "articulus" = "joint, bond") might seem favourable to interpretation as a case indicator, the notion of "article" has depreciated on a linguistic level due to polysemy, which is why the work proposes the concept of analogical case morpheme (synthetic or analytical).

Being different from case desinences, which are exclusively enclitical and form the etymological case inflection, the analogical case morpheme forms the analogical case inflection. Nouns with analogical case inflection will always be followed by a determinative or identificatory attribute, which may be expressed or unexpressed.

As concerns the evolution of case inflection, the Romanian language is unique among the Romance languages that have evolved towards analytism. At the moment, we cannot know exactly what typological model (analytical/mixed or synthetic) will become generalized in the future in the Romanian language, especially since researchers emphasize that the flectional treatment of some nouns (xenisms, technical terms, compound terms by abbreviation, structures obtained through conversion, proper names) reveals two contradictory directions (analytism and syntetism). As for case inflection, the conclusion would be that, in Romanian, we cannot speak of a single type of inflection, but of types and subtypes.

In the section dedicated to conclusions, the personal contribution of the work is presented, with emphasis on two ideas: on the one hand, determination is a complex pragmatic process (not a grammatical category, syntactic relationship, syntactic function, or semantic function), which involves the very mechanism of language functioning, and, on the other hand, the (definite) article, by specializing for expressing the case, becomes a synthetic or analytical analogical case morpheme.

(Traducere de conf. univ. dr. Carmen Borbely)

BIBLIOGRAFIE

Adam 2014: Gabriela Violeta Adam, *Predicativul suplimentar – funcție sintactică eterogenă*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2014, 280 p.

Aldea 2006: Maria Aldea, *Categoria gramaticală a determinării în limba română*, Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2006, 293 p.

Anghelescu 1969: Nadia Anghelescu, *Conceptul de determinare în lingvistica modernă*, în AUB, Limbi clasice, anul XVIII, 1969, p. 93-107.

Avram A. 1959: Andrei Avram, *Despre cauzele dispariției lui -l final - articol hotărât,* în SCL, tomul X, nr. 3, 1959, p. 457-464.

Avram M. 1977: Mioara Avram, *Genitiv-dativul singular al unor substantive feminine în* ***-ie***, în LR, XXVI, nr. 4, 1977, p. 365-368.

Avram M. 1986: Mioara Avram, *Gramatică pentru toți*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1986, 414 p.

Avram M. 2005: Mioara Avram, *Omonimia și analiza gramaticală:* ***lui*** *articol și pronume*, în *idem*, *Studii de morfologie a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2005, p. 132-136.

Avram M. 2007: Mioara Avram, *Despre corespondența dintre propozițiile subordonate și părțile de propoziție*, în *Studii de sintaxă a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 7-44.

Bally 1932: Charles Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, Paris, Librairie Ernest Leroux, 1932, 410 p.

Barbu 2003: Ana-Maria Barbu, *«Numeralele»* ***un****, o: o analiză critică în comparație cu* ***nici un****,* ***nici o***, în Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 65-72.

Barbu 2004: Ana-Maria Barbu, *Sintaxa determinatorilor. Analiză lingvistică și aplicație computațională*, București, Editura All Educational, 2004, 215 p.

Băilă 2017: Adelina Băilă, *A grammatical classification of the object in Romanian language*, în JHLS, nr. 12, 2017, p. 418-426.

Bejan 1986a: Dumitru Bejan, *Despre substantivarea adverbelor în limba română*, în CL, anul XXXI, nr. 1, 1986, p. 85-91.

Bejan 1986b: Dumitru Bejan, *Despre substantivarea pronumelui în limba română*, în LL, vol. III, 1986, p. 285-291.

Bejan 1989: Dumitru Bejan, ***Cel****,* ***cea****,* ***cei, cele***, în LLR, anul XVIII, nr. 1, 1989, p. 10-12.

Bejan 1990: Dumitru Bejan, *Articolul genitival **al**, **a**, **ai**, **ale***, în LLR, anul XIX, nr. 3, 1990, p. 7-10.
Belchiță 1069: Anca Belchiță, *Flexiunea nominală în gramatica transformațională a limbii române* (II), în SCL, anul XX, nr. 5, 1969, p. 509-530.
Berceanu 1971: Barbu B. Berceanu, *Sistemul gramatical al limbii române (reconsiderare)*, București, Editura Științifică, 1971, 284 p.
Bîtea 1989: Ioan N. Bîtea, *Statutul morfematic al formelor **un** și **o***, în SCL, nr. 2, anul XL, 1989, p. 117-126.
Brăescu 2009: Raluca Brăescu, *Observații asupra substantivizării adjectivului în limba română actuală*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale. Aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 75-94.
Brâncuș 2008: Gheorghe Brâncuș, *Substantive nearticulate în balada populară*, în *idem*, *Studii de istorie a limbii române*, II, București, Editura Academiei Române, 2008, p. 67-69.
Brâncuș, Saramandu 2001: Grigore Brâncuș, Manuela Saramandu, *Morfologia limbii române*, București, Editura Credis, 2001, 366 p.
Budai-Deleanu 2011: Budai-Deleanu, Ion, *Opere*, Ediție îngrijită, cronologie, note și comentarii, glosar și repere critice de Gheorghe Chivu și Eugen Pavel, Studiu introductiv de Eugen Simion, București, Fundația Națională pentru Știință și Artă, 2011, 1354 p.
Capidan 1936: Theodor Capidan, *Romanitatea balcanică*, Imprimeria Națională, București, 1936, 68 p.
Carabulea 1986a: Elena Carabulea, *Despre substantivele defective de număr în limba română* (I), în LR, anul XXXV, nr. 5, 1986, p. 372-381.
Carabulea 1986b: Elena Carabulea, *Despre substantivele defective de număr în limba română* (II), în LR, anul XXXV, nr. 6, 1986, p. 465-473.
Câmpean 1978: Ileana Câmpean, ***Un**, **o**; **unu**, **una**; **unul**, **una**. Probleme privind delimitarea gramaticală și lexicografică*, în CL, anul XXIII, 1978, nr. 2, p. 171-176.
Câmpean 1980: Ileana Câmpean, ***Niște***, în CL, anul XXV, nr. 1, 1980, p. 171-173.
Câmpeanu 1970: Eugen Câmpeanu, *Funcțiunile stilistice ale cazurilor* (II). *Genitivul*, în StUBB, „Philologia”, 2, anul XV, 1970, p. 31-35.
Câmpeanu 1971: Eugen Câmpeanu, *Funcțiunile stilistice ale cazurilor* (III). *Dativul*, în StUBB, „Philologia”, 2, anul XVI, 1971, p. 53-57.
Câmpeanu 1972: Eugen Câmpeanu, *Funcțiunile stilistice ale cazurilor* (IV). *Acuzativul*, în StUBB, „Philologia”, 2, anul XVII, 1972, p. 11-14.
Câmpeanu 1975: Eugen Câmpeanu, *Substantivul. Studiu stilistic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975, 248 p.
Cârstea-Romașcanu 1980: Mihaela Cârstea-Romașcanu 1980, *Gramatica practică a limbii italiene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 455 p.
Chevalier 1964: Jean Claude Chevalier *et alii*, *Grammaire Larousse du français contemporain*, Paris, Librairie Larousse, 1964, 495 p.

Chircu 2007: Adrian Chircu, *Locuțiunile adverbiale de tipul: de-a lungul, de-a gata, de-a binelea*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română – stadiul actual al cercetării*, Actele celui de-al 6-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (29-30 noiembrie 2006), București, Editura Universității din București, 2007, p. 67-75.

Chivu 2009: Gheorghe Chivu, *Articolul în primele gramatici*, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (editori), *Studii de Gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, Editura Universității din București, 2009, p. 29-33.

Chivu, Pană Dindelegan, Dragomirescu 2012: Gheorghe Chivu, Pană Dindelegan Gabriela, Adina Dragomirescu (ed.), *Studii de istorie al limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2012, 782 p.

Chomsky 1969: Noam Chomsky, *Aspecte ale teoriei sintaxei*, traducere din limba engleză de Paul Schweiger și James E. Augerot, București, 1969, 288 p.

Chomsky 1970: Noam Chomsky, *Le langage et la pensée*, traduit de l'américain par Louis-Jean Calvei, Petite Bibliotèque Payot, Paris, 1970, 147 p.

Chomsky 1996: Noam Chomsky, *Cunoașterea limbii*, Traducere de Alexandra Cornilescu, Ileana Baciu și Taina Duțescu Coliban, Postfață de Alexandra Cornilescu, Traducerea notelor de Ioan Dimitriu, București, Editura Științifică, 1996, 368 p.

Ciobanu 1965: Fulvia Ciobanu, *Câteva observații despre articularea substantivelor proprii cu articol nehotărât în limba română actuală*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p. 119-122.

Ciobanu 1966: Fulvia Ciobanu, *Substantive proprii devenite comune*, în LL, anul XII, 1966, p. 283-293.

Ciorănic 1953: Ion Ciorănic, *Despre articol*, în LR, anul II, nr. 4, 1953, p. 82-87.

Cipariu 1869: Timotei Cipariu, *Gramatec'a limbei romane. Partea I. Analitica*, Bucuresci, cu Tipariulu Seminariului A. Diecesanu, 1869, 388 p.

Cipariu 1897: Timotei Cipariu, *Compendiŭ de Gramatica română pentru scólele primarĭ și secundarĭ*, Edițiunea a șeptea de Silvestru Nestor, Blaș, Tipografia Seminariuluĭ gr.-cat., 1897, 112 p.

Cipariu 1877: Timotei Cipariu, *Gramatec'a limbei romane. Partea II. Sintetica*, Bucuresci, cu Tipariulu Seminariului A. Diecesanu, 1877, 355 p.

Cipariu 1987a: Timotei Cipariu, *Elemente de limba română după dialecte și monumente vechi*, în Timotei Cipariu, *Opere I*, Ediție îngrijită de Carmen Gabriela-Pamfil, Introducere de Gavril Istrate, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

Cipariu 1987b: Timotei Cipariu, *Principie de limbă și de scriptură*, în Timotei Cipariu, *Opere I*. Ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil. Introducere de Gavril Istrate, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.

Coja 1968: Ion Z. Coja, *Articularea substantivelor precedate de prepoziții*, în SCL, XIX, 1968, nr. 4, p. 347-363.

Coja 1969: Ion Z. Coja, *Articolul – parte de vorbire sau morfem al determinării?*, în SCL, anul XX, 1969, nr. 2, p. 167-181.

Coja 1970: Ion Z. Coja, *Câteva ipoteze cu privire la articol*, în Ion Coteanu, Lucia Wald (coord.), *Sistemele limbii*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1970, p. 165-181.

Coja 1983: Ion Z. Coja, *Preliminarii la gramatica rațională a limbii române*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 287 p.

Comșulea, Șerban 1988: Elena Comșulea, Felicia Șerban, *Numeralul **unu** din perspectivă lexicografică*, în CL, anul XXXIII, nr. 2, 1988, p. 111-120.

Comșulea, Șerban 1993: Elena Comșulea, Felicia Șerban, *Articolul nehotărât **un** (**o**): abordare lexicografică*, în CL, anul XXXVIII, nr. 1, 1993, p. 57-66.

Constantinescu-Dobridor 1974: Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Morfologia limbii române*, București, Editura Științifică, 1974, 383 p.

Constantinescu-Dobridor 1998: Gheorghe Constantinescu-Dobridor, *Dicționar de termeni lingvistici*, București, Editura Teora, 1998, 351 p.

Copceag 1964: Dumitru Copceag, *Un caz de omitere a articolului în limba română și limbile ibero-romanice*, în RRL, tomul XV, nr. 2, 1964, p. 221-228.

Copceag 1970: Dimitrie Copceag, *Considérations typologique sur l'article postposé en roumain*, în RRL, tome XV, n° 5, 1970, p. 445-447.

Cornilescu 2004: Alexandra Cornilescu, *În legătură cu conceptul de pronume semi-independent. Observații asupra articolului adjectival **cel***, în Gabriela Pană Dindelegan (coordonator), *Tradiție și inovație în studiului limbii române. Actele celui de-al 3-lea Colocviu al Catedrei al Limbii Române (27-28 noiembrie 2003)*, București, Editura Universității din București, 2004, p. 51-62.

Coseriu 1967: Eugenio Coseriu, Determinación y entorno. Dos problemas de una lingüística del hablar, în *Teoría del lenguaje y lingüística general. Cinco estudios*, Madrid, Editorial Gredos, 1967, p. 282-323.

Coșeriu 1996: Eugeniu Coșeriu, *Lingvistica integrală. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu*, București, Editura Fundației Culturale Române, 1996, 184 p.

Coșeriu 2000: Eugeniu Coșeriu, *Lecții de lingvistică generală*, traducere din spaniolă de Eugenia Bojoga, cuvânt înainte de Mircea Borcilă, Editura ARC, Chișinău, 2000, 304 p.

Coșeriu 2002-2003: Eugeniu Coșeriu, *Universaliile limbajului (și celelalte)*, traducere de Eugenia Bojoga și Alexandru Steer, în DR, serie nouă, VII - VIII, 2002 - 2003, p. 15-45.

Coșeriu 2009: Eugeniu Coșeriu, *Determinare și cadru. Două probleme ale unei lingvistici a vorbirii*, în *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*, Antologie, argument, note, bibliografie și indici de Dorel Fânaru, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, p. 198-233.

Coteanu 1956: Ion Coteanu, *Despre poziția articolului în limba română*, în SCL, Tomul VII, nr. 1-2, 1956, p. 57-74.

Coteanu 1958: Ion Coteanu, *Contribuții la teoria articolului*, în SCL, IX, nr. 1, 1958, p. 17-44.

Coteanu 1964: Ion Coteanu, *Schiță a declinării numelui în româna comună. Declinarea articulată*, în SCL, tomul 15, nr. 4, 1964, p. 445-469.

Coteanu 1969: Ion Coteanu, *Morfologia numelui în protoromână (româna comună)*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, 160 p.

Coteanu 1974: Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană*, vol. I, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, 336 p.

Coteanu 1982a: Ion Coteanu, *Gramatica de bază a limbii române*, Editura Albatros, București, 1982, 323 p.

Coteanu 1982b: Ion Coteanu, *Grupul nominal (GN) în poezie* (I), în SCL, 1, XXXIII, 1982, p. 3-18.

Coteanu 1982c: Ion Coteanu, *Grupul nominal (GN) în poezie* (II), în SCL, 2, XXXIII, 1982, p.115-132.

Coteanu 1983: Ion Coteanu, *Etapele de evoluție a articolului în limba română*, în AUB, Limba și literatura română, anul XXXII, 1983, p. 49-64.

Coteanu 1985: Ion Coteanu (coord.), *Limba română contemporană. Fonetica, Fonologia, Morfologia*, Ediție revizuită și adăugită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, 312 p.

Crăciun 2004: Corneliu Crăciun, *Gramatica limbii române*, Oradea, Editura GrafNet, 2004, 410 p.

Crețu-Toderiță 2007: Ecaterina, *Limba română contemporană. Sintaxa - curs*, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2007, 126 p.

Croitor 2008: Blanca Croitor, *Aspecte privind acordul în determinare în limba română veche*, în Gabriela Pană Dindelegan, *Limba română. Dinamica limbii. Dinamica interpretării*, București, Editura Universității din București, 2008, p. 213-218.

Cruceru, Teodorescu: Constantin Cruceru, Vasile Teodorescu, *Gramatica limbii române*, București, Editura 101+1 Gramar, 2005, 352 p.

Cuibus 2015: Daiana Cuibus, *Articolul – de la morfem la determinant*, în *Caietele Sextil Pușcariu, II*, 2015, Cluj Napoca, Editurile Scriptor/Argonaut, 2015, p. 146-149.

Cunha 2005: Celso Cunha *et alii*, *Nova Gramática do Português Contemporâneo*, Lisabona, Editura João Sá da Costa Lisboa, 2005, 734 p.

Dan 1966: Ilie Dan, *Unele aspecte ale articolului românesc (privire istorică)*, în AUI, secțiunea II, (Științe sociale), c. Limbă și literatură, tomul XII, 1966, Fasc. 2, p. 143-164.

Dan 1973: Ilie Dan, *Une question controversée: la postposition de l'article en roumain*, în AUI, Secțiunea III, e) Lingvistică, tomul XIX, 1973, p. 51-57.

Dascălu 2005: Ioana-Ruxandra Dascălu, *Un caz de gramaticalizare în evoluția de la latină la limbile romanice: apariția articolului hotărât (Aplicație la*

semantica prototipului), în BUPGP, vol. LVII, Seria „Filologie”, nr. 1, 2005, p. 275-281.
Dănilă 2011: Elena Dănilă, *Probleme de gramatică a limbii române*, București, Editura Academiei Române, 2011, 227 p.
Densusianu 1997: Ovid Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, I - *Les origines,* II - *Le seizième siècle*, Ediție critică și note de V. Rusu, Prefață de B. Cazacu, București, Editura „Grai și Suflet - Cultura Națională”, 1997, 1046 p.
Détrie 2001: Détrie *et alii*, *Termes et concepts pour l’analise du discours. Une approche praxématique*, Paris, 2001.
Diaconescu I. 1995: Ion Diaconescu, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Enciclopedică, 1995, 435 p.
Diaconescu P. 1961: Paula Diaconescu, *Un mod de descriere a flexiunii nominale, cu aplicație la limba română contemporană*, în SCL, anul XII, 1961, nr. 2, p. 163-192.
Diaconescu P. 1965a: Paula Diaconescu, *Aspects de la déclinaison avec article défini en roumain,* în RRL, tome X, nr. 1-3, 1965, p. 317-330.
Diaconescu P. 1965b: Paula Diaconescu, *Declinarea cu articol proclitic a substantivelor proprii, nume de persoană, în limba română*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1965, p. 171-175.
Diaconescu P. 1966: Paula Diaconescu, *Declinarea cu «articol definit» proclitic în limba română. Genitiv-Dativul substantivelor comune, nume de persoană*, în SCL, anul XVII, nr. 5, 1966, p. 555-566.
Diaconescu P. 1970: Paula Diaconescu, *Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc*, București, Editura Academiei Socialiste România, 1970, 303 p.
Dimitrescu 1954: Florica Dimitrescu, *Observații asupra valorilor afective ale articolelor nehotărâte în limba română*, în SCL, tomul V, nr. 1-2, 1954, p. 93-98.
Dimitrescu, Pamfil 1978: Florica Dimitrescu, Viorica Pamfil, *Istoria limbii române – fonetică, morfosintaxă, lexic*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, 380 p.
Dimitriu 1974: Corneliu Dimitriu, *Observații în legătură cu raporturile sintactice*, în AUI, serie nouă, Secțiunea III, e) Lingvistică, tomul XX, 1974, p. 9-22.
Dimitriu 1979: Corneliu Dimitriu, *Gramatica limbii române explicată. Morfologia*, Iași, Editura Junimea, 1979, 398 p.
Dimitriu 1992a: Corneliu Dimitriu, *Articolul trebuie exclus din rândul părților de vorbire?*, în SCL, XLII, 1992, p. 159-171.
Dimitriu 1992b: Corneliu Dimitriu, *Observații privitoare la structura morfologică a unor substantive*, în LR, anul XLI, 1992, nr. 1-2, p. 31-34.
Dimitriu 1999: Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române*, 1. *Morfologia*, Iași, Institutul European, 1999, 854 p.

Dimitriu 2002: Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române*, 2. *Sintaxa*, Iași, Institutul European, 2002, 1605 p.

Dragoș 2000: Elena Dragoș, *Introducere în pragmatică*, Cluj-Napoca, Casa Cărții de Știință, 2000, 181 p.

Dragoș 2007: Elena Dragoș, *Categoria gramaticală a determinării - o categorie panmorfologică?*, în Sanda Reinheimer Rîpeanu, Ioana Vintilă-Rădulescu (coordonatori), *Limba română, limbă romanică. Omagiu acad. Marius Sala la împlinirea a 75 de ani*, București, Editura Academiei Române, 2007, p. 135-140.

Drașoveanu 1969: D.D. Drașoveanu, *O clasificare a cazurilor cu aplicare în problema posesivelor*, în CL, XIV, 1969, nr. 1, p. 77-81.

Drașoveanu 1975: D.D. Drașoveanu, *Categoriile gramaticale de relație și de opoziție ale limbii române*, în CL, anul XX, nr. 1, 1975, p. 67-79.

Drașoveanu 1976: D.D. Drașoveanu, *Sens relațional și gramatem - conținut și expresie la nivelul gramatical al limbii*, în CL, anul XXI, nr. 2, 1976, p. 153-163.

Drașoveanu 1977: D.D. Drașoveanu, *Coordonarea/Subordonarea - o diviziune dihotomică*, în CL, anul XXII, nr. 1, 1977, p. 27-32.

Drașoveanu 1997: D.D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Clusium, 1997, 287 p.

Drăganu 1936-1938: Nicolae Drăganu, *Recensii*, în *Dacoromania*, vol. IX, 1936-1938, p. 274-280.

Drăganu 1945: Nicolae Drăganu, *Elemente de sintaxă a limbii române*, lucrare postumă, București, Institutul de Lingvistică Română, 1945, 109 p.

DȘL 2005: Angela Bidu-Vrănceanu *et alii*, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira, 2005, 606 p.

Dubois 1965: Jean Dubois, *Grammaire structurale du français. Nom et pronom*, Paris, Librairie Larousse, 1965, 192 p.

Dubois 1973: Jean Dubois *et alii*, *Dictionnaire de linguistique*, Paris, Librairie Larousse. 1973, 516 p.

Dubois, Lagane 1973: Jean Dubois, René Lagane, *La nuvelle grammaire du français*, Paris, Librairie Larousse, 1973, 266 p.

Eastwood 2002: John Eastwood, *Oxford guide to english grammar*, Oxford, Oxford University Press, 2002, URL: https://www.uop.edu.jo/download/Research/members/Oxford_Guide_to_English_Grammar.pdf.

Enescu 1985: Gheorghe Enescu, *Dicționar de logica*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, 383 p.

Ernout, Meillet 2001: Alfred Ernout, Alfred Meillet, *Dictionnaire étymologique de la langue latine. Histoire des mots*, Paris, Klincksieck, 2001, 833 p.

Escudero, Copceag 1965: Gregorio Escudero, Dumitru Copceag, *Gramatica limbii spaniole*, București, Editura Științifică, 1965, 319 p.

Eustatievici 1969: Dimitrie Eustatievici Brașoveanul, *Gramatica românească - 1757. Prima gramatică a limbii române*, Ediție, studiu introductiv și glosar de N. A. Ursu, București, Editura Științifică, 1969, 159 p.

Felecan 2002: Nicolae Felecan, *Sintaxa limbii române. Teorie. Sistem. Construcție*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2002, 314 p.

Felix 1980: Jiří Felix, *Contribuții la descrierea articolului românesc*, în SCL, 5, XXXI, 1980, p. 549-552.

Florea M. 1980: Melania Florea, *O clasificare distributivă a numelui în raport cu articolul*, în AUB, Limba și literatura română, anul XXIX, 1980, p.137-142.

Florea M. 1983: Melania Florea, *Structura grupului nominal*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 231 p.

Florea M. 1984: Melania Florea, *Formarea genitiv-dativului singular la substantivele și adjectivele feminine*, în LLR, anul XIII, nr. 4, 1984, p. 6-8.

Florea V.: Viorica Florea, *Despre flexiunea pronominală*, în LR, anul XIII, nr. 5, 1964, p. 437-452.

Frâncu 2009: Constantin Frâncu, *Gramatica limbii române vechi (1521-1780)*, indice general de Alexandru Ioniță, Iași, Casa Editorială Demiurg, 2009, 564 p.

GALR/I, II 2010: Valeria Guțu Romalo (coord.), *Gramatica limbii române*, vol. I. *Cuvântul*, vol. II. *Enunțul*, București, Editura Academiei Române, 2005, 712 p., 1036 p.

Găitănaru 1995: Ștefan Găitănaru, *Contextele diagnostice ale părților de vorbire*, Pitești, Editura Juventus, 1995, 101 p.

Găitănaru 1998: Ștefan, *Gramatica actuală a limbii române. Morfologia*, Pitești, Editura Tempora, 1998, 363 p.

Găitănaru 2012: Ștefan Găitănaru, *Sintaxa limbii române. I. Unități și relații*, Pitești, Editura Tiparg, 2012, 221 p.

Găzdaru 1929: Dimitrie Găzdaru, *Descendenții demonstrativului latin ILLE în limba română*, Viața Românească, Iași, 1929, 186 p.

Ghergariu 1957: Leontin Ghergariu, *Articularea substantivului după prepoziție în limba română*, în LL, III, 1957, p. 91-114.

Gheție 1997: Ion Gheție, (coord.), *Istoria limbii române. Epoca veche (1532-1780)*, București, Editura Academiei Române, 1997, 496 p.

Giurgea 2013: Ion Tudor Giurgea, *Originea articolului posesiv genitival* ***al*** *și evoluția sistemului demonstrativelor în română*, București, Editura Muzeului Național al Literaturii Române, 2013, 308 p.

GLR/I, II 1954: Dimitrie Macrea (redactor), *Gramatica limbii române*, vol. I. *Vocabularul, fonetica și morfologia*, vol. II. *Sintaxa*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1954, 348 p., 351 p.

GLR/I, II 1963: *Gramatica limbii române*, vol. I și II, ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1963, 439 p. 590 p.

Gougenheim 1969: Georges Gougenheim, *Système grammatical de la langue française*, Paris, Bibliothèque du français moderne, 1969, 377 p.

Graur 1962: Alexandru Graur, *Părțile principale ale propoziției*, în LL, VI, 1962, p. 47-52.
Graur 1963: Alexandru Graur, *Evoluția limbii române. Privire sintetică*, Editura Științifică, București, 1963, 80 p.
Graur 1965: Alexandru Graur (redactor responsabil), *Istoria limbii române*, vol. I, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1965, 439 p.
Graur 1967: Alexandru Graur, *De nouveau sur l'article postposé en roumain*, în RRL, tomul XII, nr. 1, 1967, p. 3-18.
Graur 1968: Alexandru Graur, *Tendințe actuale ale limbii române,* București, Editura Științifică, 1968, 439 p.
Graur 1973: Alexandru Graur, *Gramatica azi*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1973, 239 p.
Graur 1974: Alexandru Graur, ***Niște***, în *România literară*, nr. 20, 1974, p. 8.
Graur 1977: Alexandru Graur, *Despre dativul cu **la***, în LR, anul XXVI, nr. 1, 1977, p. 3-4.
Graur 1982: Alexandru Graur, *Substantive fără articol*, în *România literară*, 15, nr. 45, 1982, p. 8.
Greenbaum 1996: Sidney Greenbaum, *The English English grammar*, Oxford, Oxford University Press, 1996, 652 p.
Grevisse 1961: Maurice Grevisse, *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, 7ème édition revue, Gembloux, Éditions J. Duculot, 1961, 1156 p.
Grevisse, Goosse 2008: Maurice Grevisse, André Goosse, *Le bon usage*, 14e édition, Bruxelles, Éditions De Boeck Université, 2008, 1600 p.
Groza 2004: Liviu Groza, *Câteva reguli de folosire a articolului hotărât*, în LLR, nr. 2, 2004, p. 9-10.
Gruiță 1979: Gligor Gruiță, *Sintagmatizarea declinării românești (stadiul actual al procesului)*, în StUBB, Philologia, XXIV, 2, 1979, p. 37-40.
Gruiță 1981: Gligor Gruiță, *Acordul în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981, 204 p.
Gruiță 1987: Gligor Gruiță, *Observații asupra pronumelui posesiv*, în StUBB, „Philologia”, 2, 1987, p. 143-145.
Guillaume 1919: Gustave Guillaume, *Problème de l'article et sa solution dans la langue française*, Paris, Librairie Hachette et Cie, 1919, 318 p.
Guțu 1968: Olimpia Guțu, *Puncte de vedere asupra problemei determinării proclitice în limba bulgară*, în SCL, XIX, nr. 6, 1968, p. 603-609.
Guțu Romalo 1958: Valeria Guțu Romalo, *Unele valori ale articolului în limba română actuală*, în *Omagiu lui Iorgu Iordan: cu prilejul împlinirii a 70 de ani*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1958, p. 365-369
Guțu Romalo 1967: Valeria Guțu Romalo, *Articolul şi categoria determinării în limba română actuală,* în *Elemente de lingvistică structurală,* Editura Științifică, București, 1967, p. 225-236.
Guțu Romalo 1968: Valeria Guțu Romalo, *Morfologie structurală a limbii române*, București, Editura Academiei Socialiste România, 1968, 364 p.

Guțu Romalo 1973: Valeria Guțu Romalo, *Sintaxa limbii române*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1973, 211 p.
Guțu Romalo 2013a: Valeria Guțu Romalo, *Cazul*, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 422-431.
Guțu Romalo 2013b: Valeria Guțu Romalo, *Clasa «determinanților»*, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 653-659.
Guțu Romalo 2013c: Valeria Guțu Romalo, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, în *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 122-131.
Guțu Romalo 2013d: Valeria Guțu Romalo, *Despre clasificările morfologice*, în *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 207-212.
Guțu Romalo 2013e: Valeria Guțu Romalo, *Flexiunea substantivală*, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 327-329.
Guțu Romalo 2013f: Valeria Guțu Romalo, *Le nom roumain – Évolution et typologie*, în *idem*, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 586-591.
Guțu Romalo 2013g: Valeria Guțu Romalo, *Semantica determinanților*: *statutul lui **tot***, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 694-703.
Guțu Romalo 2013h: Valeria Guțu Romalo, *Substantive neregulate*, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 200-206.
Guțu Romalo 2013i: Valeria Guțu Romalo, *Substantivul românesc între analitic și sintetic*, în idem, *Periplu lingvistic. Studii și reflecții*, București, Editura Academiei Române, 2013, p. 521-525.
Hasan 1971: Finuța Hasan, *Interdependența compartimentelor limbii*, în Al. Graur, Sorin Stati, Lucia Wald (redactori responsabili), *Tratat de lingvistică generală*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 333-349.
Hasdeu 1984: B. Petriceicu Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, Tomul II, *Cărțile poporane ale românilor*, Ediție îngrijită și note de G. Mihăilă, București, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1984, 564 p.
Hazy 1997: Ștefan Hazy, *Predicativitatea - determinare contextuală analitică*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1997, 151 p.
Heliade-Rădulescu 1980: Ion Heliade Rădulescu, *Gramatică Românească*, Ediție și studiu de Valeria Guțu Romalo, București, Piața Scînteii, 1980, 560 p.
Hjelmslev 1928: Louis Hjelmslev, *Principes de grammaire générale*, Copenhaga, Bianco Lunos Bogtrykkeri, 1928, 363 p.
Hjelmslev 1939: Louis Hjelmslev, *La notion de rection*, în *Acta Linguistica* I, 1939, p. 10-23.

Hjelmslev 1968-1971: Louis Hjelmslev, *Prolégomènes à une théorie du langage*. Traduit de l'anglais par Anne-Marie Leonard, Paris, Les Éditions de Minuit, 1968-1971, 235 p.
Hodiș 1990: Viorel Hodiș, *Apoziția și propoziția apozitivă*, București, Editura Științifică, 1990, 199 p.
Hodiș 2006: Viorel Hodiș, *Dintr-un viitor lexicon de terminologie sintactică: Funcția*, în *Articole și studii*, vol. I, Editura Risoprint, Cluj-Napoca, 2006, p. 139-151.
Hristea 1981: Theodor Hristea (coord.), *Sinteze de limba română*, ediția a II-a, revăzută și mult îmbogățită, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1981, 280 p.
Iacob L. 1973: Lisette Iacob, *Pe marginea unui articol de Henry Yvon*, în AUB, Limbi romanice, anul XXII, 1973, p. 35-38.
Iacob Șt. 1957: Șt. Iacob, *Determinare și individualizare*, în LR, anul VI, 1957, p. 14-21.
Iancu 2005: Victor Iancu, *Între forma articulată și cea nearticulată a substantivelor*, în LLR, XXXIV, nr. 2, 2005, p. 12-14.
Iliescu 2005: Ada Iliescu, *Predarea categoriei determinării la nume din perspectiva românei ca limbă străină*, în BUPGP, volumul LVII, seria Filologie, nr. 1, 2005, p. 214-220.
ILV 2001: *Institutiones linguae valachicae. Prima gramatică a limbii române scrisă în limba latină*, Ediție critică de Gheorghe Chivu, Revizia și traducerea textului latin de Lucia Wald, București, Editura Academiei Române, 2001, 165 p.
ILR/I 2018: Marius Sala, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu (coord.), *Istoria limbii române*, vol. I, București, Univers Enciclopedic Gold, 2018, 902 p.
Ionașcu 1955: Al. Ionașcu, *Cu privire la clasificarea cuvintelor în părți de vorbire*, în LR, nr. 2, anul IV, 1955, p. 55-67.
Ioniță 2004: Adriana-Zâna Ioniță, *Tradiție și inovație în morfologia limbii române*, Iași, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2004, 267 p.
Iordan 1956: Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, București, Editura Ministerului Învățământului, 1956, 831 p.
Iordan, Guțu Romalo, Niculescu 1967: Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologica a limbii române contemporane,* București, Editura Științifică, 1967, 356 p.
Iordan, Manoliu 1965: Iorgu Iordan, Maria Manoliu Manea, *Introducere în lingvistica romanică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1965, 296 p.
Iordan, Robu 1978: Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1978, 687 p.
Iorga 1915: Nicolae Iorga, *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, 1915
Irimia 1987: Dumitru Irimia, *Structura gramaticală a limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1987, 262 p.

Irimia 1997: Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Iași, Editura Polirom, 1997, 544 p.

Ivănescu 1980: Gheorghe Ivănescu, *Istoria limbii române*, Editura Junimea, Iași, 1980, 766 p.

Jung 1967: Walter Jung, *Grammatik der deutschen Sprache*, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1967, 518 p.

Lambrior 1893: Alexandru Lambrior, *Carte de citire (Bucăți scrise cu litere chirilice în deosebite veacuri)*, ediția a III-a, cu adaus de texte din *Psaltirea Șcheiană*, din *Codicele Voronețian* și cinci documente în original de Gh. Ghibănescu, Iași, Editura Librăriei Isr. Kuppermann, 1893, 350 p.

Löfstedt 1942: Einar Löfstedt, *Syntactica*, ed. II, I, Lund, 1942.

Loga 1973: Constantin Diaconovici Loga, *Gramatica românească*, Text stabilit, prefață, note și glosar Olimpia Șerban și Eugen Dorcescu, Timișoara, Editura Facla, 1973, 180 p.

Lombard 1974: Alf Lombard, *La langue roumaine. Une présentation*, Paris, Éditions Klincksieck, 1974, 397 p.

Lupșan 2007: Karla Lupșan, *Articolul în română și germană. Articolul hotărât*, Timișoara, Editura Universității din Timișoara, 2007, 314 p.

Maneca 1968: Constant Maneca, *Poziția articolului definit romanic*, în SCL, anul XIX, nr. 6, 1968, p. 589-601.

Mangiulea 1991: Mariana Mangiulea, *Câteva considerații asupra articolului nehotărât* ***un*** *din limba română și a lui* ***един*** *din limba bulgară*, în *Romanoslavica*, 1991, p. 263-269.

Manoliu 1965: Maria Manoliu Manea, *Inovații în structura distribuțională a grupului nominal romanic*, în SCL, anul XVI, nr. 1, 1965, p. 123-130.

Manoliu 1967a: Maria Manoliu Manea, *Genitivul pronumelui personal în limba română*, în *Elemente de lingvistică structurală*, Editura Științifică, București, 1967, p. 274-290.

Manoliu 1967b: Maria Manoliu Manea, *O nouă trăsătură de sintetism în limbile romanice*, în SCL, anul XVIII, nr. 4, 1967, p. 378-392.

Manoliu 1968: Maria Manoliu Manea, *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, 232 p.

Manoliu 1971: Maria Manoliu Manea, *Gramatica comparată a limbilor romanice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1971, 308 p.

Marcus 1965: Solomon Marcus, *Dependență și subordonare*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p. 529-533.

Martinet 1970: André Martinet, *Elemente de lingvistică generală*, traducere și adaptare la limba română de Paul Miclău, București, Editura Științifică, 1970, 280 p.

Massimu 1868: I. C. Massimu, *Elemente de gramatică română*, București, Libraria N. C. Popper, 1868, 110 p.

Mateus 2003: Maria Helena Mira Mateus *et alii*, *Gramática da Língua Portuguesa*, Lisabona, Editura Caminho, 2003, 1127 p.

Meillet 1920: Antoine Meillet, *Aperçu d'une histoire de la langue grecque*, 2e édition revue et corrigée, Paris, Librairie Hachette, 1920, 254 p.

Merlan 2001: Aurelia Merlan, *Sintaxa limbii române. Relații sintactice și conectori*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2001, 286 p.

Micu, Șincai 1980: Samuil Micu, Gheorghe Șincai, *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, studiu introductiv, traducerea textelor și note de Mircea Zdrenghea, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980, 345 p.

Mihăescu 1960: H. Mihăescu, *Limba latină în provinciile dunărene ale Imperiului Roman*, București, Editura Republicii Populare Române, 1960, 330 p.

Miron-Fulea 2001: Mihaela Miron-Fulea, *Numele proprii de persoană: între individualizare și instanțiere,* în AUB, Limba și literatura română, anul XLXX, 2001, p. 101-114.

Mitran 1963: Mircea Mitran, *Despre apoziție și raportul apozitiv*, LR, XII, nr. 4, 1963, p. 36-45.

Mîinea 1969: Mihaela Mîinea, *Un tip special de determinare verbală*, în LR, anul XVIII, nr. 6, 1969, p. 527-536.

Morarova-Velinova 1986: Milena Morarova-Velinova, *Determinarea nominală în legătură cu verbul în limbile bulgară și română*, în SCL, anul XXXVII, nr. 6, 1986, p. 467-472.

Nagy 2006: Rodica Nagy, *Sintaxa limbii române actuale - unități, raporturi și funcții*, Iași, Institutul European, 2006, 408 p.

Nasta 2017: Lavinia Dălălău (Nasta), *Categoria gramaticală a determinării – elemente în litigiu*, în JHSS, vol. VIII, nr. 1, 2017, p. 145-154.

Nasta 2018a: Lavinia Dălălău-Nasta, *Articolul hotărât în lucrările de gramatică din secolele al XX-lea și al XXI-lea. Accepții gramaticale*, în Valentina Cojocaru *et alii*, *Variație în română și în limbile romanice*, *Actele celui de-al XVII-lea Colocviu Internațional al Departamentului de Lingvistică (București, 24-25 noiembrie 2017)*, București, Editura Universității din București, 2018, p. 59-65.

Nasta 2018b: Lavinia Dălălău-Nasta, *Observații privind funcțiile sintactice din grupul nominal*, în DR, XXIII, nr. 1, 2018, p. 38-46.

Nasta 2018c: Lavinia Dălălău-Nasta, *Articolul și categoria gramaticală a determinării – între afirmare și negare*, în Ofelia Ichim (coord.), Luminița Botoșineanu, Daniela Butnaru, Marius-Radu Clim, Ofelia Ichim, Veronica Olariu (editori), *Clasic și modern în cercetarea filologică românească actuală*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2018, p. 159-168.

Nasta 2021: Lavinia Nasta, *Perspectiva lui Sextil Pușcariu asupra articolului definit enclitic dacoromânesc*, în *Caietele Sextil Pușcariu*, V, Cluj-Napoca, 2021, p. 187-195.

Neamțu 1986: G. G. Neamțu, *Predicatul în limba română. O reconsiderare a predicatului nominal*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 232 p.

Neamțu 2008: G. G. Neamțu, *Teoria și practica analizei gramaticale. Distincții și... distincții (cu trei seturi de grile rezolvate și comentate)*, ediția a III-a, Editura Paralela 45, Pitești, 2008, 508 p.

Neamțu 2011-2012: G. G. Neamțu, *Limba română contemporană. Sintaxa*, curs ținut la Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca, în anul II, semestrul I, anul universitar 2011-2012.
Neamțu 2013-2014: G. G. Neamțu, *Probleme controversate în morfologia limbii române*, curs ținut la Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca, în cadrul masteratului Limba română în context romanic, semestrul II, anul universitar 2013-2014.
Neamțu 2014-2015: G. G. Neamțu, *Probleme controversate în sintaxa limbii române*, curs ținut la Facultatea de Litere, UBB, Cluj-Napoca, în cadrul masteratului Limba română în context romanic, semestrul II, anul universitar 2014-2015.
Neamțu 2014a: G. G. Neamțu, *Câteva considerații teoretice privind problematica posesivelor în limba română*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca, 2014, p. 417-425.
Neamțu 2014b: G. G. Neamțu, *Câteva observații privind sintagmele posesive/ genitivale cu «al» în limba română*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca, 2014, p. 451-467.
Neamțu 2014c: G. G. Neamțu, ***Cel*** (***cea***, ***cei***, ***cele***) – *schiță morfosintactică*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 204-217.
Neamțu 2014 d: G. G. Neamțu, *Despre acuzativul timpului în limba română*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 72-81.
Neamțu 2014e: G. G. Neamțu, *Despre calitatea de pronume a lui* ***cel*** (***cea***, ***cei***, ***cele***), în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 3-14.
Neamțu 2014f: G. G. Neamțu, *Despre statutul morfosintactic al lui «al» dublant*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 468-486.
Neamțu 2014g: G. G. Neamțu, *Din morfosintaxa demonstrativului* ***cel*** (***cea***, ***cei***, ***cele***), în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 54-57.
Neamțu 2014h: G. G. Neamțu, *Flexiuni cazuale ale pronumelui în română. Segmentări morfematice*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 249-269.
Neamțu 2014i: G. G. Neamțu, *În problema «articolului nehotărât»* ***un***, ***o***, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 120-127.
Neamțu 2014j: G. G. Neamțu, *Mijloace de marcare în expresie a înțelesului categorial în română*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 426-450.
Neamțu 2014k: G. G. Neamțu, *Nonflexiune cazuală secundă*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 151-156.

Neamțu 2014l: G. G. Neamțu, *Note despre **cel** adverbial*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 31-35.

Neamțu 2014m: G. G. Neamțu, *O clasificare categorial-relațională a atributului în limba română. Cu adnotări*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 381-416.

Neamțu 2014n: G. G. Neamțu, *Observații pe marginea conceptelor de «articol» și «determinare»*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca-Nova, 2014, p. 270-281.

Neamțu 2014o: G. G. Neamțu, *Statutul gramatical al lui **cel** (**cea**, **cei**, **cele**) în structura «superlativului relativ»*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 233-239.

Neamțu 2014p: G. G. Neamțu, *Observații pe marginea grupării «prepoziție + adjectiv în română»*, în idem, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 289-296.

Neamțu 2016a: G. G. Neamțu, *Observații privind reprezentarea în schemă structurală a dublării posesive în coordonare*, în Liliana Soare, Adrian Sămărescu, Adina Dumitru (coord.), *Studii de filologie in honorem Ștefan Găitănaru*, Pitești, Editura Universității din Pitești, 2016, p. 320-332.

Neamțu 2016b: G. G. Neamțu, *Statutul sintactic **al** lui al în coordonare*, în Oliviu Felecan, Daiana Felecan (coord.), *Magistri et alumni, armore scribendi. Studia. In Honorem Professoris Nicolae Felecan*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2016, p. 148-160.

Neamțu, Házy 2014: G. G. Neamțu, Ștefan Házy, *Adverbele modale. Distribuție și funcții* (I și II), în G. G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Cluj-Napoca, Editura Napoca Nova, 2014, p. 128-135, p. 157-167.

Neamțu, Nasta, Roman 2021: G. G. Neamțu, Lavinia Nasta, Diana Roman, *Subclasa substantivelor „semiindependente". De la ipoteză la teză*, în DR, serie nouă, XXVI, 2021, nr. 1, Cluj-Napoca, p. 19-61

Nedelcu 2002: Isabela Nedelcu, *«Niscai» observații despre «niște»*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 163-171.

Nesfield 1945: J. C. Nesfield, *Modern english grammar*, London, Macmillan and Co, 1945, 272 p.

NGLE 2010: Real Academia Española y la Asociación de Academias *de la lengua española*, *Nueva gramática de la lengua española*. *Manual*, Madrid, Editura Espasa, 2010, URL: http://www.ceip.edu.uy/IFS/documentos/2015/lengua/recursos/gramatica_raenueva.pdf

Nica 1988: Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire. Aplicații la adverb*, Iași, Editura Junimea, 1988, 188 p.

Nicolae 2009: Alexandru Nicolae, *Articolul în principalele gramatici de secol XIX*, în LR, anul LVIII, nr. 2, 2009, p. 254-261.

Nicolae 2011: Alexandru Nicolae, *Pe marginea descrierii grupului nominal în* Gramatica de bază a limbii române, în *Studia Linguistica et Philologica*.

Omagiu Profesorului Nicolae Saramandu la 70 de ani, Editura Universității din București, 2011, p. 635-651

Nicolae 2012a: Alexandru Nicolae, *Articolul*, în Gh. Chivu *et alii* (ed.), *Studii de istorie a limbii române. Morfosintaxa limbii literare în secolele al XIX-lea și al XX-lea*, București, Editura Academiei Române, 2012, p. 112-119, 470-478.

Nicolae 2012b: Alexandru Nicolae, *Gramaticalizarea articolului hotărât românesc. Noi rezultate*, în LL, LIV, 1-2, 2012, p. 7-19.

Nicolae 2013: Alexandru Nicolae, *Notă de sintaxă comparată: parametrul [+ Definit] în sintaxa grupului nominal românesc*, în LR, anul LXII, nr .2, 2013, p. 186-208.

Niculescu 1965: Alexandru Niculescu, *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, București, Editura Științifică, 1965.

Oprescu 1996: Mihail Oprescu, *Articolul ca marcă a individualizării*, în *Limba română*, anul XLV, 1996, nr. 1-6, p. 27-29.

Pamfil 2002: Matei Pamfil, *Morfosintaxa limbii române contemporane*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Sibiu, Editura Imago, 2002, 158 p.

Pană Dindelegan 1978: Gabriela Pană Dindelegan, *Determinant obligatoriu vs determinant facultativ: o paralelă sintactică între verb și substantiv*, în SCL, 5, XXIX, 1978, p. 593-596.

Pană Dindelegan 1994: Gabriela Pană Dindelegan, *Teorie și analiză gramaticală*, București, Editura Coresi, 1994, 202 p.

Pană Dindelegan 2002: Gabriela Pană Dindelegan, *Aspecte ale substantivizării în româna actuală. Forme de manifestare a substantivizării adjectivului*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002, p. 23-41.

Pană Dindelegan 2003a: Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, București, Editura Humanitas Educational, 2003, 265 p.

Pană Dindelegan 2003b: Gabriela Pană Dindelegan, *Formații substantivale recente și rolul „clasificatorilor” în actualizarea lor contextuală*, în idem (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, vol. al II-lea, *Actele Colocviului Catedrei de Limba Română, 27-28 noiembrie 2001*, București, Editura Universității din București, 2003, p. 31-46.

Pană Dindelegan 2010: Gabriela Pană Dindelegan, *Pe marginea a două norme sintactice ale grupului prepozițional: «prezența» articolului hotărât în grupul Prepoziție + Nominal și construcția prepoziției* ***între***, în Gh. Chivu, Oana Uță Bărbulescu (ed.), *Studii de limbă română. Omagiu profesorului Grigore Brâncuș*, București, Editura Universității din București, 2010, p. 187-194.

Pană Dindelegan 2013: Gabriela Pană Dindelegan, *Flexiunea cazuală – între analitic și sintetic. Cardinale și cuantificatori non-numerici în româna veche*, în LR, anul LXII, nr. 2, 2013, p. 150-173.

Pană Dindelegan, Dragomirescu, Nedelcu 2010: Gabriela Pană Dindelegan, Adina Dragomirescu, Isabela Nedelcu, *Morfosintaxa limbii române. Sinteze teoretice și exerciții*, București, Editura Universității din București, 2010, 220 p.

Papahagi 1937: Tache Papahagi, *Din morfologia limbei române*, Editura Ateliere Grafice Socec&Co, București, 1937, 24 p.

Paul 1932: Radu I. Paul, *Flexiunea nominală internă în limba română*, București, Imprimeria Națională, 1932, 280 p.

Pedestrașu 1973a: Anatol Pedestrașu, *Indeterminarea nominală în limba rusă*, în AUB, Limbi slave, anul XXI, 1973, p. 113-119.

Pedestrașu 1973b: Anatol Pedestrașu, *Relația determinat – nedeterminat în sintaxă*, în *Limbi moderne în școală*, București, 1973, p. 42-51.

Pedestrașu 1975: Anatol Pedestrașu, *Determinarea/Indeterminarea – criteriu de clasificare a construcțiilor impersonale rusești*, în *Limbi moderne în școală*, București, 1975, p. 47-55.

Philippide 1894: Alexandru Philippide, *Istoria limbiĭ romîne*, *Volumul întîiŭ. Principiĭ de istoria limbiĭ*, Iașĭ, Tipografia Națională, 1894, 345 p.

Piotrovski 1965a: R. Piotrovski, *Articolul hotărât și cel nehotărât în proza și în poezia românească*, în CL, anul X, nr. 1, 1965, p. 143-146.

Piotrovski 1965b: R. Piotrovski, *Folosirea articolului hotărât și nehotărât de către scriitorii români*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p. 693-696.

Poalelungi 1965: Gh. Poalelungi, *Atributul de relație*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti la 70 de ani*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p. 701-704.

Pop 1990: Liana Pop, *Identificarea - presupoziție pragmatico-semantică pentru expresii «definite» în limba română*, în LR, XXXIX, nr. 5-6, 1990, p. 429-431.

Pottier 1962: Bernard Pottier, *Systématique des éléments de relation. Étude de morphosyntaxe structurale romane*, Paris, Librairie Klincksieck, 1962, 364 p.

Pușcariu 1940: Sextil Pușcariu, *Limba română*, vol. I, *Privire generală*, București, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, 1940, 459 p.

Pușcariu 1974: Sextil Pușcariu, *Postpunerea articolului românesc*, în idem, *Cercetări și studii*, Ediție îngrijită de Ilie Dan, Prefață de G. Istrate, București, Editura Minerva, 1974, p. 436-459.

Racoviță 1938: C. Racoviță, *L'article en russe*, în BL, VI, 1938, p. 90-138.

Răchișan 2009: Simion Răchișan, *Integratorii enunțiativi în limba română*, în G. G. Neamțu, Ștefan Gencărău, Adrian Chircu, *Limba română. Abordări tradiționale și moderne*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 421-428.

Reinheimer Rîpeanu 2001: Sanda Reinheimer Rîpeanu, *Lingvistica romanică. Lexic - fonetică - morfologie*, București, Editura Bic All, 2001, 476 p.

Renzi 1993: L. Renzi, *L'articolo posposto rumeno in diacronia e in sincronia*, în RRL, tome XXXVIII, nº 4, 1993, p. 307-322.

Revzin 1974: I. I. Revzin, *Semnificații cuantificate ale articolului și ale pronumelui-articol în limba bulgară*, în SCL, anul XXV, nr. 3, 1974, p. 291-303.

Roman 2017: Diana-Maria Roman, *Categoriile grupului nominal: între deictic și anaforic, aflectival și flectival*, Cluj-Napoca, Editura Risoprint, 2017, 204 p.

Rosetti 1942: Alexandru Rosetti, *Gramatica limbii române*, București, Editura Ziarului „Universul”, 1943, 246 p.

Rosetti 1986: Alexandru Rosetti, *Istoria limbii române*, I. *De la origini până la începutul secolului al XVII-lea*, Ediție definitivă, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, 931 p.

Ruwet 1967: Nicolas Ruwet, *Introduction à la grammaire générative*, Paris, Librairie Plon, 1967, 448 p.

Sala 1989: Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbilor romanice*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1989, 336 p.

Saramandu 2002: Manuela Saramandu, *Despre categoria determinării în limba română. Caracterizarea categoriei determinării*, în *Studii și cercetări filologice*, nr. 1, 2002, p. 21-25.

Saussure 1998: Ferdinand de Saussure, *Curs de lingvistică generală*, Iași, Editura Polirom, 1998, 428 p.

Săteanu 1980: Cornel Săteanu, *Timp și temporalitate în limba română contemporană. Exprimarea ideii de timp prin sintagme verbo-adverbiale*, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980, 261 p.

Secrieru 2009: Mihaela Secrieru, *Nivelul sintactic al limbii române*, Iași, Editura Studis, 2009, URL: https://www.academia.edu/9128098/Nivelul_sintactic_al_limbii_rom%C3%A2ne_Editura_StudIS_Ia%C5%9Fi_2009.

SLRV 2019: Gabriela Pană Dindelegan (editor), *Sintaxa limbii române vechi*, București, Univers Enciclopedic Gold, 2019, 247 p.

Sofroni 1972: V. Sofroni, *Valoarea stilistică a nedeterminării în poezia lui Eminescu*, în *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Al. Ioan Cuza” din Iaşi* (serie nouă), secțiunea III, e) Lingvistică, tomul XVIII, 1972, p. 67-76.

Sporiș 2009: Valerica Sporiș, *Rolul stilistic al articolului în limba română*, în StPM, „Philologica”, 8, Târgu-Mureș, 2009, p. 109-116.

Stan 2005: Camelia Stan, *Categoria cazului*, București, Editura Universității din București, 2005, 260 p.

Stan 2006: Camelia Stan, *Utilizări de tip special ale articolului nedefinit în limba română*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română - Aspecte sincronice și diacronice - Actele celui de-al 5-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (8-9 decembrie 2005)*, București, Editura Universității din București, 2006, p. 175-182.

Stan 2007: Camelia Stan, «Articolul» ***niște***, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba română - stadiul actual al cercetării. Actele celui de-al 6-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (29-30 noiembrie 2006)*, București, Editura Universității din București, 2007, p. 199-205.

Stan 2008: Camelia Stan, *Grupul nominal românesc (aspecte diacronice)*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Limba Română. Dinamica limbii,*

dinamica interpretării. Actele celui de al 7-lea Colocviu al Catedrei de Limba Română (7-8 decembrie 2007), București, Editura Universității din București, 2008, p. 239-243.

Stan 2009a: Camelia Stan, *Cuantificarea grupurilor sintactice – fenomene actuale*, în Gabriela Pană Dindelegan (coord.), *Dinamica limbii române actuale - aspecte gramaticale și discursive*, București, Editura Academiei Române, 2009, p. 393-414.

Stan 2009b: Camelia Stan, *Ierarhia constituenților în grupul nominal*, în Rodica Zafiu, Blanca Croitor, Ana-Maria Mihail (ed.), *Studii de gramatică. Omagiu Doamnei Profesoare Valeria Guțu Romalo*, București, Editura Universității din București, 2009, p. 231-236.

Stan 2011: Camelia Stan, *Prepoziția **a** în română: stadii de gramaticalizare*, în Rodica Zafiu, Camelia Ușurelu, Helga Bogdan Oprea (editori), *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice, Actele celui de-ale 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3-4 decembrie 2010)*, București, Editura Universității din București, 2011, p. 141-148.

Stati 1957: Sorin Stati, *Elementul regent în relația de subordonare*, în SCL, tomul VIII, nr. 3, 1957, p. 263-274.

Stati 1967a: Sorin Stati, *Noțiunea de funcție în gramatică*, în LL, XIV, 1967, p. 127-134.

Stati 1967b: Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, Editura Academiei Republice Socialiste România, 1967, 275 p.

Stati 1968: Sorin Stati, *Categoria sintactică a determinanților obligatorii*, în LL, XVII, 1968, p. 183-190.

Stati 1970: Sorin Stati, *Gramaticile raționale și lingvistica actuală*, în SCL, anul XXI, nr. 5, 1970, p. 517-527.

Stati 1972: Sorin Stati, *Elemente de analiză sintactică*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1972, 191 p.

Stati, Bulgăr 1970: Sorin Stati, Gh. Bulgăr, *Analize sintactice și stilistice*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 296 p.

Sweet 1900: Henry Sweet, *A new english grammar*, Oxford, Clarendon Press, 1900, URL: https://archive.org/details/newenglishgramma01sweeuoft/page/n543.

Șerban 1970: Vasile Șerban, *Sintaxa limbii române. Curs practic*, ediția a II-a, revizuită și completată, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1970, 444 p.

Șerban 1974: Vasile Șerban, *Teoria și topica propoziției în româna contemporană*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, 235 p.

Tasmowski 1994: Liliane Tasmowski-de Ryck, *Câteva observații privind folosirea articolului definit și a articolului adjectival*, în LL, vol. II, 1994, p. 14-19.

Tempea 1797: Radu Tempea, *Gramatică Romînească*, Sibiu, Tipografia lui Petru Bart, 1797, 218 p.

Teodorescu 1974: Ecaterina Teodorescu, *Raportul apozitiv și cel predicativ*, în AUI, serie nouă, secțiunea III, e) Lingvistică, tomul XX, 1974, p. 5-8.

Tesnière 1959: Lucien Tesnière, *Éléments de syntaxe structurale*, Paris, Librairie C. Klincksieck, 1959, 674 p.

Tiktin 1945: Hariton Tiktin, *Gramatica română. Etimologia și sintaxa*, ediția a III-a revăzută de I. A. Candrea, București, Editura Tempo, 1945, 263 p.

Tomescu 1998: Domnița Tomescu, *Gramatica numelor proprii în limba română*, București, Editura All Educational, 1998, 255 p.

Toșa 1977a: Alexandru Toșa, *Asimetria sintaxei*, în „Vatra", nr. 7, 1977, p. 5.

Toșa 1977b: Alexandru Toșa, *Determinare și individualizare*, în „Vatra", nr. 5, 1977, p. 6.

Toșa 1983: Alexandru Toșa, *Elemente de morfologie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 299 p.

Trandafir 1982: Gheorghe Trandafir, *Probleme controversate de gramatică a limbii române actuale*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1982, 284 p.

Tuțescu 1982: Mariana Tuțescu, *Les grammaires génératives-transformationnelles*, București, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1982, 253 p.

Vasiliu E. 1952: Emanuel Vasiliu, *Problema articolului și a funcțiilor sale în limba română*, în LR, I, nr.1, 1952, p. 32-36.

Vasiliu E. 1953: Emanuel Vasiliu, *Observații asupra flexiunii nominale în limba română*, în SCL, tomul IV, 1953, p. 137-146.

Vasiliu E., Golopenția-Eretescu 1969: Emanuel Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, *Sintaxa transformațională a limbii române*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1969, 331 p.

Vasiliu L.: Laura Vasiliu, *Desinența* -a *în limba română?*, în LR, nr. 5, XXXII, 1983, p. 491-496.

Vâlcu 2014: Marcela Vâlcu, *Articolul ca mijloc de realizare a categoriei determinării*, în „Limba română. Revistă de știință și cultură", nr. 1, XXIV, Chișinău, 2014, p.151.

Vîlcu C. 2002-2003: Cornel Vîlcu, *De la semnificat la designat. Excurs despre logos semantikos*, în DR, serie nouă, VII - VIII, 2002-2003, Cluj-Napoca, p. 148-155.

Vîlcu D. 2019: Dina Vîlcu, *Integralism vs generativism. Teoria limbajului și problema actualizării*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2019, 364 p.

Vlasin 2009: Ana Veronica Vlasin, *Aspecte morfosintactice sintetice în cazul flexiunii cazuale în limba română*, în G. G. Neamțu, Ștefan Gencărău, Adrian Chircu (editori), *Limba română. Abordări tradiționale și moderne*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2009, p. 111-116.

Vrăjitoru 1995: Ana Vrăjitoru, *Valorile categoriale dezvoltate la articolele hotărât și nehotărât la substantivele comune ale limbii române*, în LR, anul XLIV, 1995, nr. 1-2, p. 3-7.

Vrăjitoru 1998: Ana Vrăjitoru, *Nominalitatea în limba română*, Iași, Editura Vasiliana, 1998, p. 218.

Wilmet 1986: Marc Wilmet, *La détermination nominale. Quantification et caractérisation*, Paris, PresseS Universitaires de France, 1986, 197 p.

Zdrenghea 1965: Mircea Zdrenghea, *Articol sau pronume?*, în *Omagiu lui Alexandru Rosetti*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1965, p. 1029-1032.

Zdrenghea 1972: Mircea Zdrenghea, *Limba română contemporană. Morfologia*, Cluj, 1972, 234 p.

Zdrenghea 2014a: Mircea Zdrenghea, *Este vocativul un caz?*, în idem, *Studii lingvistice*, ediție îngrijită, note preliminare, bibliografie și indice de Nicolae Mocanu și Mihai Zdrenghea, Editurile Altip și Scriptor, Alba Iulia/Cluj-Napoca, 2014, p. 159-165.

Zdrenghea 2014b: Mircea Zdrenghea, *O nouă clasificare a părților de vorbire*, în idem, *Studii lingvistice*, ediție îngrijită, note preliminare, bibliografie și indice de Nicolae Mocanu și Mihai Zdrenghea, Alba Iulia/Cluj-Napoca, Editurile Altip și Scriptor, 2014, p. 128-136.

Zdrenghea 2014c: Mircea Zdrenghea, ***Un***, ***o*** *– articol, numeral, pronume*, în idem, *Studii lingvistice*, ediție îngrijită, note preliminare, bibliografie și indice de Nicolae Mocanu și Mihai Zdrenghea, Editurile Altip și Scriptor, Alba Iulia/Cluj-Napoca, 2014, p. 149-152.

Zugun 1978: Petru Zugun, *Părțile de propoziție*, în CL, anul XXIII, 1, 1978, p. 103-111.

Zugun 1983: Petru Zugun, *Cuvântul. Studiu gramatical*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, 198 p.

Zugun 1985: Petru Zugun, *Articularea indirectă cu articol hotărât propriu-zis*, în LL, vol. I, 1985, p. 27-31.

Zugun 1995: Petru Zugun, *Morfeme ale categoriei determinării*, în LR, anul XLIV, 1995, nr. 5-6, p. 167-172.

INDICE DE AUTORI